

A SZENTKORONA-ESZME TÖRTÉNETE

ÍRTA

ECKHART FERENC

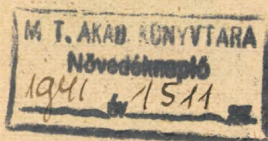

BUDAPEST

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

1941

200438

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA.

ELŐSZÓ.

A jelen munka célja mai közjogunk egyik legfontosabb tételének, a szentkoronátannak történeti fejlődését tisztázni. Idestova tíz éve már, hogy egy értekezésem körül lefolyt tudományos irodalmi vitában rámutattam arra, hogy e kérdésnek nincs adatokra támaszkodó jogtörténeti feldolgozása, hanem hogy a vele foglalkozók bizonyítás nélkül ugyanazokat a véleményeket hangoztatják. Utaltam arra, hogy a vita folyamán egyetlen új adat sem merült fel s így a kérdés megoldása egy lépéssel sem jutott előbbre. Jeleztem azonban azt a szándékomat, hogy a kérdéssel behatóan fogok foglalkozni. (A magyar alkotmányfejlődés. Magyar Jogi Szemle, 1931. május.)

Azóta ezt a feladatot sohasem vesztettem el szem elől, a reávonatkozó forrásanyagot is gyűjtöttem, de csak most bocsátom közre munkámat, mikor már elég bő anyagra támaszkodik. Ámbár a dolog természeténél fogva nagyon szétszórt forrásanyagból a jövőben még sok adat merülhet fel, nem hiszem, hogy azok lényegesen módosíthatnák munkám eredményét. Ahol csak lehetett, magukat az adatokat szolgáltattam meg, mert úgy gondoltam, hogy így kerülhetem el leginkább az értéktételek kimondását. Munkám főszempontja a gondolatfolytonosság kutatása volt. Azért voltam kénytelen korszakonként nem egyszer ugyanazokat a

kérdéseket felvetni és tárgyalni. E miatt ismétlések fordulnak elő a munkában, de inkább vállaltam ezt, mint hogy a fejlődés menetének bemutatásában hiányok mutatkozzanak.

Az említett 1931. évi vita felkeltette az érdeklődést e sokat emlegetett, de tudományosan soha kellőleg meg nem alapozott kérdés iránt. Azóta többen foglalkoztak egyes részleteivel és ez megkönnyítette a kérdés egész történetének megírását. Ki kell emelnem közülük *Váczy Péter* munkáját: «A szimbolikus államszemlélet kora Magyarországon» (Budapest, 1932, Minerva-könyvtár), *Bartoniek Emma* «Corona és regnum» c. cikkét (Századok, 1934.) és mint adatokban leggazdagabbat, a szlovák *Karpat Jozef* «Corona regni Hungariae v dobe Árpádovskej» c. értekezését (Pozsony, 1937.), amely az Árpádkorra vonatkozó anyagot teljesen összegyűjtötte. Figyelmen kívül hagyhattam *Nagy Miklós*nak «A szent korona eszméje» cím alatt a Szent István-Emlékkönyv II. kötetében (1938.) megjelent összefoglaló tanulmányát, mint amely semmi újjal sem járult hozzá a kérdés megoldásához.

Hálával kell megemlékeznem néhai tanárom, *Fejérpataky László* Zsigmond-kori nagyértékű és sajnos, még mindig kiadásra váró oklevélmásolat-gyűjteményéről, amelyet a Magyar Tudományos Akadémia történeti bizottsága őriz, valamint a *Hajnik Imre* hagyatékaként, a Magyar Nemzeti Múzeum kéziratárában található oklevélkivonatokról. Különösen Fejérpataky gyűjtése nélkül aligha adhattam volna megfelelő képet a koronaeszme történetének legfontosabb korszakáról. Az ő gyűjtéséből származó adatokat Fp. betűkkel és levéltári lelőhellyel, a Hajnik gyűjteményéből vettek pedig névvel jelölöm.

Az angol alkotmánytörténeti irodalom ide vonatkozó anyagának összegyűjtését kedves tanítványomnak és kartársamnak, *dr. Bónis Györgynek* köszönhetem, aki angolországi tanulmányai idejében nagy buzgalommal volt segítségemre és a munka sajtó alá rendezésében is támogatott.

A jegyzetekben gyakrabban használt rövidítések a következők :

Dipl. Eml. e helyett : Magyar Diplomáciai Emlékek az Anjou-korból I—III. Budapest, 1874—1876. Szerk. Wenzel Gusztáv.

Dipl. Eml. M. kor. e helyett : Magyar Diplomáciai Emlékek Mátyás király korából. I—IV. Budapest, 1875—78. Szerk. Nagy Iván és Nyári Albert.

E. O. E. e helyett : Erdélyi Országgyűlési Emlékek. I—XXII. Budapest, 1875—1899.

MGH. e helyett : Monumenta Germaniae Historica.

MODL. e helyett : Magyar Országos Diplomatikai Levéltár.

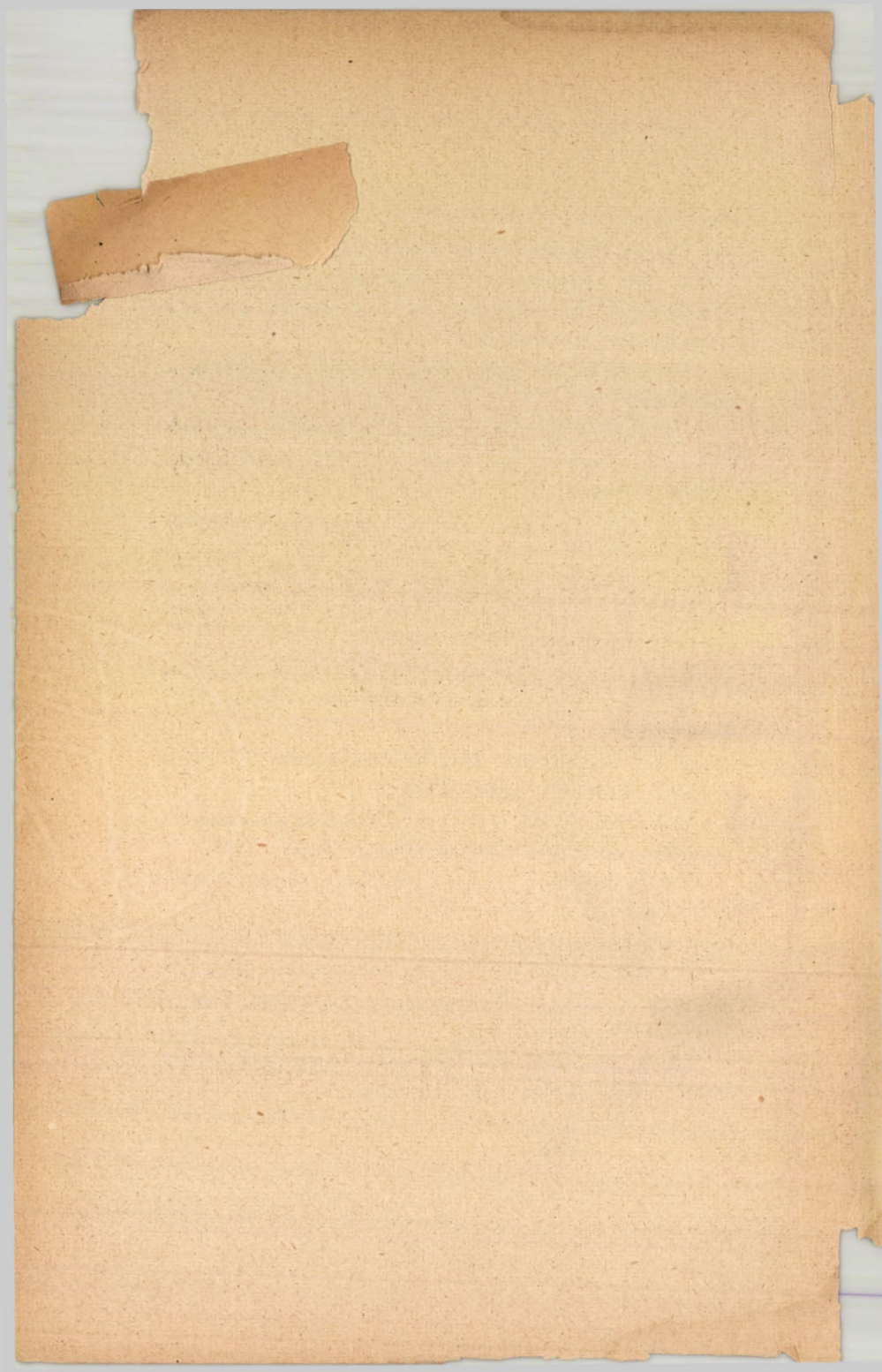
M. O. E. e helyett : Magyar Országgyűlési Emlékek I—XII. Budapest, 1874—1917.

Mon. Slav. Merid. e helyett : Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium. Zagreb, 1868.

Rag. e helyett : Ragusa és Magyarország összeköttetéseinek oklevéltára. Szerk. Gelcich József. Budapest, 1887.

Theiner e helyett : Vetera monumenta historica Hungariam sacram illustrantia. I—II. Róma, 1859—1862. Szerk. Theiner Aug.

Egyéb rövidítéseim általánosan használtak és így külön magyarázatra nem szorulnak.

1. A koronaeszme eredete.

A korona, vagy görög szóval diadéma, minden időkben az egyeduralkodással volt kapcsolatban. Nagy Sándor vette fel először ezt a görög, makedón és perzsa elemekből összeállított jelvényt, amely őt, a világ urát, minden alattvalójától megkülönböztette. A diadémának az uralommal való elválaszthatatlan kapcsolatát a hellenisztikus műveltségkörből a rómaiak örökölték. A *corona*, ékkövekkel díszített koszorú, Nagy Konstantin idejében vált a római műveltségkörben az abszolút monarchia állandó jelképévé. Annak a kifejezésére, hogy a kereszténység és a császár szoros kapcsolatban áll egymással, csakhamar keresztény ereklyéket foglaltak a koronába és sokszorosan díszítették a kereszt jelével.¹

A germánoknál az uralom átvételének éppúgy megvoltak a maga formái, mint más dolgok átruházásának. A frank Merovingok ez alkalommal ökrösszekéren járták országuk határait, a longobárd királyok pedig lándzsát kaptak. A római műveltség hatása azonban, mint annyi más téren, itt sem maradhatott el. A római

¹ L. Alföldi András nagyszabású, alapvető tanulmányát: *Insignien und Tracht der römischen Kaiser*. (Mitteilungen des deutschen archäol. Instituts. Röm. Abt. 50. k. 145. L.)

imperium jelvényei: a korona, a sceptrum, a globus és a bíborpalást a germán királyok uralmának jelvényeivé is váltak.² Az átvételnél bizonyára tudatos kapcsolat jött létre a római és a germán világuralmi gondolat között. Nagy Károlynál a korona császári hatalmának kézzelfogható kifejezője, a koronázás a császárság megalkotásának befejező, lezáró cselekménye volt.³

A koronázást az egyház, a római intézmények elterjesztője beleolvasztotta a király felkenésének az ótestamentumból vett szertartásába és ezzel a VIII–IX. század óta szentségi jellegűvé tette. A felkenéssel és az egyház közreműködésével végbement koronázással nyeri el minden keresztény uralkodó hatalmának teljességét, lesz Isten kegyelméből uralkodó, Krisztusnak rendeltje, szerve, helytartója. Mint Isten szolgája hivatta van az egyházat védelmezni, a jog uralmát fenntartani, azaz a gonoszokat megbüntetni, bármily rendűek és rangúak legyenek, a gyengéket megvédeni és a békét országában megvalósítani. A koronázási *ordok'an*, az uralom átruházásának az egyház meghatározta szertartásában, a szent olajjal végrehajtott felkenés mellett a korona a szent cselekménynek legfontosabb külső jele, amellyel a megkoronázott szentséget és erőt nyer az egyház és országa szempontjából oly fontos feladata elvégzésére.⁴ A korábban szentségi,

² P. E. Schramm : Geschichte des englischen Königtums im Lichte der Krönung. Weimar, 1937. 3. l.

³ Hans Schreuer : Die rechtlichen Grundgedanken der französischen Königskrönung. Weimar, 1911. 59. és köv. ll.

⁴ Schreuer i. m. és P. E. Schramm : Der König von Frankreich. ZRG Germ. Abt. 56. k. 1936.

a XIII. században már csak szent cselekményi jelleggel bíró királyavatásban használt, megszentelt korona az egyház helyeslésével kísért uralomnak, a keresztény királyságnak már a IX—X. században külső, látható jele és az egyetemes egyház közvetítése és kívánsága folytán általánosan elismert jelképe.

Természetes volt tehát, hogy amikor Szent István a kereszténységre térítette nemzetét és a keresztény államformát, a királyságot tette közjogi életformájává, magát Krisztus helytartójaként királlyá kenette és megkoronáztatta. A korona látható jele volt annak, hogy Magyarország a kereszténységhez csatlakozott és az ennek megfelelő államformát, a királyságot öltötte magára. Szent István koronája az új magyar állam és az egyetemes egyház kapcsolatának jelképe; viselője, az egyház felkentje, nemcsak az államban gyakorolta az egyház jóváhagyta hatalmat, hanem az egyházzal szemben is vannak jogai. Szent István koronája a magyar királyi hatalom jelképe, amint ebben az időben minden királyi hatalom jelképe a korona volt. Ezt látta benne az egyház, amely a trónra lépő király fejére helyezte, az egyházi írók, de elsősorban a koronázási ordók bizonyossága szerint.

Már a IX. században kétféle értelemben használták a «korona» szót: a koronázásnál legfontosabb szerepet viselő ékszert értették rajta, de egyben a királyi hatalom jelképét is. 835-ben olvassuk az *Annales Bertiniani*-ban, hogy a korona *insigne imperii*, a főhatalom jelvénye.⁵ Nagy Károly korának költői a koronában látják a királyi, illetőleg császári hatalom megtestesü-

⁵ 10. 1. Idézi Jozef Karpát: *Corona regni Hungariae v dobe Árpádovskej*. Pozsony, 1937. 4. 1.

lését. Sedulius Scotus egy költeményében meg ez van :

Laudibus regnum et diadema clarum
Cesaris magni vigeat et coruscet.⁶

Teodulf (760—821) is írja a királyról :

Felix, qui potis est semper adesse tibi
Et diademali sat dignam pondere frontem
Cernere, quae simili cuncta per arva caret.⁷

III. Ottó császár, Szent István kortársa egy oklevelében uralkodásáról úgy beszél, mint koronája idejéről.⁸

Bartonek Emma érdeme, hogy rámutatott arra, hogy a mi egyházi íróinknál is szerepel a korona.⁹ Mi hozzátehetjük : hasonló értelemben szerepel, mint a külföldi irodalomban, s ez magyarázza, hogy a korona Szent István intelmeiben, a legendákban, azután a Szent László-kori Gesta Ungarorumban mint jelkép fordul elő. Nem merült és nem merülhet fel kétség az egykorú irodalmi és írásbeli viszonyok ismerete mellett az iránt, hogy a középkori magyarországi irodalom ez első termékei egyházi írók tollából erednek. Honnan vehették ezek műveltségüket, gondolkodásmódjukat, ha csak nem az általános egyházi műveltség köréből? Semmiképpen sem tételezhető fel, hogy már a XI. században az új magyar keresztény egyház köreiben, az egyháziaknak első és második nemzedékében valami sajátos magyar gondolkör fejlődhetett ki.

⁶ 850 körül. MGH Poetae Latini Aevi Carolini. III. 1. t. 235. l.

⁷ U. o. I. t. 483. l.

⁸ 999 : in nostri diadematis temporibus. MGH Kaiserurkunden. II. t. 758. l.

⁹ Corona és regnum. Századok, 1934. évf. 314. l.

Az Intelmek szerzőjénél különösen szembetűnő, amint erre már azok legjobb ismerője rámutatott, hogy gondolköre az általános egyházi műveltségben gyökerezik.¹⁰ Nála a szentek koronája és az egyháztól megszentelt királyi méltóság koronája, tehát a szentség és a királyság jelképe összekapcsolódik, szinte egymásba folyik úgy, hogy némely esetben alig tudjuk megmondani, hogy tulajdonképpen melyik koronáról beszél az író: a megdicsőülés, az égi dicsőség, vagy a földi hatalom és dicsőség koronájáról. A két koronának ez az egymás mellé állítása, összekapcsolása az egykorú stílus sajátága, amely bizonyára a koronázási ordókon alapszik. Hinkmár rheimsi érsek szerint Kopasz Károly és II. Lajos koronázásánál mondták: «Koronázzon meg Téged az Úr a dicsőség és az igazság koronájával, hogy igaz hittel és a jócselekedetek sokszoros gyümölcseivel eljuss az örök királyság koronájához annak adományából, akié az uralom és a hatalom mindörökké».¹¹ Hasonló gondolatot találunk a francia koronázásoknál: «Fogadd a királyság koronáját..., hogy magától Jézus Krisztustól a szentek közösségében az örök királyság koronáját elnyerjed».¹² III. Ottó császár kancelláriájában is használatos volt ez a fordulat: «Illik, hogy a császári felség alattvalóinak

¹⁰ Balogh József: Szent István politikai testamentuma. Minerva 9—10. köt. és: Szent István Intelmeinek forrásai. Szent István-Emlékkönyv, 1938. II. k. 262. l.

¹¹ 869: Coronet Te Dominus corona glorie atque iustitie, ut cum fide recta et multiplici bonorum operum fructu ad coronam pervenias regni perpetui ipso largiente, cuius est regnum et imperium in secula seculorum. Migne: Patrologia Latina. 125. k. 807. l.

¹² Schreuer i. m. 70—73. l.

kéréseit, ha azok Istennek tetsző dolgokra irányulnak, meghallgassa, hogy szolgálataiktól támogatva a földi hatalom tisztességével dicsekedjék és ennek elmúlta után az igazak örök életének a koronáját érdemelje meg». ¹³ IV. Henrik császár is használja ezt a képet okleveleiben: «Mivel az isteni gondviselés bölcsesége az egész keresztény közösség birodalmának kormányzására minket emelt fel, mindenekelőtt azon kell munkálkodnunk, hogy az, aki a földi uralom koronáját adta, ennek az életnek eltelte után megengedje, hogy azzal a koronával is megkoronáztassunk, amely nem vétetik el sohasem». ¹⁴

A pápai kancellária persze szintén szívesen élt ezzel a képpel. IX. Gergely például ezt írja Frigyes császárnak: «A kegyelem koronáját hordd e földi számkivetésben, hogy az igazság koronáját helyezzék rád az ítéletkor... és végül az elmúlhatatlan dicsőség koronájával koronáztassál meg abban az országban, amely sohasem fog elpusztulni...». ¹⁵ Uralkodókról még évszázadok

¹³ 1000: Decet imperialem excellentiam sibi subditorum placita deo petentium aures Sue Maiestatis precibus inclinare, quatinus eorum fulta servitiis temporalis imperii gloriatur honore atque post huius excessum vite bravium eterne mereatur adipisci corone. MGH Kaiserurkunden. II. k. 814. l.

¹⁴ 1039: ...ut qui coronam terreni regni concessit, post emensum huius vite spatium ea etiam coronari permittat, que non auferatur in eternum. MGH Dipl. V. k. 11. l.

¹⁵ 1227: Coronam igitur gratie portas in hoc exilio, ut corona iustitie tibi in iudicio reponatur... et tandem corona immarcessibilis glorie coroneris in regno, quod nunquam ullo tempore corrumpetur. MGH Epist. Saec. XIII. I. k. 279. l.

mulva is mondják, hogy elnyerték az örök dicsőség koronáját. Az 1790 : I. tc. szerint II. József, aki Szent István koronáját nem viselte, «e halandó életből és múlandó országlásból az örökkévaló dicsőség koronájára elhivatott»,¹⁶

Az Intelmek szerzője a világi és az égi koronát összekapcsolja ott, ahol Szent István a katolikus hit megtartását teszi fia kötelességévé, «ha a királyi koronát tiszteletben akaród tartani»,¹⁷ mert a hit nélkül sem itt e földön nem orszákolhat tisztelességgel, «sem az örök birodalomból vagy a koronából» nem részesülhet.¹⁸ A földi korona itt ellentétbe van állítva a magasabbrendű, el nem múló koronával, amely a megdicsőülteket ékesíti. Hozzá is teszi a szerző: senki sem fogja a koronát, t. i. az égit, elnyerni, aki nem küzdött érte a törvény szerint.¹⁹ Majd az egyház pártfogását teszi Szent István fia feladatává, mert ennek a révén koronáját, azaz királyi hatalmát dícsérni fogják.²⁰ Az egyháziak védelmével, mondja utóbb, a dicsőséges koronát fogja dícsérhetni, azaz a mennyei koronában részesülni.²¹ Az igazságosság a királyi korona ékessége s ez a korona a kegyelem gyakorlásával lesz dícsérendő és ékes.²² Az idegenek ékesítik a királyi udvart, mondja a 6. fejezetben az alighanem idegen származású író, s ha őket pártolja a herceg, koronáját «mindenki fel-

¹⁶ Ugyanezt mondja az 1792 : I. t. c. II. Lipótról.

¹⁷ Az 1. fejezetben : si regalem cupis honestare coronam...

¹⁸ ...nec in eterno regno vel corona participant...

¹⁹ ...nemo coronabitur, nisi qui legitime certaverit...

²⁰ ...et tua corona laudabitur...

²¹ ...gloriosam... exaltabis coronam...

²² ...tua corona laudabilis sit et decora...

ségesnek fogja tartani». ²³ Itt is, de utóbb is a királyi koronáról beszél, mikor szerinte az engedetlenség szel-
leme szétszórja a korona virágait, ²⁴ vagy az erények
mértéke határozza meg a királyok koronáját. ²⁵ Mun-
kája végén a kora irodalmában jártas egyházi szerző
megint összekapcsolja az égi és a földi uralmat, koronát,
amikor azt vallja, hogy az ajánlott tulajdonságokból
tevéődik össze a királyi korona s ezek nélkül senki sem
uralkodhatik, sem az örök királyságra nem juthat el. ²⁶

A földi koronán az Intelmek szerzője a királyi
hatalmat, méltóságot érti: mindazt, ami a királyi
hivatalhoz, az egyház által megszentelt uralkodói
hivatáshoz tartozik. Nem kell tehát feltennünk, hogy
az egyházi író a «Szilveszter küldte diadém-ra» gondolt,
mikor «megfelelően a kor szimbolizáló hajlamának»,
a királyi hatalom jelképévé a koronát tette. ²⁷ Nem
valami kezdetleges állameszméről van e kis könyvecs-
kében szó, hanem általános gondolatról, az egyház
szolgálatában álló keresztény király méltóságáról,
amelynek helyes gyakorlásával, ha helyét mint Krisztus
igazi helytartója tölti be, eléri az örök üdvösséget, a
földöntúli királyságot s ott a keresztény király és min-
den hívő szemében elérhető legmagasabb célt: a
szentek koronáját. ²⁸

²³ ...tua corona ab omnibus habeatur augusta...

²⁴ ...dispergit flores corone...

²⁵ Modus virtutum finit coronam regum.

²⁶ Hec omnia superius libata componunt coronam, sine
quibus valet nullus hic regnare, nec ad eternum pertingere
regnum.

²⁷ Bartoniek Emma : I. m. 315. l.

²⁸ Nagyfokú elfogultsággal lehet csak azt állítani, hogy
«a szent korona teljes elmélete van adva már első megjelenése

Az egyház most vázolt felfogását a koronáról, mint a királyi hatalom jelképéről, megtaláljuk azokban a későbbi munkákban is, amelyeket szintén egyháziak írtak. Bartoniek kimutatta e nézetet a legendákban, a középkori egyházi szellemnek ezekben a jellegzetes termékeiben, valamint a magyar krónika első fogalmazásaiban is.

A legendákban megvan az a jellegzetesen egyházi gondolat, a királyi és az égi korona szembeállításának általánosan használt motívuma, amelyet nem kellett a legendák íróinak okvetlenül az Intelmekből venniök. A megkoronázott Szent Istvánt a valószínűleg 1077 és 1083 között keletkezett nagyobb legenda szerint «Isten e világban a királyság hatalmára (ad regni potenciam) akarta emelni és a jövőben a boldogság örökkétartó koronájával határozta megváltani». Ezt átveszi Hartvik legendája is.²⁹ Egyébként a korona a legendákban a királyi méltóság, a főhatalom jelvénye (diadema regalis dignitatis), amellyel ékesítve a felkent az uralom részesévé lesz. Hartvik legendája szerint István Henrik császár nővérét, Gizellát nőül vette és

alkalmával az Intelmekben.» (Gerőcz Kálmán : A Sz. Korona tana Sz. Istvánnak Sz. Imréhez szóló intelmeiben. Sátoralja-újhely, 1930. 12. 1. Így még 25—26, 65. l.) Hogy az Intelmekben nem lelhetjük fel a szent korona tanának első alakját, arra már Pauler Gyula rámutatott (A magyar nemzet története, 2. kiad. I. k. 384. l. 37. j.).

²⁹ L. Bartoniek i. m. 316. l. és Karpat i. m. 23. l. Ő rámutat e helyütt az ideiglenes és az örök korona párhuzamára, mely az egykorú európai kultúrán alapul és a bizánci, valamint a francia koronázási ordókban is megtalálható. Schreuer i. m. 65, 69, 70. l.

őt a krizmával felkenetvén «a korona viselésével a királyság részesévé tette».³⁰

Hogy a *Gesta Ungarorum* a XI. században a koronában szintén a királyi méltóság jelképét, a megkoronázásban az uralom átruházását látja, azt természetesnek találjuk, ha meggondoljuk, hogy e krónika és folytatásainak írói ugyanabból az egyházi körből kerülhettek ki, mint a legendák szerzői és ugyanannak a műveltségnek a hatása alatt állottak. A krónika szerint a koronával ruháztatik át a királyság (*regnum*), a megkoronázott a király (*rex*) szemben a királyi család meg nem koronázott hercegeivel (*dux*); a korona jelképezi a királyi hatalmat, a királyi tisztet, ami akkoriban az államhatalommal egyértelmű.³¹

A teljesség kedvéért megemlíjtük, hogy a tatárjárás szemtanúja, az olasz Rogerius váradi kanonok, utóbb spalatói érsek, «*Carmen Miserabile*»-jében szintén használja a «korona» kifejezést, egyrészt az uralom átruházása legfontosabb eszközének, másrészt a királyi hatalom kifejezőjének jelentésében. Szerinte az ország nagyjai bizonyos feltételek mellett levélben ajánlották fel II. Frigyes német-római császárnak «a királyság koronáját és Magyarországot» (*coronam regni et Hungariam*). A magyar urak hibáztatták, hogy a király a magyarok gyűlöletére és elnyomására hozta be az országba a kúnokat, bár az volt a célja, hogy megtérítésükkel növelje Isten tiszteletét Magyarországon és hogy «a korona ellenségei» (*inimicos corone*), tehát a királyi hatalom ellenfeleivel szemben nagyobb erővel

³⁰ Cap. VI. 11 : ...gestamine corone regni sociam esse constituit.

³¹ A krónikák megfelelő helyeit l. Bartoniek i. m. 317. l.

tudjon fellépni, hogyha azok háborút kezdenének.³² Ezeket az adatokat joggal helyezhetjük egy vonalba a magyar udvari papok, a krónikák szerzőinek felfogásával.

Azt az egyetemes egyházi gondolatot, hogy a királyi hatalom a koronázással száll át és hogy az egyháztól megszentelt korona a királyság jelképe, a pápák azokban a levelekben is hirdették, amelyeket a magyar királyokhoz és főpapokhoz intéztek. Az érintkezés a szentszék és a magyar udvar között a XI. és XII. században is bizonyára sűrű volt, ha nem is maradtak ránk ez időből nagyobb számban pápai oklevelek. Ha más nem, bizonyítja ezt mind az első magyar királynak és fiának, továbbá Gellértnek, azután egy évszázad múlva Lászlónak szentté avatása, mind az 1161-ben II. Géza és III. Sándor pápa között kötött szerződés. Mindezt hosszabb diplomáciai érintkezésnek, levelezésnek kellett megelőznie, amelynek emlékei nem maradtak ránk. Ha azonban kimutatható, hogy a koronát a későbbi levelezésben a jelzett értelemben használta a pápai kancellária, úgy az ismertetett általános egyházi felfogás alapján nem lehet kétség a felől, hogy ez a magyar királyi udvarhoz korábban intézett levelekben is előfordulhatott.

A XIII. században a pápák Magyarországra is küldenek olyan leveleket, amelyekben a korona a királyi hatalom jelképeként szerepel. Az aranybulla kiadásával kapcsolatos forradalmi megmozdulásokkal szemben III. Honorius pápa 1222-ben meghagyja az egri püspöknek és két apátnak, hogy a királytól mel-

³² Rogerius 9. és 12. fejj.

tatlan dolgokat követelő tömeget tartsák féken, hogy az igazság korlátai között semmit se merészeljen vakmerően követelni a király vagy koronája (tehát királyi hatalma), vagy az uralkodócsalád személye és javai rovására.³³ IX. Gergely meg IV. Béla panaszára 1236. aug. 12-én elrendeli, hogy a kolostorok adják vissza bizonyos elítélt felségsértők náluk elhelyezett javait, kincseit, melyeket azok «a királyi korona javaiból» (de bonis corone regie) csalárdul eltulajdonítottak.³⁴ Aligha tehető fel, hogy ezekben az oklevelekben a régi múltú, nagy fejlettségű pápai kancellária az alig kialakult magyar kancellária kifejezéseit vette volna át. Inkább hihető, hogy bizonyára sok más ránk nem maradt oklevéllel együtt a hagyományos keresztény gondolatot képviselik: a korona a királyi hatalom szimbóluma, a király jogainak összessége.

³³ Theiner I. k. 36. l.

³⁴ Theiner I. k. 147—8. l.

2. A koronaeszme Nyugat- és Közép-Európában.

A koronaeszme az általános európai kultúrában gyökerezik, amit az a körülmény is bizonyít, hogy Magyarországon kívül másutt is megtalálható, elsősorban az angol alkotmányfejlődésben. A korona a XII. század elejétől kezdve Angliában az igazságszolgáltatással kapcsolatban használt fogalom: így «*placita corone*»-nek nevezik azokat a pereket, amelyek királyi bírának vannak fenntartva.¹ II. Henrik angol király 1176-ban rendeletet intéz az ő nevében igazságot szolgáltatató utazó bírákhoz, hogy kényszerítsék ki jogait, melyek egyúttal koronájának jogai is.² Hasonlóképpen a királyi jogok foglalatára, szinte forrása a korona egy XII. századi elméleti munka, a *Tractatus de legibus Angliae* szerint.³

Az általánosan elterjedt felfogást foglalhatta össze Bracton, az angol jog feldolgozója, a XIII. században,

¹ Az angol és a francia koronaeszmeről legújabbban Jozef Karpát írt: *K dejinám pojmu corona regni vo Francuzsku a Anglicku*. Praha, 1940. (Különnyomat a Jan Kapras-Emlékkönyvből.) A *placita corone*: u. o. 26., 34., 45. l.

² C. H. Mc Ilwain: *The growth of political thought in the West*. London, 1932. 377. l.

³ Mc Ilwain i. m. 380. l. és S. B. Chrimes: *English constitutional ideas in the fifteenth century*, Cambridge, 1936, 57. l.

mikor ezt írta : «Azok a dolgok, melyek az igazságszolgáltatáshoz és a békéhez (a király békéjéhez) tartoznak és amelyek az igazsággal és a békével kapcsolatosak, senkire sem tartoznak, csak a koronára és a királyi méltóságra, és a koronától nem választhatók el, mivel magát a koronát alkotják. A korona ugyanis igazság és jogszolgáltatás, és a béke fenntartása, és ezek nélkül a korona nem állhat fenn, sem meg nem maradhat. Ezek a jogok vagy joghatóságok pedig sem személyekre, sem birtokokra át nem lesznek ruházhatók, ... hacsak nem adattak azon (a birtokon) felül, mint átruházott joghatóság ... Azok pedig, amelyeket kiváltságoknak neveznek (pl. a kincslelet stb.), bár a koronára tartoznak, a koronától mégis elválaszthatók és magánszemélyekre ruházhatók.»⁴ Bracton itt megmagyarázza, mit értettek a XIII. században Angliában «korona» alatt : a királyi hatalmat, amelynek vannak elidegeníthető és el nem idegeníthető jogai. Bracton e tana a királyt segítette a jogok visszaszerzésében, de előmozdította az államhatalom fogalmának kifejlődését is.

A korona a XIII. században Angliában még mindig a királyi méltóságot, a királyi jogok összességét jelenti.⁵ Hallunk bűncselekményekről, melyeket a király békéje, továbbá koronája és méltósága ellen követnek el. Továbbra is megmarad a korona megszemélyesítése, mint mindazon jogok összefoglalása, melyek a királyi hatalomhoz tartoznak, de attól el nem idegeníthetők.⁶

⁴ Bracton Lib. II. cap. 24. fol. 55b.

⁵ «Corona et dignitas»: Karpát : K dejinám... 29, 38, 40. l. ; libertates ad coronam regiam spectantes : u. o. 34. l.

⁶ F. Pollock-F. W. Maitland : The history of English law before the time of Edward I. I. k. 2. kiad., Cambridge, 1923. 512, 525. l.

Ezt a királyi főhatalmat a XIII. század végén már «Anglia koronájának» (corona Anglie) is nevezzük.⁷ Még nem vannak e században biztos határvonalat azok közt a tulajdonjogok közt, melyek a királyt mint királyt és amelyek mint magánembert illetik meg, vagyis nincsenek összefüggésben királyi méltóságával. A nemzet, az állam földjei nem válnak el a király földjeitől.⁸ De különbséget tesznek már a korona régi birtokai (ancient demesne of the crown) és olyan földek között, amelyek a királyra újabban jutottak. A normann hódítás (1066) után a királyt minden föld végső urának (ultimate landlord) tekintették, de közvetlen úrnak csak a dománialis birtokokra vonatkoztatva.⁹ Ezek a hódítás idejéből származó birtokok úgy szerepelnek a köztudatban, mint amelyek a királyi méltósághoz tartoznak. Róluk írja már a Domesday Book (1086): *dominicus regis ad regnum pertinens*, tehát olyan birtokok, amelyek az uralkodáshoz tartoznak.¹⁰ Nem annyira szabály, mint közmeggyőződés, hogy ezeket a király nem idegenítheti el és ha megteszi, utódja visszavonhatja intézkedését.¹¹ Ezek a korona birtokai, jogai és az uralkodáshoz, az őrszágláshoz tartoznak.

A koronafogalom e vonásának kialakulásában sem szabad az egyház befolyását mellőznünk. Az egyház, amely az alattvalók szabadságjogait védelmébe veszi a zsarnok-királyyal szemben, fenn akarja tartani a királyi méltóságot, amelyben támogatóját, céljainak

⁷ Karpát: K dejinám... 40. l.

⁸ Pollock-Maitland i. m. I. k. 520. l.

⁹ F. W. Maitland: The constitutional history of England. Cambridge, 1926. 93. l.

¹⁰ Pollock-Maitland i. m. I. k. 383. l.

¹¹ U. o. I. k. 518. l.

legfőbb előmozdítóját látja. III. Honorius 1220-ban a kalocsai érsekhez intézett decretálisában emlékeztet II. Andrásnak koronázásakor tett esküjére, amely szerint «királysága jogait és koronája méltóságát sértetlenül fenn fogja tartani.»¹² Ennek alapján buzdít a pápa az elidegenített jószágok visszavételére, még ha a király esküt is tett le, hogy nem fogja adományait visszakövetelni.¹³ Még erőteljesebben lép fel III. Honorius a korona érdekében, mikor 1225-ben Bélához, az ifjabb királyhoz fordul : «Atyád, Magyarország királya, királysága sérelmére és királyi méltósága ellen bizonyos elidegenítéseket tett ; mi erről atyai szeretettel gondoskodni kívánva, a királyhoz írást intézünk, hogy az említett elidegenítéseket törekedjék érvényteleníteni annak ellenére, hogy esetleg megesküdött : nem vonja vissza őket. Ez kötelessége, mert koronázásakor megesküdött, hogy királysága jogait és koronája méltóságát sértetlenül megtartja ; egyáltalában meg nem engedett dolog volt, ha esküt tett, hogy az ilyen elidegenítéseket nem érvényteleníti s az ilyet egyáltalában nem kell megtartani.» Felszólítja tehát a pápa Bélát, hogy az ő országrészében szedje vissza a királyi birtokokat.¹⁴ Ugyanezzel a törekvéssel különben az aranybullában is találkozunk : a 16. cikkben megígéri a király, hogy egész megyéket, a patrimoniális királyi hatalom alapjait, nem fogja eladományozni.

IX. Gergely, Honorius utóda pedig az angol királyt

¹² ... iura regni sui et honorem corone illibata servare...

¹³ Fejér III/1. k. 294. l. Ez a decretalis, mint az esküre vonatkozó fontos jogszabály, a *Collectio Gregoriana*-ba és így a *Corpus Juris Canonice*-be is belekerült : c. 33. X. 2. 24.

¹⁴ Fejér III/2. k. 47. l.

intette, hogy koronázási esküje szerint szerezze vissza mindazokat a királyi jogokat, melyeket elődjei elidegenítettek. V. Kelemen 1305-ben felmentette az angol királyt a Magna Chartára letett esküje alól, védelmébe véve «a koronájához és méltóságához régi idő óta tartozó jogokat.» A felmentés indoka itt is a koronázáskor letett eskü, amelyben a király megígérte a korona jogainak fenntartását.¹⁵

A XIII. és XIV. században tehát mind az angol, mind a magyar király esküt tett koronája jogainak megtartására és az elveszettek visszaszerzésére. Az angol királyi eskünek a szövegét is ismerjük.¹⁶ Ugyanilyen esküt tettek le VI. Károly óta (1380—1422) a francia királyok is.¹⁷

Az a gondolat, hogy a koronajogok elidegeníthetetlenek, megtalálható egy a XIII. század elejéről való úgynevezett törvénygyűjteményben is¹⁸ és hangsúlyozottan a Bracton utáni angol jogkönyvekben. Britton a XIII. század végén mondja, hogy a királyok nem

¹⁵ Karpát: K dejinám... 36. l.

¹⁶ W. Stubbs: The constitutional history of England in its origin and development. Oxford, 1880. II. k. 105. l.

¹⁷ A. Esmein: Cours élémentaire d'histoire du droit français. 5. kiad. Paris, 1925. 326. l.

¹⁸ Ez a *Leges Anglorum* sec. XIII., amely *De iure et appendiciis corone regni Britannie* c. fejezetben így ír: *Debet vero de iure rex omnes terras et honores, omnes dignitates et iura et libertates corone regni huius in integrum cum communi integritate et sine diminutione observare et defendere, dispersa et dilapidata et amissa regni iura in pristinum statum et debitum viribus omnibus revocare.* (F. Liebermann: Die Gesetze der Angelsachsen, Halle, 1898. I. k. 635. l.) Karpát ezt a törvényt tévesen Hitvalló Eduárdénak mondja: K dejinám... 43. l.

idegeníthetnek el semmit koronájuk és királyságuk jogaiból oly módon, hogy azt utódaik ne vonhatnák vissza.¹⁹ Fleta I. Edward idejében ugyancsak azt írja, hogy a koronához kapcsolt jogokat a királynak nem szabad elidegeníteni, sőt minden király tartozik visszavonni a korona elidegenített jogait.²⁰ A szentszék állásfoglalása alapján ez a gondolat a XIII. század végén annyira általánossá lett, hogy Fleta szerint legenda képződött, amely szerint az uralkodók Montpellier-ben kongresszuson mondták ki ezt az elvet.²¹ I. Edward ugyanezt fejezte ki, mikor 1301-ben elismerte, hogy hatalmának köre korlátozott, mert nem illetékes a korona jogain való változtatásra a nélkül, hogy meg ne sértené esküjét és ki ne tagadná koronáját.²²

A kitagadás kifejezése arra az elvre utal, hogy a korona mintegy infans: jogait az idő múlásával sem veszítheti el, vele szemben jogokat elbirtokolni nem lehet. Ugyanekkor megjelenik már a korona státusa, vagyis a koronához tartozó jogok összesége, szembeállítva az ország és a nép státusával, az országot megillető jogokkal.²³ Így fejlődik ki a koronának az a fogalma, amely a királyi személyes jogosítványoktól elvonatkoztatva már túlnyomóan dologi jogokat foglal magában.

¹⁹ Pollock-Maitland i. m. I. k. 518. l. 1. j.

²⁰ Antiqua maneria vel iura corone annexa regi non licebit alienare, sed omnis rex corone sue alienata revocare tenetur. U. o. I. k. 384. l. 1. jz.

²¹ Esmein i. m. 324. l.

²² Without disinheriting the crown. Mc. Ilwain i. m. 379. l.

²³ 1322-ben a Statute of York eltöröl minden előbbi intézkedést «contre l'estat de la Couronne»... U. o. 377. l.

Franciaországban hasonló volt a fejlődés Angliáéhoz. Itt is találkozunk a koronával, mint a királyi hatalom megszemélyesítőjével. A korona az államhatalmat jelenti, ezért ezt a *regnum*, a király uralmában foglalt jogok összeségével azonosítják; *regnum* és korona többízben ugyanolyan jelentésűek. A legrégebb adatok itt a XII. század végéről valók, tehát a magyar «koronával» egyidősek. Egy 1190-i oklevél szerint Amiens nem idegeníthető el a koronától. A korona egyben *subjectum* is, amellyel szemben engedelmességet és hűséget tanúsítanak.²⁴ A francia királyok VI. Fülöp egy 1334-i oklevelé szerint eladományozhatják a megüresedett méltóságokat s ezeket csak az adományosok élvezhetik. Ilyen adományokat «királyi joguknál és Franciaország koronájának nemességénél fogva» szoktak tenni.²⁵ A korona kapcsolja össze a királyok egymásutánját, az elődöket az utóddal, és felettük áll, mint a királyság, az állam jelképe, melynek a mindenkori király hűséggel tartozik. Így olvassuk egy 1337-i királyi oklevélben, hogy az uralkodó egy apátságot oltalmába vett, hogy az mindig és örökre az ő utódai és örökösei, Franciaország királyai, a királyi kéz és Franciaország koronája alatt maradjon.²⁶

Mindazok a birtokok, várak, városok, egyházak, amelyek közvetlenül a király fennhatósága alá tartoz-

²⁴ Karpát : K dejinám... 11, 13—15. l.

²⁵ ... pour cause de Regale et de noblesse de la couronne de France. Ordonnances des rois de France de la troisième race. Paris, 1729. II. t. 102. l.

²⁶ ... y celle Église soit et demeure a toujours mais perpétuellement pour Nouz, pour noz heirs et successeurs roys de France dessous nostre main royal et dessous la couronne de France... U. o. IV. t. 64. l.

nak, amelyeknek nincsenek a királyon kívül hűbéraik, Franciaország királyságának és koronájának státusát teszik, azaz a király és utódai dominiumát, amely mindenkor a király jogához tartozik és nem idegeníthető el.²⁷ Aki a királynak és elődeinek, így Franciaország koronájának is szolgálatot tesz, méltó a jutalomra, különösen arra, hogy a korona állandó védelme alatt álljon, vele minden közbeeső út nélkül összeköttetésben legyen.²⁸

A korona, az egyház-megszentelte diadémá tehát, amely eredetileg Franciaországban az uralkodás, a főhatalom jelvénye, egyfelől a királyi hatalomban foglalt jogok forrását, másfelől — minthogy e hatalom az államhatalommal egyértelmű — már a XIV. században magát az államot, a hűbéri szétszakitottsággal szem-

²⁷ Így mondja János király egy 1353-i oklevelében, mikor megerősíti Bourges városának azt a kiváltságát, hogy közvetlenül a korona uralma alá tartozik: a polgárok «ab olim habuisse noscuntur ad honorem et statum felicem regni et corone Francie...» «ad manus, ius et domanium immediatum nostrum et successorum nostrorum, regum et corone Francie...» U. o. IV. t. 137. l.

²⁸ Mintha Nagy Lajos oklevelét olvasnók V. Károly 1365-i rendelkezésében: «Nos attendentes et ad memoriam reducentes sinceram fidelitatem ac bona et diuturna servitia, que Almericus vicecomes Lautricensis et Johanna de Nerbona eius uxor et eorum predecessores *predecessoribus nostris regibus Francie, nobis ac corone Francie* impenderunt...» Ők és földjeik «sub nostro ressorto immediato ac corone Francie volumus imperpetuum remanere.» U. o. IV. t. 591. l. Vagy 1366-ban ugyancsak V. Károly írja egyik hívéréről: «quem cotidie fornax experientie probat *nobis et corone Francie* utilem et fidelem... maradjon «*strictus nobis et successoribus nostris predictis, domanio et corone Francie...*» U. o. IV. t. 701. l.

ben a francia államegységet jelenti. A korona a királyi hatalom növelésének, a központosított államhatalom felállításának eszköze, az államegység jelképe; a hozzá való kapcsolás hűbéri kapcsolatok megszűnését, az államfőnek való közvetlen alárendelést és az államegység erősödését eredményezi. A korona a hűbériségben feldarabolt országrészek felett áll.²⁹ Szépen tükrözi vissza a francia királyi udvarnak ezt a felfogását a XIV. században a már említett okleveleken kívül János királynak 1361-i oklevele, amellyel Bourgogne-t, Champagne-t és Toulouse-t, valamint Normandiát a koronához csatolta. Az uralkodó «koronájának királyi jogait védve és annak felmagasztalására és dicsőségére törekedve»³⁰ alattvalói jólétét tartja szemé előtt. Hogy «koronája felmagasztalásában az ő hatalma megerősöd-jék», ezért «a franciák dicsőséges koronájának élén állva»³¹ — amelyet az, ki által a királyok uralkodnak, felmagasztalt — elérkezettnek látja az időt, hogy a korona patrimoniumának elidegenítésével szenvedett nagy kárt a király és az állam javára megszüntesse.³² Ezért Burgundia hercegséget, mely rokonság és nem a

²⁹ L. erről Esmein i. m. *La reconstitution de l'unité nationale* c. fejezetét, 309. l.

³⁰ ...sue coronæ iura tuens regalia, ad eiusdem exaltationem magnificam gloriosumque decorem aspirans...

³¹ ... ut in sui diadematis exaltatione suum stabiliatur imperium sane Nos divina favente clementia super cathedram regalis preeminentie sublimati, presidentes gloriose Francorum corone...

³² Tandem illo procurante, qui est auctor pacis et amator, liberati et non modicum nostra corona in sui alienatione patrimonii per nos facta passa est detrimentum, quod sic fieri Nobis et reipublice credidimus expedire...

korona jogán szállt rá,³³ továbbá Champagne és Toulouse grófságokat a franciák dicső koronájának adja, azzal egyesíti, elválaszthatatlanul összekapcsolja és ezután örökre a korona jogai közé számítja, hogy azok a jövőben minden más örökös kizárásával csak a francia királyok birtokában legyenek.³⁴ Ezenfelül a koronának díszeit növelve, Normandia hercegségét is a koronához akarja csatolni olyan módon, hogy mivel ez most királyi adomány folytán a dauphin, Károly, birtoka, csak az ő trónralépésekor egyesüljön a koronával. Károly megkoronázásakor tegyen esküt, hogy az így egyesített és összekapcsolt birtokokat nem fogja soha szétdarabolni. Ha pedig fia még az apa életében meghalna, a király az egyesítést az ő halála után fogja végrehajtani; ezt annak a hűségnek esküjével ígéri, amellyel a koronának tartozik.³⁵

Ennek az intézkedésnek következményeként szerepelt V. Károly 1365-i koronázási esküjében, hogy a korona fennhatóságát és jogait meg fogja őrizni és nem idegeníti el.³⁶ Bourgogne és a többi tartományoknak a

³³ ...iure proximitatis, non ratione corone nostre ad nos fuerit devolutus...

³⁴ ...nostre felici Corone Francorum de nostra certa scientia et auctoritate regia donamus, unimus et coniungimus et inseparabiliter solidamus iuribus dicte nostre corone dictos ducatum Burgundie, comitatus Campanie et Tholose exnunc applicantes, appropriantes et inter eius iura numerantes et sic solidatos in perpetuum dicte corone per presentes volumus ac decernimus unitos, quoscunque alios successores in eisdem ducatu et comitatibus preter futuros reges Francorum imperpetuum excludentes...

³⁵ ...promittentes sub fidelitatis iuramento, qua eidem nostre corone sumus obligati... U. o. IV. t. 213. l.

³⁶ Superioritates, iura et nobilitates corone Francie

koronához való csatolásával János király azt akarta elérni, amit mind maga, mind utódja váraknak, városoknak és egyházi javadalmaknak a korona védelme alá való rendelésével is célul tűzött ki: a központi királyi hatalom megerősítését, a közbeeső hűbérurak kiküszöbölését. A király akkor, amikor valamely ingatlant a korona védelme alá helyez, azt elidegeníthetetlennek jelenti ki, vagyis azt főbbé sem ő, sem utódai a koronától el nem választathatják, el nem adományozhatják. Amint már 1329-ben állítja Pierre de Cuignières, a párizsi parlament első elnöke, hogy a király jogai — iura corone helyett a iura regni kifejezést használja — elidegeníthetetlenek.³⁷

János király 1351-ben az aubigny-i prépostság községeit a közvetlenül a királyi patrimoniumhoz tartozó Concoussant faluhoz csatolja, ezt pedig örökre egyesíti a koronával, hogy ezután ezek a birtokok semmiképpen se kerüljenek ki a király kezéből.³⁸ Két apát és konventje pedig 1361-ben «maguk és utódaik nevében Franciaország királyaihoz csatlakoztak és királyi őrizetbe, védelembe és menedékbe helyezték magukat», amit a király oly módon fogadott el, hogy a királyi kézen kívül nem helyezhetők, hanem örökre a

custodiam et illa nec transportabo, nec alienabo. U. o. és Schreuer i. m. 74. l. 3. j.

³⁷ F. Olivier-Martin: *L'assemblée de Vincennes de 1329 et ses conséquences*. Rennes, 1908. 118. l.

³⁸ ... ville nostre de Concorcello super Sandram, que immediate est ad presens de nostro proprio domanio et patrimonio et dictam villam de Concorcello cum eius castellaria et ressortis omnibus et pertinentiis perpetuo aggregari adiungi et uniri corone Francie, ne a modo extra manum regiam valeant amoveri quovismodo. Ordonnances IV. t. 109. l.

királyi koronához tartoznak.³⁹ Máskor is hangsúlyozza a király, hogy az így védelembe vett birtokokat sem ő, sem utódai nem bocsáthatják ki a francia korona kezéből, sem a királytól vagy a koronától nem különíthetik el, hanem azok közvetlenül az ő és utódai joghatósága alatt álljanak.⁴⁰

Megállapíthatjuk az előzőkből, hogy a XIV. században mind Angliában, mind Franciaországban kialakult a koronának az a fogalma, mely a legfőbb állami hatalmat, a királynak el nem idegeníthető jogait jelentette. A korona a királyi jogoknak nemcsak forrása, hanem alanya is; a hozzátartozókat ő védi meg és hozza közvetlen kapcsolatba az állammal. Eltérés mutatkozik az angol és a francia koronaeszmé kifejlődésében annyiban, hogy Angliában a koronához való kapcsolás, mint a királyi jogok helyreállításának eszköze nem fordul elő úgy, mint Franciaországban.

³⁹ Ipsi tamen Abbas et prior et conventus tunc existens pro se et suis successoribus regibus Francie associaverunt et in regia salva-gardia, protectione et salvamento posuerunt, quod tali lege per dictum tunc dominum nostrum pro se et suis successoribus regibus Francie susceptum fuit, quod extra manum regiam mitti nequaquam poterit, sed *ad coronam regiam imperpetuum statuit remanere*. U. o. IV. t. 216. l.

⁴⁰ ...non possint extra manum nostram et corone Francie poni, aut a Nobis et dicta corona aliquialiter separari, sed semper et perpetuo remaneant sine medio sub nostra et successorum nostrorum iurisdictione et ressorto. 1362. u. o. IV. t. 692. l. Más oklevelekben olvassuk: sint et remaneant in perpetuum in manibus et de domanio regum et corone Francie vel primogeniti ipsius in regno successuri... 1351. U. o. IV. t. 94. l. Hasonlóképp 1351: IV. t. 78, 94, 110. lap, 1362: IV. t. 218. l., 1366: IV. t. 689, 713. l.

Ennek okát abban látjuk, hogy Angliában a királyi hatalom erősebb maradt, a király legfőbb földesúri hatósága zavartalanul érvényesült s a király és az alattvalók kapcsolata sem szűnt meg. Volt tehát a XIV. században, a nyugati nagy monarchiákban nagyjából, ha nem is minden vonatkozásban, azonos koronaeszme, s ennek gyökerei kétségtelenül egyháziak voltak.

Minthogy a középkori egyházi műveltség mindenfelé elágazott, nem csodálkozhatunk azon, hogy a koronaeszme nemcsak Nyugaton, hanem egyidőben Közép-Európában is megtalálható. Bár e kérdés külön kutatás tárgya nem volt, a rendelkezésre álló néhány adatból is megállapíthatjuk, hogy a *corona* Németországban is a királyi hatalom szimbóluma. IV. Henrik már 1045-ben koronája státusáról beszél, melyet az egyháznak tett engedmények növelnek. Ez az adat jóval korábbi az angol és francia adatoknál.⁴¹ V. Henrik Cosmas krónikája szerint 1107-ben koronájának hatalmánál fogva küld parancsot Svatopluk cseh hercegnek.⁴² A XII. század elején a királyi hatalmon esett sérelmet a korona sérelmének tekintik.⁴³ Lothár császár pedig, mint oklevélében olvassuk, úgy vélte, hogy «országa koronáját» csak Isten parancsainak engedelmeskedve szilárdíthatja meg.⁴⁴ A cseh kancellária szóhasználatá-

⁴¹ *Tociens nostre corone status augendo dilatatur, quotiens sancta ecclesia ex nostris concessibus et iustis munificentis benigne augmentatur.* MGH Dipl. V. k. 178. l.

⁴² *Per coronam capitis mei mando.* Idézi Karpát: *Corona* 4. l. 13. j.

⁴³ ...nostre corone ac dignitati detrahentes. U. o. idézi G. Waitz: *Deutsche Verfassungsgeschichte*, VI. k. 223. l.

⁴⁴ 1129: ...non aliter vitam nostram sed necque coronam regni nostri stabiliri credimus, nisi in obsequiis mandatorum dei. ... MGH Dipl. VIII. k. 29. l.

ban először 1160-ban, I. Vladislav király idejében fordul elő a korona, amelyen a királyi hatalomhoz tartozó birtokokat, ezeknek a birtokoknak urát, «a királyi udvart birtokos oldaláról tekintve» értik.⁴⁵

⁴⁵ ...terram quandam ad coronam regni mei pertinentem,... agrum unum ad coronam meam pertinentem..., majd: duas villas, que corone mee adiacebant... Idézi Karpat i. m. 6. l.

3. A koronaeszme az Árpádok korában.

Az egyetemes középkori műveltség hordozói, az írástudó papok, mint a királyi kancelláriák hivatalnokai, az egyháznak a korona szimbolikus jelentőségéről vallott felfogását a kancelláriák kiadványaiban mindenütt kifejezésre juttatják, ahol a fennálló «közjogi» viszonyok megengedik, tehát ahol erősebb központi, királyi hatalom található. Az, hogy a kancelláriák közös nyelven beszéltek, hogy gyakorlatuk mind külső, mind belső formáiban nagy hatással volt egymásra, a diplomatika eredményeiből régóta ismeretes.

A korona, mint a királyi hatalom, a királyt megillető jogok forrása és jelképe a XII—XIII. században a német, a magyar és a cseh királyi kancelláriában is felbukkan; az utolsóban csak alkalmasszerűen, a magyar királyi kancelláriában viszont a hivatali nyelv állandó kelléke gyanánt. Az egyház kezéből elvetett mag itt a kedvező hazai talajban gyorsan terebélyes fává nőtt és izmosodott. Ezt két tényezőnek tulajdoníthatjuk. Az egyik az a különösen nagy egyházi hatás, amely alatt a magyar középkori műveltség állott, s amelynek ismeretére csak újabban kezdünk ráeszmélni. Elég itt arra emlékeztetni, hogy számos jogintézményünk egyházi eredetű,¹ továbbá, hogy jogi életünk csaknem

¹ L. Murarik Antal: Az ősiség alapintézményeinek eredete. Budapest, 1938.

minden megnyilvánulása, az igazságszolgáltatás legtöbb részletét is beleértve, az egyházi testületek, a káptalanok és konventek útján történt, s ezek ily módon a magyar jog fejlődésére a legnagyobb hatást gyakorolták. Azután Magyarország és a szentszék összeköttetései kétségtelenül élénkebbek voltak, mint a szomszédos országok kapcsolatai az egyház fejével.² A pápaság politikájában az Árpádok erős királyi hatalmán nyugvó magyar monarchia nagyobb súllyal rendelkezett, mint a részfejedelemségekre oszló Lengyelország vagy a német császárságtól függő Csehország. Az élénk összeköttetésre, mint egyszer már rámutattam,³ a pápai kancelláriai gyakorlatnak a kialakuló magyar királyi kancelláriára gyakorolt hatásából is következtethetünk.

A másik tényező, amelynek hatására a koronaeszmé sokkal színesebb, sokkal változatosabb formában jelentkezik a magyar királyi kancellária gyakorlatában, a királyi oklevelekben, mint akár Nyugat-, akár Közép-Európa államaiban, a magyar államszervezetnek a többiektől eltérő jellege, nem pedig a magyarságnak valamilyen feltételezett «közjogias gondolkozása.» Erről különben sem szerezhetnénk tudomást, hiszen a királyi kancellária termékeiben ez időben nem általános jogi meggyőződés, hanem a királyi udvar felfogása nyilvánul meg. A magyar alkotmányfejlődést még a nem hűbéri államokkal szemben is a királyi hatalom nagy ereje jellemzi, s ez túlnyomórésztben a magyar nemzet

² Erre már a szlovák J. Karpat is rámutatott (Corona 78. l.) de ezt földrajzi tényezőknek tulajdonította.

³ A pápai és császári kancelláriai gyakorlat hatása árpádkori királyi okleveleink szövegezésében. Századok, 1910. 713—724. l.

török faji jellegére vezethető vissza.⁴ A fejedelmi család pogánykori karizmáját az egyházi felkenésen és a koronázáson alapuló keresztény karizma csak még jobban megszilárdította és olyan erőssé tette, hogy még akkor is fennállott, ha gyenge egyéniségek viselték, a koronát.⁵ A magyar királyi hatalom gazdasági alapja a patrimoniális fejedelmi birtokszervezet is tovább tartotta fenn magát, mint másutt, és ha időről-időre meg is rendült, helyreállította a királyi birtokok visszaszerzése, amit a király nagy hatalmára támaszkodva időnként, így még a XIII. század derekán IV. Béla is, végrehajtott. Ez a nagy királyi hatalom, amelynek tudata a magyar jogi életben még a XIV. században is megnyilvánul, a magyar királyi oklevelekben érvényesülő koronaszemlélet háttere.

A király nálunk még a XIII. században is a legfőbb földesúr, akit nemcsak saját földjei és az azokon élők, hanem az ország minden földje és népe is urának vall. A patrimoniális királyság idejében nem tudtak különbséget tenni az államhatalom gyakorlójának közjogi és magánjogi minősége között, ezek szétválasztására hosszú ideig nem is gondoltak. Az államhatalom subjectuma éppúgy gyakorolta igazságszolgáltatási vagy adóztatási jogát, mint ahogyan saját birtokain ítélkezett és ezek jövedelmeit szedte.⁶ A magyar király és udvari emberei éppúgy szálltak meg a királyi serviensek,

⁴ Josef Deér: *Heidnisches und Christliches in der altungarischen Monarchie*. Szeged, 1934. 49. l.

⁵ Mályusz Elemér, «A karizmatikus királyság». *Társadalomtud.* 1934. 156.

⁶ O. Gierke: *Das deutsche Genossenschaftsrecht*. Berlin, 1868—1913. II. k. 567. l.

azaz a nemesek birtokain és követeltek tőlük eltartást, mint a várbirtokokon. Az első és a második aranybulla intézkedései, amelyek ezt a jogot megszüntették, nem hagynak semmi kétséget eziránt.⁷ A megszüntető rendelkezések egyébként hatályosaknak bizonyultak, hiszen az 1267-i decretumban, amely különben újból biztosítja a nemesi kiváltságokat, nem tartották már szükségesnek e fontos nemesi szabadság megismétlését.

A király az egész országnak ura, mint a második aranybulla mondja: «dominus terre», akinek országához való jog éppúgy «iurisdictio» vagy «ius», mint a szabad ember joga birtokához.⁸

A nyugati műveltségű udvari papság, amely a királyi okleveleket kiállította, úgy tekinthette a nagyhatalmú urat, aki a földbirtokokat érdeméért tetszése szerint adományozta, mint a nyugatiak legfőbb hűbérurukat, akitől minden föld birtoklása származik. Az államszemlélet megismerési forrásai pedig nálunk, ahol a középkorban jogkönyvek nincsenek, kizárólag a királynak és legfeljebb a királyi udvar legfőbb tisztviselőinek oklevelei. Ez a kör, amelyhez még a királyi udvarban annyiszor nagy szerepet játszó idegen lovagok és az azoktól eredő nagy magyar családok leszármazottai tartoztak, terjeszthetett el, tehetett általánossá idővel bizonyos államszemléletet.

A királlyal, mint fő földesúrral, az országban levő összes földek urával és forrásával nyugaton is talál-

⁷ 1222 : 3, 1231 : 7. 8, t. c.

⁸ Erről l. tőlem : A királyi adózás története, 1908, 45. l., majd : A magyar történetírás új útjai-ban, (Budapest, 1931), 315. l. Azután Váczy Péter : A szimbolikus államszemlélet kora. Budapest, 1932. 54. és köv. ll.

kozunk, elsősorban Angliában, ahol a normann hódítás óta szintén oly erős a központi hatalom, hogy az angol alkotmánytörténet *«intézményes abszolutizmusról»* beszél.⁹ Hódító Vilmos parancsára mindenki neki tartozik hűséggel, bárkitől kapta is birtokát. A Domesday Book (1086) irányadó elve, hogy minden föld közvetlenül vagy közvetve a királytól származik.¹⁰ II. Vilmos ellen (1087—1100) a krónika szerint panaszok hangzottak el, hogy *«mindenki örökösévé tette magát»*, vagyis a legfőbb hűbéri alapelveket teljes mértékben érvényesítette.¹¹ A királyi hatalom itt is a dominiumnak egyik módja, amelyben közjogi és magánjogi elemeket nem különböztették meg. Közjogi viszonylatban a király tulajdonának gondolata irányadó, amely csak a XVI. században lép háttérbe az új államfogalom mögött.¹² A királyok viselték is a *dominus* címet, akkor, ha a *rex* címhez valami anyagi vagy alaki kellék, elsősorban a koronázás hiányzott.¹³ Ez tehát korántsem a koronából levezetett földesuraság.

Eike von Repgau a Szásztükörben szintén a földek legfőbb urának tekinti a német királyt, mint legfőbb dominust.¹⁴ A germán szemléletben az államhatalom általában a legfőbb hűbérúrnak a hatalma, aki az egész földre és népre kiterjedő joghatóságot Istentől mintegy

⁹ G. B. Adams: The origin of the English constitution. New Haven, 1931. 28, 29. l.

¹⁰ Pollock-Maitland i. m. I. k. 69. l., II. k. 3. l. és Maitland i. m. 38. l.

¹¹ Adams i. m. 35—38. l.

¹² Pollock-Maitland i. m. I. 513. l.

¹³ W. S. Mc. Kechnie: Magna Carta. Glasgow, 1905. 218—9. l.

¹⁴ Váczy i. m. 56. l.

hűbérként nyerte, amellyel hűbérúri jogok és kötelesek kapcsolatosak. Politikai jog és hasznóhajtó magánjogosultság itt is egységes uralmi fogalomban egyesült.¹⁵

Lengyelországban is magánjogi momentumok lépnek előtérbe közjogi viszonyok jellemzésénél. A királyi hatalmat, a legfőbb uralmat *ius, dominium* szóval fejezik ki. sőt *proprietas* és *possessio* is előfordul, nyilvánvalóan mutatva, hogy a királynak alattvalóihoz való viszonyát olyannak tekintik, mint a földesúrét a birtokain élőkhöz. A király Lengyelországban is legfőbb földesúr, minden föld ura, aki közjogi hatalmi körében is a tulajdonjog fogalmára támaszkodik. Még 1339-ben is így jellemzi egy érsek perbeli tanúvallomásában a lengyel király jogkörét: «Lengyelország királya ura minden földnek, amely a lengyel királyság határain belül van; ad annak, akinek akar és elvesz attól, akitől akar.»¹⁶

A királyt, mint az egyháztól felkent és megkoronázott uralkodót, de mint legfőbb földesurát is, alattvalói részéről hűség (*fidelitas*) illeti meg.¹⁷ Ennek a hűségnek egyik forrása a korona, a másik pedig a föld, amelyet a nemes a legfőbb földesúrtól kap. Az adomány és a hűségfogalom összefonódik: a királynak tartozó hűségből tett szolgálatok fejében kap adományt az alattvaló,

¹⁵ Gierke i. m. II. k. 564. l.

¹⁶ Dominus rex Polonie est dominus omnium terrarum infra regnum Polonie consistentium et dat, cui vult et cui vult, aufert. O. Balzer: Królestwo Polskie. Lwów, 1919. III. k. 210. l.

¹⁷ A magánjogi felfogás érvényesüléséről az államszemléletben, a fidelitásról és a hűbéri servitiumról l. Váczy Péter id. értekezését.

az adomány, a föld fejében viszont újabb szolgálattal tartozik. Jellemzően világítja meg a magyar nemes hadi szolgálati kötelezettségét egy 1299-i adománylevél, amely szerint az adományos «földje fejében» tartozik hadbaszállni, «miként a Magyarországon élő többi nemesek».¹⁸

Ez a szemlélet szolgáltatja hátterét annak a koronaeszmének, amely az Árpád-kori királyi oklevelekben kifejezésre jut. Az idevágó adatokat teljes egészükben rendelkezésre bocsátotta Jozef Karpat többször idézett értekezésében. Ezekből meg kell állapítanunk, hogy már a XIII. században a koronaeszmére vonatkozó adatoknak olyan tömegével találkozunk, aminőt más kancellária gyakorlatában nem figyelhetünk meg. Ezt nemcsak az említett szemléletnek, hanem a magyar okleveles gyakorlat formulaszerűségének, mondhatnók kifejezésekben való lekötöttségének tulajdoníthatjuk. Olyan okleveles gyakorlat mellett, minő a magyar volt, ahol már a XIII. század közepétől kezdve a magánfelek részére készült okleveleket is a különböző, egymástól távol levő hiteles helyeken bizonyos meghatározott formulákkal, azonos szövegezéssel állították ki, mindenestre központi királyi intézkedés hatására, a királyi kancelláriából kikerült okleveleknek még inkább egyformáknak, megegyező formulákkal, fordulatokkal, kifejezésekkel bővelkedőknek kellett lenniük. Ha valamelyik kancelláriai alkalmazott egy-egy oklevélformulá-

¹⁸ ...quod prefatus Johannes ad exercitum nostrum ratione prefate terre venire teneatur, sicut ceteri nobiles in regno Hungarie existentes. Wenzel Gusztáv: Codex Dipl. XII. k. 634. l. Ennek a fontos adatnak első felhasználása Váczy Péter érdeme, i. m. 57. l.

val gyarapította az egyébként is szegény kancelláriai nyelvet, azt még évtizedekkel utána is használták. Így vagyunk a koronára vonatkozó kifejezésekkel is, s ezt a formulákat felhasználó gondolatkör kutatásánál nem szabad figyelmen kívül hagyni. A kancelláriai nyelv konzervatív jellegénél fogva nem egyszer bizonyára elmaradt a gondolattartalom mögött, amelyet ki akart fejezni. A királyi oklevelek idevonatkozó, állandóan visszatérő fordulatainak tömege is csak szegényes alapot nyújt következtetések levonására.

Egy-két XII. századvégi oklevél kivételével az összes idevonatkozó Árpád-kori királyi oklevelek a XIII. századból valók. Ebben az időben a korona, éppúgy mint az előző korban és mint másutt, a királyi méltóságot és a velejáró jogokat jelenti. A korona a királyi jogok jelképe, mert a király uralkodói jogait a koronázással kapcsolatos felkenéssel kapja meg. Az egyházi felfogás e tekintetben változatlan maradt, s továbbra is irányadó, mert ebben a korban sem volt az egyházon kívül más tényezőnek szerepe a koronázásnál. De kimutatható, hogy ez a felfogás már általánossá lett: a közvélemény is a hagyományos, a szent koronával való koronázásból származtatja a királyi jogokat. Gentilis 1309-i oklevelében mondja, hogy az ország lakói nagy tiszteletet tanúsítanak a szent koronával szemben, «mert benne rejlik a királynak, a királyságnak joga».¹⁹

A korona, a királyi hatalom átruházásában az alattvalóknak még semmi szerepük sincs, a király azt az

¹⁹ Bartoniek i. m. 321. l. (Mon. Vat. I. ser. II. t. 353. l.): multum reverentie atque auctoritatis ex dicti regni incolarum opinione deferitur quasi in eo sit ius regium constitutum.

egyház kezéből, az első magyar püspök, az esztergomi érsek közvetítésével kapja, akinek ezért tizedet fizet.²⁰ E királyi hatalom, a korona megalapítóját méltán látták az Árpádok a XIII. században is Szent Istvánban, akinek trónjára öröklés jogán, külső tényezők beleszólása nélkül léptek. II. András a pápai legátussal kötött egyességben, 1233-ban mondja, hogy nemzetsége Szent Istvánnak köszöni a koronát és az uralmat, s hogy ő maga Isten kegyelméből a szent király utáni öröklés jogán nyerte el a királyság trónját.²¹

Isten kegyelmén kívül, amelyet az egyház közreműködésével nyertek el, az öröklés joga volt tehát a korona, a királyi hatalom alapja. II. András már 1217-ben kifejezést ad ennek.²² V. István hangsúlyozza, hogy atyja halála után reá, mint legközelebbire szállott «az ország kormányja és a korona»,²³ amint IV. László egy oklevele szerint is ő «a királyi koronát

²⁰ 1198: in signum catholice fidei decimam solvere deberet archiepiscopo Strigoniensi, a quo fidem baptismatis et coronam receperunt. Fejér II. k. 324. l., Knauz I. k. 156. l., idézi Karpát i. m. 63. l.

²¹ 1233. szept: quod ei primo in gente corona debebatur et regnum. Nos igitur, qui huius Sancti Regis hereditario iure per Dei gratiam regni solium obtinemus... Theiner I. k. 116. l.

²² A zágrábi egyház kiváltságait megerősítve atyai átokkal sújtja azt a leszármazottját, ki esetleg báni méltóságában megsérti ezeket a jogokat: paterna maledictione... in perpetuum percutiatur et nunquam ad coronam, quam hereditario iure habere debebat, possit pertingere. Tkalcíć I. k. 46 l. Idézi Karpát i. m. 63. l.

²³ ...post obitum patris nostri... nobis a vicino deberetur regni gubernaculum et corona. Karpát i. m. 63. l. U. o. más helyek is.

és az ország trónját a születés jogán és rendjén örökölte». ²⁴ III. András a királyi trónra és a koronára «Isten segítségével» jutott öröklés útján. ²⁵

A korona viselésére az Árpádok ehivatottak voltak születésüknél fogva, de a királyi hatalom gyakorlásához az égi malaszt is szükséges volt. Ezt a koronázással kapta meg a király. Ezért a koronát, amelynek misztikus erőt tulajdonítottak s amely a király személyét is megszentelte, a XIII. század közepétől kezdve nem egyszer a szent (*sacra, sanctissima*) jelzővel illették. ²⁶

Az örökölt királyi méltóságot, az államfői jogokat, a koronát a király méltán tekinti magáénak, akárcsak magánbirtokát, *patrimoniumát*, amely elődeitől szállt rá. A király a koronáról, amely mint a királyi méltósághoz tartozó, legtöbbször «királyi» (*regia*) jelzővel fordul elő, úgy beszél, mint sajátjáról: neve «a mi koronánk» (*corona nostra* v. *corona nostra regia*). ²⁷ Ezekben a számtalanszor ismételt kifejezésekben a király személyének és méltóságának szoros kapcsolata áll előttünk.

A korona, a királyi méltóság az uralkodó legértékesebb java. III. Honorius pápa 1217-ben védelmébe vette a Szentföldre induló II. András királyságát és megparancsolta, hogy országai és más javai sértetlenül és nyugodtan maradjanak. ²⁸ Erről később azt írja a király,

²⁴ ...*succedentibus nobis ad coronam regiam et regni solium iure et ordine geniture*. Knauz II. k. 53. l. Karpát i. m. 64 l.

²⁵ Knauz II. k. 271. l. (1294) és Wenzel X. k. 135. l. Idézi Karpát i. m. 64. l.

²⁶ Karpát i. m. 47. l.

²⁷ Nagyszámú források helyek u. o. 43—44. l.

²⁸ ...*statuentes, ut regna et alia bona tua... integra tibi maneant et quieta*. Theiner I. k. 5. l.

hogy magát, a koronát, országát és fiait Ő Szentsége oltalmába ajánlotta.²⁹ A szentszék is állandóan a királyénak tekinti méltóságát, koronáját, amelynek csorbítását, mivel ez az állam megrendítésére vezetne, nem helyesli, mint például IV. Márton pápa sem járult hozzá ilyenhez IV. Lászlóval szemben.³⁰

Minthogy a király személye és méltósága szorosan összefonódott, az oklevelek a királyi méltóság, felség mintájára beszélnek a korona, vagy a királyi korona tisztességéről (honor), dicsőségéről (gloria), hasznáról (commodum), javáról (incrementum), viszont gyalázatáról (opprobrium), káráról (detrimentum) és sérelméről (preiudicium) is.³¹ Mindaz, ami a király személyét és méltóságát emeli, erkölcsileg vagy jogilag gyarapítja, növeli a koronát is tekintélyében és vagyonában. A király sérelme pedig, mindaz, ami neki erkölcsi vagy anyagi kárt okoz, a korona kára és sérelmeként szerepel.

Az öröklött királyi hatalom az uralkodó és családja szemében még a XIV. században is családi hatalom, mert a család gazdasági erőforrásain nyugszik. E hata-

²⁹ 1219 : ... ad sancti sepulchri subsidium usquequam festinavimus, nos coronam, regnum nostrum et filios vestre sanctitatis custodie illibate conservanda commendantes ... Theiner I. k. 20. l.

³⁰ 1282 : ... nec excellentiam regalem deterreant littere quedam, quas *super tuis corona et regno* per ministrorum tuorum malitiam conquereris fraudulentur extortas, sciturus quod non est intentionis ecclesie in iura celsitudinis regalis obrepere vel tecum agere captiose. Theiner I. k. 351. l.

³¹ Számos megfelelő hely : ad honorem corone et regni utilitatem; ad nostrum utique et corone commodum, incrementum et honorem, ad corone regie gloriam et honorem; in preiudicium corone regie és más hasonló kifejezések a forrásokból, id. Karpat i. m. 57—59. l.

lom gyakorlásában a magyar király felesége is részt vesz: ott van a király tanácsában, adományleveleket állít ki és más intézkedéseket tesz, mondhatnak, közjogi szerepet tölt be. Ebben a tekintetben a magyarság faji jellegének megfelelően eltért közjogunk a nyugati, de a szomszédos népek alkotmányától is. A török népeknél a fejedelemasszonynak része volt a hatalom gyakorlásában, mint legutóbb Németh Gyula kimutatta.³² A király hitvesének ez a szerepe magyarázza meg azokat a királynői adományleveleket, amelyek szerint az adományos a királynak, az oklevelet kiállító királynénak és a királyi koronának tett szolgálatakat.³³

V. István özvegye, a kún Erzsébet, IV. László idejében különösen jelentős szerepet töltött be, mint anyakirályné. Ennek tulajdonítható, hogy az ő kancelláriája a koronát egyízben, mint az uralkodó hatalmának jelképét, «királyi és királynői koronának» nevezi.³⁴ Ez a hivatkozás kétségtelenül éppúgy nem a hatalom átruházásánál használt ékszerre, hanem az államhatalom gyakorlásának jelképére vonatkozik, mint az ifjabb király kancelláriájának azok az oklevelei is, ame-

³² A magyar kereszténység kezdete. Budapesti Szemle, 1940. évf.

³³ Mária királyné írja 1264-ben: tam, Domino Bele illusztri regi, charissimo nostro coniugi, quam nobis et corone regie, onus laboriosi itineris ad curiam Romanam frequenter eundo subiens nostra itidem et corone regie arduissima negotia... procuraverit et promoverit. Karpát i. m. 39. l. (Fejér IV/3. k. 254. l.) Hasonlókép ír Fennena királyné 1291-ben (Knauz II. k. 308. l.) ugyanott 40. l.

³⁴ ...pro regie reginalisque corone honore. Wenzel XII. k. 30. l., id. Karpát 39. l.

lyekben a későbbi V. István a koronát magáénak mondja. Udvara joggal beszélhetett az ő koronájáról, mert a királyi jogokat a maga területén teljes mértékben, mai kifejezéssel élve, mint «szuverén» gyakorolta.³⁵

A királynak, mint Istentől felkent legfőbb úrnak, de mint legfőbb földesúrnak is az alattvalók hűséggel tartoznak. A király személyének kijáró hűség nem választható el a királyi hatalomtól s így a koronára is átszármazik. A kiváltságos szabadok, a királyi szolgák vagy nemesek nemességüknél fogva a királyi koronának tartoznak hűséggel.³⁶ Ez a köteles hűség igen gyakran fordul elő az oklevelekben. A hűséggel tartozó alattvalók nemcsak a királynak, hanem a koronának is hívei (fidelis corone regie). Aki a királyi hatalom, a korona érdekei ellen tesz, fellázad a király ellen, az hűtlenséget (infidelitas) követ el a királlyal és a koronával szemben, a korona hívéből a korona hűtlene (infidelis corone nostre) lesz.³⁷

Ezt a hűséget az alattvaló szolgálatokkal mutatja ki, elsősorban katonai erények gyakorlásával, de a király és családja, vagy az államhatalom, a korona

³⁵ Az adatok Karpát i. m. 45. l. 91. j.

³⁶ Jellemző adat erre V. István idejéből Váczy Péternél (i. m. 43. l.), aki behatóan tárgyalja a kérdést: ...spondens fidelitatis sue fervorem, qua corone regie ex debito nobilitatis sue tenetur, in facto eodem per evidentiam operum declarare. 1271. Hazai okm. V. k. 43. l.

³⁷ Idevonatközo forráshelyeket az egész XIII. századból nagy számban gyűjtött össze Karpát i. m. 51—53. l. Ilyenek pl. pro fidelitate regi debita et corone, ob fidelitatem corone debitam, sub fidelitate nobis debita et corone regie Maies-tatis, observata fidelitate regno nostro et corone regie, universis nostre corone fidelibus, infideles nostri et sacre corone, in fide corone regie debita perseverans.

körül szerzett érdemekkel is. A nemes ilyenkor hűségét mutatja meg (*fidelitatem exhibet, impendit*), kötelességét teljesíti. Az aranybulla 31. cikkében mondja a király: A nádor ne engedje se a királyt, se a nemeseket, se másokat az aranybullától eltérni, «hogy ők is örüljenek szabadságuknak és ezért nekünk és utódainknak mindig hívek legyenek, s a királyi koronának a köteles engedelmességet ne tagadják meg». Az ország nem-nemes lakóinak a korona szolgálatára vonatkozó kötelességét szépen jelképezi a szebeni szász provincia pecsétje, melynek mezejében négy ember, kettő állva és kettő térdelve, kereszttel ellátott koronát tart. A pecsét körirata pedig a következő: «A szebeni provincia pecsétje a korona fenntartására».³⁸

Ha a szolgálatok (*servitia, merita, obsequia, fidelitates*) a király megítélése szerint kiválóak, ha a királyi hatalommal, azaz a koronával szemben különös áldozatkészségről tesznek tanúságot, így ha a hűségét teljesítő a király szolgálatában sebeket szerzett vagy éppen a harcmezőn esett el, akkor megérdemli, hogy a király neki, illetőleg utódainak adományt tegyen. Az adományos érdemeivel a köteles mértéken túlmenő hűséget tanúsított, egy oklevél szerint «oly nagy hűséget teljesített», hogy a királynak ezt jutalmaznia kell.³⁹ Az ilyen alattvaló a királyi hatalmat, a koronát, a

³⁸ Sigillum Cibiniensis provincie ad retinendam coronam. Az első ismert példány 1302-ből. Zimmermann—Werner : Urkundenbuch I. k. 224. l. A pecsétkép IV. Tafel, 11. sz.

³⁹ 1256 : quia nobis et corone tantam fecit fidelitatem... Knauz I. k. 432. l., Karpat i. m. 51. l. Ezzel szemben 1223 : cognita infidelitate... quam contra regiam coronam perpetrarat. Wenzel VI. k. 419. l. Karpat i. m. 53. l.

királyságot védi, életét és javait a koronáért teszi kockára.⁴⁰

A királynak, a koronának tett szolgálatok közé persze nemcsak a hadi tetteket sorozták, hanem azok politikai jellegűek is lehettek, ha a királyság, a korona javát előmozdították.⁴¹ A vizsgálatoknál eljáró bírák a király és a korona iránti hűség megtartásával működnek, tehát a hivatali kötelesség teljesítése is a királyi méltósághoz kapcsolódó hűségből következik, éppen e hűségnél fogva hárul rájuk.⁴² Az Isten iránti köteles hűség mellett erre a hűségre emlékeztetik a tanúkat már a XIII. században. Ez a király, a korona iránti hűség; ma állampolgári kötelességnek mondanók, amelyen a tanúk igazmondási kötelezettsége alapul.⁴³ A vallási kötelesség és az egyházi felszenteléssel kapcsolatos korona iránti hűség összefűzésével csak az igazságszolgáltatásban találkozunk.

Aki a királynak szolgálatokat tesz, aki az uralkodói jogokat veszi védelmébe, az e jogok összeségét jel-

⁴⁰ ...pro nostre coroneque nostre defensione, pro defensione regie corone, pro defensione corone regie Maiestatis, sőt 1270-ben egyenesen pro tuitione corone regie et conservatione patrie... és hasonló helyeket összegyűjtött Karpát i. m. 59. l.

⁴¹ 1206: quorum consiliis et virtutibus corona regnique status fulcitur inconcusse. Wenzel VI. k. 307. l. Karpát idézi, i. m. 60. l.

⁴² 1268: in negotio fidelitate debita regi et corone observata. Wenzel VIII. k. 268. l. Felhasználta Váczy i. m. 43. l.

⁴³ 1241: in fide, qua deo et corone ac nobis tenetur. Hazai Okm. VI. k. 40. l.; 1277: fida fide deo et regie corone debita. Fejér V/2. k. 249. l., Karpát i. m. 34. l. Több példa u. o. 74. l.

képező korona állapotát (*status corone*), a királyságot emelte, annak javát szolgálta, annak boldogságát mozgította elő.⁴⁴

A király személyéhez fűződő jogok, melyek egyúttal, mint vázoltuk, a legfőbb földesúr jogai is, alkotják a koronát. A király személye és a korona, az uralom még elválaszthatatlanok egymástól. Jól mutatja ezt kifejezésre Béla ifjabb királynak 1231-ben kelt oklevele: «Diesőség a magasságban az Istennek és békesség a földön a jóakarató embereknek, mivel felvirradt a magyarok megváltásának, a királyi méltóság helyreállításának, a korona szabadsága visszaszerzésének napja».⁴⁵ A királyi hatalom visszaállítása, amelyet a királyi várbirtokok visszaszerzésével Béla megkísérelt, a korona szabadságát, a korona jogainak visszaszerzését jelenti.

Ez a kancelláriai államszemlélet még a XIII. század második felében, az utolsó évtizedekben sem jutott el odáig, hogy a királyt és az államot, a király személyét és az állam személyiségét elválasztotta volna egymástól. A királyi oklevelek szerint «nekünk és a királyi

⁴⁴ ...pro corone nostre statu sereno, pro statu prospero nostri regiminis et corone, pro reformatione boni status corone nostre et regni nostri, stb. Karpát i. m. 60. l. Egy ízben a király azokról a haditettekről beszél, amelyekkel valaki őt és koronája jogait védelmezte: 1264. defendisset nos et iura corone nostre. Fejér IV/3. k. 200. l., ill. Knauz I. k. 501. l. és 1266-ból Knauz I. k. 535. l.

⁴⁵ Gloria in excelsis Deo et in terra bone voluntatis hominibus pax in terra nuntiatur, quam illuxit dies redemptionis Hungarorum, restaurationis dignitatis regie, revocationis libertatis Corone. Wenzel XI. k. 236. l. Id. Karpát i. m. 61. l.

koronának» (nobis et regie corone), vagy csak «nekünk és a koronának» (nobis et corone) tett szolgálatot az, akit a király jutalomra, adományra érdemesít.⁴⁶ Találkozunk azonban «nekünk, koronánknak és királyságunknak», «a mi személyünknek, koronánknak és a királyságnak», «királyságunknak, nekünk és a koronának» és «nekünk és a királyságnak, sőt a mi koronánknak» kifejezésekkel is.⁴⁷ Mindezekben a vegyesen használt kifejezésekben semmi célzatosság, következetesség, vagy a háttérrel szolgáltató gondolkörnek a XIII. század közepén történt megváltozása nem állapítható meg. Csak egy bizonyos, hogy a király személye és államfői jogai, méltósága, vagyis a korona, szorosan egybefonódnak. A király személye, a királyság és a korona együttesen teszik az állam személyiségét. E személyiség kifejezésében ellentét a király és az ország lakossága között nem mutatható ki. A korona nem szerepel egyedül, hanem csak állandóan a királlyal kapcsolatban; hatalom és jelkép nem váltak el egymástól.

*

A korona gondolata csak egy tekintetben kezd már a XIII. században önállósulni, a királyi személytől elválni; az önálló koronafogalom halványan jelentkezik a királyi hatalom vagyoni jogi vonatkozásaiban. Külföldön is ebben az irányban indult meg a különválás;

⁴⁶ Így az 1267-i törvény bevezetésében és számos más megfelelő helyen, melyeket Karpát gyűjtött össze, i. m. 67—68. l.

⁴⁷ 1273: nobis, corone nostre et regno; 1246: nostre persone, corone et regno; 1286: nostro regno, nobis et corone; 1274: nobis et regno, ymo corone nostre regie... Karpát i. m. 71. l.

mint már láttuk, Angliában és Franciaországban, alighanem egyházi hatás alatt, kialakult a koronának a király személyétől elvonatkoztatott fogalma, s ez a királyi hatalom elidegeníthetetlen vagyoni alapját ölelte fel. Ezeket a földeket a föld legfőbb ura saját, az egyház által védelmezett érdekéből nem adományozhatja el. Azt is mondtuk, hogy ez a szabály a XIII. században Angliában csak erkölcsi jellegű; ebből következik, hogy az elidegeníthetetlen királyi birtokok köre még nem lehetett szigorúan meghatározva.

Nálunk is az a birtokállomány a királyi hatalom alapja, amelyet a király elődeitől örökölt. Ha túlságos adományozások folytán nagyon megfogyatkozik, ez a koronát károsítja, mert ily módon a királyi hatalom alapjai meggyengülnek, forrásai kiapadnak. 1240-ben mondja egy királyi oklevél, hogy a győri vár jövedelmei az adományok révén nemcsak rendetlen állapotba jutottak, hanem «a királyi korona kárára» (in preiudicium corone regie) majdnem teljesen meg is semmisültek.⁴⁸

Láttuk, hogy az egyház már II. Andrással tétetett le esküt, miszerint «királysága jogait és koronája méltóságát sértetlenül meg fogja őrizni». Hogy ezen a királyi hatalom vagyoni jogi alapjainak megtartását értették, arról is szóltunk. Alighanem II. András volt az első, aki ilyen esküvel lekötötte magát; bizonyára ismerték még herceg korából adományozásra való hajlandóságát. Hasonló eskü azután utódai szájából is elhangzott. Határozottan tudjuk ezt Károly Róbertől, mert az ő

⁴⁸ Fejér IV/1. k. 195. l., ugyancsak így 1240-ből. Wenzel II. k. 101. l. Id. Karpat i. m. 58. l.

esküjének tartalmát ismerjük.⁴⁹ Mindaddig, míg az államszervezet a királyi hatalommal volt azonos, e hatalom megrendülése az államban zürzavarokat eredményezett; az egyház, hogy ezt elkerülje, a módjában álló eszközökkel óvta annak anyagi alapjait.

A királyi hatalom fenntartására szükséges ingatlanok, amelyek jövedelmeiből táplálkozott, alkották a «korona jogát» (*ius corone*). Megmaradásuk szükséges volt a korona méltóságának épségben tartására. Hogy mennyi birtokból áll ez a szükséges anyagi alap, vagy éppen, hogy *mely* birtokok tartoztak a korona jogához, az persze nálunk sem volt még meghatározva a XIII. században, akárcsak Angliában. Ez a király megítélésétől függött, aki legfeljebb tanácsát hallgatta meg, ha időnként elhatározta, hogy koronája jogait visszaállítja és az eladományozott birtokok egyrészt visszaveszi. A visszavétel jogával elsősorban azokkal szemben élt, akik nemesi katonai kötelezettségüket nem teljesítették megfelelő módon; ez következett már abból is, hogy a nemes földje fejében a koronának meg nem határozott mértékű szolgálattal tartozott. Természetesen egyéni megítélés tárgya volt, hogy valaki az adomány előtt megfelelő érdemeket szerzett-e a koronával szemben, vagy hogy az adományozás után megfelelő hűséggel viseltetett-e a korona iránt.

A király már esküjénél fogva is feljogosítva érezte magát a visszavételre, ha úgy találta, hogy elődei többet idegenítettek el a korona jogából, mint amennyi

⁴⁹ ...*regnum sibi comissum non minuere, nec alienare, sed potius augere et male alienata hactenus secundum datam sibi gratiam ad ius pristinum revocare.* Kovachich M. G.: *Vestigia comitiorum.* 174. l.

a királyi hatalom megtartására, szóval az állami szervezet rendes működésének biztosítás'ra szükséges volt. Úgy látszik, IV. Béla hozta be és valósította meg ismételt visszavételekkel a korona jogának «elméletét», valószínűleg egyházi buzdítás alapján. Hogy az egyház tanácsa nem hiányozhatott ebben a kérdésben, azt III. Honorius pápa már idézett levelén kívül az a körülmény is bizonyítja, hogy a visszavételt meggyénként foganatosító bizottságban a megyés püspök is képviselve volt. Bizonyára nem azzal a célzattal történt ez, hogy az egyház érdekeit megvédje, hiszen erről a Hohenstaufokkal is győzelmesen megküzdő pápaság idejében és IV. Bélának az egyházzal fenntartott jó viszonya mellett nem lehetett szó, hanem hogy az egyház helyeslését juttassa kifejezésre, mintegy szentesítsen olyan eljárást, amellyel a felkent király elődje ünnepélyes ígéretét, egy-egy adományozás tényét másította meg.

Az egyház, mely egyfelől a «szabadságjogok», a nemesi kiváltságok kivívásában nem csekély szerepet játszott s a második aranybullában a kiátkozás fegyverét villogtatta a kiváltságokat megsértő királlyal szemben, másfelől a királyi hatalom és ezzel az államrend megvédőjeként is szerepelt. Ilyen módon akarta az egyensúlyt fenntartani az alattvalók reformtörekvéseivel szemben, amelyeket maga is előmozdított. Továbbá nagyon figyelemre méltó, hogy ez az 1231-i aranybulla, mely tudvalevően erős egyházi befolyás alatt jött létre, nem tartalmazza az elsőnek 17. cikkét, amelyben a király megígéri, hogy senkitől sem fogja elvenni birtokait, aki ezeket méltó szolgálattal szerezte.

A *korona jogának*, mint a visszavételek alapjának hangoztatásával először Bélának, mint ifjabb királynak ugyancsak egyháziak vezette kancelláriájában találkozzunk. Mintha III. Honorius pápa biztatásának vissz-

hangját hallanók, úgy szól 1231-ben egy oklevél újabb visszavételi eljárás során : «Méltányosnak találtuk, hogy mindazt, amit a magyar királyság haszna és méltósága ellen a korona jogából elidegenítettek, atyánk akarata és az előkelők tanácsa szerint eljárva, visszavegyük».⁵⁰ Ezzel a visszavétellel áll helyre «a királyi tekintély» és «a korona szabadsága».⁵¹ Nem ok nélkül közölte Béla IX. Gergely pápával eljárása eredményét úgy, hogy királyságát kellő állapotba helyezte vissza.⁵² Ugyanezt a módszert gyakorolta Béla trónralépte után is, visszaszerezve az adományokat, «amelyek révén a királyi korona joga csaknem teljesen megsemmisült».⁵³ Ebben az eljárásban látja a Carmen miserabile szerzője a király és alattvalói közti gyűlöletnek egyik okát. Szerinte IV. Béla elődjei jutalmul birtokokat adtak azoknak, akik hadjáratban kitüntették magukat, ez a király pedig még azt is visszaveszi, amit elődei adtak. Az e miatt zúgolódókkal szemben ő, a váradi kanonok, a király és egyszersmind az egyház álláspontját hangoztatja : a király, kinek hatalma megfogyatkozott, «csak a saját jogával élt», csak azt vette vissza, ami őt megillette⁵⁴ s amit a kancellária a korona jogának nevezett.

IV. Béla, hivatkozva III. Honorius decretálisára, uralkodása utolsó éveiben is azt vallotta, hogy «a királyi korona jogainak elidegenítései», vagyis «azok az adományok, amelyeket (atyja) a királyi korona sérel-

⁵⁰ ...ea, que contra utilitatem et honorem regni Hungarie fuerant de iure corone alienata, ex voluntate patris nostri et consilio discretorum procedentes, dignum duximus revocare. Fejér III/2. k. 254. l. Karpát i. m. 38. l.

⁵¹ 1231. Wenzel XI. k. 236. l.

⁵² Fejér IV/1. k. 105. l.

⁵³ U. o.

⁵⁴ Rogerius 10. fej.

mére szokott tenni», visszaveendő, hogy ez újból a megfelelő állapotba kerüljön; amint ezt ő «atyja példájára», «a pápa felhatalmazásából» elvégezte.⁵⁵ IV. Béla idejében, a nyugati fejlődéssel körülbelül egyidőben jelentkezik tehát nálunk a mindenkori király személyétől elvont korona-fogalom, amelyhez az elidegeníthetetlen királyi javak tartoznak. Mintha francia király intézkedését olvasnók, mikor IV. Béla úgy rendelkezik Nagyszombat városának 1238-ban adott kiváltságlevelében, «hogy különlegesen a királyi koronához tartozzanak és sem adományozással, sem az átruházás semmiféle módján senki joghatósága alá ne kerüljenek».⁵⁶ Bizonyára az önállóság biztosítása rejtőzik IV. Bélának abban a megállapításában is, hogy a pannonhalmi kolostor királyi koronájának különleges monostora.⁵⁷

Megállapíthatjuk tehát, hogy a király személyével szorosan kapcsolatos koronafogalom mellett szerepel már az Árpád-korban a korona vagyonjogi gyökerekből táplálkozó olyan jelentése, amellyel a nyugati államokban is találkozunk. Míg azonban Angliában és különösen Franciaországban a koronaeszmében ez a dologi jogi elem volt túlnyomó, addig nálunk a személyes vonatkozás, a hűséggel való kapcsolat az erősebb.

⁵⁵ 1267: *donationes, quas... in preiudicium corone regie facere consueverat, ad instar eiusdem patris nostri... auctoritate domini Pape huiusmodi illicitas alienationes iurium corone regie, et cuiusvis alterius ad statum debitum reducendo.* Fejér IV/3. k. 388. l., ill. Hazai Okm. IV. k. 45. l., Karpát i. m. 35. l.

⁵⁶ ...ut ad regiam coronam specialiter pertineant, nec cuiuscunque iurisdictioni donatione vel cuiuscunque translationis modo committantur. Endlicher 445. l., Katpat i. m. 61. l.

⁵⁷ 1260: *monasterium sit corone nostre speciale.* Wenzel II. k. 323. l.

4. A koronaeszme fejlődése a XIV. században.

Mielőtt a magyar koronaeszmét és annak a későbbi fejlődésben kibontakozó sajátos vonásait megismernők, újból fel kell vetnünk a kérdést: mi volt e gondolat sorsa a nyugati államokban? Angliában, mint láttuk, már a XIV. század előtt megjelent a király felett álló korona fogalma, mely a királynak személyes akarata körén kívül álló jogait személyesíti meg. Az angol tanácsosok 1307-ben tett esküje szerint ők a király és a korona jogait tartoznak megvédeni.¹ Mint a következő évben a mágnások nyilatkozatában olvassuk, ez azt jelenti, hogy ők a királlyal szemben is kötelezve vannak a korona iránti hűségre, s e hűségnél fogva a király ellen is állást foglalhatnak.

«A hűségeskü — hangzik tovább a nyilatkozat — inkább és erősebben köt a koronával, mint a király személyével szemben; ez abból következik, hogy a korona jogainak megsértése esetén semmi hűség sem illeti meg a király személyét és ezzel nem tartoznak neki. Ezért is, ha a király a korona státusával szemben valamely esetben nem viselkedik okszerűen, hűbéresei a koronának tett eskü alapján tartoznak a királyt visszatéríteni és a korona státusát igazságosan meg-

¹ E. C. Lodge-G. A. Thornton: English constitutional documents 1307—1485. Cambridge, 1935. 53.

javítani, különben letett esküjüket szegik meg.» De hogyan mehet ez végbe, törvényes úton vagy «szigorúsággal» (ellenállással), kérdik. Törvényes úton nem, mert a bírák csak a király által bírák. Ebben az esetben, ha a királyi akarat nem felelne meg az észszerűségnek, a tévedést még inkább megerősítenék. «Ennélfogva esküjük megtartása végett úgy vélekedtek, hogy amikor a király nem gondoskodik hibájának megjavításáról, vagy annak eltávolításáról, ami a koronának káros és a népnek ártalmas, a tévedést szigorúsággal szüntessék meg; hiszen (a király) esküvel kötelezte magát, hogy népet kormányozza, hűbéresei pedig a király segítségével kötelesek a népet a törvény szerint megvédeni.»² Ennek a deklarációnak az eredménye volt Pierre de Gavaston száműzetése, mert «a koronát kitagadta s ösztönzésével a királyt országa előkelőinek gyűlésétől eltávolította.»

A király és a korona mindazonáltal továbbra is összetartoznak, elválasztásuk, vagyis a király jogsértéseinek támogatása, tilos.³ Ez az elválasztás jellemzi a rossz tanácsadók szerepét. A király pedig jogainak, prerogatívájának megsértését a korona szabadsága sérelmének tekinti, amelynek megőrzése az ő kötelessége.⁴ A politikai gondolkozás Angliában és Franciaországban, de talán másutt is Nyugat-Európában eljutott addig, hogy kivette a korona jogait az abszolút király hatalmából. A király nem idegenítheti el pre-

² U. o. 11.

³ U. o. 19. 59.

⁴ U. o. 25. 1386 : a király protestál a parlament végén, «*qe pur riens qu'étoit fait en le dit parlement il ne vorroit qe prejudice avendroit a luy ne a sa Corone ; einz qe sa Prerogatif, et les Liberteas de sa dite Corone feussent sauvez et gardez.*»

rogatíváját, sem koronája tartozékait, vagyonát nem viheti a királyságon kívül ; de bármelyik alattvalójának és azok gyűlésének sem szabad hozzájuk nyúlni.⁵ Még a XIV. század végén is az a parlament kifogása II. Richard angol király kormányzása ellen, hogy «a koronájához tartozó javakat és birtokokat még méltatlan személyeknek is eladományozta és azokat meg gondolatlanul elpazarolta.»⁶ Érthető, hogy az alattvalók védik a koronát, hiszen onnan erednek az ő jogaik is, mint VI. Henrik bírái kifejezésre juttatták : «Anglia összes szabadságai és kiváltságai a koronában vannak és a koronától származnak.»⁷

A XV. században, a Lancasterek idejében annak is nyomát találjuk, hogy Angliában a koronát már nem tisztán a királyi hatalom jelképének tekintik, hanem az egész államhataloménak, amelyet nemcsak a király gyakorol, hanem a köznek is része van benne. Bath és Wells püspöke 1436-ban parlamenti beszédben mondja : «A korona alakjában az ország kormányzata jelenik meg, mert az arany a közösség uralmát, a korona virágai és díszítő drágakövei a királynak vagy uralkodónak méltóságát és tisztségét jelzik.»⁸ 1413-ban

⁵ Mc Ilwain i. m. 379.

⁶ Chrimes i. m. 34 : *propter malum regimen suum videlicet bona et possessiones ad coronam suam spectantia etiam personis indignis donando et alias indiscrete dissipando . . .*

⁷ J. Hatschek : *Englisches Staatsrecht*. Tübingen, 1905. I. 45.

⁸ Idézi Chrimes i. m. 14., Rot. Parl. IV. 495. alapján : *«in cuius corone figura regimen et politia regni presentetur, nam in auro regimen communitatis notatur et in floribus corone erectis et gemmis adornatis honor et officium regis sive principis designatur.»*

pedig egy demokratikus érzelmű pap versben ad kifejezést politikai gondolatainak és a koronáról alkotott felfogásának :

«Mit jelent a király koronája, melyen ékkövek és virágok vannak körben hajlítva? Azt, hogy a lordok, a commons és a papság mind egyetértenek s erdőn-mezőn, hegyén-völgyön jól vigyáznak, hogy megvédjék a koronát. A legkisebb hűbéres testével és jövedelmével alkatrésze a koronának.

Mit jelentenek a drágakövek körben? Gazdagságot, erőt és nagy értéket ; a mi városaink és váraink, a külföldi birtokok a mi nagyerejű köveink. Békében, szentségben, elmélkedésben tartják ezt az országot. Isten, ne engedd, hogy szétszóródjanak, óvd a királyt és tartsd meg a koronát.

A commons nem lehetnek el király vagy kormányzó nélkül és a király jövedelem nélkül csak gyengén tölti kincstárát. Mert a commons tartják fenn a lordok becsületét, a szentegyházat és a vallást, mert a commons a legszebb virág, amelyet Isten földi koronára helyezett.»⁹

A korona itt magában foglalja, illetőleg jelképezi az összes rendeket, s ezek egymásra vannak utalva. A koronának ez a felfogása azonban csak egyéni volt, nem vált általánossá, nem fejlődött ki belőle közjogi tan. A politikai viszonyok, így a Tudorok abszolutizmusa sem kedvezett ilyen tan kialakulásának. A régi felfogás, mely szerint a király a legfőbb földesúr, s mint ilyen gyakorolja uralkodói jogait, az új elméleteknél erősebbnek bizonyult.

⁹ Angol szöveg : J. Keil : Political and other poems, London, 1904. 51.

Angol földön azonban ez a földesúri elmélet tovább is fejlődött. Az eredeti germán felfogás szerint ugyanis a hűbértokhoz tartozó jogok és köteleességek egységbe tartoznak, s ez az egység, a *beneficium*, az alapvető hűbéri jogviszony fennmaradását tekintve szinte önálló személyiséget jelent. Az öröklődő hűbérhez fűződő jogok és kötelezettségek túléltek a birtokos változó személyét. A magánjog kizárólagos uralmának korában természetesnek találhatjuk, hogy az országhoz, mint a király Istentől nyert hűbértokához fűződő jogok és kötelezettségek is objektiválódnak, önálló személyiséggé tömörülnek. Az uralkodói jogosítványok összecsége pedig, mint láttuk, a korona. Ez a koronázási ékszer most már túléli a váltakozó királyokat; önálló személy lesz, s így nem lehet más, mint jogi személy.

Az eszmék ilyen alakulását az egyházi jog is elősegítette. A germán *beneficium* tana az egyházi jogtörténet klasszikus felfogása szerint, az egyházi vagyon elméletét döntő módon befolyásolta. Az a törekvés, hogy a vagyont mindenkori élvezőjének személyétől függetlenítsék, megalkotta az egyházi *beneficium* elméletét. A püspökséghez fűződő jogok és köteleességek összege, majd a vidéki egyházi szervezet kialakulása után a plébánia vagyona is önálló személy, mégpedig jogi személy, *corporatio*. Ez a személy független a mindenkori püspökök, a mindenkori plébánosok váltakozó sorától; mégis, csak egyetlen ember lehet egyidőben kezelője, mintegy gyámja, s ezért — paradox kifejezéssel — e korporáció egyedüli: *corporatio sola*.

Míg a világi és az egyházi *beneficium* elmélete a nyugati államokban nagy vonalaiban egyöntetű volt, közjogi és államelméleti következtetéseket csak Anglia vont le belőle. Ez a fejlődés érthető: a királyi jogok és

kötelességek a királyi méltóságot, a koronát teszik, s mert ez a korona állandó, önálló személy, a korona is *corporation sole*.¹⁰ A középkor végén alakulóban levő elméletet Coke tette véglegesen elfogadottá az angol jogtudományban, mikor a személyeket természetesekre és mesterségesekre (jogi személyek!) osztotta. «A királyok és a plébánosok mesterséges személyek, sola korporációk, melyeket nem Isten, hanem az emberi okosság alkotott.»¹¹ A király, mint korporáció, örökéletű, a trón sohasem üresedik meg. Az állam ezzel szemben nem korporáció : az állam jogi személyiségét az angol jog sem a múltban nem ismerte, sem a jelenben nem ismeri. Angliában a fiskus fogalma is hiányzott s a magánjogi vonatkozásokban sem az állam, hanem mindig a korona volt a korporáció.¹²

*

A magyar koronafogalom fejlődése nem a most vázolt irányban ment végbe, bár nálunk is vannak jelek a koronának, mint korporációnak a felfogására.

A magyar államszervezetben az Anjou-korban nem állott be lényegesebb változás. Az államhatalmat kizárólagosan a király gyakorolja, a csak személyi összetételben változott egyházi és világi arisztokráciára támaszkodva ; hatalmi köre ugyanaz, mint XII—XIII. századi elődeié. Rendi elemek még sem a törvényhozásban, sem a trón betöltésénél nem érvényesülnek. Miután az

¹⁰ Hatschek i. m. I. 61. sk. ; ő felhasználja O. Gierke fejtegetéseit, *Das deutsche Genossenschaftsrecht*, II. 124. sk.

¹¹ L. W. Maitland : *The crown as corporation*. *Collected Papers*, III. 246.

¹² Hatschek i. m. 71.

Anjouk pápai támogatással és az ország előkelőinek beleegyezésével trónra jutottak, családjukban a királyi méltóság éppúgy öröklődött, mint az Árpád-házban, sőt még szélesebb körben, mert az örökösödés a női ágra is kiterjedt, amiről az Árpádok idejében még nem volt szó. A kancellária szervezetében nem következett be különösebb átalakulás; Károly Róbert és Nagy Lajos kancelláriáját éppúgy egyháziak vezették, az alkalmazottak éppúgy egyháziak voltak, mint az Árpádok korában.

Természetes tehát, hogy a kancellária a királyi oklevelek régi kifejezéseit megtartotta és a koronán továbbra is a királyi méltóság jelképét értette. A király, mint sajátjáról szól a koronáról: «a mi királyi koronánkról».¹³ Az adományokkal jutalmazott szolgálatokat az alattvalók az adománylevél szerint hol csak neki, hol pedig neki és a királyi koronának teszik: ez is bizonyítja, hogy a korona a király személyét megillető, az ő jogkörét alkotó királyi hatalmat jelenti.¹⁴ Ha a király fegyverbe szólítja a megyei nemességet, ezt úgy fogja fel, hogy ezek koronájának tesznek szolgálatot: «hősiesen teljesítsenek hű és szíves szolgálatokat nekünk és a mi szent koronánk-

¹³ ... pro constantia fidelitatis nobis et sacre regie corone conservanda. 1319: Anjou I. 516. 1313: Anjou I. 290. 1324: Anjou II. 128, 153. stb. ... fides... ad nos et ad sacrum nostrum regni dyadema. 1327: Anjou II. 305. 1328: Anjou II. 361. 1331: Anjou II. 545. 1354: Anjou VI. 222. 1358: Anjou VII. 478. 1371: Héderváry I. 71.

¹⁴ Példák, amelyekben csak a királyról van szó: 1318: Anjou I. 460, 464. 1320: Anjou I. 570, 584. 1322: Anjou II. 21. stb. A királynak és koronájának tett szolgálatokra l. az előbbi jegyzetben felsorolt adatokat és még Bartoniek i. m. 322. l.

nak», írja 1365-ben Ung megyének Nagy Lajos.¹⁵ A hűséggel az alattvalók a király és az ő koronája iránt viseltetnek, ha hűtlenek lesznek, a királyi oklevél szerint «nekünk és a királyi szent koronának járó hűség útjáról térnek le»,¹⁶ tetteik «a mi felségünk kárával, királyi koronánk gyalázatával és megvetésével» járnak.¹⁷

Ami a királyt károsítja, az a korona sérelmével jár, s ez az ország természetes urának, a királynak bosszúját vonja maga után. Pál országbíró 1335-ben megállapítja, hogy aki királyi adományost jogos ok nélkül megakadályozott abban, hogy az adománybirtokba lépjen s így a királyt adományozásai jogában gátolta, ezzel «a királyi jogot az igazság elhallgatásával, hatalmaskodva, a királyi felség kárára visszatartotta s a királyság koronájának sérelmére elfoglalva tartott birtokokat, nem félve a királyi bosszútól és nem ügyelve arra, hogy aki természetes urának törekszik ellenállni, az nyilván isteni rendelkezésekkel száll szembe...» A királyi jog bitorlója és eltitkolója tehát, mint a korona megsértője, méltán részesül a fej- és jószágvesztés büntetésében.¹⁸

A királyt és koronáját, mint láttuk, az Árpád-korban az ország birtokosának fogták fel, a király közjogi és

¹⁵ ... fidelia et gratuita servitia nobis et sacro nostro diademati viriliter impensuri. M. Tört. Tár II. 187.

¹⁶ ... a via fidelitatis nobis et sacre corone regie debita divertens et se retrahens. 1318 : Anjou I. 411, 461. 1319 : Anjou I. 521.

¹⁷ ... infidelem nostrum in obprobrium maiestatis nostre, infideles in contumeliam regie corone nostre et contentum. Anjou II. 332.

¹⁸ 1335 : ... in regni dyadematis preiudicium. Hajnik gyűjtése II. 165.

magánjogi személyiségét nem tudták elválasztani egymástól. A «királyi jog», «a korona joga» kifejezéseket nemcsak a király magánbirtokaira, hanem az országhoz való viszonyára is használták. Ha az ország a király és a korona birtoka, az abban lakók a király és a korona népei, alattvalói. Már 1260-ban olvassuk IV. Béla oklevelében, hogy összehíván az egész ország báróinak tanácsát, elrendelte, hogy a koronájának alávetett összes földeken, alkalmas helyeken erősségek keletkezzenek, várak emelkedjenek.¹⁹

A király egységes birtoknak tartja országát, s ha valamit visszaesatol hozzá, azon a területen csak a királyi jogot érvényesíti. Az 1298:21. t.-cikkben olvassuk: «Ha valamelyik király bármely címen vagy ürüggyel elidegenítette az ország valamely részét, tartozzék azt a király a királyi joghoz visszaesatolni, hogy Magyarország, mint valamely teljes birtok részei sértetlenségének örülhessen.»²⁰ Úgy csatolják tehát vissza az országhoz valamelyik elvesztett részét, mint mikor a király visszaszerzi a megyei birtokállományhoz az ok nélkül eladományozott birtokokat; a szemlélet tisztán magánjogi.

Nagy Lajos még két emberöltő múltán is úgy beszél Raguzáról, mint valamely birtokáról: «mint az egész világon ismeretes, Ragufa városa a mi dalmáciai országunkban van és épült s ennek következtében a mi királyi

¹⁹ ... in omnibus terris corone nostre subiectis. Wenzel II. 320, Karpát i. m. 61.

²⁰ Etsi aliqua pars regni quocunque titulo vel colore per quemcunque regum alienata extitisset, teneatur revocare et idem dominus rex ad ius regium, ut regnum Hungarie quasi quoddam ius totum suarum possit partium integritate gaudere.

jogunkhoz tartozik.»²¹ S amint az ország lakóit a király és koronája iránti hűség kötelezi, úgy fűzi az országhoz csatolt tartományokat is ugyanaz a kapocs az uralkodóhoz és a koronához : Bazaráb oláh vajda és fiai, mint a király egy 1335-i oklevelében mondja, a havaselvi földet «a királyi szent korona sérelmére és a mi sérelmünkre hűtlenül tartják elfoglalva.»²²

*

Az államot befelé a király személye és hatalma köti össze és képviseli, kifelé azonban a XIV. század utolsó évtizedeitől kezdve a korona lesz az állam szimboluma. Külföldi állammal kötött szerződésben felmerül a szüksége annak, hogy kifejezésre juttassák : e szerződést a külföldi állam nem a király személyével, hanem a magyar államot képviselő mindenkori királlyal köti. A mindenkori királynak, az országos hatalomnak jelképe pedig a korona s így érthető, hogy nemzetközi szerződésekben szerepel először a korona, mint az állam jelképe. A régi magyar gondolatnak megfelelően a korona a királlyal együtt lesz nemzetközi szerződések alanya, vállal kötelezettségeket és szerez jogokat.

Először 1381-ben találjuk meg a koronának ezt az új jelentését a velencei köztársasággal kötött szerződésben. A köztársaság jogilag és tényleg lemond egész Dalmáciáról, mint amely régi idő óta jogilag «a magyar királysághoz és a koronához» tartozik, a magyar király

²¹ 1358 : ... civitatem Ragusii in regno nostro Dalmacie ... constitutam et fundatam ... et per consequens ad ius nostrum regium pertinentem. Rag. 4.

²² ... terram nostram Transalpinam in preiudicium sacri dyadematis regii et nostrum infideliter detinentes. Anjou II. 175.

követei kezébe, akik a lemondást nemcsak a jelenlegi király, Nagy Lajos, hanem «a királyságban és koronában utódai nevében is elfogadják.»²³ A szöveg maga is elárulja az államfogalommal való küszködést és a törekvést annak meghatározására, hogy a lemondás ne csak a jelenlegi magyar királlyal, hanem a magyar állammal szemben is kifejezésre jusson. Az állam személyiségének hiányát az államhatalmat gyakorló királyok egymásutánja és hatalmuk mindenkori jelvénye, a korona pótolja. Ez a gondolat nagyon közel áll a *corporatio sola* fogalmához.

A korona azonban több ebben a nemzetközi szerződésben, mint a királyi hatalomnak és méltóságnak jelvénye: alanyává lesz az egyezménynek, s így a király felett áll, a királyok csak képviselik a koronát. A békekötésről kiállított közjegyzői okiratban ugyanis a velencei köztársaság kötelezettséget vállal arra, hogy évente 7000 aranyat fizet «a felséges királynak, utódainak a királyságban és a koronában, magának a királyságot képviselő koronának és a korona helyett megjelenőknek...»²⁴ Velence, úgy látszik, általában haj-

²³ ... renuntiant ... de iure et de facto... in manibus... episcoporum, procuratorum... domini regis recipientium nomine dicti domini regis et successorum suorum in regno et corona toti Dalmacie... tamquam ab antiquo de iure regno et corone Hungarie spectanti et pertinenti... M. Tör. Tár XI. 19.

²⁴ 1381: ... dare et solvere debeat dicto domino regi et eius successoribus in regno et corona et ipsi corone representanti dictum regnum et presidentibus pro ipsa corona in perpetuum annuatim ducatorum septem milia. Magyar Tört. Tár XI. 76. Hogy a presidentes alatt meghatalmazottakat kell érteni, kiderül Velence egy 1385-i okleveléből,

lamos volt arra, hogy a királyság alkotmányformáját a koronával fejezze ki; 1390-ben így ír a signoria Tvartko II. István bosnyák királynak: «Nagyon köszönjük Ő Felségének barátságos testvéri közlését, amelyet nekünk koronájának és állásának felmagasztalásáról tesz. Minél nagyobb az ő jóléte és felmagasztalása, mi annál elégedettebbek vagyunk.»²⁵ De nemcsak Velencében tekintették a koronát a magyar állam jelképének, hanem Magyarország összes olasz és dalmát kapcsolataiban kifejezésre jut ez a gondolat ebben az időben. Génua köztársaság, mikor 1387-ben Dalmáciát védelmébe véve, a velencei kormánynak ír érdekében, «a dalmát részeknek a magyar koronával vagy királysággal szemben tartozó hűségéről» beszél.²⁶

melyben az évi adót eljuttató meghatalmazottját megbízza, kérjen a fizetésről nyugtatványt»... a regia et reginalibus maiestatribus Hungarie seu a presidentibus vel thesauriis sive procuratoribus earum et corone regie... Magyar Dipl. Eml. III. 587.

²⁵... quam facit nobiscum de exaltatione corone sue et status sui... Dipl. Eml. III. 692.

²⁶... pro conservatione Dalmatiarum partium sub debita fidelitate premissae corone seu regni. Dipl. Eml. III. 619.

5. Az ország koronája.

Míg nemzetközi viszonylatban a korona már ebben az időben mint az állam megtestesítője lép előtérbe, belső viszonylatban még mindig a királyi hatalom jelképe és egyáltalán nem foglalja magában a királyt és az alattvalókat. Világosan kitűnik ez egyik legérdekesebb és legközvetlenebbül ható törvényünkéből, az 1386-iból, amelyben a királyi hatalom és a korona fogalma szembe van állítva az országgal. Ezt a törvényt pedig az országos közvélemény szavának tekinthetjük, hiszen Mária királynőnek, az ország törvényes uralkodójának távollétében alkották e határozatokat a rendek. Mint mondják, régi szokás szerint összejöttek Fehérváron Szent István napjának nyolcadán, s a szent király ereklyetartóját az oltárra helyezvén, ezt kezükkel érintve megesküdtek, «hogy bárkivel szemben az állam javát és az ország, valamint a szent korona közös hasznát tartjuk szem előtt, s még ha a királyi felség akarna is ellene tenni, ellenszegülünk neki és eredményesen megakadályozzuk.»¹

Ebben a törvényben az állam (*respublica*) és az

¹ ... quod commodum rei publice et utilitatem regni ac sacre corone communem contra quoslibet vovebimus, etiam si regia maiestas contra id facere vellet, sibi contradicemus et prohibemus cum effectu. Tört. Tár 1878. 173.

ország (regnum) érdeke áll szemben a szent koronáéval ; a rendek ezeket iparkodnak összeegyeztetni határozataik útján. A «respublica» kétségtelenül a rendeket magában foglaló államot jelenti : ez a szó már a XIII. századi királyi kancellária előtt sem volt ismeretlen.² Hogy a regnum itt egyértelmű a respublicával és nem a királyi hatalmat, a királyságot jelenti, az a törvény további szövegéből derül ki. A királyi tanács tagjai, akik közé a köznemesek felvételét is elrendeli a törvény, kötelesek esküt tenni, «hogy a tanácsadásban nemcsak a királyi felség vagy a maguk vagy övéik hasznát fogják keresni, hanem az ország és a királyi szent korona közös hasznát.»³ Itt tehát világosan szembenállnak regnum és sacra corona regia, a regnum pedig a fent idézett részben előforduló respublicával azonos értelmű.

A *regnum* szónak ez az értelme magyarázatra szorul. A regnum jelenthette a királyi hatalommal járó jogokat, e jogok absztrakcióját, a királynak e jogaival élését : a királyságot. Ilyenkor azt fejezi ki elvontan, amit konkrét módon a rex. Ezzel a jelentésével már Szent István törvényeiben találkozunk : «Ha valaki összeesküszik a király vagy a királyság ellen, ne találjon semmiféle menedékre az egyházban és ha valaki a király jóléte vagy méltósága ellen esküdnék össze valamilyen módon, ... átkozzák ki.»⁴ A regnum fogalmát leg-

² 1265 : Fejér IV/3, 294, 1266 : Wenzel VIII. 147., idézi Karpát i. m. 35.

³ ... in consiliis exhibendis et dandis non solum regie maiestatis aut eorum vel suorum propriam querant utilitatem, sed communem utilitatem regni et sacre corone regie.

⁴ II. 17. : Si quis in regem aut in regnum conspiraverit, refugium nullum habeat ad ecclesiam et si quis circa regis salutem aut dignitatem quolibet modo aliquid conspira-

jobban a benne foglalt jogok szünetelését jelentő «interregnum» szóval lehetne magyarázni. A regnum szónak ilyenén használata a krónikákban is többször előfordul.⁵ Ez a jelentése egyértelmű a koronával, s a XIII. században okleveleink nem egyszer együtt is használják a két szót.⁶

Jelenti azonban a regnum azokat is, akik a király körül vannak, őt királyi jogainak gyakorlásában segítik, neki tanácsot adnak. Ha II. Béla egyik oklevelében azt olvassuk, hogy a király «totius regni voluntate et consilio» tett adományt, s azután a jelenvolt és tanúskodásra hivatott egyházi és világi előkelők felsorolására találunk; ha fia, Géza is «totius regni mei consensu» adományoz, akkor itt a regnumon nem érthetjük sem az országot területi értelemben, sem a királysághoz tartozó jogokat.⁷ Ugyancsak a XII. századból olvassunk adományról, amelyet valaki Géza király engedélyével és «az ő egész országának helyeslésével» tett.⁸ Hasonló értelemben használja a regnum szót a legendák, valamint a Gesta írója is.⁹

verit,... anathematizetur. A második mondatban a regis dignitas az első mondat regnumának felel meg. Hasonló értelmű II. 2.: ... nisi consiliatus mortem regis aut traditionem regni fuerit, ahol a királyi jogok elvételéről van szó.

⁵ L. Bartoniek i. m. 318. 2. j.

⁶ Karpát i. m. 71. 1246: nostre persone, corone et regno servitium faciendo, Fejér IV/1. 405. 1273: nobis, corone nostre et regno, Hazai okmt. VI. 195. 1268: nostro regno, nobis et corone... fidelis, Wenzel IX. 81.

⁷ A pannonthalmi főapátság tört. I. 596, 1137-ből és Fejér II. 129.

⁸ ... concessione... regis et consensu totius regni sui ... Fejér II. 140.

⁹ Bartoniek i. m. 319.

Az előkelőket jelenti a regnum III. Miklós pápa 1279-i oklevelében, amelyben megint IV. László királyt, hogy mindazt tartsa meg, amit a legátusnak megígért, «koronádat és országodat e miatt különlegesen lekötelezvé» Az, hogy itt a király és tanácsa ígéreteiről van szó, következik IV. Miklós 1291-i okleveléből: ő azt mondja a legátus intézkedéseiről, hogy a király «magának és regnumának kötelezettsége alatt» tett esküt megtartásukra.¹⁰

Végül sokszor előfordul a regnum területi értelemben is; ilyenkor azt a területet jelenti, melyre az uralkodó jogköre kiterjed.

Az Aranybullában a regnumot mindhárom jelentésében megtaláljuk. A bulla «királyságunk tizenhetedik évében» kelt.¹¹ A 14. cikk szerint: «Ha valamely ispán nem viselné tisztességgel hivatalát, az egész ország előtt fosszák meg attól.»¹² Itt a regnum csak a király körül levőket jelentheti. Ugyancsak a környezetre vonatkozik a 11. cikk, mely szerint az idegeneket a király országa tanácsa nélkül nem fogja méltóságokban részesíteni.¹³ Területi értelemben persze az Aranybullában is sokszor fordul elő a regnum.¹⁴

¹⁰... coronam et regnum tua propter hoc specialiter obligando. Theiner I. 342. és: ... quorum aliqua per iam dictum regem promissa et iurata fuerunt sub obligatione sua et etiam dicti regni. Theiner I. 370.

¹¹ Regni nostri anno 17.

¹²... coram omni regno dignitate sua turpiter spoliatur...

¹³ 11. c. Si hospites videlicet boni homines ad regnum venerint, sine consilio regni ad dignitates non promoveantur.

¹⁴ Pl. 7. c. Si autem rex extra regnum exercitum ducere voluerit... 25. c. Sales in medio regni non teneantur...

A regnumnak a magyarban az *uraság* szóval közös alapszóból, az *úr*-ből származó *ország* felel meg. Az *uraság* (uruzag)¹⁵ az *úr* gyűjtőneve, azt a területet értették rajta, mely felett a király uralmát gyakorolja, uralkodik, amelyet körülötte az előkelők, «az ország» képvisel.

A regnum kifejezéssel párhuzamos az imperium vagy Reich a németben. Mint Gierke rámutatott, egyszer szubjektív, másszor objektív egységet jelent, de alkalmazzák az ország területére is. Gyakrabban értik rajta az államhatalmat is járulékaival, tehát a Reichet olyan értelemben használják, mint a modern időkben a Kronét. Szubjektív jelentésében, akárcsak a mi regnumunk, a Reich is legtágabb értelemben az összes országlakókat, szűkebb értelemben a közvetlen «Reichsleute»-t jelentette, legszűkebb és rendes értelmében pedig a birodalmi hatalom aktív hordozóit. A közösség fejét egyszer úgy tekintik, mint a Reich részét, másszor meg mint vele szemben állót ; ilyenkor a Reich a császár mellett vagy ellen helyet foglaló, vele a hatalmat megosztó összesség, gyakran a birodalmi gyűlés. Nálunk éppígy áll szemben 1386-ban a királyi méltóságot jelentő koronával az ország, a regnum, hogy azután a rex és regnum, illetőleg a corona és regnum itt megjelenő dualizmusa többé ne is tűnjék el. Németországban a XIII. századtól, sőt már a XII. század második felétől kezdve mindinkább előtérbe lép a Reich eszmei személyisége ; éppen akkor, amikor a Reich valóságos jelenetőségének jórészét már elvesztette és a rendek szövetségésévé vált. Ezért Gierke szerint a Reichnek ez a személyisége nem államszemélyiség, hanem egyesült

¹⁵ Így a Halotti Beszédben 1200 körül, egyébként már területi jelentésben.

személy, a késői középkorban gyakori más szövetségek értelmében.¹⁶

Amikor az Anjouk erős kézzel fentartott, teljesen az Árpádok uralmi rendszerét követő országlása után, a királynő fogsága idejében először jutnak a rendek abba a helyzetbe, hogy az országról gondoskodjanak, a *corona* és *regnum* említett párhuzama hol kisebb, hol nagyobb mértékben állandóan érvényesül. Azelőtt, a XIII. és XIV. században is előfordul a *corona* és *regnum* szavak egymás mellé állítása, de ilyenkor, amint a szövegek értelméből és a *regnum* közelebbi megjelöléséből (*nostrum*) kiderül, ez a szó a királyságot, a királyi hatalomból folyó jogokat jelenti.¹⁷

Mikor az urak maguk veszik kezükbe az ország ügyeinek intézését, mikor 1387-ben királyt választanak és neki a választás előtt feltételeket szabnak, rá kell hogy eszméljenek arra a gondolatra, hogy a közhatalom és a király személye egymástól elválaszthatók, hogy a korona nem olyan birtoka a királynak, mint valamely ingatlan, hanem amint a közhatalomban a rendek is részesülnek, úgy ennek jelképéhez, a koronához is van valami közük. A királyi korona (*corona regia*) mellett gyakran kezd szerepelni «az ország koronája.» A XIV. század végén megkezdődik a királyi hatalom elvonása a király személyétől, az államszemélyiség alakulásának első lépése. A «*corona regni Hungariae*» már nem azonos

¹⁶ Gierke i. m. II. 569—572.

¹⁷ 1268 : *observata fidelitate regno nostro et corone regie*. Fejér IV/3. 432. 1276 : *Hazai okmt. VII. 163.* 1284 : *pro tuitione regni nostri et corone*. Fejér V/3. 239. 1288 : *status corone nostre et regni nostri*. Fejér V/3. 417. 1264 : *pro regno et regali corona*. Fejér IV/3. 197 Karpát adatai, i. m. 70.

a királyi hatalomhoz tartozó jogokkal, hanem közelebb visz a királyt és rendeket magában foglaló dualisztikus államfogalomhoz.

Mikor Zsigmondot az ország előkelői 1387-ben királlyá választják, ugyanarra kötelezik, amit maguk az előző évben megfogadtak: a királyi hatalom és a rendek, az országlakók érdekeinek összeegyeztetésére. Megígéri tehát a király, hogy «a szent korona előnyét és az országlakók hasznát őszinte érzelmekkel szem előtt tartva a korona dicsőségének emelésére» fog törekedni.¹⁸ Azután megsemmisíti mindazokat a szerződések és szövetségeket, amelyeket «*Magyarország szent koronája* vagy valamely országlakók vagy az említett Magyarország ellen» az országnak bármelyik lakójával kötött.¹⁹ Világosan kitűnik itt az állam-személyiség elvonatkoztatása a királytól: az alakuló államfogalom, a szent korona (corona regni) mellett éppúgy szerepel az ország (regnum Hungarie), mint régebben a királyi korona (corona regia) mellett a király személye (rex).

A közhatalmi viszonyokban beállott változást, az ország báróinak megnövekedett szerepét leginkább az

¹⁸ Cum... Sigismundus... bonum statum sacre corone et regnicolarum utilitatem sinceris affectibus contemplando in augmentum culminis predicti corone... intendere velit. Dipl. Eml. III. 612.

¹⁹ Item quod omnem vel omnes ligam vel ligas, quam et quas fortassis contra sacram coronam dicti regni Hungarie aut contra aliquos regnicolas vel contra prefatum regnum Hungarie propter suas incumbentes necessitates et expeditiones cum aliquo vel aliquibus huius regni Hungarie regnicolas iniisset... ipsum et ipsas frivolas fore vult... U. o.

ország déli szomszédságában, különösen a magyar birodalom délnyugati tartományában, a dalmáciai városokban vehették észre. Ezek a városok érdekeik védelmére ügyes politikát folytattak Magyarország és Velence közt, és a magyar központi hatalommal élénk összeköttetést tartottak fenn; érthető tehát, hogy elsősorban szereztek tudomást a változásokról: hogy már nem egyedül a király személye és az ő koronája, méltósága, képviseli az ő politikai helyzetük szempontjából oly fontos magyar államhatalmat. Csattanós leckét adott nekik a megváltozott hatalmi viszonyokról Erzsébet anyakirályné és Mária királynő fogsága és Erzsébet felkoncolása. Minő hatást tehetett e kis tengerparti városokra, melyeknek gazdasági érdekeit egyre fenyegette Velence, hogy az őket hatalmas karral védő magyar király, Nagy Lajos özvegye és leánya, nem messze tőlük alattvalóinak fogságába került és az anyakirálynét ki is végezték? Ettől az időtől kezdve már nem a király személye vagy koronája, hanem az ország koronája, vagy a korona és az ország szerepelnek leveleikben, követi utasításaikban, mint a magyar államhatalom alanyai; a *regnum* határozottan és a tényeknek megfelelően jelentősebb szerephez jut politikai gondolkodásukban.

Spalato 1388-ban utasítja követeit, hogy tárgyaljanak Dalmácia más városainak követeivel és buzdítsák a királyt békére, különösen Velencével. Mindenképpen gondoskodjanak arról, hogy megmaradhassanak «Magyarország koronájának védelme és urasága alatt»; ne engedjék át őket másoknak, senki se szerezzen semmiféle címen uralmat vagy joghatóságot Dalmáciában, mivel elhatározták és az a szándékuk, hogy «ugyanazon Magyarország koronája alatt akarnak élni és

halni». ²⁰ Mondják el a követek alkalomadtán a királynak, mennyi bajon, szenvedésen, ostromon mentek keresztül, de ezeket «elszenvedtük az ő koronája iránti hűség megtartása miatt, amelyet a legnagyobb nehézségekkel tartottunk meg és szándékozunk megtartani mindhalálíg». Semmiképpen, semmi szín alatt se mondjanak rosszat sem valamely polgárukról, sem idegenről «Magyarország koronájának és a báróknak, sem a főpapoknak, sem senki másnak». ²¹ A dalmáciai városok, Spalato és Sebenico, valamint a Nelipicsek és az Ugrenicsek, meg akarván tartani területüket «Magyarország szent koronája iránti hűségben», «a mondott korona dicsőségére», a sok bajt tekintve, amely Horvátországot és Dalmáciát különösen Tvartkó István részéről éri, szövetséget kötnek «addig, amíg az az említett koronának tetszik». ²²

Nem állíthatjuk természetesen azt, hogy az új szemlélet, amely főkép a magyar birodalom délnyugati részeiben talált jó talajra, s amely szerint az állami hatalmat az ország koronája jelképezi, a magyar

²⁰ ... et supplicare ac pro posse procurare, quod remaneamus sub protectione et dominio corone Ungarie... cum simus dispositi et intendimus vivere et mori sub eadem corona Ungarie. Fejér X/3. 73.

²¹ ...nullo, modo, nulloque colore vel ingenio malum dicetis de aliquo cive nostro nec forense corone Ungarie et baronibus, nec prelatibus, nec alicui alie persone... Fejér X/3. 76.

²² 1388: cupientes sese et terras, loca et bona quacunque sua dictis nominibus conservare in fidelitatem debitam sacre corone Ungarie ad honorem dicte corone... ordinauerunt ligam, unionem duraturas usque ad beneplacitum, dicte corone. Fejér X/3. 83.

királyi kancellária régi, az Árpád-korba visszanyúló felfogását mindjárt megváltoztatta volna. Maguk a dalmát városok sem ragaszkodtak mindig szigorúan ehhez a felfogáshoz. Trau városa 1397-ben a temesvári országgyűlésre küldött követeinek ezt az utasítást adja : «Fejtsétek ki . . . , hogy megkaptuk őfelsége levelét oly tartalommal, hogy küldjük el követeinket az ő legszentebb koronájának színe elé . . . Ezért midőn őfelsége színe elé értetek . . . ».²³ Sőt ugyanebben az évben úgy emlékezik meg János, Burgundia trónörököse Velencének a magyar király számára fizetendő adójáról, mint a királynak és a királyi koronának járó összege.²⁴

A király még a XIV. század végén is magáénak tekinti a szent koronát és csak személyével együtt tartja azt az állam képviselőjének. Mária és Zsigmond 1391-ben és 1392-ben úgy nyugtatja Velence adóját, mint amelyet «nekünk a mi magyar szent koronánk nevében adni és fizetni tartoznak . . . ama békeszerződés szerint, amely az említett szent koronánk és közöttük kötött és megerősített».²⁵ 1388-ban, mikor a pápa generalis

²³ . . . exponere debeatis . . . recepimus litteras Maiestatis, que continent in effectu, quod nos deberemus mittere ambassatores nostros ad presentiam sacratissime sue corone . . . unde cum fueritis ad presentiam Maiestatis sue . . . Fejér X/2. 435.

²⁴ . . . datiam septem milium florenorum . . . eidem regi consanguineo nostro et corone regie per ducale dominium Venetorum . . . Fejér X/2. 479.

²⁵ . . . ad que tenetur danda atque solvenda nobis nomine sacre corone nostre Hungarie . . . iuxta formam contractus pactorum et pacis inter predictum sacram coronam nostram et ipsos habiti et firmati. Dipl. Eml. III. 707, 713. Hasonlóan

collectort küld az országba, Zsigmond a főpapokkal és bárókkal folytatott tanácskozás után megállapítja, mennyi rendkívüli szolgáltatást lehet követelni az egyes egyházmegyéktől. E megállapításnál figyelembe veszi az egyes egyházakra a hadjáratok folytán háruló károkat, amelyeket «a mi szent koronánknak tartoztak teljesíteni».²⁶ Még 1414-ben is, mikor Zsigmond előre-láthatóan hosszas távolléte esetére helytartókat bíz meg, beismeri, hogy a német birodalomra és az egyházra fordított gondjai miatt Magyarország kormányzásával nem tud úgy törődni, «amint azt a mi szent koronánk iránti köteleesség megkívánja».²⁷ Itt a «szent koronánk» minden bizonnyal a királyi méltóságot jelenti. Tehát még a XV. századba is benyúló kétféle felfogással állunk szemben, s ennek további fejlődése attól függ, minő részt vesznek a király és a rendek a közhatalom gyakorlásában.

Ha 1386-ban nem maradhatott hatás nélkül az államról alkotott felfogásra az, hogy a királynők fog-sága és az interregnum következtében a rendek maguk kénytelenek az ország ügyeinek intézését kezükbe venni, a királyi hatalommal szemben kitört gyakori lázadá-sok, a századvégi országgyűlések, amelyeken a király kénytelen volt áldozatkészségükhöz fordulni, hogy a

ir Zsigmond 1398-ban a velencei dogénak erről a 7000 aranyat kitevő adóról: *que vestra dominatio sacre corone nostre annuatim, iure census in festo Sancti Stephani regis dare tenetur...* Fp. Bécsi áll. ltár, Ung. Urk. 1455.

²⁶ Aug. 18-i közjegyzői átiratban: ... *expeditionum onera, que sacre corone nostre innotate tenerentur exhibere.* Fp. Leleszi házi ltár f. 6. nr.

²⁷ ... *prout nostri sacri diadematis debitum exigit.* Fejér X/8. 546.

törökkel szembeszállhasson, még inkább tudatossá tették a rendek gondolkozásában, hogy a viszonyokban lényeges eltolódás állott be. A rendek, egyelőre még csak az ország nagybirtokosai, csaknem egyenrangú közzogi tényezővé váltak a királlyal.

Ebben az időben már az is előfordul, hogy akik mint lázadók a király hűségére térnek, nemcsak neki, a rexnek és a szent koronának fogadnak hűséget, hanem a regnumot, az ország báróit is belefoglalják a hűségfogadalomba. Mikor 1398-ban a Lackfiak lázadásának több résztvevője kegyelmet nyer, ezek maguk és utódaik nevében megfogadják, hogy «Zsigmond királynak, örököseinek és Magyarország szent koronájának örökké hívek lesznek»,²⁸ velük és a szent koronával szemben nem lesznek hűtlenek. Megígérik utódaik nevében is, hogy Cilly grófja, Bebek Detre nádor, Garai Miklós és János Szlavónia és Dalmácia bánjai, fiaik és utódaik, Treutul Miklós, Kanizsai Miklós és István, Maróti János és még többek ellen, akik a felkelők leverésében, elfogásában, száműzetésében, javaik lefoglalásában bármily módon, szóval vagy tettel, tanáccsal, segítséggel részt vettek, nem fognak nyíltan vagy titokban, maguk vagy familiárisaik útján fellépni, «sem az említett urunkat, Zsigmond királyt, sem említett báróit, sem azokat, akik az elmondottakban részesek voltak», nem fogják az idők múltán keresetbe vonni, fej- és jószágvesztés terhe mellett.²⁹

²⁸ ... domino nostro regi Sigismundo, heredibus et successoribus suis necnon sacre corone Hungarie fideles fore temporibus perpetue duraturis...

²⁹ A pécsi kápt. 1398. jún. 9. kelt okl. Fp. MODL 8333. sz.

Míg az Anjou-korban a király egyedül gyakorolja az államhatalmat, most már a bárók is részesei ennek; míg a régebbi korban király és korona együtt képviselik az államot, most már az is bekövetkezik, hogy a bárók és a korona töltik be ezt a szerepet. Erre akkor nyílik alkalom, mikor 1401-ben (ápr. 28—okt. 29.) Zsigmondot az ország bárói fogva tartják.³⁰ Ez idő alatt ők gyakorolják egyedül a közhatalmat, amelynek eddig is részesei voltak; igazságszolgáltatási, hadi és bizonyára más, a felségjogokhoz tartozó ügyekben is az országtanács, mint a rendek, a regnum képviselője intézkedik és ad ki okleveleket «*Praelati, barones et regni Hungarie proceres universi . . .*» kezdettel. A király a szent koronával való koronázással nyerte hatalmát és a szent koronával együtt képviselte az államot; most azonban a korona egyedül maradt meg, mint az államhatalom megtestesítője. Mivel pedig a király nem gyakorolhatja hatalmát, a rendek azzal a fikcióval élnek, hogy a korona egyedül gyakorolja azt. A szent korona lesz az államhatalom egyedüli alanya, s ezt legjobban kifejezi, hogy az országos tanács okleveleit a szent korona pecsétjével látják el. Az interregnum idejére megvéstették a szent korona pecsétjét, amelynek körirata «*Sigillum sacre corone regni Hungariae*».³¹

³⁰ Bartoniek i. m. 324. tévesen mondja, hogy a király fogsága és a szent koronára való hivatkozás májustól novemberig tartott. Az 1401. nov. 3-i oklevél, amelyre hivatkozik (Károlyi oklt. I. 514.) a nádorhoz intézett jelentés. A befoglalt és még az országtanács által kiállított mandatum, mely itt figyelembe jöhet; okt. 1-én kelt.

³¹ Az országtanács-használta pecsétnek ez a felirata eddig nem volt ismeretes, pedig éppen ez a pecsét tükrözi vissza legszebben a rendek felfogását. A pecsét megvan két

Minthogy a szent korona nevében állítják ki az okleveleket, az eddigi királyi kancellár, Kanizsai János esztergomi érsek is a szent korona kancellárjának címét veszi fel: *«sacre corone regni Hungarie cancellarius»*, de ezt csak addig használja, míg a király ki nem szabadul a fogságból és át nem veszi újból a hatalom gyakorlását, amivel persze a szent korona pecsétjének a használata is megszűnik.³² Ekkor már, november 4-én, újra *«aule nostre cancellarius»* Kanizsai. Minthogy a király helyett a szent koronáé a főhatalom, az intézkedések nem a királyi felhatalmazásnál fogva történnek, mint a kancellária ki szokta fejezni (*regia auctoritate*), hanem a szent korona joghatóságának felhatalmazásából (*auctoritate iurisdictionis corone*). A legfőbb hatóság a királyról a szent koronára szállt át, illetőleg szállt vissza.

Az alattvalók sem a király és a szent korona hívei többé, hanem csak «Magyarország szent koronájának

ép példányban az Esterházy hercegi levéltárban, ugyanarról a napról, 1401. augusztus 26-ról kelt két teljesen megegyező szövegű. Temes és Baranya megyékhez intézett oklevélén. A herceg úr kegyes engedelmével készítettem a mellékelt másolatot erről a nemcsak pecsétteni, hanem alkotmánytörténeti szempontból is oly nagyértékű oklevélről. Az oklevelet a pecsét leírásával együtt lemásolta Fejérfataky László Zsigmond korára vonatkozó gyűjteményébe. A pecsét a papíroklevél szövege alá vörös viaszba van nyomva. (L. a függelék.) — A rendek többi okleveleit kiadta Szentpétery Imre. Az országos tanács 1401-ben című cikkében, Századok 1904. 759. Ő a pecsét leírását is adja, a köriratot azonban még nem ismerte.

³² Erre a tényre először Gábor Gyula utalt az országos tanács közjogi helyzetéről szólva: A kormányzói méltóság a magyar alkotmányjogban, Budapest (1932). 22. Utána Bartoniek i. m. 324.

hívei» (sacre corone regni Hungarie fideles).³³ A szent korona fennhatósága nevében, a közjót szem előtt tartva védik meg a bárók az ország lakóit minden jogtalansággal szemben és veszik őket a maguk és a szent korona védelmébe, mint eddig a király a magáéba. «Mivel mi, miként jól tudjátok, barátaink, — írja az országtanács Szatmármegyének — egyhangúlag, meg-egyező megfontolással és tanácskozással az országlakók közös java, az állam és a haza haszna érdekében elhatároztuk, sőt esküvel is fogadtuk, hogy nem fogjuk eltérni, miszerint valaki az országlakók közül, bármilyen rendű és rangú is legyen, méltatlanul bármely országlakóval szemben új, igazságtalan hatalmaskodásokat kövessen el, hanem országunk lakóit összesen és egyenként jogaikban sértetlenül megőrizzük és minden-kinék félelem, gyűlölség és színlelés nélkül, igazságot szolgáltatunk, ezért kérünk benneteket, buzdítunk, intünk és a szent korona fennhatóságának felhatalmazásából megparancsoljuk nektek, hogy ... helyezzétek vissza birtokukba a Panyolaiakat».³⁴

³³ Szentpétery i. m. 764

³⁴ 1401. júl. 26: Et quia prout vestris bene constat amicitiiis, quomodo nos unanimiter concordii pariliue deliberatione et consilio pro communi bono regnicolarum ac re publica et utilitate patrie decrevimus, ymmo iure iurando assumpsimus, quod neminem regnicolarum cuiuscunque status et conditionis pateremur novos actus potentiarios et iniustos cuiquam incolarum regni indebite irrogari, sed omnes et singulos regni incolas in suis iuribus inconcusse conservaremus, et unicuique iustitiam faceremus, timore odio et dissimulatione cessantibus quibuscunque. Quare requirimus vos, hortamur et monemus, vobisque auctoritate iurisdictionis sacre corone firmiter mandamus, quatenus statim... Fp. Kállay-család ltára.

Máskor meg így írnak az ország rendei Temes megyének: «Mivel mi Negyveni litteratus Jánost és feleségét, a nemes Borbála úrnőt, Pomázi Benedek leányát, összes igazságos és törvényes birtokaival és birtokjogaival a mondott *Magyarország szent koronája és a mi pártfogásunkba és különös védelmünkbe* vettük, ugyancsak *Magyarország szent koronája és magunk helyett* a ti különös támogatástokba és védelmetekbe ajánljuk». ³⁵ Ebben a megnyilatkozásban a rendek, illetőleg az országtanács a király helyébe, királyi ténykedésben magukat és a szent koronát helyettesítették be.

*

Ezt az ideiglenes áttérést az államhatalom jelképezésében, mert a szent koronának az államhatalom egyedüli alanyaként való szereplése tényleg nem jelent mást, nagyon megkönnyítette az a körülmény, hogy a korona már a kancellária korábbi gyakorlatában egyre jobban előtérbe nyomult. Már 1387 óta találkozunk az oklevelekben olyan formulával, mely az angol corporatio solára emlékeztet s amely szerint az egymás után következő királyok sora teszi a koronát. Mintha Nagy Lajos halála után az államhatalom alanyának gyakori változása készítette volna ilyen felfogásra a kancelláriát. Találkozunk már Nagy Lajos idejében is azzal, hogy a királyi oklevelek szolgálatokról szólva Károlynak, Nagy Lajosnak s *így* a szent koronának tett szolgálatokról beszélnek; ³⁶ Zsigmond uralkodásá-

³⁵ L. a függelék.

³⁶ 1343: primum Carolo... et demum nobis ac sacre regie corone complacere. Fejér IX/1. 105. és Zichy oklt. XII. 17. Bartoniek i. m. 11. adatai.

tól kezdve azonban a koronának s *ebből kifolyólag* az egymás után következő királyoknak tett szolgálatokról van szó az oklevelekben. Így 1387-ben Zsigmond abból a megfontolásból tesz adományt Szántó Jánosnak és Istvánnak, hogy ők «a királyi szent koronának, következőképpen Lajosnak..., Erzsébetnek..., Máriának..., végül nekünk kiváló szolgálatokat tettek».³⁷ Más esetekben is ismételten találkozunk ebben az időben a királyi oklevelekben annak a kifejezésével, hogy a királyi adomány a koronának, ennél fogva az uralkodó király elődeinek és neki magának teljesített hű szolgálatok következménye.³⁸ Mária királynő egy 1390-i adománylevelében megemlékezik azokról a hű szolgálatokról, amelyeket az adományos «a királyi szent koronának, következőképpen először a dicső uralkodónak, Lajos királynak, szeretett atyánknak, Erzsébet királynőnek, szeretett anyánknak, végül a mi felségünknek és legvégül Zsigmond királynak, a mi szeretett férjünk-

³⁷ 1387. aug. 7. : recensitis fidelitatibus et... obsequiis... per ipsos sacro regio dyademati et per consequens illustribus principibus... Lodovico... Elisabeth... Marie... postremo nobis... exhibitis. Fp. MODL 7300. Ugyanígy 1387. okt. 29 : Fp. MODL 7315. 1387. nov. 1 : Fp. MODL 7318. 1387. dec. 6 : Mária királyné oklevele, Nemz. Muz. Itára.

³⁸ 1387. aug. 11. más formula szerint : obsequiis... quibus idem sacro regio dyademati necnon regie et reginalibus maiestatis diutius sceptrum regiminis dicti regni Hungarie feliciter gubernantibus felicis remiscencie predecessores nostris et per consequens nobis... in cunctis nostris et totius regni antefati agendis... maxime studuit complacere... Fp. MODL 7301. 1387. aug. 13 : Fp. Múz. Motesiczky-család lt. 1387. szept. 3 : Fp. MODL 7307. — Hasonlóképp 1387. Fejér X/1. 381.

nek teljesítette». ³⁹ Ezekben az oklevelekben a kancelláriát vezető egyháziaknak ugyanaz a felfogása nyilvánul meg az államszemélyiségről, amely a püspöki méltóságot, a püspöki javadalmat az egymást követő püspökök személyétől elvonatkoztatva személyesítette meg.

Ezek szerint a korona magában foglalja a királyt? A király a korona szervévé válik? Ezt egyáltalában nem lehet mondani; a király, illetve kancelláriája szemlélete nem erre mutat. A korona még mindig a mindenkori királynak a méltósága, s mint e méltóság jelképe, az egymást követő királyi személyek fölött áll. De nem lehet szó arról, mintha a korona a király fölé rendelt államszemélyiséget jelentene. A Zsigmond korából oly nagy számmal ránkmaradt királyi adománylevelekben ugyan még az is előfordul, hogy az érdemeket valaki csak a királlyal szemben szerezte, a nélkül, hogy a koronáról említés történnék; ebben az Anjouk korának nyelvhasználata él tovább. ⁴⁰ Az adománylevelek nagyrésztében azonban a király úgy fejezi ki magát, hogy az adományos hű szolgálatokat tett

³⁹ 1390. okt. 25 : ... *filelibus obsequiis ... per ipsum sacro regio dyademati et per consequens primarie illustribus principibus condam domino Lodovico regi patri et inclite domine Elisabeth regine matri nostris carissimis. ... et tandem nostre maiestati, de numque domino nostro Sigismundo regi nostro consorti predilecto. ... exhibitis*, Fp. Kállay-cs. lt. Így Zsigmond 1388. szept. 23 : Fp. MODL. 7438. 1390. aug. 14 : Fp. Esterházy-lt. 1392. ápr. 11 : Fp. Kassai titkos lt. 1392. máj 6 : Fp. Esterházy-lt.

⁴⁰ Így pl. 1390. febr. 26 : Fp. Veszprémi kápt. m. ltára. Vászoly nr. 15. 1390. júl. 10 : Fp. Ráztokai-cs. lt. 1394. aug. : Fp. Esterházy-lt. 1415. Ep. Szepesi kápt. lt.

«nekünk és a szent koronának»,⁴¹ «felségünknek és a mi királyi szent koronánknak»,⁴² «nekünk és Magyarország szent koronájának»,⁴³ más, éppoly nagyszámú esetben pedig az érdemeket szerző a szolgálatot «a szent koronának és következőleg nekünk», «a királyi szent koronának és következőleg királyi felségünknek» tette.⁴⁴ Ezzel elismeri a király, hogy a szent koronának teljesített szolgálattal vele szemben is lehet érdemeket sze-

⁴¹... nobis et sacro dyademati: 1390. ápr. 27: Fp. MODL 7597. 1392. jan. 8: Fp. Csáky-lt. 1395. nov. 25: Fp. Körmend. 1396. jan. 18: Fp. Körmend. 1396. jún. 15: Fp. Körmend. 1397. márc. 11: Fp. MODL 8203. 1397. márc. 25: Fp. Kállay-cs. lt.

⁴²... nobis nostroque sacro regio dyademati: 1391. júl. 12: Fp. MODL 7711. 1395. febr. 14: Fp. Csáky-lt. 1398. aug. 23: Fp. Bécsi ltár Ung. Urk. 1398. aug. 26: Fp. MODL. 33316. 1419: Frangepán I. 185. 1401. febr. 27: Fp. MODL 8640. 1410. jan. 19: Fp. Kapy-lt. 1419. aug. 23: Fp. Perényi-lt. 1406. jan. 10: Fp. Esterházy-lt. 1406. nov. 19: Fp. Veszpr. kápt. m. lt. 1412. ápr. 17: Fp. Kubinyi-lt. 1427. jún. 6: Fp. Batthyány-cs. lajtaújf. ltára.

⁴³... nobis et sacre regni (nostri) Hungarie corone: 1391. júl. 3: Fp. Esterházy lt. 1397. okt. 28: Fp. Körmend. 1402: Fejér X/4. 121. 1426. máj. 8: Fp. Csáky-lt. 1422. jún. 9: Fp. Csáky-lt. 1437. nov. 24: Fp. Leleszi lt. 1435: Fp. Jászói magán lt. 1436. márc. 17: Fp. Borosits Gábor ltára. 1430. márc. 19: Fp. Trencsényi lt. 1434: Fp. Eperjes ltára.

⁴⁴... sacro regio dyademati et per consequens nostre maiestati (nobis): 1392. márc. 9: Fp. MODL 7764. 1391. márc. 26: Fp. MODL 7856. 1391. jún. 23: Fp. Körmend. 1395. márc. 11: Fp. MODL 8045. 1396. aug. 18: Fp. Csáky-lt. Lőcse. 1397. máj. 7: Fp. MODL 8221. 1397. nov. 11: Fp. Esterházy-lt. 1398. máj. 5: Fp. MODL 8312. 1399. febr. 16: Fp. Körmend. 1399. máj. 24: Fp. MODL 8443. 1400. ápr. 30: Fp. Esterházy-lt. 1405. nov. 28: Fejér X/4 385.

rezni. Aki a koronának szolgált, következésképpen a király személye részéről jutalmazásra lett érdemessé.

Ebben a kancelláriai gyakorlatban párhuzamba állítják egymással a koronát és az országot is, amiből kitűnik, hogy a korona nem foglalja magában az alattvalókat sem. 1394-ben például Zsigmond adományt tesz azért a rendíthetetlen hűségért, amelyet valaki «nekünk és a királyi szent koronának, sőt egész országunknak» tanúsított.⁴⁵ Máskor meg azokat tartja királyi adományra méltóknak, akik «szolgálatukkal a szent koronának és az államnak javáért» verejtékeztek.⁴⁶

Hogy a szent korona az ország nagyjainak szemléletében még nem jelenti az állam személyiségét, hanem még mindig csak a mindenkori királyi hatalmat, azt az ország nagyjainak 1403-ban kiadott oklevele bizonyítja. Az urak Zsigmond ellen Nápolyi László pártjára állnak és a trónt megüresedettnek tekintik, Somkerekí Jánosnak pedig az ellenkirállyal szemben szerzett érdemeiért megígérik, hogy bizonyos erdélyi birtokok királyi adományozását az új király koronázása után ki fogják eszközölni. Ebben az oklevélben nem a szent korona, hanem «az állam, a haza javára és gyarapodására megkezdett ügynek» mondják a felkelést a királlyal szemben, tehát nem a korona, hanem a haza

⁴⁵ 1394. aug. 14: ob... inviolabilis fidelitatis constantiam, quam nobis et sacre corone regie ymo toti regno nostro... N. N.... anhelet... complacere. Fp. Esterházy-lt.

⁴⁶ 1419. nov. 2: ...eos regiis attolli presidiis et premiis decorare donativis, quos suis servitiis sacre corone et rei publice commodum perpendit laudabiliter insudasse. Fp. Teleki cs. gyömrői lt.

érdekében szállnak szembe vele.⁴⁷ Az oklevelet négy egyházi és öt világi főúr pecsétjével erősítették meg; ezek az urak nem léphettek most fel a szent korona nevében, hiszen a törvényes király maga gyakorolta jogait.

Látjuk tehát, hogy a királyi kancellária még Zsigmond idejében is fenntartja régi felfogását, amely a király méltóságát és jelképét, a szent koronát tekinti az államélet központjának, az államhatalom alanyának s ezzel szemben követeli meg az alattvalók hűségét. Mégis egyre sűrűbben jut előtérbe ünnepélyes adománylevelekben is a korona, mint az ország koronája, mely elsősorban tart számot az alattvalók hűségére s amely mögött a király személye háttérbe szorul. Így Zsigmond, mikor Tusoni Simon fia Semjént megnemesíti, Mária királynéval «anyai tanácskozást tartván» fontolóra veszi azt az «őszinte buzgalmat és törhetetlenül szilárd hűséget», mellyel Semjén mester «Magyarország szent koronája, a mi felségünk és Mária királyné őfelsége... iránt régtől fogva viseltetett és a jövőben is minden

⁴⁷ 1403 : Nos prelati, barones, proceres, milites et nobiles regni Hungarie notum facimus..., quod quia magister Johannes filius Nicolai de Somkerek in cunctis regni negotiis prosperis utputa et adversis et presertim in hoc presenti negotio... ad utilitatem et augmentum reipublice patrie inchoato pre suis participibus reddidit se multipliciter commendabilem..., nos itaque reipublice utilitatem exinde resultare arbitantes et ut ipse ceterique per eum exemplati ad prosecutionem publice et communis utilitatis eo reddantur promptiores... (bizonyos erdélyi birtokokat) a domino nostro futuro rege Hungarie, quem nos dei favente clementia super solium regni Hungarie in proximo in regem coronabimus..., volumus impetrare confirmari... Fp. Erdélyi Múzeum.

törekvésével viseltetni áhítozik).⁴⁸ Nem csoda, ha az 1401. évi események után azt írja egy királyi oklevél, hogy «nekünk és a szent koronának hasznos dolgok közt» szükséges azokat részesíteni kegyeiben, akiknek előrelátó gondoskodása nagyrészen helyreállítja és megjavítja «a mi magyar szent koronánk állapotát», ezért részesíti kegyeiben Bártfa városát, melynek polgárai az elmúlt évben fáradságot nem kímélve,» nekünk és a mi országunk szent koronájának» nagy szolgálatakat tettek.⁴⁹

Zsigmond már el is tudja választani a korona iránti hűséget a saját személyéhez való hűségtől és így a mindenkor királyi hatalom jelképét a királytól. 1390-ben megfontolva Péter, Szentgyörgy grófjának kíváló érdemeit, amelyekkel előtte kedvessé tette magát, «figyelembe véve azt is, hogy abban az időben, mikor fellegünk méltóságának gyarapítása végett győzelmes

⁴⁸ 1390. ápr. 20: *recensentes... sinceritatis zelum fideique inviolabilem constantiam, quem et quam idem magister Semyenus ad sacrum regni Hungarie dyadema ac ad nostram necnon serenissime principis domine Marie... regine... celsitudinis a dudum gessit et gerere toto nisu anhelet in futurum.* Fp. MODL 7591.

⁴⁹ 1402: *Cum inter cetera nobis et sacre corone utilia hoc reputemus necessarium, nostrorum scilicet commodis intendere subditorum, illorum tamen precipue, quos laudabilia probate fidelitatis merita digne regalium capaces gratiarum efficiunt et quorum sagax providentia magna ex parte eiusdem sacre corone nostre Hungarie conditionem reparat et emendat ... nos considerantes primum inconcusse fidelitatis operosa servitia, que fideles nostri dilecti cives..., non parcentes laboribus... nobis et sacre eiusdem regni nostri corone stabiliter adherentes... impenderunt...* Fp. Bártfa lt.

seregével Magyarország területére jött, Péter gróf az említett *Magyarország java és méltósága érdekében* a seregnek híven és hatalmasan ellenállva, birtokainak és javainak felgyújtásával és elpusztításával *őszinte és állhatatos hűsége* miatt, amelyet *Magyarország szent koronája* iránt tanúsított, félelem nélkül, kevésbé igazságosan igen nagy károkat szenvedett a mi követőinktől és akkori híveinktől, végül meggondolva azt az állhatatos hűséget, mellyel a néhai királyok és az ő elődei, Lajos, Erzsébet és Mária iránt viseltetett, adományt tesz neki.⁵⁰

Az ország érdeke a királynak és a szent koronának is érdeke; aki az országot, a hazát védelmezi, a királlyal és a szent koronával szemben szerez érdemeket. Zsigmond így szólítja fel Ung megye közönségét a török elleni háborúra: «Mivel országunknak a szent királyok idejétől mindvégig megtartott szokása szerint ti összesen és egyenként tartoztok ilyen ellenségeinkkel szemben felkelni, az országot s annak végeit védelmezni, az államot a pogányok ilyen támadásaitól férfiasan megvédeni és megszabadítani»,⁵¹ keljetek fel és vonuljatok

⁵⁰ 1390. jún. 8: ...quod tempore, quo nostra celsitudo cum exercitu nostro victorioso ad acquirendum honoris sui incrementa partes regni Hungarie intravit, idem dominus Petrus comes propter bonum dicti regni Hungarie ac honorem prefato exercitui tam fideliter quam potenter obsistendo in concrematione et depopulatione possessionum et bonorum suorum ob sincere fidei constantiam, quam ad sacram regni Hungarie coronam gessit intrepide dampna et detrimenta quamplurima per nostros sequaces et adherentes protunc minus iuste sustulisse dinoscitur... Fp. MODL 7613.

⁵¹ ... regnumque et eiusdem confinia defensare ac rem publicam a talibus paganorum insultibus viriliter tueri teneamini et liberari...

hadba. «Mi meg azokat közületek, akik a mi felségünk rendelete szerint a mi országunk és határainak, végeinek megvédelmezésével a haza felszabadítása érdekében nekünk és magának a királyi szent koronának hű szolgálatokat tettek, királyi kegyünkkel fogjuk kísérni».⁵²

Azokat, akik az országnak oly szolgálatokat tettek, amelyekkel a király kitüntetését kiérdemelték, «a szent korona szolgáinak» nevezi a királyi kancellária. Előmozdítói, megnövelői ők «a szent korona joghatóságának», azaz az állam érdekeinek. Ezzel az országtanács egy 1401. évi oklevelében előforduló kifejezéssel Zsigmondnál is találkozunk; 1411-ben Perényi Péternek adományt téve ezt írja: «Mi áttekintvén királyi igazgatásunk állapotát, úgy találtuk, cselekvésünk gondjai között buzgón és állandóan meg kell fontolnunk, hogy méltó kegyekkel karoljuk fel szent koronánk alkalmas szolgálait, akiknek derék tetteivel a királyi név méltósága emelkedik, a szent korona joghatósága fennmarad és kitűnő erényekkel ékesen növekszik... És bár a szent korona minden ilyen hívének bőkezűen szokta adni ajándékait a királyi fölség», mégis kiemelkedik a többiek közül Perényi Péter «nekünk és ugyancsak a szent koronának» teljesített szolgálataival.⁵³

⁵² Nos enim tales ex vobis, qui iuxta premissum nostre maiestatis edictum in defensione ipsius regni nostri ac metarum et confiniorum eiusdem et propter patrie liberationem nobis et ipsi sacre corone regie fideles exhibuerunt famulatus regio prosequemur favore gratioso... 1395. dec. 17. Fp. Leleszi kápt. orsz. ltára Berchenyana Fasc. II. nr. 23.

⁵³ 1411. júl. 13 :... nos regie administrationis conditione perspecta id intra nostre negotiationis curam diligenti assiduaque consideratione pensandum invenimus... ut

S amint a királynak szolgáló a szent koronának a híve, úgy sérti meg a lázadó a szent korona méltóságát, lesz nemcsak a királyi trón, a királyi felség, hanem «egyszersmind a szent korona hűtlene» is.⁵⁴ Az ilyen «hűtelenül szolgál a királyi szent koronának és a királyi felségnek»,⁵⁵ s a «szent korona lázadójává» lesz, aki ellen a királynak és híveinek állást kell foglalniuk.⁵⁶

sacre corone nostre ministros idoneos dignis favoribus amplectamur, quorum strenuis actibus regii nominis honor extollitur, sacrique dyadematis iurisdicatio in se ipsa servatur et amplis augetur decora virtutibus... Quamquam itaque cunctis huiusmodi sacre corone fidelibus nostre liberalitatis donaria profluere nostra non dedignetur celsitudo, inter ceteros tamen... Petri filii Symonis de Peren... gestis et complacentiis... per ipsum nobis et eidem sacre corone... exhibitis... Fp. Perényi lt.

⁵⁴ 1387. szept. 14. Mária a Horváthyakról szólva: in fastidium honoris sacre corone regalis ac nostri et illustris domine Elisabeth... adversus nequam perfidos sacri dyadematis et troni regalis... sicuti notorios infideles ipsius sacre corone et regalis nostreque reginalis maiestatis... Fp. MODL 7309. Továbbá: nostre celsitudinis ac sacre Hungarie corone infideles... Fp. MODL 33932. Zsigmond írja Kopasz nádorról 1401-ben: sacre corone regie et regni notorius infidelis... Fejér X/4. 65. 1416: nostris et sacri nostri dyadematis emulis et rebellibus... se viriliter opponendo... Frangepán I. 176.

⁵⁵ Mária 1388. ápr. 19-én: Mathyas dictus Zaz... contra sacrum regium dyadema ac regiam et nostram maiestatem nequiter et infideliter serviendo... Fp. Esterházy hg. ltár.

⁵⁶ Zsigmond ad extirpandam rebellionem N. episcopi Agriensis küldi ki néhány hívét... tamquam fideles nostros propugnatores et totius reipublice nostri in persona reformatores... és hozzáteszi: si quem ex vobis tepidum reperimus in premissis, hunc rebellibus sacre corone potius quam nobis adherere velle cognosceremus... Zsigmond é. n. (1404) Heemi Péter fia Istvánnak. Fp. Kállay lt.

A hűtlenség vétkét, a nota infidelitatis és a nemesi birtokok eladományozását maga után vonó bűncselekményt nem a király személyével, hanem a koronával szemben követi el a tettes.⁵⁷

⁵⁷ Albert valakiről, aki a török hitére és pártjára tért, 1439-ben: contra coronam..., regni Hungarie... notam infidelitatis incurrisse perhibetur. Teleki X, 55.

6. A koronaeszme és a nemzet a középkorban.

A szent koronának a király felett való állásával találkozunk mind királyi oklevelekben, mind olyanokban, amelyek az ország előkelőinek nézeteiről tesznek tanúbizonyságot. De felmerülhet az a kérdés, vajjon elterjedt-e az ország lakosságának szélesebb rétegeiben is a szent koronának az államot jelképező, a király mellett, sőt felett álló jelentése? Kétségtelen, hogy a királyi udvar terjesztette a gondolatot az Anjouk korától kezdve következetesen kiadott parancsával, hogy az eljárással kapcsolatos és a peröntő eskütételt megelőző tanúkihallgatásoknál minden rendű és rangú tanút «Istenben való hitükre és a király és az ő szent koronája iránti hűségükre» eskessenek meg, vagyis vallási és állampolgári kötelességükre hivatkozva indítsák őket az igazmondásra.¹ A középkori magyar igazságszol-

¹ Bartoniek Emma mutatott rá először, hogy ez az eskü terjeszthette el a szent korona eszméjét «a legszélesebb rétegekben» is. (A magyar királyválasztási jog a középkorban, Századok 1936. 400.) De nem az az eszme terjedt el, amely szerint «nemesek, városi polgárok a XV. század folyamán a magyar szent korona tagjainak tekinthették magukat»; ennek ellentmond az eskünek következetesen alkalmazott formulája, amely állandóan «a király- és az ő szent koronájáról» szól, éppen úgy, mint az adománylevelek az Árpádkor óta. Így már 1377: Ad fidem eorum Deo debitam fidelitatemque domino nostro regi et suo sacro dyademati

gáltatásnak a hiteles helyekben mindenütt megvoltak a központból jövő parancsok szerint egyformán eljáró szervei ; ez az egységes szervezet az ország egész területén közvetíthette a királyi kancelláriának ezt az évszázados gondolatát. Az említett eskű nagyobb tömegek jelenlétében is gyakran elhangzott, mert a bírósági közgyűléseken, ahol több megye nemessége, a XIV. században még nem nemes népe is megjelent, így eskettek meg Istenre, királyra és az ő szent koronájára a megválasztott esküdteket. A szent korona iránti tisztelet és az a gondolat, hogy a korona az államhatalom jelképe, ez eskű révén meghódíthatta az ország lakosságát. A középkori embernek, mint a műveltség alacsonyabb fokán állóknak általában ma is, nem volt érzéke az absztrakció iránt, hanem gyakran jelvények vagy részek felsorolásával kerülte el az elvont fogalmak megjelölését, sőt helyettesítette azokat megfogható

observandam. Ez és más adatok Nagy Lajos korából : Holub József : Zala megye története a középkorban, 1929, 179, 184. Azután 1395 : hasonló, Hajnik Imre : A magyar bírósági szervezet és a perjog az Árpád- és a vegyesházi királyok alatt. Budapest, 1899, 297. 1401 : A budai káptalan ugyanígy. Fp. MODL 8650. 1411 : Garai Miklós nádor így, Fp. Csáky lt. NM. 1406 : jún. 2. Perényi Péter székely ispán, Fp. NM. Természetesen Hunyadi János kormányzósága idején nem lehet a királyi koronára, hanem csak az ország koronájára esküdni : 1447, MODL 14097., Bartoniek adata ; de utóbb ismét a régi formulát használják. Mátyás korabeli adatokat nagyobb számban közöl Bartoniek i. m. 400. A formula még a Jagellók alatt is a régi ; 1498-ban írja II. Ulászló egy mandatumában : ad fidem vestram Deo debitam fidelitatemque nobis et sacre corone nostre observandam. Hajnik 10. 260. C. 8. 1498. szept. 10 : Bácsi kápt. Hajnik 10. 267. C. 15. 1505 : II. Ulászló. Podmaniczky oklt. I. 466. 1512 : Személynöki okl. Hajnik 11. 129. C. 16. (MODL 22311.)

tárgyakkal. A korona, amely nélkül az egyszerű ember és a gyermek ma sem tudja elképzelni a királyt, nagyon alkalmas lehetett a király személye mellett a hiányzó államfogalom pótlására.

A XV. század közepén az emberek már el tudják választani a koronát, mint az állam jelképét, a király személyétől. Ez bizonyítja, hogy már a nép államszemlélete is magasabb fokra jutott annál, hogy csak a király jelentse számára az államot. Mikor 1437-ben az erdélyi jobbágyok lázadásuk után egyességre lépnek a birtokos nemességgel, kijelentik, hogy «megállapodásaikkal sem Istennek, az ő igazságának és az anyaszentegyháznak, sem a szentséges koronának, sem az ő természetes uruknak, a felséges Zsigmond királynak és az ő jogainak semmiben sem akarnak sérelmére lenni, hanem egész hűségük fenntartásával csak a régtől fogva, a szent királyoktól megengedett szabadságaikat törekszenek visszaszerezni».² Az erdélyi három nemzet is, mikor 1459-ben únióba lép, nem a király, hanem Magyarország szent koronája iránti törhetetlen hűségét hangoztatja.³

Minő gondolatokat fűzhetett a «nemzet» a koronához, az államhatalom e reális jelképéhez? Mit láthattak

² ...hoc declarato, quod ipsi cum subscriptis eorum dispositionibus Deo et eius iustitie ac Sancte matri ecclesie sacreque sancte corone, nec non serenissimo domino ipsorum naturali domino Sigismundo... regi iuribusque regalibus in nullo preiudicare intendentes, sed omni fidelitate servata... solum libertates ipsorum dudum a sanctis regibus concessas... reassumere satagentes laborassent ipsi incole. Teleki X. 4.

³ ... sub firma sincere fidelitatis corone sacre regni Hungarie semper observande confidentia ... Szilágyi Sándor: Erdélyország története, Pest, 1866. 220.

előkelők és nép a szent koronában? Ezekre a kérdésekre választ kapunk olyan időkben, amikor az a korona, amelynek hagyományos használata révén a koronaeszme kifejlődhetett, nem állott az uralom átruházásánál rendelkezésre. A korona kezdettől fogva mindenütt a királyi jogok átruházásának legfőbb eszköze. De ezt a szerepet bármilyen korona nem töltheti be, hanem csupán az, amelyet az elődök használtak és a hagyomány megszentelt, így nálunk Szent István koronája. Kitűnt ez már Károly Róbert trónralépésénél: miután kétszer más koronával koronázták meg, harmadszor is meg kellett koronázni Szent István koronájával, «hogy a magyar nemzet véleményének eleget tegyen és a népből a botrányt eltávolítsa.»⁴

Mikor azután 1440-ben a rendek a megválasztott királyt, I. Ulászlót, meg akarják koronázni, de a szent korona nem áll rendelkezésükre, kénytelenek, mint ezt ünnepélyes oklevelükben kifejtik, Szent István fejéreklyetartójáról levett másik koronával részesíteni őt, «az alkalmas királyt» abban az ünneplésben, «melyet ez az ország nem nélkülözhet.» Ezt annál is inkább megtehetik, «mert a koronázás mindig az országlakók karától függ és a korona hatékonysága s ereje az ő jóváhagyásukon alapul.»⁵ Kimondják tehát, hogy ez az új korona és koronázás mindazzal az erővel és hatással bírjon, mintha a királyt a régi koronával koronázták volna meg. Míg az előbbi korona távol van «és ha azt

⁴ Kovachich M. G.: *Supplementa ad vestigia comitiorum*. I. 262.

⁵ ...semper regum coronatio a regnicolarum voluntate dependet ac efficacia et virtus corone in ipsorum approbatione consistit...

visszaszerezni nem lehet, minden hatás híján legyen és minden jelképisége, misztériuma és ereje erre az új koronára értessék és ezzel a levéllel mindnyájunk akaratából... átszálljon, megadván egyszersmind meg-egyező akarattal és rendelkezéssel urunknak és most megkoronázott királyunknak azt a legteljesebb képes-séget és hatalmat kegyelmek, adományok és örök meg-erősítések gyakorlására, jószágok időleges adományozására és bérbeadására,» nagyobb és kisebb egyházi javak és főpapi székek feletti rendelkezésre, a hűtlenek és bűnösök megbüntetésére stb., szóval mindabban való intézkedésre, «ami a magyar királyokra, az ő elődeire és ezek hatalmára bárminő módon tudniillik szokásból vagy jog szerint tartozott, mintha őt az előbbi, most elvitt koronával koronázták volna meg, amint ez szokás volt.»⁶

⁶ ... et si eadem recuperari non potuerit, omnis deesset efficacia ac quodlibet signaculum, mysterium et robur eiusdem in hanc modernam coronam intelligentur et harum serie de omnium nostrorum... voluntate cognoscantur esse transfusa, dantes nihilominus et pari voluntate et decreto tribuentes prefato domino nostro nunc coronato regi plenissimam illam facultatem et potestatis plenitudinem in faciendis gratiis et donationibus et confirmationibus perpetuis et ad tempus collationibus... et locationibus bonorum et officiolatum... concludendum in omnibus his, que ad reges Hungarie, suos predecessores et eorum facultatem quomodolibet, consuetudine videlicet aut (iure) pertinerunt, ac si idem prefata priori nunc sublata corona fuisset, ut moris exstitit, coronatus. Kovachich: Vestigia 235—243. Az 1440. júl. 17-i okmány nagy jelentőségére egyetemi előadásaimban állandóan rámutattam. (L. litografált jegyzeteimet 1930. óta.) Hóman Bálint szerint ez okiratban jelentkezett először teljes tisztaságában a szentkoronatan,

A rendek tehát megmondják, mi a korona misztériuma: az, ami minden időben mindenütt volt, amióta az egyház a király koronázásnak eredetileg a szentségek közé tartozó cselekményébe beleolvasztotta a koronázás szertartását: a koronázással lesz az uralkodó királlyá; a koronából, ebből az ősök fejét ékesítő uralmi jelvényből erednek a királyi jogok, ez a felségjogoknak jelképe és forrása, csak pillanatnyi szükségből más korona. A koronaeszme tartalma nem változott, a rendek ugyanazt tekintik a korona belső jelentőségének, mint azelőtt, akár a XIII. században.

A nagy változás, amire már rámutattak, az alkotmánytörténet más síkján történik: a hatalom átruházásának eszközlője többé nem az egyház, mint az Árpádok korában, nem az ország előkelői, mint az Anjouk és Zsigmond idejében, hanem az ország rendeinek nagy tömege. Mint az oklevélben mondják: «olyan hatalmas tömegben» gyűltek össze, «aminőre az összes megelőző királyok idejéből nem emlékeztek». A király megválasztása, a hatalom átruházása a koronázás hatálya az ő akaratuktól függ. 1440-ben, az első igazi

mely szerint «a közhatalom ősforrása és tulajdonképpeni birtokosa a nemzet, mely a maga hatalmát önként ruházta át a királyi hatalom közjogi jelvényeként tisztelt szentkoronára s ennek útján, ezen keresztül a koronával homlokán érintett királyra.» Magyar történet 1. kiad. III. 290, 2, 3. kiad. II. 419. Ha a szentkorona tana pusztán a hatalom átruházásának elve volna, ez a megállapítás kétségtelenül elfogadható lenne. Ámde ez a tan, amint Werbőczy megfogalmazta, jóval több: a király és a nemzet egyesülése a szent koronában. — Nem így fogja fel ez okmány jelentőségét Bartoniek Emma: Corona és regnum, 325. és A magyar királyválasztás, 386.

királyválasztáskor, amelynél semmiféle örökségi szempont, még az előző királyokkal való rokonság kérdése (Zsigmond, Albert), sem szerepelt, a rendek tömegei valóban közjogi tényezőkké, az ország képviselőivé, lesznek. De vajjon a korona átruházói a korona tagjai is? Erről sem ez a nagyjelentőségű okmány, sem más egykorú adat nem szól. Mint látni fogjuk, a XV. századi koronaeszme ezt még nem tartalmazta.

A rendek, akiknek akaratától nézetük szerint a koronázás és annak érvényessége függ, nagyot emelkedtek alkotmányjogi tekintetben a királyi hatalommal szemben. Méltán tekintik a közhatalom jelvényét, a koronát, magukénak, hiszen I. Ulászló halála után hosszabb időre ők gondoskodtak az országtanács révén az ország kormányzásáról, majd erre a célra kormányzót választanak, aki mellett az országtanács megtartja a régi királyi tanácsénál jóval nagyobb hatáskörét. Már Zsigmond uralkodásának utolsó éveiben, mikor a rendek jogköre erősen előtérbe nyomul a királyi hatalommal szemben, a királyi korona (*corona regia*) helyét egyre gyakrabban foglalja el, mint az állam szimboluma az *ország* koronája (*corona regni*).⁷ Az 1440-es évektől kezdve pedig csaknem kizárólagosan az ország koronája szerepel az oklevelekben, amelyek hű szolgálatok jutalmazásáról szólnak.

Ebben az eddigi közjogi viszonyok megváltozása jut kifejezésre. Hunyadi János kormányzó, aki közjogi állását a rendek választásának köszönhetette, nem beszélhetett adományleveleiben a királyi koronával és vele szemben szerzett érdemeiről. Ő *mint államfő*, nem illeszthette be magát a királyok sorába, akiket együtt-

⁷ L. a 85. l. 43. jegyzetben felsorolt okleveleket.

tesen jelképez a szent korona ; királyi elődei még megtehették ezt. Ezért, mikor jutalmazott, csak arról beszélt, hogy az adományos «elsősorban az ország koronájának és azután nekünk» tett szolgálatokat.⁸ A változtatás tudatos volt, amit a tanúktól kivett eskü formulájának változása is bizonyít : Hunyadi János kormányzósága idejében nem a királyra és az ő koronájára, hanem az országra és az ő koronájára tétették le az esküt.⁹ V. László okleveleiben legtöbbször ugyanezt a terminológiát használja, hiszen trónralépésével nem változtak a közjogi viszonyok a rendek rovására : «nekünk és országunk szent koronájának»,¹⁰ nekünk és országunknak és az ő szent koronájának»¹¹ tett szolgálatokról beszél, amiből világos, hogy a koronát a király már nem tekinti magáénak, bár az is előfordul, hogy a király «az országgal és a mi szent koronánkkal szemben szerzett érdemeiről» szól.¹²

Ez a helyzet megmarad Mátyás alatt is. Az ő okleveleiben is kifejezésre jut a közhatalom megoszlásának tudata. A régi formulát Mátyás sem újíthatta fel ; ő sem beszélhetett a királyi koronáról, mikor atyjának, még kevésbbé, ha családjának tett szolgálatokat jutalmazott. Ennélfogva ő is «az ország koronáját» emlegeti ilyen fordulatokkal : «szolgálatok, melyeket ... atyánk-

⁸ ... imprimis sacre regni Hungarie corone et expost nobis. 1447. máj. 18 : Teleki X. 196. 1448. jún. 3 : Teleki X. 229. 1455. aug. 20 : Teleki X. 475.

⁹ 1447 : ad fidem eorum deo debitam fidelitatemque huic regno et sacre eius corone observandam. MODL 14,097. Idézi Bartoniek : A magyar királyválasztás, 400.

¹⁰ 1453. aug. 15. : Teleki X. 414. 1455 : Teleki X. 445.

¹¹ 1456 : Teleki X. 505. 1453 : Frangepán I. 388.

¹² 1453 : Teleki X. 406.

nak és fivérünknek, nekünk, országunknak és a koronának»¹³, avagy «elsősorban Magyarországunk szent koronájának és azután felségünknek»,¹⁴ «először a néhai fenséges úrnak, Hunyadi János, Magyarország kormányzójának, szóval Magyarországunk szent koronájának és azután felségünknek is» tett az adományos.¹⁵ Majd szinte állandóvá válik az a formula, amelyet a Jagellók is megtartanak és amely «az ország koronáját» elébe helyezi a király személyének : «először Magyarországunk szent koronájának, következőleg (azután) felségünknek»¹⁶ tett szolgálatokat jutalmaz a király.

¹³ 1458 : *servitia... que... eisdem genitori et fratri nostris ac nobis et dicto regno nostro exhibuit et corone.* Podmaniczky I. 31. 1467 : u. o. 67.

¹⁴ 1459 : *primum sacre regni nostri Hungarie corone expostque maiestati nostre.* Teleki X. 620.

¹⁵ 1464 : *primum condam illustrissimo domino Johanni de Hunyad ...gubernatori dicti regni tandemque sacre dicti regni nostri Hungarie corone et expost etiam Maiestati nostre...* Teleki XI. 97. 1460 : Teleki X. 642.

¹⁶ ... *primum sacre regni nostri Hungarie corone et consequenter (v. tandemque, v. deinde) Maiestati nostre.* 1462 : Teleki XI. 26. 1465 : Teleki XI. 117. 1469 : Podmaniczky I. 88. 1470 : Teleki XI. 427. , Podmaniczky I. 90. 1472 : Podmaniczky I. 103. 1473 : Podmaniczky I. 114. 1474 : Teleki XI. 513. 1477 : Teleki XII. 22. 1480 : Teleki XII. 130. 1481 : Podmaniczky I. 144. 152. 1492 : Podmaniczky I. 222, 231. 1496 : Alsószlav. 249. 1500 : Podmaniczky I. 402. 1506 : Podmaniczky I. 479. 1508 : Podmaniczky 536. 1510 : Podmaniczky I. 601.

7. A koronaeszme tartalma a XV. században.

Már az eddig elmondottakból is kitűnt, hogy a korona némileg már a XIV. század utolsó évtizedeitől kezdve, de még inkább az 1440-es évek óta más jelentésű fogalommá lett, mint az előző korban volt. A fogalom kialakulása szerves fejlődés útján történt. Azelőtt a korona, rendesen a király személyével együtt, a királyi méltóságot jelentette, a közjogi vonatkozások az ország lakosai és a király személye között állottak fenn, az alattvalók neki tartoztak hűséggel. Az idők múlásával, a hatalmi viszonyok változásával a fejlődő alkotmányos gondolkodás szükségesnek tartotta, hogy a mindenkori király változó személyét valami állandó gyűjtőfogalom váltsa fel. A korona előtérbe nyomulása az Árpád- és Anjou-dinasztiák kihalása után azt jelenti, hogy a közjogi vonatkozások alanya állandósul, s az a nehézkes mód, ahogyan eddig az államhatalom alanyát megjelölték, az egyes királyok személyének felsorolása, az őket egybefoglaló korona személyiségének ad helyet. Érthető tehát, hogy azok a vonatkozások, amelyek régen a király és az alattvalók között fennállottak, az államhatalom szubjektuma, a korona és az országalakók közt alakulnak ki.

A hűség, amely az ország lakosait eddig a király személyéhez és az ő koronájához fűzte, most már az ország koronájához és csak azon keresztül a mindenkori

királyhoz, a korona viselőjéhez, kapcsolja őket.¹ A személyes hűség, amely sokban emlékeztetett a hűbéri hűségre, magasabb fogalomná, állampolgári hűséggé kezd átalakulni. Aki hűségét kiváló szolgálatokkal bizonyítja, az «Magyarország szent koronájának állapotát állítja helyre és javítja», amint Zsigmond adományleveleiben hangsúlyozza, s az ilyenek jutalmazása mind a királynak, mind a szent koronának hasznára van.²

A XIV. század végétől kezdve végbemenő nagy alkotmányos változást legjobban az a tény juttatja kifejezésre, hogy, ha valamely előkelő külföldi családot az ország rendjei maguk közé fogadnak, az miként Stibor vajda és testvérei, nemcsak a királynak fogad hűséget, hanem tiszteletet is «Magyarország szent koronája, továbbá a főpapok és bárók és az ország hű lakói, a nemesek közössége iránt.» Megígérik, hogy minden módon előmozdítják a királynak, az ország szent koronájának, a főpapoknak, báróknak és a nemeseknek tiszteletét, hasznát és előnyét, és semmiben sem fognak velük szóval vagy tettel szembeszállni.³ De az ország főtisztviselői is hűségesküt tesznek a király mellett az ország koronájának is. Így Hunyadi János, mint Beszterce örökös ispánja, esküvel fogadta 1453-ban: «Hűséges és engedelmes leszek Nektek, a felséges uralkodónak és kegyes uramnak, László királynak, és minden utódai-

¹ II. Ulászló írja a bártfaiaknak 1491-ben: *Perseverate erga sacram coronam et erga nos in prestita fide, prout semper fuistis.* Epist. Proc. 13.

² L. a 85. l. jegyzeteit. Hasonló 1402-ből Zsigmond árumegállító jogot adományozó oklevele Trencsénnek. Fp. Trencsényi városi ltár.

³ Fejér X. 1. 561.

toknak, Magyarország királyainak és országotok szent koronájának, . . . mindazt, ami koronátokra vonatkozik, híven meg fogom tartani».⁴

Az alattvalók kezdik hazánkat a szent korona országának tekinteni. A leleszi konvent egy 1407-i oklevelében olvassuk, hogy «Magyarország szent koronájának egész monarchiája» nagy zűrzavarba, viharok hullámaiba és háborúk bajaiba merült.⁵ Ez a kifejezés, nem királyi oklevélben hangoztatva, világosan mutatja, hogy az ország lakossága már nem a királyénak tartja az országot, hanem a felette álló koronáénak.

Minthogy az ország a szent koronáé, az ország lakói is a korona alattvalói, neki vannak alávetve. A rendi országgyűléseken hozott törvényekben, amelyek tehát a rendek nézeteit fejezik ki, idegen államok polgáraival szemben az ország lakói a szent korona alattvalóinak nevezik magukat. Az 1439 : 16. t. c. szerint a király megígéri, hogy birtokokat «nem idegeneknek, hanem csak az ország érdemes lakóinak és *Magyarország koronája alattvalóinak*» fog adományozni, érdemeik és szolgálataik szerint, nem pedig pénzért. A korona alattvalója minden rendű és rangú ember. Az 1440. július 17-i okmány a benne foglalt alkotmányjogi megállapodások esetleges megsértőit szigorú büntetéssel fenyegeti meg, «ha az idők folyamán Magyarország koronájának bármely alattvalója vagy alattvalói, akár

⁴ Teleki X. 355.

⁵ 1407 : frater conventualis . . . significare curavit, quomodo disseminante callido humani generis inimico universa sacri regni Hungarie dyadematis monarchia in erroris devium et vacilli temporis deducta disturbia variisque tempestatum fluctibus et in guerrarum diversa discrimina . . . Fp. Jászói magánlt.

a főpapok, akár a bárók vagy lovagok vagy nemesek közül» szembe merne szállni ezekkel.⁶

A szent korona alattvalója az ország minden nemzeti-ségű lakója, akár teljesjogú, akár nem. Erre következtethetünk az 1523 : 14. t. cikkből, amely szerint a király és a királyné «az összes hivatalokat magyaroknak és az ország szent koronájának alávetett nemzetű férfiaknak» adományozzák.⁷ Nincs különbség tehát magyar és nem magyar nemzetiségűek közt, csak a szent korona alattvalói, mai szóval magyar állampolgárok legyenek. E régi felfogást vallotta Werbőczy István is. Szerinte még a teljesen jogtalanok is a korona alattvalói s az igazságnak velük szemben is érvényesülnie kell: «Én mindenkinek egyformán, személyi kedvezés nélkül tartozom igazságot szolgáltatni és nem tagadhatom meg, hogy az azt keresőnek megadjam, még ha zsidó vagy cigány is, csak az ország szent koronájának alattvalói közül legyen, aki keresi.»⁸

A korona nemcsak az alattvalók ura, hanem joghatósága alatt áll az egész államterület is. A XIV. század végétől kezdve az országot már nem a király birtokának, hanem a korona hatalma alatt álló terület-

⁶ ...si temporum in processu aliquis vel aliqui corone regni Hungarie subditus vel subiecti sive ex prelati, sive ex baronibus aut militibus seu nobilibus sit vel existat... contraire presumpserit... Kovachich : Vestigia 243.

⁷ Kovachich : Supplementa ad vestigia II. 526.

⁸ Qui omnibus sine personarum acceptione iura ministrare teneor, nec potui negare, quin petenti dedissem, si etiam Judaeus aut Pharaoh fuisset, modo de subditis sacre corone regni huius petens ille extitisset — írja Werbőczy Báthory Andrásnak, 1524. febr. 27-én. Hajnik 11,473. — C. 5. MODL 23.894.

nek látják uralkodó és alattvalók egyaránt. Mátyás 1480-ban a modrusi püspökségről azt írja IV. Sixtus pápának, hogy koronája joghatósága alatt áll.⁹ A régi, Árpád-kori magánjogi alapon álló szemlélet helyét a rendek közjogi súlyának növekedésével új felfogás váltja fel. A korona, nem a király, egyesíti az országot és védi annak egységét. Bármely országrész vagy kisebb terület leszakítása annyit jelent, mint a koronától való elidegenítés; minden ilyen elidegenítés a korona sérelme. Mikor Zsigmond 1390-ben megengedi, hogy az imént eladományozott, határszéli Köpcsény várat új tulajdonosai tetszésük szerint eladhassák és elzálogosíthassák, kiköti, hogy ilyenfajta szerződés megkötése nem járhat a várnak és tartozékainak Magyarországtól és a szent koronától való elidegenítésével és elszakításával.¹⁰ Mátyás 1488-ban Kismarton és Kabold várának birtokáról szerződésre lépven kijelenti, hogy «Kismarton és Fraknó vára Magyarország koronája alá tartoznak.»¹¹

A király az országnak és szent koronájának érdekében vezeti a harcba seregét, mint Zsigmond Nagy Lajosról mondja.¹² Ha a király és a nemesség az ország

⁹ Monumenta Vaticana 6. 163.

¹⁰ 1390. ápr. 4.: ita tamen, quod ipse castrum Koechee ac dicte ville et pertinentie eiusdem de regno nostro Hungarie ac sacra corona per eiusmodi venditionem et obligationem non alienentur nec removeantur modo aliquali... Fp. Batthyány-ltár Lajtafalván.

¹¹ ...die Slosser Eisenstat und Forchtenstain so unnder unser Cron Hungarn gehören. Teleki XII. 395.

¹² 1421. ápr. 4. Zsigmond adománylevele a Garaiaknak: cum dudum ...condam dominus Lodovicus rex pater et socer noster carissimus pro ampliacione tituli et commodi et utilitatis regni nostri Hungarie et eius sacre corone... exercitus suos instaurasset ...Fp.

területének megtartásáért küzd, a szent korona jogaiért és tulajdonáért folytatja a küzdelmet. Így 1385-ben, mikor Mária megerősíti a rendek szabadságait, megemlékezik hűségükről, amellyel «Magyarországnak és a mi királyi szent koronánknak alávetett összes birtokoknak védelmében» mindig készek voltak harcolni.¹³ Ha a király visszaszerez valamit, ami az ország területéből elveszett, ez a rész újból a szent korona tulajdonába kerül vissza. Ezt fejezi ki Mátyás, Pozsony város polgárainak érdemeiről szólva: ezeket akkor szerezték, amikor Frigyes császárral «az ország védelméért és az ország szent koronája jogaiért és tulajdonáért háborúkat viseltünk, leginkább abban az időben, amikor Hainburg várát és városát, melyet egykor a szent koronától elidegenítettek, nagy fáradsággal, költséggel és vérontással visszaszereltük ismét a szent korona jogába és tulajdonába.»¹⁴

Mint már láttuk, az Árpád-korban a korona fogalmával általában kapcsolatos volt bizonyos hozzátartozó javak elidegeníthetlensége, a közvetlen összefüggés fenntartása a királyi hatalom és e birtokok között. A városok, a király régi birtokai, nagy súlyt vetnek erre a közvetlen függésre, és jogállásuk legfontosabb jellemző vonásának tartják, hogy az ország koronájá-

¹³ Fejér X/1. 218.

¹⁴ 1482. nov. 2 : ab eo usque tempore, quo cum serenissimo domino Friderico... pro regni defensione ac pro iuribus et proprietate sacre corone eiusdem regni nostri bella gessimus potissimum vero hoc tempore, quo castrum et oppidum Hainburg, que olim ab ipsa sacra corona alienata fuerant, rursus ad ius et proprietatem eiusdem sacre corone magnis cum laboribus expensis et sanguinis effusione... recuperavimus... Teleki XII. 230.

nak (az államnak) közvetlenül vannak alárendelve. Így a király nem is adományozhatja el őket és nem kerülhetnek magánszemély földesúri hataima alá. De míg a régebbi időben a mindenkori királynak, a királyi koronának, most már az ország szent koronájának vannak alávetve, akárcsak a nemesek. Ebből következik, hogy közjogi állásuk ugyanaz, mint az egyes nemesé. Már 1441-ben írja Pozsony követe Erzsébet királynénak Sopron elzálogosításával szemben, hogy «a város a hét királyi város egyike és nem akarja magát a szent koronától elválasztani.»¹⁵

A városok törekedtek is olyan kiváltságleveleket szerezni, amelyben a király megígéri, hogy nem fogja őket a szent koronától elidegeníteni. Különösen tanulságos ebből a szempontból Mátyás privilégiuma Kiszeben részére. A város tanácsa kifejtette a király előtt, hogy ámbár Szeben városa «mindig és régi időtől fogva az ország szent koronájához és ennek következtében Magyarország mindenkori boldogan uralkodó királyaihoz tartozott más királyi városok és városkák között», némelyek Szebent «a szent koronától elidegeníteni törekednek.» Ezért kérte a város hatósága, mint a király előadja, hogy a várost és polgárait «mint ahogy eddig is minden időben a mondott szent koronához és Magyarország említett királyaihoz tartozott», úgy most is tartsuk «a mi királyi nevünk, szóval a korona és a királyi védelem alatt» és hogy «ugyanattól, az országnak koronájától és felségüinktől ne idegenítsük el...» A király eleget tesz a kérésnek és ígéretet tesz Szeben

¹⁵ Sy der sieben Stet ayne sind und wellen sich von der heiligen Cron nicht theilen lassen. Pozsony Itárából idézi Hajnik i. m. 91., 37. j.

városának: «A jövőben és ezután az említett szent koronához és hozzánk tartozzék, mint eddig tartozott, míg a várost is meg fogjuk tartani magunknak és sem magunktól, sem a szent koronától nem fogjuk elidegeníteni, befogadván a várost és egész közönségét felségünk védelmébe és különös oltalmába.»¹⁶ 1474-ben Beszterce lakóinak ígérte meg a király, hogy sohasem fogja őket a szent koronától elválasztani, vagyis más földesuraisága alá engedni.¹⁷

Nemcsak városok, hanem kiváltságos területek is szerezhettek maguknak biztosítékot arra vonatkozóan, hogy mindenkor a szent koronához fognak tartozni. Így ígérte meg 1457-ben V. László a nyolc szörényi oláh kerületnek, hogy nem fogja őket egymástól elválasztani, s egyiküket sem fogja senkinek sem eladományozni.¹⁸

A XVI. századig a király akaratától függött, hogy

¹⁶ 1461: *exposuerunt nobis, quod quamvis dictum oppidum nostrum Zebeu semper et ab antiquo tempore ad sacram coronam regni nostri consequenterque ad reges Hungarie pro tempore feliciter regnantes inter alias civitates et oppida regalia pertinuerit et spectaverit... Unde nos... volumus, ut ipsum oppidum Zebeu modo in antea ad dictam sacram coronam et ad nos pertineat, prout hactenus pertinisset, dum et oppidum pro nobis conservabimus, nec a nobis et ab ipsa sacra corona alienabimus, recipientes ipsum oppidum et totam communitatem eiusdem in nostre Maiestatis patrocinium et tutelam specialem.* Hung. Dipl. II. 504.

¹⁷ Fr. Teutsch: *Die Siebenbürger Sachsen in Vergangenheit und Gegenwart.* Hermannstadt, 1924. 44.

¹⁸ *Et quod huiusmodi octo districtus ab invicem non separabimus, nec aliquem ex iis alicui donabimus, sed sacre regni nostri corone, sicuti predecessores nostri reges, sic et nos, quasi simul iunctos tenebimus.* Pesty Frigyes: *A szörényvármegyei oláh kerületek...* 73—75.

mely városokat és birtokokat nem adományoz el a koronától. 1514-ben azonban már mind az elidegeníthetetlen városokat, mind az ilyen jellegű királyi jövedelmeket törvény állapította meg (3. t. c.). Ami a koronához tartozott, azt a király nem idegeníthette el; minthogy pedig a XV. században elsősorban maga az ország állott a korona fennhatósága alatt, az ország egyes részeit sem szakíthatta el az uralkodó. Míg az Árpád-korban ez az elv a királyi hatalom anyagi alapjainak megmaradását biztosította, a XV. században egyes közületek jogi függetlenségük biztosítékát látták benne, de egyben az ország integritásának zálogát is.

A korona azonban nemcsak területileg jelenti az államot. Ha nincs király, akinek régtől fogva kötelessége megvédeni az alattvalók jogait, szerepét a korona veszi át, amelyben a XV. század közepén már a joghatósága alatt élők jogainak jelképét is látják. Ha valaki e jogokat megsérti, abból a koronának van sérelme. Hunyadi János «az ország és szent koronája jogainak, szabadságainak és dícséretes szokásainak elég nagy sérelmét» látja abban, hogy egyházi bírák a szászokat kiváltságaik ellenére maguk elé idézik.¹⁹ Ilyenkor tehát az államérdek szubjektuma a korona. Hunyadi 1450-ben Garai László nádorral és Ujlaki Miklós erdélyi vajdával barátsági szerződésre lép «az ország és a korona dolgaiban, különösen abban, hogy László király kiszabadításában és behozatalában együtt működjenek».²⁰

¹⁹ 1451. máj. 1. : in preiudicium iurium ac libertatum ac laudabilium consuetudinum prescripti regni Hungarie et sacre eius corone satis magnum. Teleki X. 293.

²⁰ 1450. jún. 17. : in factis regni et corone, presertim, que pro eliberatione et introductione nostri Ladislai electi regis... pari et unanimi consilio agemus. Teleki X. 213.

De ha a trón be van töltve, «az ország és a korona» helyébe «a király és a korona» lép. A rendek 1526-ban proskribálják Werbőczyt és Szobyt, mert a közjó és az ország állapotának helyreállítása ürügye alatt Hatvanban gyűlést hirdettek és «nem átallottak a király és a korona közjogi állása ellen feltámadni.»²¹

A király jövedelmei a XV. században a korona jövedelmeivé válnak, a királyi kincstár a szent korona kincstárává, de ez nem jelenti azt, mintha bevételei felett a rendek rendelkezhetnének. Ez a jog még mindig a királyt illeti, ebből a szempontból tehát a korona is a mindenkori uralkodót jelenti. Az 1446 : 14. t. c. feljogosítja Hunyadi Jánost, hogy, ha a királyi jövedelmekből valami megmarad, azt a király nevében fordítsa az elzálogosított várak, városok és más királyi birtokok visszaváltására és a visszaszerzett vagyont «a koronának visszajuttatva a király úrnak őrizze meg.»²² A horvát tengerparton a XV. század elején többször előfordul, hogy a szerződések megtartásának biztosítására a felek bírságban állapodnak meg olymódon, hogy annak fele «Magyarország szent koronájának jusson», másik fele a sérelmet szenvedő felet illesse. De hogy a szent korona kincstárán nem valamely rendi kincstárat kell értenünk, kiderül abból, hogy egyízben «a királyi kamara» javára kötik ki ezt a bírságot.²³

²¹ ...contra statum publicum prefati domini nostri regis et corone sese erigere non formidantes. Kovachich: Supplementa ad vestigia III. 63.

²² Kovachich : Vestigia 260.

²³ 1411 : ...sub pena viginti millia ducatorum de bona et vera pecunia usuali, cuius pene una medietas sacre corone Hungarie applicetur et reliqua medietas parti offense similiter tribuatur. Frangepán I. 164. Hasonlóan 1423 : Frange-

A király birtokjogai a korona jogaivá lesznek ; az 1439 : 16. t. c. megtiltja, hogy a király eladja vagy elzálogosítsa a király és a korona jogait.²⁴ Az 1514 : 1. t. c. pedig, mivel «mind őfelségére, mind az egész országra» igen nagy bajok származtak «a királyi szent korona jogai és jogos jövedelmeinek elzálogosításából és ideiglenes elidegenítéséből», meghagyja, hogy «a királyi felség összes jövedelmeit : a harmincadot, a huszadot, a sókamara és a bányák jövedelmeit, valamint a királyi városokat vissza kell bocsátani a királynak és a király ezeket a jövedelmeket senkinek sem fogja adni.» Ilyen értelmű a Mátyás idejében kivetett koronavám elnevezése is (*vectigal sacre corone regni*).²⁵

Ugyanebben az időben a Szent István ideje óta fennálló régi királyi visszaháramlási jog is a korona jogává alakul át. A király legfőbb földesuraságából és közjogi állásából következett, hogy a magvukszakadtak és a hűtlenségbe esettek birtokai a királyra szállottak vissza : «a király kezeire háramlottak», «a királyi felségre szálltak», «királyi adományozásra jutottak vissza», amint azt adományleveleink a XIV. században, de még a XV. század elején is mondják.²⁶ De már Zsigmond

pán I. 195. 1428 : I. 213. 1416 : cuius pene medietas regie camere applicetur, altera vero medietas parti offense seu observanti... Frangepán I. 183.

²⁴ *Perpetuas venditiones vel impignorationes iurium regalium et corone nec cum consilio nec sine consilio quorumcunque faciemus.*

²⁵ 1467 : Teleki XI. 264. 1468 : Teleki XI. 301.

²⁶ ...*possessiones ad nostram collationem fore devolutas*, 1337 : Anjou III. 393. Ugyanott : 1343 : IV. 305, 306, 1339 : III. 620. — ...*ad nostram maiestatem devenisse*, 1337 : III. 437. — ...*manibus nostris regiis vagy ad nostras*

uralkodásának végén találkozunk azzal a felfogással, hogy a birtokok «a császári és királyi felségre és az ország szent koronájára» háramlanak vissza, amint a hűtlenség vétkét is a királlyal és a koronával szemben követték el.²⁷ Az 1440-i koronázási okmányban is meg-egyeztet a rendek már vázolt felfogásával, hogy a megállapodásoknak ellenszegülőket jószágaiknak «a koronára és a királyi felségre» háramlásával fenyegetik meg.²⁸ Erzsébet királyné viszont egy 1442-i adomány-leveleiben «az ország szent koronájára, a mi felségünkre és a dicső uralkodóra, László királyra, a mi szeretett fiúnkra való törvényes visszaháramlás» révén adományoz birtokot «azzal az egész joggal, amellyel ez a mi feleségünket és fiúnkat, a nevezett László királyt és az ő szent koronáját megilleti.»²⁹

Amikor üres volt a királyi trón, Hunyadi János kormányzósága idejében, természetesen nem lehetett a királyra háramlásról beszélni. Így a háramlás állandó alanya a szent korona lett, mely ebben a tekintetben is a király helyébe lépett. Az 1446 : 10. t. cikkben a rendek felhatalmazzák az újonnan megválasztott kormányzót, hogy a szent koronának híven szolgálókat 32 telekig

manus regias devolute sunt, 1347 : V. 33, 133, 1352 : V. 538, 1354 : VI. 169, 210, 222, 1356 : VI. 494, 1371 : Héderváry I. 21., ugyanott 1403 : I. 120, 1421 : I. 163, 1440 : I. 198, 1424 : Zichy VIII. 210.

²⁷ A horvát bán írja 1437. jan. 29-én : ...castra... ad imperialem seu regiam maiestatem ac sacram regni Hungarie coronam devoluta et redacta. Frangepán I. 275. — Hűtlenség a koronával szemben, 1437 : Frangepán I. 280, 1440 : Podmaniczky I. 24.

²⁸ Kovachich : Vestigia 243.

²⁹ 1442. júl. 18. Teleki X. 114.

terjedő adományokkal jutalmazza azokból a birtokokból, «amelyek ezután a szent koronára tisztán és törvényesen, másnak az igénye nélkül... háramolnak.»³⁰ Hunyadi János valóban mindig «a szent koronára visszaháramlott» jószágokat adományozza el; néha hozzájuk adja a birtokban rejlő minden királyi jogot, amely a királyi felségé és a szent koronáé. A király joga valamely birtokban a korona jogává változik. Egyízben Hunyadi adományozás után felszólítja a pozsonyi káptalant, hogy küldje ki hiteles emberét a kormányzó kiküldöttjével együtt, beiktatás végett, az eladományozott Kondoros nevű birtok «és következőleg az ugyanabban bírt koronajogának» színhelyére.³¹

A visszaháramlás ettől az időtől fogva akkor is a koronára történik, ha van királya az országnak, s csak ezen át, «ennek következtében» a királyra. V. László, Mátyás és a Jagellók az ország szent koronáját tekintik a magvukszakadtak és a hűtlenek örökösének. A királyt azért illeti meg az adományozás joga, mert ezeknek jószágai a koronára szálltak vissza. Így lesz a korona öröklési joga a királyi adomány forrásává a XV. század

³⁰ Kovachich : Vestigia 258.

³¹ 1446. jún. 28 : ... possessionem Kondros... que... per defectum seminis... iuxta regni consuetudinem ad sacram coronam devoluta fore perhibetur, item totum et omne ius regium, si quod in dicta possessione quibuscunque modis, causis et rationibus ac qualitercunque Regia Maiestas et ipsa sacra corona haberet... in perpetuum contulerimus... vestrum mittatis hominem, quo presente... homo noster ad facies prescripte possessionis Kondros consequenterque iuris corone in eadem habiti... Knauz Nándor : Az ország tanács... 48. Így Hunyadi János 1450-ben, Hajnik 8. 131.

második felében.³² Ugyanabban az időben, ha a nádor ítéletben állapítja meg, hogy valamely birtok a királyt illeti meg, akkor «az ország szent koronájának» juttatja azt vissza «és ez által» a királynak.³³ Mivel pedig a királyi jogügyek igazgatója a jószágokban a szent korona jogát védi és a koronára visszaháramlott jószágokat kutatja fel, a XVI. század elején a szent korona ügyvédjének (*fiscalis sacre corone*) is kezdik nevezni.³⁴

*

A korona nemcsak a szűkebb értelemben vett magyar királyság, hanem a magyar király joghatósága alatt álló egész terület, a magyar birodalom egységét és e területek összetartozását is jelenti. A király változó személye már nem elegendő a birodalmi kapcsolat kifejezésére, e helyett a korona válik az anyaországgal szorosabb kapcsolatban álló, vagy csak lazábban összefüggő összes területek, országok egyesítőjévé. Hasonló ez a jelenség az angol alkotmányfejlődéshez, ahol már a XIII. században a koronában látták a birodalom területi felségjogának jelképét. «Az egész föld és az

³² Az adománylevelek állandó formulája : *possessiones ad sacram coronam regni Hungarie consequenterque* (ritkábban : *et*) *nostram maiestatem... rite et legitime devolute*. 1453.: Teleki X. 406. 1462 : Teleki XI. 32. 1464 : Teleki XI. 97. 1465 : Podmaniczky I. 50. 1472 : Podmaniczky I. 101. 1477 : Teleki XII. 24. 1480 : Teleki XII. 130. 1481 : Teleki XII. 199. 1485 : Teleki XII. 278. 1496 : Podmaniczky I. 280.

³³ 1481 : *...castrum regale Kozora... sine aliquali pecuniaria solutione sacre dicti regni corone reapplicari et per hoc dicto domino nostro regi reappropriari et restaurari debere*. Alsószlav. 222.

³⁴ Hajnik i. m. 183.

összes szigetek Norvégiáig és Dániáig) a «corona regni Britannie»-hez tartoznak és így az angol királytól függnék.³⁵

A melléktartományok nálunk a királynak és a szent koronának vannak alávetve, az ő jogukhoz és tulajdonukhoz tartoznak, ezért éppúgy a koronára szállnak vissza, mint az egyesek birtokai. 1426-ban István despota elismerte, hogy, mint Zsigmond írja, «Rácország minden jogával és tartozékával nekünk és a mi szent koronánknak és Magyarországunknak mindig és régtől fogva alá volt és van vetve, és felségünk, a szent korona és országaink jogához és tulajdonához közvetlenül tartozott és tartozik.»³⁶ Ha István öccse, György is örökösök nélkül halna meg, akkor országa «felségünkre, koronánkra és országunkra» szállna és háramolnék.

Ha valamely a magyar királytól függő ország idegen uralom alá kerül, az a szent koronától szakad el, mint Zsigmond írja egyik adománylevelében Halicsról.³⁷

³⁵ A Leges Anglorum saec. XIII. szerzője írja ezt a «De iure et de appendiciis corone regni Britannie» c. fejezetben. Liebermann : Gesetze I. 635.

³⁶ ...regnum Rascie cum omnibus iuribus et pertinentiis suis nobis et sacro nostro diademati ac dicto regno nostro Hungarie semper et ab antiquo subiectum fuisse et esse ac ad ius et proprietatem nostre maiestatis sacreque corone ac regnorum nostrorum predictorum nullo medio spectasse et spectare. ...ad maiestatem nostram coronamque et regnum nostros predictos integraliter redundant et devolvantur. Fejér X/6. 810, 813.

³⁷ 1389. aug. 20. : Demum vero regnum Rascie et castra ac fortalitia regalia in eodem existentia a sacra corona pro tunc alienata et apud manus alienigenarum habita... Fp. Esterházy hercegi ltár.

A magyar szent korona birodalmának ezzel a felfogásával azonban nemcsak királyi oklevelekben találkozunk, általános már e felfogás a XV. században a szent korona összes országaiban. Mikor 1473-ban Szentgyörgyi Mihály fia Székely Miklós eladja Kozora várát Biliczki és Novistrusich erődökkel együtt (Alsószlavónia) a császári káptalan előtt, ezt azzal okolja meg, hogy a törökkel szemben nagy költséggel és számos emberének élete árán alig tudta azokat nagynehezen a szent koronának megtartani, hiszen már tíz éve nem kapott a királytól semmiféle támogatást a vár megtartására. Mivel azonban ereje most már fogytán van, a védelemben egész vagyonát felemésztette és ezt tovább folytatni már nem tudja, a török támadásai pedig egyre hevesebbé válnak, eladja a várat Rok Lászlónak, «hogy Kozora vára Magyarország szent koronájától az ország kárára az ő gondatlansága és hanyagsága folytán el ne idegeníttessék és hogy a szent korona és a királyi felség belső és meghitt embereinek egyike jusson birtokába.»³⁸

Mikor Mátyás meghódítja a cseh koronától Morvaországot, Sziléziát és Luzáciát, azok a magyar korona fennhatósága alá kerülnek. II. Ulászlóval, aki Csehországnak is királya volt, az 1492 : 4. t. cikkben megígértették a rendek, hogy e tartományokat «nem fogja

³⁸ ...castrum Kozora in comitatu de Zana... non sine copiose sanguinis effusione et quamplurium hominum et familiarum suorum dilectorum dira nece ad sacram regni Hungarie coronam hucusque vix et graviter atque difficillime conservasset.. ne ipsum castrum Kozora a sacra regni Hungarie corona in detrimentum eiusdem regni quoquomodo ex sua incuria et negligentia alienaretur et quod alicui ex intimis et domesticis sacre corone et regie Maiestatis fidelibus applicari posset et resignari... Alsószlav. 209.

a koronától és Magyarországtól elidegeníteni, hanem a visszaváltás idejéig . . . Magyarország koronájának megtartja.» Azután ki fogja eszközölni, hogy a többi tartományok módjára bizonyos hat város «magát az országnak és Magyarország koronájának elzálogosítsa és lekösse.» Az erről szóló oklevelet a magyar korona tárnoki házában fogják letétbe helyezni, ahol a szent koronát állandóan őrizték. Ha pedig az idők folyamán a koronától és az országtól mindent kiváltanak, a váltságösszeget a koronaörök gondjára bízzák.

A birodalom részei a koronának éppúgy birtoka és jussa, mint a magánembernek az ő birtoka. Mikor V. László 1453-ban címerbővítést ad Hunyadi Jánosnak, elismeri, hogy koronájának «jogait és birtokát» a támadók kezéből kiragadta és híven megőrizve neki átadta.³⁹

A szent korona a magyar birodalom részeinek védője, erejében és támogatásában bíznak azok, akik a magyar királyság védelme alá helyezték magukat. A délnyugati részekben, a horvát tengerparton és Dalmáciában Nagy Lajos megmutatta a magyar király és a korona hatalmát, s a bizalom halála után is emberöltőkön át megmaradt a koronában. A raguzaiak, akik Nagy Lajos idejében, mint írják, önként vetették alá magukat a magyar királyságnak s ismerték el «őt és Magyarország szent koronájában való örököseit» természetes uraiknak, létük alapjait a magyar korona védelmében látták: «Amint a test nem lehet lélek nélkül, úgy nem maradhat fenn ez a kis közösség a hegyek szakadécai, a tenger hullámai és a viharok közepette, mint

³⁹ Teleki X. 365.

szikla, Magyarország szent koronájának kegye és védelme nélkül.»⁴⁰

A korona köteles is ezt a védelmet nyújtani a hozzátartozó országrészeknek. Az ország területének megtartása és növelése a korona dicsősége, míg egy részének elvesztése a korona kisebbitése és dicsőségének megcsorbitása. Ezen a dicsóségen őrködni, a koronához tartozó területeket, a magyar birodalmat megvédeni a királynak és az ország nagyjainak kötelessége, de egyszersmind a korona minden egyes alattvalójának is. Így jelenti a korona a hozzátartozók szemében az egész magyar birodalom integritását. A birodalom egész területe a korona jogaihoz tartozik. 1431-ben Garai Miklós nádor rá akarja bírni a velencei tanácsot, hogy kössön békét Zsigmonddal és adja vissza Dalmáciát, «mely Magyarország koronájának van alávetve.» Ne bízzék a tanács abban, hogy, ha Zsigmond meghal, jobb lesz a helyzet. Zsigmondnak sok a gondja a török, a császárság és az egész világ dolgai miatt és megfelelkezik Dalmáciáról. «De a magyarok és Magyarország bárói sokra becsülik ezt a dolgot és ha a király meg fog halni és nem lenne csak három ember a világon, a három közül találkoznék egy, aki Magyarország királya akarna lenni; más király pedig a magyarok támogatásával inkább lesz kész és fog buzgólkodni Magyarország koronája jogainak visszaszerzésében.»⁴¹

⁴⁰ 1426 : Nam quemadmodum corpus sine anima esse non potest, ita hec parva communitas inter montium praeruptiones et maris fluctus ac tempestatis media, quasi quiddam scoleum sine favore et protectione sacri Hungarie diadematis durare non posset. Rag. 314.

⁴¹ Mon. Slav. Merid. XXI. 48.

Miklós vegliai comes, mikor az arbeiek 1404-ben comesükké választják meg, hogy védelmét élvezhessék, így ír a védelmet ígérő oklevélben: «Magyarország kegyes koronája híveinek»⁴² teljes erővel ügyelni kell arra, ami a koronának dicsőségére és boldogságára vonatkozik és «minden igyekezettel szembe k ll szállni a veszély minden esélyével, amely felmerülhet az országnak alávetett városokban és helyeken.» Ő is ezt fogja tenni Arbeban, hogy «ez a város az isteni kegyelem támogatásával Magyarország szent koronája és híveinek dicsőségére, nemkülönben ingatag helyzetének javulására a béke nyugalmaiban, az oltárok árnyékában erősödjék.»⁴³ Raguza tanácsa pedig, mikor 1403-ban követet küld Nápolyi Lászlóhoz és a mellette állást foglaltó országnagyokhoz abban a hitben, hogy ő lesz az ország királya, arra utasítja, hogy panaszkodjék a bosnyák király nagy károkat okozó támadásai miatt. «De sem e károk sem más dolgok miatt» írják, «amelyek velünk történhetnek, nem volt szándékunkban semmiképpen sem elszakadni Magyarország koronájától. És mivel a Mindenható kegyelme benneteket fog megtenni Magyarország felséges uraivá és megnövelőivé, ne tűrjétek, hogy a Ti időtökben következze be Magyarország koronájának valamely megkisebbedése és hogy annak végei idegen kormányzat vagy uralom alá jussanak a mondott korona tisztessége ellenére.»⁴⁴

⁴² ...alme corone regni Ungarie fideliu mviribus...

⁴³ 1404: divini muneris auxilio ad laudem sacri diadematis Ungarie et suorum fidelium necnon pro sui tremuli status reparatione illa civitas valeret in pacis tranquillitate sub umbra altarum. Frangepán I. 135.

⁴⁴ Et quia omnipotentis gratia vos dominos constituet augustos et aucmentatores regni Hungarie, placeat non pati

Gondoskodjanak hát helyettesekről, akik őket a bosnyák támadásokkal szemben megvédjék. Az ország bárói értsék meg, hogy az országban keletkező mozgalomban ők semmit sem tehetnek senkiért sem senki ellen. Elég nekik Magyarország koronájának engedelmeségén megmaradni az ország báróinak rendelkezésére.»⁴⁵ Azért gondoskodjanak róluk, a követet pedig vezessék be a királyhoz, hogy örülhessen az ő boldogságának, mikor székhelyére érkezve királlyá koronázzák, s erről «Magyarország koronájának összes hívei» hírnökök útján értesüljenek.

*

A magyar állam, amely távoli vidékeken gyakorolja joghatóságát, a külföld szemében is azonos Magyarország koronájával. Csakhogy ennek a «koronának» már határozottan más a belső tartalma, mint még a turini béke okmányában volt. Akkor a közhatalmat Magyarországon a király egyedül gyakorolta. Ha akarta, meghallgatta tanácsának tagjait. De nem sokkal utóbb, Nagy Lajos halála után lényeges változás ment végbe: a hatalom ismételten az ország nagyjai kezébe került, akik Zsigmondnak már trónralépésekor feltételeket tudtak szabni, leginkább a maguk érdekeinek védelmében. 1401-ben pedig, mikor a királyt fogságra vetették, a korona nevében ők gyakorolták a közhatalmat.

A változás, a királyi hatalomnak ez a gyengülése nem maradhatott titokban Magyarországon kívül sem. Elsősorban Dalmáciának és a turini bekében meg-

vestris temporibus fieri aliquam diminutionem corone regni Hungarie et quod eius confinia transferentur in aliena regimina vel dominia contra honorem corone predictae...

⁴⁵ ...nobis sufficit et satis est stare ad hoberdienciam corone Hungarie et ad perceptum baronum suorum. Rag. 117.

ígér és ezután több ízben teljesített adófizetés miatt is Velencének lehettek érdekei Magyarországon. A köztársaság élénk figyelemmel kísérte a magyarországi eseményeket és valóban nem ok nélkül állapította meg diplomáciai nyelven, mikor a Nagy Lajossal kötött béke további megtartására megtagadta az esküt, hogy «egy idő óta különböző dolgok történtek Magyarországon és a koronában».⁴⁶ Diplomáciai irataiban a XV. század első éveitől a «corona Hungarie», vagy a «regnum et corona Hungarie», ritkábban «rex, regnum et corona Hungarie» kifejezések jelentik a magyar államot.⁴⁷

Velence 1463-ban vállalja Clissa várának védelmét mindenkivel szemben, kivéve mindig «Magyarország koronáját».⁴⁸ Máskor a signoria úgy ajánlja a Frangepánokat, mint előkelő és Magyarország koronája körül érdemeket szerzett családot.⁴⁹ Filippo Moro, egri prépost, II. Lajos követe, velencei feljegyzés szerint arról a szoros kapcsolatról beszélt a signoriának, «mely sok éve megvan e köztársaság és ama korona között azon fontos érdekek révén, amelyek közösek egyik és

⁴⁶ 1404 : *diversa et varia, que occurrerunt ab aliquo tempore citra in regno et corona Hungarie*. Mon. Slav. Merid. V. 35.

⁴⁷ 1401 : Mon. Slav. Merid. IV. 444. Ugyanott : 1404 : V. 33, 44, 45, 1410 : IX. 66, 1411 : IX. 136—139, 1413 : XII. 96. Ugyanebben az évben írják : *in predictis treugis... ex parte nostra intelligantur et includantur dictorum imperii et corone Hungarie subditi*. Ugyanott XII. 102. 1440 : XXI. 123, 1443 : XXI. 183. 1446 : XXI. 247. 1481 : VI. 33, 37, 43.

⁴⁸ ...*excepta semper corona Hungarie*. Dipl. Eml. I. 209, 215.

⁴⁹ 1479 : ...*de familia nobilissima deque corona Hungarie merita*. Dipl. Eml. M. kor. II. 408.

másik állam között.»⁵⁰ Előfordul azonban még a XV. század második felében is, hogy a köztársaság diplomáciájának nyelvében «a királyi korona» a király hatalmát jelenti. Így beszélnek a királyi koronától kapott kiváltságokról.⁵¹

Általában azonban a «korona» a velencei köztársaság irataiban a Nagy Lajos halálát követő időben már nem a mindenkori király személyéhez fűződő királyi méltóságot jelenti, hanem az államhatalom gyakorlóit, akik, mint ilyenek, nemzetközi szerződés alanyai lehetnek. Már 1385-ben Velence és több friauli főúr szerződésében kifejezésre jut, hogy a köztársaság vezetői szerint Magyarországot már nem egyedül a király képviseli. Bár a szerződő felek előzetesen kijelentették, hogy a szövetség nem irányul Magyarország és koronája ellen, az egyik pontban megállapodnak, hogy Friaul bizonyos kikötőibe és tengerparti városaiba «a királynői felségeket, Magyarország regnumát, koronáját és azok embereit semmiképpen, sem közvetlenül, sem közvetve nem fogadják be.»⁵² Egy 1389-i követi utasításban pedig így ír a signoria: «Őfelsége, a korona és Magyarország tisztességét és állapotát (honorem et statum) úgy tekintjük, mint a sajátmagunkét és törekszünk örökké így tekinteni.»⁵³

⁵⁰ ...che già molti anni è stata tra questa repubblica et quella corona pegli interessi gravi et communi all'uno et l'altro stato... Mon. Slav. Merid. VI. 165.

⁵¹ 1465. Dipl. Eml. M. kor. I. 38.

⁵² Et quod in dictos portus, flumina et loca maritima dicte patrie Fori Julii ipse reginales maiestates regnum et corona Hungarie et gentes eorum non recipiuntur, nec receptabuntur ullo modo directe vel indirecte. Dipl. Eml. III. 550.

⁵³ Dipl. Eml. III. 672.

Hogy a koronán a signoria valami közösséget értett, kiderül a horvát bánnak 1393-ban küldött nyilatkozatából. Visszautasítják a törökök ellen kötendő szövetség gondolatát, de hangsúlyozzák azt a szeretetet, amely, mint mondják, «Magyarország királya és koronája, és mi (a signoria) és a mi köztársaságunk között fennáll.»⁵⁴ Ez a párhuzam egyfelől a signoria és a commune, másfelől a király és a korona között már sejteti, hogy a koronafogalom tartalmában eltolódás állott be a király rovására.

Még jobban kifejezésre jut ez akkor, amikor Velence követeket küld XXIII. János pápához, hogy közte és Zsigmond között béke létrehozásán fáradozzanak, és figyelmezteti őket: «Emlékezzetek meg arról, hogy az összes királyi ígéreteknek a császárság vagy a római király és Magyarország koronája és országa nevében kell történniük.»⁵⁵ Utóbb meg azt kívánja Velence, hogy Zsigmond «a maga, az ország és Magyarország koronája nevében engedje át békésen Velence uralmába jogaikkal és tartozékaikkal együtt mindazokat a földeket, vidékeket és szigeteket, amelyeket Dalmáciában megszerzett és birtokában tart.»⁵⁶

⁵⁴ ...intra ipsum dominum regem et coronam Hungarie et nos nostrumque commune viget ita bonus amor... Mon. Slav. Merid. IV. 305.

⁵⁵ 1413: Recordamur etiam vobis, quod... habeatis ad memoriam, quod omnes promissiones et obligationes regie fiant et fieri debeant nomine imperii sive regis Romanorum ac corone et regni Hungarie. Mon. Slav. Merid. XII. 143.

⁵⁶ 1418: ...quod volente dicto domino rege nomine suo et regni et corone Hungarie dimittere pacifice nostro dominio omnes terras et loca ac insulas, quos et que habemus et tenemus in Dalmatia cum iuribus et pertinentiis suis... Mon. Slav. Merid. XII. 252.

Velence tehát Zsigmond idejében a magyarországi közjogi viszonyokat ismerve nem elégszik meg szerződésekben a király ígéretével, hanem az ország és a korona kötelezése is kell neki. Kiket érthet a signoria országon és koronán? Milyen tényező emelkedett Magyarországon Nagy Lajos halála után olyan túlsúlyra az államhatalom gyakorlásában, hogy a signoria nem tekinthet el tőle, ha szerződésre akar lépni Magyarországgal? Nem lehet itt másokról szó, mint azokról, akik a királyt választják, tanácsában jelen vannak, az ország minden ügyének intézésében, a kormányzásban résztvesznek, a királyt távollétében helyettesítik, sőt az államhatalmat a király nélkül is kezükben tartják: a nagyurakról, az ország báróiról.

Ez különben minden kétséget kizáró módon is kiderül abból az utasításból, amelyet Velence 1434-ben a bázeli zsinatra, végleges béke megkötésére Zsigmondhoz küldött követeknek adott. «Ha ő felsége mind a császárság, mind Magyarhon országa és koronája nevében örök békét akar adni,»⁵⁷ írja a signoria, és megerősíti a köztársaságot mindazon helyek és területek birtokában, amelyeket a császárságból és Dalmáciából bír, felajánlhatnak neki hatvanezer arany kárpótlást. Ehhez a békéhez azonban járuljon hozzá, mondják tovább, «Magyarország báróinak és koronájának a tekintélye, beleegyezése és megerősítése.»⁵⁸ «És ha minden lehetségeset megpróbálva úgy látnátok, hogy ő felsége nem akarja magát arra kötelezni, hogy e béké-

⁵⁷ ...volente sua serenitate tam pro imperio quam pro regno et corona Hungarie dare nobis pacem perpetuam.

⁵⁸ In quibus treugis interveniat auctoritas et consensus seu ratificatio baronum et corone Hungarie.

hez Magyarország báróinak és koronájának beleegyezése hozzájáruljon, akkor nem tudván másképp cselekedni, azt akarjuk, hogy ezért ne szűnjetek meg e béke megkötéséig eljutni, hanem kössétek azt meg a nélkül a cikk nélkül, amely Magyarország báróinak és koronájának hozzájárulását tartalmazza.»⁵⁹ Velence tehát úgy látta, hogy a magyar államhatalmat, amellyel szerződött, nem a király egyedül gyakorolja, hanem vele együtt a bárók és a «korona» is. A magyar államszemélyiség tehát már nemcsak a királyt, hanem a királyt és a bárókat foglalja magában.

A tanácsban helyet foglaló bárók ígéretét talán azért becsülte többre a signoria, mint a királyét, mert a király személye változhatott, míg a tanács, ha összetételében változásnak volt is kitéve, állandóan megmaradt és trónüresedés esetében is gyakorolta jogait. Ez az állandóság tehette kívánatossá a király mellett az ország nagyjainak garanciáját valamely nemzetközi szerződésen.

Az állandó béke Zsigmond és Velence között nem jött létre. A császár és király csak öt éves szerződést kötött régi ellenségével 1437-ben, «mind a császárság, mind Magyarország és koronája nevében»,⁶⁰ de a bárók megerősítése nélkül. Ismerünk azonban nemzetközi

⁵⁹ Et cum factis experientiis possibilibus videretis, quod eius serenitas se obligare nolet, quod interveniat consensus baronum et corone Hungarie ad has treugas, tunc non possendo aliter facere volumus, quod propter hoc non desinatis venire ad conclusionem harum treugarum, sed conclusatis etiam absque isto articulo habendi consensum baronum et corone Hungarie. Mon. Slav. Merid. XXI. 65.

⁶⁰ ...tam occasione imperii, quam regni et corone Hungarie... Mon. Slav. Merid. XXI. 103.

szerződéseket Zsigmond idejéből, amelyeket a király és az ország bárói megerősítettek : elég itt Zsigmondnak idegen szuverénnel kötött öröklési szerződéseire utalnunk.

Bár a királyi kancellária felfogásáról mondottakkal ellentétesnek látszik, annak is megvan a nyoma, hogy a külfölddel szemben már Zsigmond sem egyedül magát tartja a magyar állam, a korona képviselőjének. Röviddel fogsága után, 1403-ban, mikor megtanulhatta hogy az államhatalom nem csupán az ő kezében van, ezt írja Velencének Nápolyi Lászlóról : «László király Dalmáciának nem igazi birtokosa és ura, hanem csak meghódítója, mivel Dalmácia jog szerint Magyarország koronájának van alávetve, amely korona élén Isten akaratából törvényesen mi állunk.»⁶¹ A király tehát csak élén áll a koronának, elnököl a tanácsban, «a korona közösségének» feje. A korona közössége pedig magában foglalja mindazokat, akik az államhatalmat gyakorolják, akik az alkotmány működésének tényezői : a királlyal együtt vagy szükség esetén ő nélküle is az ország báróit. Ezt a kifejezést : «a szent korona közössége» ebben a korban használják is ; igaz, hogy nem magyar ember levelében találkozunk vele. A lengyel pyesskowi Saffranitz Péter kincstartó és sieradzi kapitány, III. Ulászló korának jelentős embere írja 1438-ban Késmárk városának : «Nem kételkedünk a felől, hogy tudomástok van a lengyel és a magyar

⁶¹ 1403. dec. 2 : . . . regem Ladislaum non esse verum possessorem et dominum Dalmatie, sed potius invasorem. cum Dalmatia corone Hungarie de iure subiecta sit, cui corone auctore deo nos legitime presidemus. Mon. Slav. Merid. V. 31.

királyság között kötött örök békére vonatkozó szerződésről, amelyet a mi király urunk és a tanácsos urak és Magyarország szent koronájának egész közössége eddig mindig szilárdan és sérthetetlenül megtartott.»⁶² Azután panaszkodik, hogy a magyar urak pecsétjével megerősített szerződés ellenére sok támadás történik Lengyelország kárára.

*

A szent koronának, mint a magyar államhatalom alanyának fogalma az előbbiek szerint erős gyökeret vert a magyar birodalom melléktartományaiban és az ezekkel élénk érintkezésben álló Velencében. De a szent korona birodalmi képzetét másutt is ismerték. VIII. Ince pápa írja Mátyásnak, hogy Kázmér lengyel király elvonta a Mátyás iránti engedelmességtől a moldvai vajdát, és hűségesküt vett ki tőle, «a te országod koronájának nem csekély kárára».⁶³ E felfogás elterjedtségét az említetteken kívül a következő adatok is bizonyítják.

A Magyarországhoz tartozó összes országokban működő tisztviselők a szent korona joghatósága alatt állanak. 1437-ben Thallóczi Matko horvát bán felszólítást intéz a nádorhoz, az országbíróhoz, Dalmácia

⁶² 1438. nov. 19 : Vos scire non dubitamus de inscriptionibus treugarum pacis perpetuis inter regna Polonie et Ungarie, que tamen omni tempore per dominum nostrum regem et dominos consiliarios ac totam communitatem Hungarie sacre corone inconcusse et inviolabiliter servabatur et hucusque. NM. Itára, Törzsanyag, tévesen 1436. nov. 19. alatt. Ez adat ismeretét Holub József barátom szíves közlésének köszönhetem.

⁶³ Mon. Vat. VI. 231.

és Horvátország bánjaihoz és «az összes többi bírákhoz, kik jelenleg Magyarország koronájának joghatósága alatt működnek és a jövőben működni fognak.»⁶⁴

A magyar birodalom lakói Magyarország koronájának vannak alávetve, a szent korona alattvalói. Ilyen viszonyban állanak a koronával az alávetett országok urai is. A korona a magyar királyság «szuverenitását» fejezi ki idegen területek felett. István moldvai vajda, mint Mátyás írja a pápának, «neki és koronájának» van alávetve.⁶⁵ Ez az alávetettség független a mindenkori király személyétől, hiszen éppen ezt fejezi ki a korona joghatósága. Mikor Ragusa 1403-ban Hervója bosnyák királyhoz követet küld, ezt az utasítást adja neki: Ha az a László királynak való alávetést szóba hozza, felelje neki, hogy a raguzaiak Magyarország koronájának vannak alávetve és aki Magyarország ura, az Ragusa ura is.⁶⁶ Néhány év múlva meg így panaszodik a kis köztársaság Zsigmondnak: «Kereskedőink és mi mindnyájan mások is, Felséged hívei, Bosznián, Szlavónián és más részeken áthaladva ártatlanul sérelmeket szenvedünk koronátok alattvalói által, akik ugyanezen híveket teljes erővel megvédeni tartoznak.»⁶⁷

⁶⁴ ...cunctos etiam alios iudices sub iurisdictione dicti regni Hungarie corone nunc constitutos et in futurum constituendos. Frangepán I. 282.

⁶⁵ Dipl. Eml. M. kor. IV. 360.

⁶⁶ ...che nui semo subiecti a la corona d'Ongaria cum lo censo, che vui save, quello che roman segnor d'Ongaria, quello e segnor nostro. Rag. 136.

⁶⁷ 1410: quod... mercatores et nos omnes alii fideles vestre Maiestatis per Bosnam, per Sclavoniam et alias

Raguza másutt lakóit «a szent korona embereinek» mondja.⁶⁸

A szent korona főhatósága alatt állók hűséggel és engedelmisséggel tartoznak a koronának. Ez a korona iránti hűség az a kapocs, amely a magyar birodalmat, a szent koronának alávetett országokat összetartja. Ez az ellenszolgáltatás a koronával, illetőleg a közhatalom gyakorlójával szemben azért a védelemért, amelyet a korona nyújt. Erre egyesek és a birodalomhoz tartozó országok, városok közösségei egyaránt kötelezve vannak.

E hűségre utal Zsigmond, mikor kiváltságokban részesíti János vegliai comest, mert «őszinte buzgalmat és törhetetlen hűséget tanúsított» elődeivel együtt «Magyarország kegyes koronája iránt.»⁶⁹ Egy adománylevelében pedig előadja, hogy miután arra törekedett, hogy az elszakadt Boszniát visszaszerezze és visszacsatolja az országhoz és a koronához, «Bosznia és összes lakói, mágnásai, előkelői, minden lakói és népei felségünknek, a koronának és utódainknak való igazi engedelmisségre, hűségre és köteles szolgálatokra visszatértek» és úgy szolgálnak már, mint «más, Magyarország koronájának alávetett híveink.»⁷⁰ Máskor felszólítja Spalatót, hogy megtagadva az engedelmisséget Hervójának, «szálljon és térjen vissza felségünk és szent koronánk szárnyai és hatalma alá», szilárd hűsé-

partes pergentes offendamur a subditis vestre corone, qui tenentur fideles eodem totis viribus defensare. Rag. 191.

⁶⁸ 1453 : homines vero nostri vel ut verius loquamur. sacre corone Ungarie... continuo in fuga sunt. Rag. 531.

⁶⁹ 1392 : ad aliam regni Hungarie coronam. Frangepán I. 98.

⁷⁰ 1408. nov. 14-én Nelipics Jánosnak tett adomány. Fp. Esterházy hg. Itára.

get tanúsítván a királynak és szent koronájának, amint kötelességük.⁷¹

1435-ben Zsigmond parancsot intéz Frangepán János és István horvát bánokhoz: «Mivel Sandalj vajda halála után Homlyan földjének minden nemesei és lakói, kiknek elődei és ők maguk is következetesen a király és Magyarország koronája iránti hűségben, alávetésben és engedelmisségben éltek, de Sandalj vajda hatalmával kényszerítette őket, hogy az ő alattvalói legyenek és neki engedelmeskedjenek, most ismét visszatérni ajánlkoznak a magunk, mint Magyarország királya, és Magyarországunk koronája iránti hűségre, alárendeltségre és engedelmisségre az igazság és ész követelménye szerint, és Magyarország koronája és királysága alatt akarnak mindnyájuk hűségével örökké élni, amelyhez régtől fogva mindig tartoztak: ezért azt a Homlyan földet a ti hűségtek útján a mi felségünk nevében el akarjuk foglalni.» Ezért azt a földet «összes nemeseivel és lakóival, akik Magyarország koronáját és királyságunkat megilletik, Magyarország koronájához és királyságához a mi felségünk nevében foglaljátok el, tartsátok meg és annak a Homlyan földnek a lakóit, mint a mi felségünk híveit és alattvalóit, a mi védelmünkbe véve minden támadótól védjétek meg.»⁷²

⁷¹ 1413. Zsigmond Raguzának: ... fidelibus nostris nostre civitatis Spaleti scripsimus, ut ipsi subtracta qualibet obedientia, quam usque modo Hervoye facere soliti fuerunt, sub alas et dicionem nostre maiestatis et sacre nostre corone convolare debeant et reverti fidelitatis constantia, prout etiam tenentur nobis et sacro nostro dyademati exhibendo. Mon. Slav. Merid. XII. 124.

⁷² 1435: Quia nunc mortuo magnifico condam Sandali wayvoda omnes nobiles, incole et inhabitatores terre

Ezt a korona iránti hűséget nemcsak a király hangoztatja, hanem tengerparti hívei is tudatában vannak a ténynek, hogy ez a hűség létezésük alapja, a magyar birodalom, de sajátmaguk fennmaradásának is főfeltétele. Mikor Frangepán Miklós zengi comes 1411-ben szövetségre lép Nelipics János cetinai comes-szel, nem győzik hangsúlyozni, hogy «e barátsági szerződésben különösen mindig megtartják a hűséget és tiszteletet Magyarország szent koronája iránt, amelynek alattvalói s hívei és azok is akarnak maradni».⁷³ S valóban, a knini káptalan szerint Nelipics János egész

Homlyan, quorum progenitores et etiam ipsi consequenter sub fidelitate, subiectione et obedientia regis et corone regni nostri Hungarie vixerunt, sed per ipsum condam Sandalium wayvodam potentialiter fuerunt coacti eidem subiecti esse et obedire, vice iterata ad fidelitatem, subiectionem et obedientiam nostram, uti regis Hungarie ac corone regni nostri Hungarie pro debito iustitie et rationis offerunt se redituos et sub corona ac regno Hungarie, ad quam et quod semper et ab antiquo pertinuerunt, omni cum fidelitate vivere in sempiternum... predictam terram Homlyan simulcum omnibus nobilibus et incolis predictis ad coronam et regnum nostrum Hungarie spectantibus ad ipsam coronam et regnum Hungarie nomine nostre maiestatis occupare atque conservare ipsosque incolas et inhabitatores eiusdem terre Homlyan tamquam nostre maiestatis fideles subditos et in nostram protectionem receptos ab omnibus impetitoribus protegere et defensare debeatis... Frangepán I. 265.

⁷³ 1411. jan. 20.: In predicta vero liga, unione et amicitia servanda pro semper servamus precipue honorem, fidelitatem, reverentiam et homagium sacre corone Hungarie, cuius sumus et esse intendimus subditi et fideles. Frangepán I. 162.

vagyont áldozott «Magyarország szent koronája iránti szolgálatban és hűségben.»⁷⁴

A kis dalmát városok, amelyek rá voltak szorulva a magyar birodalom pártfogására, nem győzik eleget hangsúlyozni a korona iránti hűségüket. Meghatóan írja 1387-ben a kis Trau a velencei köztársaságnak: «Tekintetbe véve a Ti őszinte jóakarátokat, amellyel Magyarország szent koronájával szemben szívből viseltetek . . . úgy véltük, röviden azt kell felelnünk, hogy mi egész tehetségünkkel iparkodtunk a Magyarország szent koronája iránti hűséget tettekkel is romlatlanul és mocsoktalanul megtartani, és iparkodni fogunk, amíg lélek lesz a testünkben; s annak felmagasztalásáért személyünket és vagyonunkat szándékozunk kockára tenni és magunkat semmiben sem kímélni az említett korona gyarapodása, mintegy a mi természetes urunk érdekében. És vajha oly nagy hatalmunk lenne, hogy Magyarország koronáját felemelhetnők, mivel most szenved, bármennyire is mocsoktalanul megőriztük vele szemben tiszta hűségünket . . . És mi Isten segítségével a mi változatlan hűségünkben kemény szívvel ki fogunk tartani, leginkább, hogy régi helyzetünkben és megszokott szabadságunkban megmaradhassunk . . .» A köztársaság iránt pedig tisztelettel vannak, «mint az említett korona igen kedves barátai iránt».⁷⁵ Nem sokkal utóbb hangoztatja Trau, hogy a «Magyarország szent koronája és a mi természetes urunk iránti állhatatos hűséget, amint a mi elődeink megtartották», megtartja még akkor is, ha a dalmaták nem őriznék meg azt.⁷⁶

⁷⁴ 1428. dec. 13. Frangepán I. 227.

⁷⁵ Mon. Slav. Merid. IV. 238.

⁷⁶ 1390. Fejér X/3. 113.

Különösen a kis raguzai köztársaság volt tántoríthatatlan a szent korona iránti hűségben. Tanácsának okmányaiiban ismét és ismét visszatér ennek, mint a köztársasági politika alapelvének hangsúlyozása, s ezt veszélyeztetett helyzetében nem is csodálhatjuk. Zsigmondhoz küldött követei biztosítják a magyar királyt, hogy minden ellenséges támadás és kár ellenére is meg akarják tartani a szent korona iránti hűséget.⁷⁷ «Az aranyat a tűzben teszik próbára», írják más alkalommal. «Sőt mi több, sem a halál, sem gyengeség vagy harag nem választhat el bennünket ő felsége, a mi királyurunk iránti kegyeleltől és hűségtől és Magyarország szent koronájától.»⁷⁸ Ők a szent korona legnagyobb hívei.⁷⁹

I. Ulászlónak koronázása után így írnak : «Felséged azt kívánja, hogy mocsoktalan hűségünket Magyarország szent koronája iránt megszokott állhatatosságunkkal továbbra is megtartani törekedjünk . . . Ha a világnak valamely nemzete a sértetlen hűséget és odaadást épen és folt nélkül megtartotta fejedelmei és urai iránt, úgy az a miénk volt, az jelenleg és lesz mindig Magyarország koronájával szemben, amíg élünk e világban a koronának hasznáért, becsületéért és javáért, amely koronát és felségedet a Mindenható hosszú

⁷⁷ 1403. szept. 24. Rag. 127.

⁷⁸ 1417. *Aurum enim per ignem probari solet. At, quod plura, neque mors, neque infirmitas aut indignatio separare nos posset a caritate et fidelitate serenissimi domini nostri regis et sacro Hungarie diademate.* Rag. 284.

⁷⁹ 1424 : *fidelissimi sacre Hungarie diadematis.* Rag. 284. 1434 : *uti corone regni Hungarie fidissimi atque servi.* Rag. 385.

időközön át boldogan tartsa meg és növelje.»⁸⁰ Hunyadi Jánossal szemben is hangoztatja a köztársaság tanácsa : « azt akartuk, hogy a szent koronának, amíg létezőnk, mindig odaadó és alázatos szolgálói legyünk és mindig azt óhajtottuk, hogy mindenki nagyon szeresse és buzgó híve legyen, de különösen a mi polgáraink és alattvalóink, akik mind úgy akarjuk, ne csak szeressék ezt a dicső koronát és szolgálják, hanem, mint mi, mindenkinél inkább szeressék és jóindulattal legyenek ama dicső ország iránt, amelytől a mi egész jólétünk függ.»⁸¹

A magyar királyok ismerték is Raguzának a magyar birodalommal szemben tanúsított hűségét, s azt nem egyszer mint a magyar korona iránti odaadó tisztelet megnyilvánulását említették. Albert arról az állhatatosságról beszél, amely a királyi koronával szemben állandóan megvolt bennük.⁸² Majd így ír Thallóczi

⁸⁰ ... si qua mundi natio sue fidelitatis et devotionis integritatem salvam et immaculatam erga eorum principes ac dominos servavit, nostra illa ipsa fuit, est et erit semper prefate corone Hungarie, donec vitam presenti seculo fruamur pro omni commodo, honore et bono statu eiusdem corone, quam coronam et maiestatem serenitatis vestre omnipotens feliciter per tempora longiora conservare et augere dignetur... Rag. 431.

⁸¹ 1450. ... imo existentes nos semper illius sacre corone devotissimi et humiles servitores volumus semperque desideravimus unumquemque esse eius amantissimum et zelatorem et presertim cives et subditos nostros, verum et volumus, sicut nos sumus, omnium amatores et benevolos esse, quanto magis illius incliti regni, in quo tota nostra salus pendet. Rag. 472.

⁸² 1438. aug. 14: ... constantiam, que illibate hactenus in vobis ad coronam nostram viguisse dinoscitur. Teleki X. 21.

Matkó bánnak Ragusa városáról: «attól az időtől kezdve, hogy ez ország szent koronájának magát alávetve lekötelezte, Magyarország dicső királyainak, a mi elődjainknak, és végül öröklés során nekünk is a lehető legkedvesebbé iparkodott magát tenni.»⁸³ V. László is tanúskodik arról az őszinte hűségről, «amelyet elődei és Magyarország szent koronája iránt régi idő óta megőriztek»⁸⁴ és védelmébe veszi Raguzát István bosnyák vajdával szemben, «mivel — úgymond — az a város semmiféle megfélemlítés vagy fenyegetés miatt a mi és a korona iránti tisztelettől el nem fordult», hanem «koronánkhoz és hozzánk a leghívebb volt».⁸⁵ «Az ő lelkük állhatatosságát semmiféle súlyos háborúk, semmilyen nagy veszedelmek nem tudták megtörni és őket az ország koronája iránti igaz hűségtől elhajlítani».⁸⁶

A raguzaiak nem a koronában látták a királyi hatalom jelképét, hanem a királyban a korona megismerélyesítőjét. A királytól kapott levélről így írnak: «Megkaptuk a levelet, amely által kegyes koronátok kegyes volt velünk közölni...» avagy «koronátoknak jelenteni fogjuk»,⁸⁷ «a Ti koronátok Magyarországa»,

⁸³ 1439. jan. 6: *Communitas nostre civitatis Ragusii... ab ineunte tempore, quo eadem sacre corone huius regni subnectioni obnoxia fore cepit, divis Hungarie regibus, nostris predecessoribus et tandem per successum etiam nobis se ut plurimum gratam reddere studuit.* Teleki X. 39.

⁸⁴ 1454. júl. 18: *quia sincerrima fides vestra, quam ad progenitores nostros et sacram coronam regni nostri Hungarie ab antiquo tempore... tenuistis.* Teleki X. 426.

⁸⁵ 1455: *cum civitas illa nullis hucusque terroribus vel minis a cultu nostro et corona aversa sit.* Teleki X. 448.

⁸⁶ 1456. Teleki X. 516.

⁸⁷ 1432: Rag. 371—372.

«koronátok parancsai»...⁸⁸ Oly nagy hűséggel ragaszkodtak a szent koronához és a magyar birodalomhoz, a szent koronát annyira azonosították a birodalommal, hogy a korona szent jelzője a birodalomra is átment és a *sacra corona* mellett a *sacrum regnum Hungarie*,⁸⁹ *sacro regno de Ungaria*⁹⁰ elég gyakran fordul elő irataikban. Ezért mondják: «István szomszédunk (a bosnyák vajda) minket a szent Magyarország iránti ragaszkodástól fáradhatatlanul eltéríteni törekedett», ezért kéri Hunyadi Jánost, hogy «róluk, a szent Magyarország leghívebb szolgálóiról... gondoskodjék».⁹¹

A raguzaiak politikai gondolkodásában annyira előtérben állott a koronaeszméje, hogy más országok koronáját is azonosították az állammal. Előadták egyszer Zsigmondnak, hogy a bosnyák király szemrehányásokat tett nekik, mert a szultánnak ajánlották fel «az ő koronájának» járó adót; de ők azt felelték a bosnyák király követének, hogy «koronája minden javának és előnyének» örülnek, és «Bosznia koronájának és királyi felségének mindig jóakarói és alázatos tisztelői», de a magyar királyhoz mégis csak hívek maradnak.⁹²

A korona nemcsak a délnyugati területeket, hanem a birodalom többi országait is egyesíti, összekapcsolja. István moldvai vajda elpártolt Mátyás királytól, de 1475-ben hűséget fogad neki és a szent koronának,

⁸⁸ Rag. 375. 379.

⁸⁹ 1453: Rag. 530. 539.

⁹⁰ 1454: Rag. 561.

⁹¹ 1452: Rag. 517.

⁹² 1431: *quod de omni bono et augmento corone sue gaudebamus... tum quod semper corone Bosne et regie maiestatis sue... sumus benevoli et devotissimi zelatores...* Rag. 358.

valamint megígéri, hogy a királynak és szent koronájának mindazt megteszi, amivel elődei tartoztak. Mátyás ezért királyi szavával, Magyarország koronája nevében és keresztény hitére ígéri, hogy kegyelmébe fogadja.⁹³ II. Ulászló meg Mircse havasalföldi vajdáról mondja: «kész azzal a mi országunkkal nekünk, gyermekeinknek és utódainknak, Magyarország királyainak és ennek a mi szent koronánknak elődjei módjára örökké szolgálni».⁹⁴

Aki a magyar birodalomhoz tartozik, hűséges kell hogy legyen a magyar koronához; a birodalom főhatóságának elismerését, a védelme alá helyezkedést tehát a koronának és a királynak tett hűségeskü juttatja kifejezésre. Az előországok urai a szent koronának tett hűségesküvel jutnak a magyar király joghatósága és védelme alá. Ezt az esküt a királyi tanácsban a főpapok és főurak jelenlétében teszik és esetleg utána írásban megerősítik.

Így jár el István rác despota, hogy biztosítsa az uralmat öccse, Brankovics György részére. Mint Zsigmond írja: «Felségünknek, nemkülönben a főpapoknak, báróknak és országunk előkelőinek esküt tett, hogy örökké hívek és engedelmesek lesznek nekünk, szent koronánknak, utódainknak, Magyarország királyainak, továbbá országunk főpapjainak, báróinak és előkelőinek és ugyanazon országunknak».⁹⁵ György

⁹³ Teleki XI. 539.

⁹⁴ 1508. Epist. Proc. 32.

⁹⁵ 1426: *Maiestati nostre necnon prelati, baronibus et proceribus regni nostri de fidelitate, obedientia nobis et sacre nostre corone successoribusque nostris regibus Hungarie, nec non prelati, baronibus et proceribus regni nostri ac eidem regno nostro per ipsos in perpetuum observandum iuramentum prestare fecit fidelitatis.* Fejér X/6. 810.

despota és testvére János is tett hűségesküt «a királynak és Magyarország szent koronájának.»⁹⁶ 1449-ben Tamás István bosnyák király jó keresztény hitére és emberiségére ígérte meg, «hogy ettől a naptól kezdve Magyarországgal, Magyarország szent koronájával és Hunyadi János kormányzóval szemben» semmi hűtlenséget nem fog elkövetni.⁹⁷ Ujlaki Miklós bosnyák király pedig, akit Erzsébet, Mátyás anyja, fiává fogadott, ezért megígéri, hogy «miként eddig, úgy ezután a jövőben is egész életében Erzsébet úrnőnek és következőleg Mátyás királynak, kedves fiának és szent koronájának tartozzék hűnek lenni.»⁹⁸

Ha egyes ember vagy közösség fegyveres támadásban vesz részt az ország ellen, elszakad a birodalomtól vagy ellenségeivel szövetezik, a szent koronával szemben lesz hűtlenné. Mikor a záraiak a Zsigmondhoz hű Pago szigetét megtámadják, ott gyújtogatnak, a király zászlaját letépik és meggyalázzák, a király és tanácsa megállapítja, hogy gonoszul és hűtlenül jártak el a

⁹⁶ Mátyás írja 1486-ban: . . . fidelitatem, quam iidem nobis et sacre nostri Hungarie corone iure iurando promiserunt. Teleki XII. 303.

⁹⁷ 1449. nov. 11. : . . . bona fide nostra Christianitate et humanitate mediante promittimus et assumimus, ut ab hac die inantea dicto regno Hungarie et sacre eiusdem regni Hungarie corone necnon magnifico domino Joanni de Hunyad . . . gubernatori nullam faciemus infidelitatem. Teleki X. 245.

⁹⁸ 1472: ideoque sic uti hactenus ita et in posterius futuris temporibus vita nobis comite ipsi domine Elisabeth et per consequens prefato domino regi Mathie filio suo carissimo sacroque diademati eiusdem fideles esse teneamur. Teleki XI. 469.

szent korona és a királyi felség méltósága ellen.⁹⁹ A moldvai és a havasalföldi vajda V. László oklevele szerint azzal, hogy a törökökhöz csatlakozott, «az ország szent koronája ellen lázadt fel.»¹⁰⁰ Ezt a felfogást a külföld is átvette: az ország urainak Mátyás elleni pártütéséről a milánói követ úgy tesz jelentést, mint a szent korona elleni lázadásról.¹⁰¹

*

Összefoglalva az utolsó fejezetekben mondottakat, megállapíthatjuk, hogy a szent korona, amelynek szent jelzője a XV. században gyakran elmarad, az államhatalom alanyát jelenti: a királyi udvar felfogása szerint legtöbbször a mindenkori király személyét, más, elsősorban külföldi felfogás szerint, az ország báróit vagy a királyt és az ország báróit együttesen; azokat, akiket a XII—XIII. században «regnum» névvel jelölnek, az «országot».

Amint a regnumnak, az országnak legrégebbi időtől fogva területi jelentése is van, úgy a korona is kifejezi az országot, sőt ezen túlmenően a magyar birodalom területét és védi ennek egységét, sérthetetlenségét, részeihez fűződő jogait.

Az ország, sőt ezen túlmenően a magyar birodalom minden részének lakói a korona alattvalói; hűséggel tartoznak neki, viszont ő jogaikat tartja fenn és védi

⁹⁹ 1397. febr. 25. Fp. Bécsi áll. ltár. Ung. Urk.

¹⁰⁰ 1453: sacre huius regni corone rebellando Teucris se subiecerant. Teleki X. 350, 359.

¹⁰¹ 1468: Si dice nel vulgo, che lo re de Ungaria he in differentia con alcuni soy Baroni de regno, . . . quali sono rebelati a la Corona sancta. M. Dipl. Eml. M. k. II. 92.

meg. A korona területi jogaihoz hasonlóan a hozzá tartozó egyéb jogok sem idegeníthetők el, így elsősorban a korona jövedelmei, melyek régebben a király jövedelmei voltak. A királynak a birtokokban rejlő joga a korona jogává válik, a birtokok tehát magszakadás vagy hűtlenség révén a koronára szállnak vissza és tőle erednek, ha eladományozzák őket.

A szent korona tehát a XV. században, a Werbőczy előtti korban kialakult államszemélyiség, az állami cselekmények jogalánya, melyet külföldön morális személynek tekintenek, akaratáról beszélnek és szerződésre lépnek vele.

8. A cseh, a lengyel és a magyar koronaeszmé.

A koronaeszmét a XIV—XV. században más, Magyarországgal szomszédos országokban, Cseh- és Lengyelországban is megtaláljuk. A koronához alkotmányunk régebbi századaiban fűzött gondolatok világosabbak lesznek, koronaeszménk sajátosságait jobban megállapíthatjuk, ha megismerjük, mi volt ezekben a hazánkkal nemcsak szomszédos, hanem dinasztikus és politikai összeköttetésben álló országokban e gondolat tartalma. Ez az összehasonlítás annyiival is fontosabb, mert a három ország társadalmi és alkotmányfejlődése igen sok hasonlóságot mutat.

A *corona regni Bohemie* kifejezés a XIV. század közepétől fogva fordul elő és a cseh nemzeti állam fennmaradásáig állandóan használják.¹ Semmiképpen sem függ össze azzal a koronával, amelyet a luxemburgi házból való IV. Károly császár, a rövid életű cseh nagyhatalom megalapítója az addig használt korona pótlására készíttetett és, hogy rendeltetésétől való el-

¹ A cseh korona fogalmát Robert Flíeier tisztázta a nálunk ismeretlenül maradt *Corona regni Bohemiae* c. értekezésében, a *Sborník věd právnických a státních IX. és X. évfolyamában*, 1908—1909-ben. Az alábbiakban az ő forrásokkal bőségesen alátámasztott előadására támaszkodom. Eredményeit elfogadta és átvette a cseh alkotmánytörténet, I. Jan Kapras: *Právní dějiny zemi koruny české*, V Praze 1913 II. 115—116.

vonását megakadályozza. Szent Vencelnek ajánlott fel. Ezenkívül bullát eszközölt ki VI. Kelemen pápától, amely kiközösítéssel fenyegeti meg a vakmerőt, aki e koronát — a pápa «*diadema regium*»-nak nevezi — más célra használva megszenteltségtelenítené.

A «*corona regni Bohemie*» vagy amint a XV. századi, nagyrészt cseh- és németnyelvű alkotmánytörténeti források használják, «*koruna česká*» és «*Cron von Behem*» a cseh államterület részeihez fűződő legfőbb joghatóság alanya. Az államterület a korona tulajdona: ez egyesíti magában az egyes területek és a velük kapcsolatos jogok feletti uralmat, mindezeket magasabb egységbe foglalja össze. Ha új területek csatlakoznak a cseh királysághoz és elismerik ennek felettük való uralmát, a hűbéri hűségeskü a koronának jár ki, e területek őt közvetlen uruknak nevezik és királyaik megígérik, hogy sohasem fogják e részeket a koronától elidegeníteni. A korona tehát a cseh birodalmi terület védője, az államterület integritásának képviselője.

A mondottak bizonyítására a sok közül csak néhány példát idézünk. 1336-ban mondja egy oklevél, hogy ha Bolek, Münsterberg hercege örökösök nélkül hal meg, hűbére visszaszáll «Csehországra és koronájára».² 1342-ben Boroszló és a sziléziai hercegség más városai azt ígérik, hogy Csehország királyainak és koronájának letett hűségesküjüket a királlyal és utódaival szemben mindig híven meg fogják tartani.³ Hűbérlevelekben

² ... ad ipsum regnum Bohemie et coronam ipsius. Sbornik IX. 122.

³ ... quod regibus et corone regni Bohemie homagium, fidem et iuramenta per ipsos prestita eidem domino regi ac suis heredibus perpetuo fideliter observabunt. U. o.

ismételten találkozunk ilyen bekebelezési záradékkal vagy hasonlóval: «*non dividendo ea a regno Bohemie seu corona regni eiusdem*».⁴ A bekebelezett morva örgrófságról, olműtzi püspökségről és oppelni hercegségről mondja IV. Károly: «*declaramus supradictos principatus ... ad iurisdictionem et directum dominium regum et corone regni Bohemie iure spectare*».⁵ Cseh városok megígérik a királynak, hogy «Csehország és koronájának bármily támadóival szemben ugyanazon ország és koronája jogainak, jövedelmeinek és tisztességének megszerzésében, fenntartásában és megvédésében támogatni fogják».⁶ Ebben a kötelezésben a *regnum* et *corona* először világosan a területet, utóbb pedig a jogok és jövedelmek alanyát jelenti. 1421-ben a csaslai országgyűlés felszólította Zsigmondot, hogy szerezze vissza az országokat, amelyeket «a cseh koronától elidegenített».⁷ 1453-ban, mikor V. László a cseh trónra jut, kötelezi magát a rendekkel szemben, hogy «semmi-féle jószágot, várat, várost vagy területet, sem Csehországban, sem másutt, ha a cseh koronához tartozik, nem fog ... elzálogosítani».⁸

A korona nemzetközi szerződésekben mint szerződő fél szerepel, akárcsak a magyar korona. Minket külö-

⁴ U. o. 123.

⁵ U. o. 127.

⁶ ...*adversus quoslibet invasores regni et corone Boemie in procurandis, manutenendis et defensandis iuribus, profectibus et honoribus eiusdem regni et corone pariter debeamus assistere*. U. o. 136.

⁷ ... ot koruny České otjal. Sbornik X. 47.

⁸ It. také nižadného zboží, hradnov, měst, ani krajín v Čechách ani jinde, což k koruně České příslušie ... zapisovati ani jinak zavázati. U. o.

nösen azok a szerződések érdekelhetnek, amelyeket a magyar király, illetőleg a magyar korona kötött a cseh koronával. Nagy Lajos 1353-ban így szövetkezik IV. Károllyal: «Ígérjük Károly királynak, örököseinek és utódainak, Csehország királyainak és ugyanazon ország koronájának, hogy vele örökké szövetségben maradunk».⁹ Sőt Nagy Lajos már 1348-ban lemondott Schweidnitzről és Javorskáról a cseh király és a corona regni Bohemie javára.¹⁰ Így mindenképpen helytálló az a megállapítás, hogy a Velencével kötött turini szerződés előtt egy emberöltővel mind a magyar, mind a cseh király nemzetközi szerződéseiben szokásos volt az államnak «koronával» való jelölése és Nagy Lajos kancelláriájában már ekkor tudták, hogy a mindenkori cseh király helyett a korona szokott szerepelni, mint szerződő fél.

1478-ban, mikor Ulászló cseh király Csehország ügyében szerződést kötött Mátyás királlyal, Morvát, a sziléziai hercegséget és mindkét Lausitzot «elidegenítette (inscribálta) Mátyás király öfelségének és utódainak Magyarország királyainak és a magyar koronának a cseh korona záloga gyanánt...»¹¹ Évszázados érintkezésből ismerhette tehát a cseh és a magyar királyi kancellária egymás gyakorlatát a nemzetközi szerződés-

⁹ ... promittimus... supradicte regi Carolo, hereditibus et successoribus suis, regibus Bohemie et eiusdem regni corone imperpetuum cum ipso in perpetua liga... manere... Sbornik IX. 132. Hasonlóan szerződött német oklevélben a meissenai örgróf IV. Károllyal.

¹⁰ Jireček: Codex iuris Bohemici II. dil. 1. část. 369.

¹¹ ... zapsal králi Matyási IM^{ti} a potomkóm kralóm Uherským a koruně Uherské v zástavě koruny České... Sbornik X. 48.

sek megkötésénél. A magyar királyok Csehország lakóit a cseh korona alattvalóinak tekintették, amint Mátyás írta Kassának: «Lengyelország királya . . . Csehország koronája alatt élő hű katolikusoknak elnyomására nekik háborút üzent . . .»¹²

A cseh korona fogalmának egyéb hasonló vonásai is voltak. Itt is beszéltek a korona jogairól, kiváltságairól, hatalmáról.¹³

A korona a XIV. században még itt is inkább a mindenkori királyt, a királyi méltóságot jelenti, mint az államhatalom gyakorlóját. Mikor IV. Károly Morvaországot és Sziléziát Csehországhoz csatolja, ezt mondja: «a mi cseh királyságunkba, annak boldog koronájához, hozzánk, örököseink és utódainkhoz, Csehország királyaihoz kebelezzük be . . . Kijelentjük, hogy a nevezett hercegségek jogosan Csehország királyainak és koronájának joghatóságához és közvetlen uralmához tartoznak».¹⁴ 1351-ben Miklós münsterbergi herceg Frankenstein várost eladja IV. Károlynak «maga, örökösei és utódai, Csehország királyai és ugyanazon ország koronája részére».¹⁵ Ezekben és a hasonló oklevelekben a király mellett, mint minden leendő király, mint az egész intézmény képviselője jelenik meg a korona. Még

¹² 1471 : . . . in oppressionem fidelium Catholicorum sub corona regni Bohemie existentium eisdem bellum indixit... Teleki XI. 450.

¹³ Sbornik IX. 140.

¹⁴ . . . prefato regno nostro Bohemie et ipsius felici corone, nobis heredibus et successoribus Bohemie regibus . . . incorporamus . . . declaramus supradictos principatus ad iurisdictionem et directum dominium regum et corone regni Bohemie iure spectare. Sbornik IX. 128.

¹⁵ U. o. 130, továbbá 135.

a XV. században is gyakran jelenti ez a királyi méltóságot, elvonatkoztatva a személytől.

Alighanem a magyar kancelláriai gyakorlat hatását kell már látnunk azokban a kifejezésekben, amelyeket Magyarország és Csehország közös királyai használnak szolgálatokról szólva, így Zsigmond 1437-ben: «... dinst, die sy unseren Vorfarn und ouch uns und dem Reich und sunderlich der Crune zu Beheim allezeit ... beweiset haben»..., avagy 1501-ben Ulászló Eger hűségéről szólva: «... unsern lieb ... getrew ... gen unsern vorfadern kunigen, uns und der cron zu Beheim frömlich ... gehalten»...¹⁶

Csehországban is találkozunk azzal a kettősséggel, amelyre a magyar koronafogalom kialakulásánál rámutattunk. A korona itt már a XIV. század közepén valamely a király felett álló lényt jelent, avagy éppen rendeket, másfelől még a XV. században is előfordul tisztán a királyi hatalom jelölésére. A «korona közösége», mint a rendek megjelölése, már 1366-ban megjelenik, amikor IV. Károly, mint cseh király, örökösödési szerződést köt Albert és Lipót osztrák hercegekkel. Ennél a megállapodásnál a cseh rendek is közreműködtek és érvényesítése végett az osztrák hercegeket a Luxemburgok kihalása esetére, mint az oklevél mondja, «János, Morvaország őrgrófja és más egyházi s világi fejedelmek, grófok és urak Csehország koronájának és országának közösségével... Csehország királyává megválasztották».¹⁷ IV. Károly a prágaiaknak «Csehország

¹⁶ Sbornik X. 57—58.

¹⁷ ... so haben der obgenannt Johannis, marggraf zu Mähren, und andere geistliche und weltliche Fürsten, graffen und herren mit sambt der gemeinschaft derselbe chronen

és koronája hercegeinek, báróinak és előkelőinek józan megfontolásával» ad kiváltságlevelet.¹⁸

Ez a «korona», mint a magyar korona és a középkor közjogi absztrakciói általában, nagyon ködös, határozatlan és változó értelmű, amint a középkori alkotmány is hiányos, alkalmoszerű, nem következetesen megvalósuló. A corona regni Bohemie használatbavételét és gyakori szereplését a cseh alkotmánytörténet döntő fordulata idézhette elő. A Přemyslidák (III. Vencel) kihalása után a cseh rendek hatalma igen megerősödött a választások révén. Többször nyílt alkalmuk az egész birodalom felett rendelkezni, és a bekövetkezett interregnumban képviselőikre, az ország főhivatalnokaira hárult a politikai nemzet összehívásának, az ország külső védelmének és belső rendjének feladatairól való gondoskodás. Flieder szerint ez nem kevéssel járulhatott annak a gondolatnak a megerősödéséhez, hogy a király nem egyedül teszi az államot, hiszen a királytalan időkben az ország összesége is rendelkezhetik azzal, ami a király életében az ő jogaihoz tartozik. A választási feltételek kikötése alkalmából a cseh urak behatolnak az eddigi fejedelmi jogkörbe. Divatba jön a «corona regni Bohemie» használata. A cseh rendekben fel kell hogy ébredjen az a tudat, hogy regnum vagy corona különbözik a király személyétől, ennek halála után is tovább tart, és amikor a választás jogát gyakorolják, az ő rendelkezésüknek van alávetve. Talán

und künigreichs zu Beheimb... die ehgenannten Albrechten und Leopulden... zu kunigen zu Beheimb gekhuert... Sbornik IX. 133.

¹⁸ ... animo deliberato, sano principum, baronum et procerum regni et corone Boemie, U. o. 136.

még nem alakult ki határozott felfogás olyan magasabb egység létezéséről, amely felettük és a király felett áll és amelybe mindannyian tartoznak, de megindult az a folyamat, amely az államhatalom alanyának megjelölésében a király és utódainak konkrét megnevezésétől a királyi hatalom elvont fogalmának kialakulásához vezet és utóbb a határozott államfogalom győzelmével végződik.¹⁹

A XV. században a «koruna» az államhatalom szubjektuma. Már teljesen el van választva minden határozott királyi személytől, sőt kizárólag a rendek képviselik. A «corona et rex» kifejezést, amely már csak ritkán fordul elő, felváltja a nemzeti összeséget jelentő «země a koruna» (regnum et corona), amelynél egészen téves lenne olyan magyarázat, amely a koronában a cseh állam főhatalmi szervezetét és az országban annak rendi részét látná, tehát az ország rendjeit szembeállítaná a királlyal.²⁰

A XV. század közepén a «korona» már nagyon eltávolodott eredeti jelentésétől, különösen a «všechna koruna» (az egész korona) ismételten használt kifejezésében, amelyben már bizonyos korporatív egység kifejezését kell látnunk. Az esküben, amelyet a királyválasztó rendeknek 1440-ben le kellett tenniük, ily módon kötötték le magukat a cseh koronának: «... esküszöm Istennek, az Istenanyjának, minden szenteknek és az egész cseh korona közösségének ... őszintén, bármi legyen Isten dicsőségére és ennek a koronának a javára»...²¹ Olvasunk «az egész cseh

¹⁹ U. o. 143—149.

²⁰ Sbornik X. 51—53.

²¹ ... přísaham Bohu, matce boží, všem svatým i obci vši koruny České... upřímně, cožby bylo k chvále boží a dobrému koruny této... Sbornik X. 61.

korona gyűléséről» is.²² A všecná koruná česká» a korporatív összeségnek elképzelt cseh államhatalom, amelynek területi szempontból csak a cseh állam határai szabnak korlátot, tehát a cseh korona országainak összesége is.

Ez a változás összefüggésben áll azzal a ténnyel, hogy a huszitizmus idejében a rendi országgyűlések képviselik a cseh államot. A cseh királyi hatalom jelképe, a korona fizikailag is a rendek hatalmába kerül. Ezek az uralomban való részesedésre is igényt tartanak: Zsigmondot és utódait azzal a feltétellel ismerik el, hogy az általuk összeállított tanáccsal együtt fognak uralkodni. Az 1440 utáni interregnumban pedig, mikor a rendek maguk gyakorolják a hatalmat; nincs király, de megmaradt a korona. 1442-ben arról a sok rosszról írnak a rendek, amely a koronát és mindnyájukat érte. 1448-ban pedig a prágai országgyűlés követségekről beszél, melyeket — úgymond — «hozzánk és ehhez a cseh koronához» küldtek.²³ A rendek Posthumus László mellé is tanácsot adtak és ennek akarata volt irányadó rá nézve. Podiebrad György is kénytelen volt a rendeknek befolyást és részvételt biztosítani az országos ügyek intézésében. Ebben az időben lesz a «koruna česká» az állam két tényezője, a király és a rendek felett álló egésznek a kifejezője, olyan valami, amit nem lehet csak az uralkodó és rendek megnevezésével leírni.

Jagelló Ulászló és Lajos alatt, akik magyar királyok is voltak, Csehországban teljesen háttérbe szorul a királyi hatalom. Különösen amikor a fejedelem távol

²²... sněm všie koruny České... U. o. 62. Itt még sok más példa.

²³ Sbornik X. 296—297.

van, a legfőbb országos hivatalnokok, esetleg az egész királyi tanács vezeti az országot. A korona fogalomnak is a rendi elem lesz a döntő tényezője, hiszen ez képviseli elsősorban a koronát. A XV. századvégi országgyűléseknek alkotmányos jelentőségű intézkedései között nem egy a rendek jogainak megerősödését, hatalmuk növekedését eredményezte. A cseh állam monarchiából voltaképpen rendi köztársasággá alakult át. A rendek az egész korona nevében lépnek fel, kötnek szerződést az újonnan választott királlyal és kötelezik őt, hogy tartsa meg a korona tagjainak jogait.²⁴ Röviden ez a történelmi háttere a corona regni Bohemie értelmezésében végbemenő jelentős változásnak.

Ha összehasonlítjuk Flieder kutatásainak vázlatosan ismertetett eredményeit és különösen az idézett források helyeket azzal, amit a magyar koronaeszme XIV—XV. századi fejlődéséről mondtunk, meglepően sok rokonvonalat találunk a *corona regni Hungarie* és a *corona regni Bohemie* közt. Közös a korona összetartó ereje, az eszme területi vonatkozása. Közös a korona szereplése nemzetközi szerződésekben. Egyaránt megvan a magyar és a cseh koronaeszmében a koronához tartozó jogok, mind területi, mind pénzügyi jogok elidegeníthetlensége. Mindkettőnek fejlődésében a király és a rendek mellett vagy felett álló államszemélyiség kialakulását kell látnunk, de Csehországban erősebb benne a rendi elem, mint nálunk. A corona és regnum azonosítása Csehországban hamarabb megy végbe, de ez a regnum mindenütt elsősorban az ország nagyjait jelenti.

Két szempontból mégis lényeges különbség van a magyar és a cseh koronaeszme közt. Mint már hang-

²⁴U. o. 298—300.

súlyoztuk, Csehországban e gondolat nem fűződik valamely reális koronához, Magyarországon viszont a hagyományos szent koronához van kapcsolva. Ha ez a kapcsolat időnként el is homályosodik azáltal, hogy a «sacra» jelző elmarad a «corona» mellől, kétségtelenül létezik még a XV. század végén is. Az ideális korona és a reális szent korona, vagy jobban mondva a korona eszméje és a tényleges korona összefüggése nálunk kezdetről fogva fennállott. A korona gondolatát a magyar mindig Szent István koronájához fűzte. Ezért sokkal szerveesebb, következetesebb nálunk a fejlődés a királyi koronától a rendi koronáig, de korántsem gyorsabb menetű, sőt konzervatívabb, míg Csehországban a rendi elem gyors előnyomulása bizonyára a huszitizmussal, a régi hagyományokkal való szakítással is összefügg. A mi fejlődésünk annyiban szerves, hogy a királyi hatalmat jelentő egyszerű koronafogalommal szemben az alkotmány rendi átalakulásával kapcsolatban lép előtérbe a rendi korona. A magyar koronagondolat tehát, amely az egyházi műveltségéből sarjadt ki, a hazai talajban nőtt nagygyá, s nem lehet szó arról, hogy azt idegenből, talán éppen Csehországból kölcsönöztük volna. Nincs viszont kizárva, bár ezt bizonyítani nem tudjuk, hogy az alkotmányos viszonyokkal kapcsolatban gyorsabb ütemű kifejlődést mutató cseh *corona regni* gyökerei magyar talajba nyúlnak át.²⁵

Felismeri a szerves kifejlődés tényét Jozef Karpát is. Szerinte az elvont *corona regni* kialakulása a kezdetről fogva szintén inkább elvont *corona regni*-ből Magyarországon politikai okokra, a királyi hatalom

²⁵ Ennek a véleménynek ad kifejezést a lengyel Oswald Balzer, *Królestwo Polskie 1295—1370*. Lwów, 1920. III. 250.

süllyedésére és a nemesség tekintélyének emelkedésére vezethető vissza. Nézetem szerint a fejlődésnek szerves módját bizonyítja a *corona* vonatkozásainak sokfélesége és az, hogy a gondolatot bizonyos közömbösséggel, mint magától értetődőt kezelik. Benne az egész európai műveltségben gyökerező eszmének az egyébként is különféle külföldi hatások alatt álló királyi kancellária gyakorlatában kibontakozó sajátos magyar alakját kell látnunk.

A magyar koronagondolat eredetiségét bizonyítja másik sajátossága és egyben második nagy eltérése is a cseh koronaeszmetől. Ez a hűség gyakori hangoztatása a koronával szemben. A *fidelitas* az Árpád-korban az alattvalót a királyhoz kapcsolta, a XV. században pedig az ország koronájához fűzi. Ez a hűség közvetlen, szinte személyes kapcsolatot létesít a korona és az alattvaló közt, s ez a kapcsolat, akár a XIII—XIV. században, az adományrendszerben jut kifejezésre. Míg az Árpád- és Anjou-korban a királynak, most a koronának tett hűséges szolgálat nyeri el jutalmát az adományban. Adományrendszer és koronaeszme összefüggésbe kerülnek tehát egymással. Ezt más országokban nem találjuk meg.

A XIV. században lengyel forrásokban is előfordul a *corona* a birodalmi egység, az egyes részek összetartozásának a jelölésére. A *corona regni Polonie*-nek azonban sokkal kisebb jelentősége van a lengyel alkotmánytörténetben, mint a magyar vagy a cseh koronának. Lengyelország a XIV. század elején a régi patrimonialis szervezetből kibontakozva közjogi jellegű állammá alakul át, amelyben a királynak a jogai nem személyéhez, hanem királyi méltóságához fűződnek. A *regnum Polonie* a XIV. század első felében már «nemcsak

földrajzi, hanem alkotmányos alakzat is, amelynek keretében bizonyos jogi elvek szerint állnak egymással vonatkozásban a fogalmába zárt alkotó tényezők».²⁶ Ez a *regnum* az előbbi két évszázadban végbement öröklési osztozkodásokból létrejött részországok felett álló egység. A lengyel király az egész területen eléri a főhatalmat, de egyik részben mint közvetlen fejedelem, a többiekben csak közvetve, mint legfőbb úr a rész-fejedelmek fölött. Mind az anyaország, mind az egész terület fölötti uralmat *regnum*nak nevezték. A *regnum Polonie*-nek ez a kettős használata a gyakorlatban bizonyos homályosságot okozott s előidézte azt a törekvést, hogy a két fogalom megkülönböztetésére új, külön elnevezést honosítsanak meg. A XIV. század közepétől kezdve, míg a lengyel királyság jelölésére továbbra is a *regnum Polonie* marad használatban, addig a lengyel birodalom megjelölésére időről-időre előfordul a *corona* elnevezés. Az egész folyamat és különösen a használatba vétel időpontja a mellett szól, hogy ez az új megjelölés nem nemzeti képződmény, hanem kész, és pedig a legközelebbi szomszédságban kifejlődött minták utánzása révén jutott Lengyelországba.

IV. Károly császár és cseh király hivatalos fogalom-megjelölésként használja a *corona* szót, mikor 1348-i és 1355-i privilégiumaiban Sziléziának Csehországtól való jogi függését, hűbéri viszonyát akarja kifejezésre juttatni. Szilézia a cseh államnak alávetett országrész, mint a cseh királyi hatalom alatt álló többi országok. Sziléziának Csehországhoz való viszonya a cseh korona magasabbrendű szervezetében a legnagyobb hasonló-

²⁶ Balzer i. m. 246. Ebben B. az öt minden munkájában jellemző analízáló módszerrel tárgyalja a korona kérdését.

ságot mutatja a lengyel részországoknak a lengyel királysághoz való ugyancsak hűbéri viszonyához. Mindkét esetben osztozás útján levált területek állnak szemben az anyaország nagyobb egészével. Cseh befolyásra kell következtetnünk abból, hogy amikor megállapodik a *corona regni Bohemie*, fellép a *corona regni Polonie* is.²⁷

Ezt a kifejezést először Nagy Kázmér használja 1356-ban, amikor a schweidnitz-jaworski hercegségben «nobis, regno seu corone Polonie» szolgáló jogokról lemond Csehország javára. 1365-ben a drezden-santocki hűbéreseket hódoló iratukban azt mondják, hogy váraik már régóta «ad coronam regni Polonie» tartoztak, a továbbiakban pedig hűségre kötelezik magukat a királynak és koronájának (*sibi et sue corone*).

Mikor Nagy Lajos 1368-ban lengyel kereskedőknek Magyarországon bizonyos szabadságokat ad, így fejezi ezt ki: «Lengyelország kereskedőit, a királyi szent korona híveit megvédeni tartozunk...»²⁸ Ez azonban kétségtelenül a magyar királyi kancellária szava s Balzerrel ellentétben «a királyi szent koronán» hajlandók lehetnének nem a lengyel koronát, hanem a magyar szent koronát érteni. Erre azonban rácsfol két más adat. 1377-ben Nagy Lajos így ír Krakkóról: «az én szent koronám joghatóságának alávetett város...»²⁹ A király tehát magyar koronája mintájára szentnek nevezi lengyel koronáját is. Nem szabad itt az uralkodóban

²⁷ Balzer i. m. 249—251.

²⁸ ... regni Polonie predicti, sacre regie corone fideles... protegere debemus... U. o. 251—252.

²⁹ ... civitas sacre mee corone subdata. Mon. medii aevi hist. res gestas Poloniae illustrantia. V. 66. (Bartonic Emma adata, Századok 1936. 404.)

megtestesülő egységes uralomra, a magyar és a lengyel alattvalókat egyaránt magához fűző szent koronára gondolnunk, hanem a magyar szent korona példájára elgondolt lengyel szent koronára, tehát a magyar koronaszme lengyel utánzására. Ezt bizonyítja, hogy Nagy Lajos egy alkalommal «a mi Magyarországunk és Lengyelországunk szent koronáinak alattvalóiról» beszél.³⁰ Ezek a kifejezések minden bizonnyal a magyar királyi kancellária gyakorlata alapján nyertek alkalmazást Lengyelországban.

E mellett Nagy Lajos is folytatta a *corona regni Polonie* kifejezésnek használatát a lengyel birodalmi egység megjelölésére. Szép példa erre a király kassai privilégiuma 1374-ből, amikor leányai öröklési jogának elismerése a lengyel birodalom egységét esetleg veszélyeztethette: «De mivel az ország koronája ez öröklések útján valamely módon felolvasztható, szét törhető vagy bármiképpen megsérthető volna, igaz hittel, minden csalárdság nélkül, hitünk esküje alatt megigérjük, hogy Lengyelország koronáját épen és sértetlenül megőrizzük és semmiféle földjeit vagy azok részeit nem fogjuk tőle elidegeníteni vagy azokat kisebbiteni, hanem növelni és visszaszerezni...»³¹

A *corona regni Polonie* tehát éppúgy a lengyel birodalom oszthatatlan egységét, integritását fejezi ki, mint a *corona regni Hungarie* a magyarét vagy a *corona*

³⁰ 1380: regnorum nostrorum Hungarie et Polonie sacris coronis subiecti. Bartoniek adata, u. o.

³¹ ... promittimus... ipsam coronam regni Polonie semper salvam et integram ac illibatam conservare et nullas terras vel partes earum ab ipsa alienare vel minuere, sed eam augere et recuperare... Dipl. Eml. III. 87.

regni Bohemie a csehét. A területi egységnek ez a megjelölése különösen szükséges volt akkor, amikor Lengyelország más országokkal került összeköttetésbe, mint Nagy Lajos alatt Magyarországgal, majd halála után Litvániával. Mikor 1385-ben a litván Jagelló (II.) Ulászló házassági szerződést kötött Hedviggel, Lajos leányával, a két ország egyesülése oly módon történt meg, hogy a litván uralkodó kötelezte magát, hogy litvániai és oroszországi földjeit örökre Lengyelország koronájához csatolja.³² Ebben az állandó únióban Lengyelországot Litvániával szemben ezután *corona regni Polonie* vagy csak egyszerűen *corona* névvel jelölték.

A korona a XIV. század második felétől kezdve az állami főhatalmat is jelentette, amelynek az alávetett területek hűséggel tartoznak.³³ Ennek a főhatalomnak elismerése jeléül Nagy Lajos a kassai privilégiumban minden telek után adót hozott be.³⁴

A lengyel «korona» az ország és az alkotmány történetének fontos időszakában az egység és birodalmi összetartozás jelölésére került ugyan használatba, de mint idegenből vett fogalom az alkotmány további történetében szerepet nem játszott és korántsem lett oly jelentős, mint akár a magyar, akár a cseh korona a XV. században.

Lengyelországon és Csehországon kívül Szerbiában

³² ... terras suas Lithuanie et Russie corone regni Polonie perpetuo applicare. Balzer i. m. 268.

³³ Włodimir kioviai herceg 1388-ban hűséget fogad Ulászló királynak, feleségének Hedvignek és Lengyelország koronájának. Dipl. Eml. III. 764. Más adatok Bartoniek i. m.

³⁴ ... in signum summi dominii et recognitionem corone regni Polonie.

is előfordul a korona megszemélyesítésének néhány emléke. Ezekben szerb részről is a magyar korona-eszme kétségtelen hatását ismerik fel. Így Milutin király, IV. Béla veje a XIV. század elején az oklevelekben ott szokásos átokformulát maga és «Istentől adományozott koronája nevében» mondja ki, Dusán cár pedig 1355-ben «az összes szent cárok és az Istentől adott szent korona nevében».³⁵

³⁵ Alexandre Soloviev ; *Corona Regni. Przewodnik historyczno-prawny*. 4. évf. Lwów, 1934. 43, 45.

9. Az organikus állameszme.

Az egyházi eredetű koronaeszmen kívül a középkorban még egy általánosan elterjedt, ugyancsak az egyházi gondolkorból származó államelmélettel találkozunk : az államnak, az emberek e legfontosabb társulásának emberi szervezatként való elképzelésével. E tan kifejlődéséről és lényegéről legbehatóbban Otto Gierke értekezett a «Das deutsche Genossenschaftsrecht» című klasszikus munkájában,¹ amelyet Althusiusról, a nagy állambölcselőről írott fejtegetései egészítenek ki.² Gierke eredményeihez későbbi írók nem sokkal járultak hozzá. Hogy a magyar organikus államfelfogás gyökereit tisztán láthassuk, vázlatosan ismertetjük itt Gierke felfogását.

Az állam organikus szemléletét már a görög bölcselők gondolkörében megtalálhatjuk. Plato, de valószínűleg már Sokrates is úgy képzelte el az államot, mint nagy, élő emberi szervezetet. Így gondolkozott Aristoteles is. A sztoikusok alkották meg a rómaiaknál gyakran alkalmazott *corpus reipublicae* fogalmat, amennyiben az egyedeknek és egyesülésüknek önálló testi egységet és saját életelvet követeltek. Cicero is organizmusnak fogja fel az államot (totum corpus

¹ Berlin, 1868—1881.

² Johannes Althusius, 3. kiadás, Breslau, 1913.

reipublicae, és ebben megkülönbözteti az egész test egységét a tagok sokaságától.³

Az antik bölcelet felfogását az államról, mint élő szervezetről, a keresztény teológia az egyházra vitte át és ezt mint önálló, szerves egészet fogta fel. Az organikus elképzeléshez azonban vallási, misztikus elemek is járultak, amelyeket legjellemzőbben ez a formula fejez ki: az egyház Krisztus misztikus teste, *corpus mysticum Christi*. A keresztény kultuszközség mindenkinek vallási egyenlőséget és egymással való benső kapcsolódást, közösséget ígért. De mivel az egyház a dogma, a papság és a szentségek útján erős különbségeket fejlesztett ki önmagában, az egészet csak olyan szolidáris organizmus gondolatában tudta összefoglalni, amelyen belül minden tagnak megvan a maga célja, melyben minden tag elvégzi a ráháruló működést az egész érdekében.⁴

Ez a felfogás Szent Pál tanításán alapszik. Ő tekinti a hívők közösségét Krisztus egységes testének és Krisztust a test fejének. A közösség egész, amelyet Isten szelleme hat át. «Mert miképpen egy testben sok tagunk van, minden tagnak pedig nem ugyanazon cselekedete van: azonképpen sokan egy test vagyunk Krisztusban, egyenként pedig egymásnak tagjai vagyunk.»⁵ Ezek a gondolatok, amelyek először csak a község életének belső, szellemi oldalára irányultak, alkalmazást nyertek a külső, jogi szerve-

³ Gierke III. 14—22.

⁴ E magyarázat Troeltsch-é: *Die Soziallehren der christlichen Kirchen*. Tübingen, 1923. 296.

⁵ Róm. 12, 4—5. (Kath.) Ezt és a többi ide vonatkozó helyet felsorolja Gierke III. 108.

zetre. A teológiai gondolkörben az egyházat szervezeti kialakulásában Krisztus testéhez hasonlították. De Pál apostol ezeket is mondja: «A hálaadásnak pohara, amelyet megáldunk, nem a Krisztus vérével való közösségünk-é? A kenyér, amelyet megszegünk, nem a Krisztus testével való közösségünk-é? Mert egy a kenyér, egy test vagyunk sokan; mert mindnyájan az egy kenyérből részesedünk.»⁶ E sorokat összeköttetésbe hozták az előbbiekkal oly értelemben, hogy a tagok és a fő közötti összefüggést az egyház a kenyér és a bor misztériumával közvetíti. Így jelent meg az egyház, mint *corpus mysticum*, amelyet egyfelől Isten misztikus módon élő egységgé kötött össze, másfelől azonban, mint test, külső összetett lényként is szerepel.⁷

Az egyház misztikus testének a feje Krisztus. Általa érik el a tagok is az egyház célját: az örök üdvösséget. A kép már korán teljesen kifejlődött. Böethius már 500 körül írja: «Az egész világon elterjedt az égi tanítás, egyesülnek a népek, egyházak keletkeznek, *egy* test lesz, hogy betöltse a kerek világot s ennek feje

⁶ 1. Kor. 10, 16—17. Ezt és a következőket l. Gierke III. 109—110.

⁷ Alois Dempf szerint a Krisztus misztikus testéről szóló tannak nincs semmi köze a biológiai organikus közületek fogalmához. Organizmus és tagozottság e tan részére csak kép a személyi és rendi típusok tömege és sora megjelenítésére. Az organikus test egysége csak morális kép az erkölcsi kötelezettségből következő kölcsönös szeretet ábrázolására. A szellemi életközösség Krisztusnak és egyházának titokzatos házassága, amelyet létrehoz, tulajdonává vált testének szerető odaadásával és megdicsőítésével. Ő a feje ennek a testnek, személyes uralkodója... Sacrum imperium, 1929. 82. és köv.

Krisztus a mennyekbe száll, hogy a tagok szükség-szerűen kövessék fejüket.»⁸

A pápa, mint Isten helytartója viszi át Isten akaratát az egyház tagjaiba. Az egész egyház szükség-szerű, egységes szervezet, amely a kánonisták szerint az emberi test mintájára nagyszámú, egymással összefüggő tagra oszlik. Ezek a tagok az egyes egyházak, *ecclesiae singulares*, fejük az *ecclesia Romana*. Mindezek a tagok külön hivatásukat és életüket a test közép-pontjától kiinduló felhatalmazásból kapják és az egész testtel való összefüggés nélkül nem állhatnak fenn.

De nemcsak az egész egyház, hanem a kollégiális berendezésű egyes egyházak is korporációk. A kánonisták szerint fejből és tagokból állanak ezek is: a püspök, az apát és minden más prelátus a fő, az egyházi testületben egyesült klerikusok vagy szerzetesek a tagok s mindketten együtt alkotják az egyháznak egységes testét.⁹ E felfogás legszebben a pápai dekretálisokban nyilatkozott meg, s ezek révén is válhatott elterjedtté és ismeretessé az egész egyházban, hiszen a XII—XIII. században e dekretálisokkal irányította a pápa minden keresztény országban az egyház ügyeit.

• Így olvassuk III. Sándor pápa egyik dekretálisában, melyet egy püspökhöz intézett a káptalanával fennforgó viszály ügyében: «Ügy hisszük, okosságod tudja,

⁸ «Diffunditur ergo per mundum caelestis illa doctrina, adunantur populi, instituuntur ecclesiae, fit unum corpus, quod mundi latitudinem occuparet, cuius caput Christus ascendit in caelos, ut necessario caput suum membra sequerentur». Boëthius, *De fide catholica* (kiad. Stewart & Rand. London, Heinemann 1918. 243. kk. sorok.) Ez adat ismeretét dr. Balogh József úrnak köszönhetem.

⁹ Gierke III. 249—252.

hogy Te és testvéreid egy test vagytok, úgy tudniillik, hogy helyesen Te a fej vagy és azok a tagok. Azért nem illik, hogy Te a tagok mellőzésével egyházad ügyeiben mások tanácsával élj, mivel ez kétségtelenül szembenáll mind a Te tisztségeddel, mind a szentatyák megállapításával.»¹⁰

Az egyetemes egyháznak azonban nemcsak minden egyes ecclesia, hanem minden hívő, klerikus és laikus, egyaránt tagja, s ha az egyik rangjánál, hivatásánál fogva előkelőbb is a másiknál, egyenlővé teszi őket a pápától, Krisztus helytartójától és az egymástól való kölcsönös függés. Ez a kettős kapcsolat idézi elő azt, hogy mint egy test tagjai, tulajdonképpen Krisztusban mindnyájan egyformán szabadok. Az organikus szemléletnek ezt a mozzanatát Gierke nem tárgyalja, pedig világosan kifejezi III. Ince pápa dekretálisa: «Mivel mindannyian egy test vagyunk Krisztusban, az egyesek pedig egymásnak tagjai, nem szabad a nagyobbaknak a kisebbeket, vagy az öregebbeknek a fiatalabbakat gyűlölni, hanem mindnyájan, akik egy egyházban egy Úrnak szolgálnak, *egyforma szabadságnak* örvendjenek, mivel súly és súly, mérték és mérték egyformán gyűlöletesek Istennél...»¹¹

Talán felesleges is hangsúlyozni, hogy az egyháznak ez a korporatív szemlélete Magyarországon az egyház-

¹⁰ c. 4. X. 3. 10.

¹¹ Quum omnes unum corpus simus in Christo, singuli autem alter alterius membra, non debent maiores minoribus aut seniores iunioribus invidere, sed omnes, qui in una ecclesia uni Domino famulantur, pari gaudeant libertate, quum pondus et pondus, mensura et mensura utcunque abominabile sit apud Deum... c. 6. X. 1, 2. (Comp. III. c. 1. de const.)

ban és a királyi udvarban egyaránt ismeretes volt. Az az élénk összeköttetés, amelyben a királyi udvar a szentszékkal állott, ezt éppen olyan természetessé teszi, mint a koronagondolat meghonosodását.

Csak néhány kiragadott példával akarom bizonyítani, hogy *egyházi* vonatkozásban az organikus szemlélet nálunk is elterjedhetett. IX. Gergely pápa IV. Bélához intézett levelében siratja, hogy a király, «az egyháznak előkelő tagja» híveinek pusztulásával oly kegyetlen sebet nyert.¹² IV. Béla viszont a francia királyt nevezi «az egyház oly előkelő tagjának» a pápától segítséget kérő levelében.¹³ IV. Sándor pápa figyelmezteti ugyancsak IV. Bélát, ne gyalázza meg királyságának felségét azzal, hogy «a hívők testétől elszakadva» a hitetlen tatárokkal szövetkezik.¹⁴ VI. Kelemen, mikor trónralépését közli Károly királlyal, őt az «egyház szellemi karjának» mondja.¹⁵

Persze nemcsak a királlyal szemben ad kifejezést a szentszék az egész egyházzal, valamint annak részeiről alkotott nézetének. IV. Ince Vancsai István volt esztergomi érseket, kit legátusként Magyarországra küld, «az egyház nagy és tiszteletreméltó tagjának» nevezi.¹⁶

¹² 1241. júl. 1 : eo maioris turbationis nube reperi-mur, quo te nobili ecclesie membro tanta tuorum strage fidelium tam crudeliter vulnerato, ecclesiam ipsam sauciatam gravis deploramus. Theiner I. 185.

¹³ 1248 : regem Francie, tam nobile membrum ecclesie. Theiner I. 231., Fraknoi Vilmos: Magyarország összeköttetései a szentszékkal I. 69.

¹⁴ 1259. Theiner I. 240.

¹⁵ 1342 : ... erga te velut spirituale ipsius ecclesie brachium... Theiner I. 648.

¹⁶ 1253. Theiner I. 219.

IX. Gergely IV. Béla kérésére elrendeli az esztergomi érseknek a tartományában levő bencés kolostorok meglátogatását és megreformálását «mind fejükben, mind tagjaikban».¹⁷ VI. Kelemen a nyitrai püspök védelmébe ajánlja a kalocsai egyházmegyében fekvő Szt. Demeter monostort, «minden tagjával, egyházával és a neki alávetett helyekkel...»¹⁸ XI. Gergely meg segélypénzek gyűjtése végett nunciust küld Magyarországra, mivel az egyháznak nagy terhei vannak, «amelyeket fiai, a főpapok és más egyházi személyek segítségével nélkül nem viselhet, mert illő és észszerű, hogy a tagok a fejnek és a gyermekek a szükségét szenvedő anyának segítségére jöjjenek...»¹⁹

Az egyháznak organikus szemlélete bizonyára nálunk is uralkodóvá vált. Mikor IV. László a pápai legátusnak esküt tesz a kúnok megtérítésére, elismeri, hogy királyságának kormányát és a koronát az egyháztól kapta, mint ahogy Szent István is a római egyháztól nyerte el a királyi koronát, «hogy attól mintegy fejtől az egész testbe elöntse ajándékait az isteni világosság...»²⁰

¹⁷ 1241: tam in capite, quam in membris... Theiner I. 179. Gyakran használt kifejezési mód, pl. 1337: ... la dicte Église de Bec entièrement en chief et en membres... Ordonnances des rois de France, IV. 64. 1351: u. o. 110.

¹⁸ 1344. Theiner I. 668. Hasonlóan írja 1361-ben János francia király: in dominio et proprietate temporalis olim dictorum priorum et conventus de Sancti Petri monasterio, membro ecclesie Sancti Martini. Ordonnances IV. 216.

¹⁹ 1377: ... decens sit et rationabile, quod membra capiti et filii matri subveniant indigenti. Dipl. Eml. III. 145.

²⁰ 1279: ... ab eadem Romana ecclesia matre omnium et magistra regni dyadema revelatione divina meruit obtinere, ut ab ea quasi quodam capite principali dona sua in omne corpus diffunderet lex divina... Theiner I. 339.

Az organikus felfogást bizonyára ugyanúgy alkalmazták az egyes egyházakra, mint az egyház egyetemére. Az esztergomi székesegyház és a Szent István születési helyén épült kápolna vizitációja alkalmából 1397-ben a káptalan a visitator kérdésére egyhangúan azt felelte, hogy tudomása szerint az esztergomi egyházat Szent István alapította, Magyarország többi egyházainak fejévé, anyjává és mesterévé rendelte, s az érseket főpappá és fejjé, a káptalant pedig tagokká tette.²¹ A káptalan tagjainak a kijelentésében egyrészt benne foglaltatik az a felfogás, hogy az egész magyarországi egyház test, amelynek feje az esztergomi egyház és tagjai a többiek, másrészt azonban megvan benne magának az esztergomi egyháznak organikus szemlélete is ; mint a pápák már a XII. században hirdették, ez az egyház is test, feje az esztergomi érsek, tagjai pedig a káptalan. Test a magyarországi egyház az 1460-i szepesi zsinat szerint is. «Mivel a tagoknak nem szabad a fejtől eltávozniok», elrendelik, hogy a zsinati hatóságuknak alávetett összes papok bizonyos imák érthető olvasásában az esztergomi egyháznak engedelmeskedjenek.²²

*

Az organikus szemléletet a középkor gondolkozása nemcsak az egyházi, hanem az állami közösségre is

²¹ ...quod sicut ipsi scire possunt, ipsa ecclesia Strigoniensis fundata fuit per beatum Stephanum, regem Hungarie... et erexit in metropolitenum, caput, matrem et magistrum aliarum ecclesiarum regni Hungarie constituens archiepiscopum in prelatum et caput, capitulum autem in membra. Fejér X/2. 519.

²² Kaprinai: Hung. Dipl. II. 469.

alkalmazta. Hiszen ez a gondolkozás nagyjában egységes, messzemenően közös elemekkel dolgozó, újításokra kevésbé hajlamos jellegű volt. Minden uralmat úgy fogtak fel, mint Isten uralmának kicsinyített képmását. Amint Isten a világot, a makrokozmoszt öröktől fogva, mint egyeduralkodó kormányozza, amint az emberi testet, a mikrokozmoszt a szellem vezeti és irányítja, úgy uralkodik a monarcha a *corpus politicum* felett is, amelynek ő a feje. A fej pedig a tagok felett áll, nem belőlük származik, nem tőlük nyeri uralmát.²³ Az egész emberiség közösségét a makrokozmosz mintájára külön rendeltetéssel Isten teremtette és a monarchikusan uralt egységes állam (*corpus mysticum, universitas, respublica*), amelynek minden egyházi vagy világi alkotó része, a maga egységét ebből a legmagasabb alapítású egységből vezeti le.²⁴ Minden ország, minden királyság, de minden más világi közület is a publicisták szerint test, amelynek tagjai vannak.

Ezt a szemléletet juttatja kifejezésre többek között Aquinói Szent Tamás is, akinek nagy hatását felesleges itt jellemezni: «Az összes emberek, akik egy közülethez tartoznak, testnek tekintetnek és az egész közület embernek.»²⁵ Az államélet alapja az organizmus erőinek összhangja. Ez hozza létre az élet egységét, amelyet a szervezet összeműködése folytán minden egészséges testben megfigyelhetünk. Aegidius Colonna (1247—

²³ Fritz Kern: *Gottesgnadentum und Widerstandsrecht*. Leipzig, 1914. 7.

²⁴ Gierke: *Althusius* 60—62.

²⁵ *Summa Theol.* II. 1. q. 81. a. Idézi Gierke: *Genossenschaftsrecht* III. 548; itt még számos korábbi és későbbi hasonló megnyilatkozást sorol fel.

1315), aki Szent Tamás félbenmaradt «De regimine principum» című munkájának mintájára és befejezésére ugyanilyen című művet írt, így fejezi ki ezt: «Amint látjuk, hogy az állat teste különböző egymáshoz kapcsolt és rendelt tagokból áll, úgy áll minden ország és minden gyülekezet különböző összekapcsolt és egy célra rendelt személyekből».²⁶

A császárpárti padovai Marsilius a XIV. század elején — Aristotelest követve — államtanát szintén az organikus elméletre építi fel. Amint az élőlényt a természet jól elrendezett részekből állítja össze, amelyek munkájukban kölcsönös összeköttetésben állnak egymással és az egészszel, úgy van a jól megalkotott és berendezett állam is észszerűen ilyenekből összetéve. Amint az élőlény és szerveinek összeműködése megteremti az egészséget, úgy biztosítja az államnak vagy országnak és részeinek egybehangzó tevékenysége a békét.²⁷ Amint a test részekből áll és az egyensúly megőrzése végett e részeknek arányosan kell nőniök, úgy van ez az államban is; az arányosság megszűnése itt politikai változásokat hoz létre. Az államban az uralkodó (principans) sohasem szünetelhet cselekvésében, amint az élőlény szívének működése sem állhat meg. Az állam más részeinek működése időnként megszűnhetik a nélkül, hogy az egyesek vagy a közösség kárt szenvednének

²⁶ ...sicut enim videmus corpus animalis constare ex diversis membris connexis et ordinatis ad se invicem, sic quodlibet regnum et quelibet congregatio constat ex diversis personis connexis et ordinatis ad unum aliquid. Aegidius Colonna I. 2. c. 12. Idézi Gierke III. 551.

²⁷ Previté-Orton: The Defensor pacis of Marsilius of Padua. Cambridge, 1928. Dictio I. cap. II.

miatta. De minden időben fenn kell maradnia a parancsolásnak és a közös örökösnek a fölött, hogy a törvény szerint mi szabad és mi tilos. Valahányszor valami meg nem engedett és igazságtalan történik, az uralkodónak kell e kérdéseket tökéletesen szabályozni, vagy megtenni azt, ami ennek a szabályozásnak utat mutat.²⁸

Nincs értelme annak, hogy Gierke annyira alapos fejtegetései után még részletesebben foglalkozzam e kérdéssel. Csak azt kívánom hangsúlyozni, hogy az államnak ez az organikus szemlélete nemcsak az állam-bölcselőknél, hanem az államok vezetőinél is általános volt, mint a középkori műveltségnek az uralkodók kancelláriáiban jól ismert és gyakran alkalmazott járuléka.

A kúria és a legisták e tanításának hatásával Európaszerte találkozunk. Angliában már a XIII. század végén feltűnik az a gondolat, hogy az ország test, területének részei pedig tagjai a testnek. Így Wales «Anglia testének része».²⁹ Egy bíró 1365-ben tett kijelentése szerint a parlament az egész ország testét képviseli.³⁰ Mikor 1399-ben, II. Richard letétele után a későbbi IV. Henrik bejelentette a Lancaster-ház trónigényét, angol nyelven e szavakkal fordult a parlament megtartása végett egybegyűltekhez: «Az Atya, Fiú és a Szentlélek nevében én, Lancasteri Henrik követelem Anglia király-

²⁸ U. o. Dictio I. cap. XV. 10, 13.

²⁹ ...pars corporis eiusdem (Anglie). 1284, Statutum Walliae. Idézi Maitland: The constitutional history of England. Cambridge, 1926 (reprinted), 330.

³⁰ ...le Parliament represente le corps de tout le Royalme. Maitland: Selected essays. Cambridge, 1936. 107.

ságát és koronáját összes tagjaival és tartozékaival.»³¹ Itt tehát már a korona tagjairól van szó. IV. Henrik kancellárja, Beaufort püspök pedig egy parlamenti beszédében minden országot emberi testhez hasonlított, amelynek jobboldala az egyház, baloldala a világiak, többi tagjai az ország rendjei, akiknek tanácsát a király a parlamentben hallgatja meg.³² A XV. század elején tehát már a parlament szerepét is belevonják az organikus elméletbe.

E század folyamán Angliában egyre sűrűbben nyilvánkozik meg az állam antropomorfikus szemlélete. Thomas Chaundler, oxfordi egyetemi kancellár Plutarchos államtest-képét alkalmazva testnek látja Angliát, amelyben a király és a főpapok a lélek, de helyet találnak a hercegek, grófok, lovagok és a szántóvető nép is, mint tagok.³³ Fortescue, VI. Henrik főbírája, Mátyás király korában híres és később többször kiadott munkájában (*De laudibus legum Angliae*) az országok eredetét magyarázva szintén a korporációs szemléletből indul ki: Szent Ágoston szerint, mint mondja, a

³¹ In the name of Fadir, Son and Holy Gost, I Henry of Lancastre chalenge yis Rewme of Yngland and the Corone with all ye membres et ye appurtenances... E. C. Lodge-G. A. Thornton: *English constitutional documents 1307—1485*. Cambridge, 1935. 30—31.

³² 1404: ...resembla chescun Roialme a un corps de homme, per ont la partie dextre il ressemble a seinte Englise et la partie sinistre a la Temporaltee, et les autres membres a la Communaltee du Roialme, per ont mesme nostre Seigneur le Roi veullant avoir advis, conseil et assent generalment des toutz les Estates de son Roialme ad fait sommoner son Parlement au present. *Chrimes i. m.* 116.

³³ U. o. 332.

nép emberek gyülekezete, amelyet megegyezés és érdekközösség kapcsol össze. De az ilyen nép, mint test, nem lehet fej nélkül : különben nem is nevezhetnék testnek, hanem csak csonknak. Ezért a nép, amikor magát «országga, szóval politikai testté» akarta alakítani, mindig irányítót állított az egész test élére, akit e miatt királynak neveznek.³⁴ Amint a természetes testben a szív az először élő, benne van a vér, amelyet minden tagba elküld, s amelyből ezek táplálkoznak és élnek : úgy a politikai testben a nép szándéka az először élő, tudniillik a nép politikai hasznáról való gondoskodás, amelyet a politikai test fejébe és minden tagjába elküld, és ezzel táplálja és élteti azt. A törvény pedig, amely szerint az emberek gyülekezete néppé lesz, a természetes test idegeinek a szerepét tölti be, mert, miként a test szerkezete az idegek útján szilárdul meg, úgy a törvény köti össze az ilyen misztikus testet és tartja fenn a tagok és a csontok egységét, a törvény igazsága szilárdítja meg a közösséget, amint a természetes test az idegek által kapja meg jogait. És amint a fej nem változtathatja meg a test idegeit és nem tagadhatja meg a tagoktól erejüket vagy a vér táplálékát, úgy a király sem változtathatja meg a törvényt és nem vonhatja meg a néptől éltető lényegét annak akarata ellenére.³⁵

Még tovább megy az antropomorfikus szemléletben Fortescue kortársa, kora legműveltebb embereinek egyike, Russel püspök, aki mint kancellár így beszél a király nevében a parlamentben : «Mi a gyomra és hol

³⁴ ...quem per analogiam in regnis, a regendo regem nominare solitum est. Lodge—Thornton i. m. 39.

³⁵ U. o.

van a méhe ennek a nagy köztestületnek (publick body), Angliának, ha nem az és ott, ahol a király van udvarával és tanácsával? Mert ott emésztődik meg mindenféle étel, nemcsak a köz, hanem a fogak táplálására szolgálók is... és néha az orvosságul szolgálók, t. i. azok, amelyek alkalmasak a szabadon elkövetett kihágások orvoslására.»³⁶ A gyomor bizonyára Menenius Agrippa meséjével kapcsolatban kap ilyen előkelő helyet. A késő középkor organikus államszemléletében keresztény és klasszikus gondolatok fonódnak össze. Máskor meg így szól a tudós kancellár: «A keresztény birodalmak politikája mutatja, hogy különösen a mi napjainkban az ő köztestük három nevezetes részből tevődik össze: az uralkodóból, a nemességből és a népből.»³⁷ Máskor, a királyról szólva: «Milyen elrohadt, érzéketlen és elhalt tagja ennek a nagy angol testnek az, aki nem érez együtt a fej fájdalmával!»³⁸ Egy alkalommal meg arról beszél, hogy háromfajta test van: természetes, mesterséges és asszociált, majd több ízben hivatkozva Szent Pálra, így folytatja: «A harmadik, amely politikai test, olyan, hogy nem maradhat gondozás és jó gondozók nélkül. Ebben az angol politikai testben három rend van, mint főbb tagok egy fej alatt: az egyházi urak, a világi urak és a communes rendje. A fej a mi szuverén, itt jelenlevő urunk királyunk. Úgy van ez a misztikus vagy politikai testben, a népközösségben, hogy minden rendnek támogatnia kell a másikat... Adná Isten, hogy ez a mi angol népünk gondolna a saját testére, ez országnak a közös testére,

³⁶ Chrimes i. m. 333.

³⁷ U. o. 168.

³⁸ U. o. 176.

ahol persze egy nagy személyiség gyakran csak kicsiny tag. És bizony senki sem lehet soha olyan nagy, hogy ha az ő tetteivel ez a test romlásba jut... akkor bármi is legyen ő, mégis csak a test megromlott tagjává ne váljék, amely nem képes megmenteni azt a pusztulástól...»³⁹

Maitland, a kiváló angol alkotmánytörténész közli azt a «felejtethetetlen képet», amelyet VIII. Henrik egyik törvénye fest az angol államról: «Különböző hitelt érdemlő régi történetek és krónikák nyíltan kijelentik és kifejezésre juttatják, hogy ez az angol királyság birodalom (empire) s annak tartják a világon, s hogy *egy* legfőbb fő és király kormányozza, akié az angol birodalmi korona méltósága és királyi státusa, akinek mindenféle rendű és rangú népből, egyháziaknak és világiaknak nevezettekől összetett politikai test van kötelezve Isten után természetes és alázatos engedelmes-ségre.»⁴⁰ 1559-ben pedig így érvelnek: «A királynak kettős minősége van, amint két teste: az egyik természetes test, a másik politikai. Tagjai az ő alattvalói, ők együtt testületet alkotnak... a király egy testületet alkot velük, ők meg a királlyal, ő a fej, azok a tagok és egyedül ő kormányozza azokat.»⁴¹ Nem sokkal utóbb meg úgy nyilatkoznak, hogy az öngyilkosság

³⁹ U. o. 180.

⁴⁰ 1532: governed by One supreme Head and King, having the dignity and royal estate of the Imperial Crown of the same, unto whom a body politic, compact of all sorts and degrees of people, by names of Spirituality and Temporality been bounden and owen to bear, next to God, a natural and humble obedience. 24 Hen. VIII. c. 12. Idézi Maitland: Selected essays 107.

⁴¹ Edmund Plowden: The commentaries or reports of London. 1779. 234.

bűn a király ellen, «ő ugyanis a fej, amely elveszti misztikus tagját.»⁴²

A szemlélet tehát eljutott Krisztus misztikus testétől a király misztikus testéhez, amelynek mindenegyes alattvaló tagja. Az egyszerű kép, amelyet Szent Pál használt, teljesen bonyolulttá lett. Nem is tudott ki-fejlődni belőle az állam személyisége. Legyőzte ezt a képet a királyi corporatio sola, amelyet, mint láttuk, Coke fogalmazott meg és amely az ő nyomán lett uralkodóvá az angol jogrendszerben.⁴³

Érdemes még megemlíteni, hogy miként a kánonisták szerint az egyetemes egyházon belül az egyes egyházak is testületek, úgy hasonlították Angliában is az államnál alacsonyabbrendű közületeket is a szerves testhez, így a countyt, vagy a várost, amely a polgármesterével együtt politikai test (corps politik).⁴⁴

Az organikus gondolat Franciaországban is megvan, bár sokkal szerényebb mértékben : a XV. század elején a korona olyan test, amelynek a királyi birtokok a részei.⁴⁵

A német birodalmi kancellária is ismerte és alkalmazta az organikus felfogást. Habsburgi Rudolf 1274-ben meghívja Lübeck városát nagyobb tanácskozásban való részvételre, melyet a «birodalom megromlott állapotának megjavítására» és a közbéke helyreállítása

⁴² 1561, Hales v. Petit ügyben. Plowden i. m. 261.

⁴³ Erről Pollock-Maitland i. m. 489 és köv., és F. W. Maitland : Collected Papers III. kötetében, The crown as corporation c. cikkben.

⁴⁴ Pollock-Maitland i. m. I. 491—492. Year Books 21 Ed. IV. 7, 12. stb.

⁴⁵ Karpát : K dejinám... 21.

végzett hívott össze, «mivel a dolgok természete szerint lehetetlen, hogy az egész testet a fej kormányozza a tagok támogatása nélkül», vagyis az uralkodó az alattvalók közreműködése nélkül, és kívánatos — a császár szerint, — hogy «ami tudvalevőleg az egyeseket érinti, azt az egyesek helyeseljék.»⁴⁶ A választó fejedelmek is testnek tekintik a birodalmat és a birodalom koronáját, tagoknak az egyes országokat. Így 1353-ban, mikor a választófejedelmek hozzájárulnak ahhoz, hogy Eger városát a birodalom a cseh királyságnak és koronának elzálogosítsa, ezt azért teszik, «mert az említett cseh királyság a császári koronának méltó és nemes tagja.»⁴⁷ A német választófejedelmek már a XIV. század közepén, mint a birodalmi hatalom részesei, a maguk országait és Csehországot is a birodalmi korona tagjainak tekintik. Az egyházi eredetű koronaeszme és a klasszikus állam-bölcselőktől eredő, az egyház útján közvetített misztikus államtest-gondolat egyesülése tehát a német-római birodalomban már ekkor megtörtént.

Ezek után nem csoda, hogy ugyanabban az időben, amikor IV. Károly császársága alatt az uralkodó Csehországot tekinti a német-római szent birodalom központjának, s a cseh birodalom kiépül, ugyanazt a szemléletet a cseh birodalomra és a cseh koronára is alkal-

⁴⁶ MGH Const. III. 56. sz. 50. Idézi Carlyle: A history of the mediaeval political theory in the West. V. London, 1928. 137.

⁴⁷ ... cum prefatum regnum Boemie imperialis corone dignum quidem et nobile membrum existat... vagy ahogy a választófejedelmek a városi tanácsnak németül írják: wanne auch das künigreiche zu Beheim ein edlez, wirdigez gelied ist der Römischen Cronen. Flieder i. m.: Sbornik IX. 131. és H. Schreuer i. m. 74.

mazzák. Itt is találkozunk a koronafogalomnak és a királyság szerves szemléletének összekapcsolásával. 1350-ben már nem az ország, hanem az ország és a korona testéről beszél János, Morvaország-őrgrófja, amikor «azoknak a jogoknak, hasznoknak és tartozékoknak visszaszerzésére, amelyeket Csehország királyságának és koronájának testéből idegenítettek és vontak el, bármely okból és bármely alkalommal, az említett ország és korona hercegei, bárói, hűbéresei és többi emberei, annak hívei és alattvalói ellen» a cseh királynak segítséget ígér.⁴⁸

*

Ha az organikus államszemlélet nyomaival Európaszerte találkozunk, eleve feltehetjük, hogy ennek az egyházi eredetű gondolatnak nálunk is gyökeret kellett vernie, hiszen a műveltség hordozói nálunk is hosszú időn át kizárólag egyháziak voltak. A magyar organikus szemlélet egyházi gyökereit az elmondottak után fölösleges ugyan külön kimutatni, egy-két közvetlen bizonyíték mégis megerősítheti állításunkat. III. Honorius pápa 1219-ben eltiltja az esztergomi érseket attól, hogy a kalocsai érsek tartományában a palliumot viselje és a keresztet maga előtt vitesse, egyben inti a két érseket, hogy hagyjanak fel a viszálykodással, «mert ebből egész Magyarországon botrány keletkezhetik általatok, kik annak fő tagjai vagytok.»⁴⁹ Gentilis pápai legátus pedig

⁴⁸ ...ad recuperationem iurium, utilitatum et pertinentiarum, que de corpore regni et corone Boemie quavis occasione seu causa alienata sive distracta noscuntur adversus principes, barones, vasallos et ceteros homines dicti regni et corone, fideles ipsius et subditos... Sbornik IX. 137.

⁴⁹ ...posset ex hoc in toto regno Ungarie per vos, qui estis principalia membra eius, scandalum generari. Theiner I. 22.

mint szent zsinati határozatot mondja ki Károly Róbert megválasztása után, hogy «mivel a tagoknak nem szabad a fejtől elszakadni», a főpapok, a bárók és a nemesek engedelmeskedni tartoznak neki.⁵⁰

Mind a két kép arra a regnumra, országra vonatkozik, amely a király mellett résztvesz a kormányzásban: az előkelőkre, az egyházi és világi nagybirtokosokra, akik, mint láttuk, már a XII. században az egész országot képviselik.⁵¹ Ők szerepelnek Zsigmond idejében, mint a közhatalomnak a királlyal egyenrangú tényezői, és ilyen értelemben néha a király is hivatkozik rájuk. Így ad Zsigmond parancsot a leleszi konventnek «a főpapok és bárók elhatározásából és akaratából és az ő személyükben.»⁵² Vagy máskor, midőn Zsigmond gabonakiviteli tilalmat hirdet, ezt maga, főpapjai és bárói tilalmának mondja.⁵³ Ha nincs király, ők képviselik az országot: I. Ulászló választási feltételeikben azt mondja követeiről, hogy «az egész ország megbízására és tekintélyére támaszkodnak.»⁵⁴

Az ő kifejezett beleegyezésükkel szokott a király az ország nevében szerződéseket kötni, amit különösen Velence tartott szem előtt, mint láttuk, a szerződések kötelező erejének biztosítása végett. Ily szerződések

⁵⁰ Bartoniek E. adata, Századok 1936. 398.

⁵¹ L. fent

⁵² 1403. május 1.: *ex deliberatione eorundem prelatorum et baronum voluntate ipsorumque in personis...* Fp. Kállay cs. lt.

⁵³ 1433: ...*qui contra huiusmodi nostrum ac dictorum prelatorum et baronum nostrorum interdictum ipsas fruges exportare vellent...* Fejér X/7. 487.

⁵⁴ ...*mandato et auctoritate tocius regni fulcitos...* Kovachich: Supplementa I. 477.

megkötésére küldött magyar követeknek a király meghatalmazása mellett az övékre is szüksége volt. Ilyet kaptak I. Ulászlónak Erzsébethez, Albert király özvegyéhez küldött követei. A király megbízó levele szerint a követek az ő és összes alattvalói és hívei nevében tárgyalhatnak,⁵⁵ a rendek pedig arra adnak teljes hatalmat, hogy — mint mondják — «király urunk és a mi követeink király urunkon kívül mi helyettünk, mi és ennek az egész országnak és alattvalóinak nevében» egyezzenek meg a királynéval és tanácsosaival.⁵⁶ Még Mátyás idejében is előfordul, hogy az ország nagyjai a királynak nemzetközi jellegű ígéretét szavatolják. Mikor 1475-ben Mátyás kegyelmébe fogadja István moldvai vajdát és védelmet biztosít neki, ezt az oklevelet az egyházi és világi előkelők pecsétjükkel külön megerősítik s hitükre és becsületükre ígérik, «hogy a király az előbbi cikkeket minden pontjukban és tartalmukban sértetlenül meg fogja tartani.»⁵⁷

Ezekből az előkelő urakból áll a király tanácsa. A

⁵⁵ 1441 : plenissimum mandatum facultatemque et auctoritatem nostro et omnium subditorum adherentiumque et fautorum nostrorum nominibus... ad accedendam presentiam dicte domine regine... Teleki X. 104.

⁵⁶ 1441 : Prelati, barones, comites, milites, procures et nobiles regni Hungaria... dedimus... plenissimum mandatum facultatemque et auctoritatem post dictum dominum nostrum regem pro nobis, nostro ac totius regni huius ac subditorum eius nominibus ad conveniendum cum prefata domina regina suisque consiliariis. A végén még mentegetik magukat, hogy gyorsabb kiállítás kedvéért csak a hatalmasabbak pecsétjével erősítették meg a megbízólevelet, de ezek valamennyiüket képviselik : cum efficacissima representatione facultatis omnium nostrum. Teleki X. 107.

⁵⁷ Teleki XI. 539.

tanács testnek tartja magát: akik a tanácsban részt vehetnek, a tagjai, és ha van király, ő a feje. 1445-ben az országos tanács birtok visszaadására ad parancsot Szentgyörgyi György grófnak; felszólítja őt, hogy engedelmessédjék a tanácsnak, «amelynek, amint hiszszük, különleges tagja vagytok».⁵⁸ Frangepán Márton, mikor Hunyadi Jánosnak hűséget fogad, megígéri, hogy az országnak és szent koronájának híven fog szolgálni, «mint az országnak hű tagja».⁵⁹ V. László pedig Brankovics György rác despotát mondja ez ország hű tagjának.⁶⁰

E mellett azonban már a XIV. században találkozunk azzal a felfogással, hogy az ország tagja mindenki, aki az országgyűlésen való megjelenésre jogosult, illetőleg mindenki megjelenhetik az országgyűlésen, akit az ország tagjának tekintenek. Kiket értenek az ország tagjain a Károly Róbert uralkodása elejéről való országgyűlési meghívó szavai? «Mindenkinek egyenként, akik magukat országunk tagjainak vélik... királyi tekintélyünkkel elrendeljük, hogy a mondott helyre és napon gyűljenek össze».⁶¹ A Csák Máték

⁵⁸ 1445. máj. 14: ...vestram presentibus requirimus magnificentiam diligenter, quatenus decreto seu institutis nostris huiusmodi, cuius membrum, uti credimus, estis speciale.... Knauz: Az országos tanács... 29.

⁵⁹ 1447: ideo nos huic regno et sacre ipsius corone fideliter servire iuxta fidele membrum pretacti regni volentes... Frangepán I. 349.

⁶⁰ Kaprinai: Hung. Dipl. 372. 1453: huius regni membri fidelis...

⁶¹ 1318: ...omnes et singulos, qui se regni nostri membra existimant, ad prefatum locum ac diem auctoritate regia precipimus convenire... Kovachich: Supplementa I. 266.

idejében alig tekinthette magát minden kisbirtokos nemes az ország tagjának.

Ha meggondoljuk, hogy országgyűlés és tanács közt hatáskörben nincs különbség a XV. század közepéig az előbbi javára, akkor helytálló a meghatározás, hogy az ország tagjainak tekinthetők mindazok, akik az ország ügyeinek az intézésében résztvehetnek. Mind a királyi tanács (vagy országtanács), mind az országgyűlés «az ország egész testét képviseli.» Így 1441-ben kiemelik ezt a tényt az ország Budán összegyűlt előkelői, mikor az Erzsébethez küldendő követnek meghatalmazást adnak.⁶² 1450-ben pedig, mikor Giskra Hunyadival, a főméltóságokkal és «néhány» más báróval és nemessel békét köt, ez utóbbiak «a dicső Magyarország egész összeségének nevében és személyében» szerződnek.⁶³

A XV. század közepétől kezdve intézményessé vált országgyűléseken megjelent rendek is használják a törvények bevezetésében azt a képet, hogy ők az ország testét alkotják, az egész testnek, vagyis az ország összes tagjainak a képviselőjében jelennek meg, megbízóik és ők maguk tehát az ország tagjai. Ez a kép mind a képviselői, mind a tömeges országgyűlések végzéseiben megjelenik. Így állapítja meg az 1435. évi II. decretum, hogy a megjelent főpapok, bárók és nemesek az ország egész testét a távollevők

⁶² Prelati, barones, comites, milites, proceres et nobiles regni Hungarie Bude congregati totum corpus regni Hungarie representantes... Teleki X. 107.

⁶³ ...cum... quibusdam ceteris baronibus et regnicolis protunc insimul congregatis nomine et in persona totius universitatis incliti regni Hungarie... Teleki X. 257.

teljes felhatalmazásával képviselik, vagyis a gyűlést úgy kell tekinteni, mintha az ország minden tagja megjelent volna rajta.⁶⁴ Az országtest képét megtaláljuk e kor néhány más törvényében is,⁶⁵ egyebeket pedig e kép használata nélkül egyszerűen az egész ország nevében hoznak.⁶⁶

Ha az organikus elmélet egyházi eredetét ismerjük, természetesnek kell tartanunk, hogy a gyűlésnek testként, test képviselleteként való felfogása ugyancsak megjelenik az egyházi irodalomban, a zsinatokkal kapcsolatban. A tartományi és az egyetemes zsinatokon megjelenő főpapok egyházukat képviselik, az egész világról összegyűlt egyházfejedelmek pedig, mint test, az egész egyházat.⁶⁷

A XV. század közepén minden nemest az ország tagjának tekintenek. Legjobb bizonyítékokat találunk erre Hunyadi János nemesítő leveleiben, amelyekkel valakit az ország tagjainak sorába emel. Így 1450-ben egy firenzei olaszt és családját a főpapok és bárók tudtával és különös kegyelemből «a nemtelenség és parasztság egész igájából teljesen és tökéletesen kivéve és felmentve őket és összes örököseiket Magyarország igazi nemeseinek gyülekezetébe és különös tagja gyanánt vélte felveendőnek.»⁶⁸ Egy másik esetben csaknem

⁶⁴ ...de eorundem prelatorum et baronum nostrorum, necnon nobilium regni nostri, totum corpus eiusdem regni cum plena facultate absentium representantium unanimi voto, consilio... fogadták el a törvényeket.

⁶⁵ 1439 (rendi példány), 1447, 1458.

⁶⁶ 1468, 1470, 1474, 1481, 1486.

⁶⁷ Gierke: Althusius 213.

⁶⁸ 1450. febr. 25: ex certa nostra ac dominorum prelatorum ac baronum regni nostri scientia et gratia speciali ab

szó szerint megegyezően történik a nemesítés azzal a különbséggel, hogy a tanács legelőkelőbb tagjai, az esztergomi érsek, a nádor, az erdélyi vajda, a macsói bán és az országbíró is nagyobb biztonság kedvéért az oklevélre függesztik pecsétjüket.⁶⁹

Az ország testéről formált képet azonban még más tagok is kiegészítik, hiszen az ország nemcsak a nemességből áll és a XV. században már a városoknak és más önkormányzati testületeknek is vannak politikai jogaik. Az országtestnek tagjai mindazok a városok és községek is, amelyekből az ország területe áll a nemesség birtokain kívül. Erre kell következtetnünk Mátyás királynak 1462-ben a szebeni hét székhez intézett rendeletéből. Ebben elmondja a király, hogy közte és Frigyes császár közt a szent korona kiszolgáltatása ügyében szerződés jött létre. Az itt megállapított váltságösszeghez a király összes alattvalói, nagyobbak és kisebbek, de különösen a városok hozzájárultak. «Mivel pedig a szent korona visszaváltásának ügye titeket, akik ennek a mi országunknak tagja vagytok, a ti hasznokat és rendi állásokat közös javát is igen közelről érinti, ezért ti is tartoztok ehhez a megváltáshoz hozzájárulni.»⁷⁰ Beatrix 1490-ben Kassa városát

omni ignobilitatis et rusticitatis plene et in toto eximendo, supportando et exonerando ipsos et eorum heredes universos in coetum et catervam verorum regni Hungarie nobilium et membrum speciale duximus aggregandum. Hajnik 8. 118. C. 91. Orsz. Ltár MODL. 24.761.

⁶⁹ 1451. okt. 27 : ...in membrum huius regni ac coetum et catervam verorum regni nobilium duximus aggregandum et connumerandum. Hajnik 8. 145. C. 11. Justh-család ltára.

⁷⁰ 1462. aug. 12 : Quia vero factum redemptionis ipsius sacre Corone et vos, qui de membro huius regi nostri estis,

ezzel a megokolással hívja meg a királyválasztó országgyűlésre: «Mivel Ti ennek az országnak része és tagja vagytok, nagy érdek fűződik ahhoz, hogy ti is jelen legyetek a választáson közületek valók útján és ahhoz a ti szavazataitok is hozzájáruljanak.»⁷¹ II. Ulászló hasonló megokolással hívja meg Sopront 1505-ben az országgyűlésre: «Az összes főpapok és báró urak és ennek az országnak többi előkelői és nemesei, de a szent koronának alávetett minden tagból és minden részből is teljes hatalmú küldöttek és követek tartoznak összejönni... Mivel ti is az ország tagjai vagytok... ti is tartoztok magatok közül néhány előkelő embert egyetértő szavazással megválasztani és... elküldeni.»⁷²

De nemcsak a szűkebb értelemben vett országot tekintik testnek, hanem az egész birodalmat, a magyar szent korona alá vetett összes területeket is. Különösen a kis Raguza, amely mindig a végsőig kitartott a magyar állam mellett, emlegeti a török részéről érkező fenyegetések idején azt, hogy az országnak a tagja, és mint ilyet, ugyanaz a védelem illeti meg, mint az ország többi részeit. 1450-ben írja a köztársaság Hunyadi János kormányzónak, hogy hallomása szerint

utilitatemque et publicum bonum status vestri permaxime concernit, ab hocque et vos ad huiusmodi redemptionem faciendam necessario contribuere teneamini. Hajnik 8. 443. C. 9. Orsz. Ltár MODL. 15.762.

⁷¹ 1490. ápr. 7: Cum itaque vos pars et membrum eiusdem regni sitis, magni interest, ut et vos in ea ipsa electione per medium certorum ex vobis adsitis et ad id votaue vestre concurrant... Teleki XII. 487.

⁷² ...sed et de quolibet membro ac quibuslibet partibus sacre corone subiectis nuncii et oratores cum plena facultate convenire debeant... Kovachich: Vestigia 331.

békét akar kötni a törökkel. Kérik ezért, hogy őket és városukat tartozékaival együtt «mint Magyarországnak kiváló tagját» vétesse be a békekötésbe. Ők azon a vidéken egyedüli tagjai az országnak.⁷³ 1451-ben pedig a köztársaság megbízza követét, fejtse ki Hunyadinak, miért nem vehet részt a város a bosnyák vajda ellen indított hadjáratban. Ekkor a következő utasítást adja neki: «Járulj a kormányzó személye elé és mondd meg neki a mi nevünkben, hogy mivel Magyarország koronája alatt vagyunk és ellenségünkötől sok kárt és jogtalanságot szenvedtünk, nem tudjuk, hogy kihez fordulhatnánk inkább segítségért, mint a kormányzóhoz, aki annak az országnak királya helyett feje és legfőbbje, amelynek mi alá vagyunk rendelve. Reméljük, hogy a kormányzó és a többi urak és bárók fogják annyira becsülni ezt a várost, mint Magyarországnak bármelyik falvát, mert amikor Magyarország még oly kis falvát vagy földjét valamely hatalom megtámadja és meg akarja hódítani, az egész ország felkel, hogy megvédje. Úgy mi is meggondolván, hogy ez a mi városunk Magyarországnak tagja és mindig nagyon hű volt az országhoz és a multban végtelen sok kárt és bajt szenvedett azon ország miatt, benne van egyedül reményünk. És megfontolva, hogy ezeken a részekén nincs kívülünk más Magyarország uralma alatt és velünk egészen kipusztulna Magyarország neve, kérjük a kormányzót és ennek az országnak többi urait és báróit, hogy adjon

⁷³ ...dignetur... nos et civitatem nostram cum eiusdem iurisdictione et pertinentiis veluti membrum precipuum regni Hungarie specificè intelligi atque includi facere... civitatem istam, que in partibus istis unicum regni illius membrum est... Rag. 474.

nekünk segítséget, mint az ország tagjainak.»⁷⁴ Más alkalommal hasonlóan jelenti ki Ragusa követe útján, hogy «ez a város összes tartozékaival a békés meg egyezés jótéteményét igyekszik elérni és élvezni, mint Magyarország többi tagjai, városai, földjei és helyei fogják tenni.»⁷⁵ A köztársaság a külfölddel szemben is hangoztatja, hogy Magyarország tagja. Így a pápához küldött követe ezt állítja,⁷⁶ de maga Hunyadi is úgy ajánlja Velence figyelmébe Raguzát, mint «Magyarország hű és kiváló tagját.»⁷⁷ Mint ilyen, V. László és az előkelők a tanácsba is meghívják, mikor a török elleni intézkedésekről tárgyalnak, a köztársaság pedig «szokás szerint» el is küldi követét.⁷⁸

⁷⁴ ...che siando nui sotto la corona de Ungaria, come semo ...non sapessemo a chi dovessemo piu tosto ricorrere et domandar aiuto, che dal prefato governador, el qual é in logo del re de esso regno et capo et principal del detto regno, al qual semo sottoposti... Et cusi noi considerando che questa nostra citta é membro del regno di Ungaria... dovessemo indur el prefato governador et li altri signori et baroni di esso regno a darne aiuto, come a membro del detto regno. Rag. 509.

⁷⁵ 1454: che essa città cum tutte le soe tenute se intenda galder et usar el beneficio di tal paxe, tregua over accordio, come faranno li altri membri, città, tenute et luogi del ditto regno de Ungaria. Rag. 560.

⁷⁶ 1452. Rag. 524.

⁷⁷ 1452: veluti fidele et precipuum membrum regni Ungarie. Rag. 522.

⁷⁸ 1455: Cum edicto maiestatis serenissimi Ladissavi... proceres Hungarie Budam coituri essent ad ea tractanda et conficienda, que ad regni salutem spectarent et que ipsos Teucros essent (sic!) illuc nos quoque de more, tam quam ipsius regni membrum ab regia maiestate ac proceribus requisiti oratorem transmisimus. Rag. 572.

A magyar birodalom testének feje az anyaország. Legalább is így egészíti ki a képet a raguzai köztársaság irata, amelyben örömének ad kifejezést, hogy közte és a rác despota között helyreállt a béke, valamint, hogy a törökökkel és a csehekkel is békét kötöttek: «Magyarország dicső királysága nem szenvedhet semmi csapást és nem érheti semmi baj, hogy abban mint az ő hívei és különleges tagja, részt ne vegyünk. Midőn ugyanis a fej fáj, szükségképpen szenvednek a tagok is és viszont jól érzik magukat a tagok, amikor a fej egészséges.»⁷⁹ Maguk a rendek az anyaországot a test belsejének tekintik, amely körül a melléktartományok és a városok a tagok. Így beszélnek az 1518-i tolnai gyűlés végzésében arról, hogy a végeken sok vár török kézre került s már csak Jajca maradt meg; «nemsokára Szlavónia, Pozsega és Valkó sorsa is betelik s ezek elvesztével az országtest belseje hasonló szerencsétlenségbe és nyomorúságba fog jutni.»⁸⁰ E képnek kiegészítő része az a fordulat is, amelyben Magyarországról és alávetett *részeiről* van szó, ami annyit jelent, hogy az ország azokkal együtt tesz egy egészet.⁸¹

Máskor a területi kép összefolyik a személyi képpel

⁷⁹ 1450: Nam non potest illud inclitum Hungarie regnum aliquam substinere calamitatem aut malum habere, cuius tanquam sui fidelissimi et speciale membrum participes non simus. Cum enim caput dolet, necesse est, ut cetera membra langueant et e converso tamen bene se habent membra, quantum caput bene valet. Rag. 471.

⁸⁰ ...etiam corpus regni internum simili calamitati miserieque subiacebit. Kovachich: Vestigia 466.

⁸¹ II. Lajos 1526. aug. 5-i vámmmentességi rendeletében: per totum regnum nostrum et partes eidem subiectas... Hajnik 11. 551. C. 5.

és az ország testének feje ugyanaz lesz, aki a rendeknek, mint tagoknak a feje: a király, illetőleg interregnum idején a kormányzó. Ő mint fej kormányozza a tagokat. Ragusa 1451-ben utasítja magyarországi követét, hogy állítsa helyre az egyetértést a kormányzó és Thallóczy Péter klisszai gróf közt. «Meghagyjuk Neked, hogy alkalomadtán jöjj össze a kormányzóval és mondd meg neki a mi kormányunk részéről, hogy a legfőbb dolgok egyike, ami a magyar koronával szemben tanúsított odaadásunk és hűségünk fejében nekünk megnyugvást és meglelégedést szerez, az, hogy annak az országnak minden tagja jó egyetértésben és egyességben legyen a fejével, azaz a kormányzóval, aki mint legfőbb fej uralkodik és kormányozza a mondott ország minden tagját.»⁸² Ebből az egyetértésből dicsőség származik az országra és különösen a köztársaságra. «És nekünk nagy hasznunkra és javunkra válik, hogy ennek az országnak azok a tagjai, amelyek hozzánk nagyon közel vannak és szomszédosak, jó egyetértésben legyenek a fejvel. E velünk szomszédos tagok közé tartozik Péter bán.» Kéri tehát, hogy rájuk való tekintettel fogadja őt kegyelmébe és szeretetébe a kormányzó.

Bár úgy látszik, hogy amikor törvényeink a megjelent rendekről, mint az ország egész testéről emlékeznek meg, megfелеdkeznek a fejről, a királyról, a középkor általánosan használt képe megkívánja, hogy az

⁸² ...che una de le principal cose, de lequale havemo gran conforto et contentamento per la nostra devocione et fidelita verso la corona di Hungaria, sié, che tutti li membri di esso regno sieno ben conzonti et ben uniti col suo capo, zoé con lo prefato governador, el qual come capo principal reze et governa tutti li membri del detto regno... Rag. 504.

országtest képéhez a királyt, mint fejet is odaértsük. Mikor az 1435. évi II. törvény kiállításakor azt mondják, hogy a megjelentek az ország egész testét képviselik, aligha gondolhattak arra, hogy Zsigmondot, a nagyhatalmú császárt és királyt kizárják a testből. Fenn kell ezt a nézetet tartanunk akkor is, ha meggondoljuk, hogy az 1439-i törvény, amelyben a rendek szintén az ország egész testét képviselik, kölcsönös egyezkedés, szerződés módjára jött létre, amint erre már régen rámutattak,⁸³ s egy-egy példányát a király és rendek kicserélték egymás közt. Az organikus elmélet nem jelenti sem a fej, sem a tagok uralmát, hanem mindannyiok közös egyetértésével kormányzott szervezetet képzel el.

A magyar királyi kancelláriában az organikus elmélet annyira közkeletű volt, hogy még külföldi országgal való levelezésben is használták. Albert 1438-ban János norfolki hercegnek a sárkányrendet adja s ezzel feléleszti és ápolja azt a barátságot, amely apósa és elődje, Zsigmond császár és király, valamint «Anglia királya és országa és annak tagjai között» fennállott.⁸⁴ Itt a tagokon kétségtelenül az angol bárókat kell értenünk, hiszen a kitüntetett is az volt.

Mátyás leveleiben is találkozunk olyan fordulatokkal, amelyek mutatják, hogy az organikus szemlélet nem esett távol gondolkozásától. Udvarának humanista szelleme eléggé megmagyarázza ezt. A király egyízben panaszskodik II. Pius pápának, mekkora nehézségekkel kellett megküzdenie mióta átvette az uralmat, s hogy milyen sebzett, zavart és «majd minden tagjá-

⁸³ Kovachich : Vestigia 233.

⁸⁴ ...caritatis ac socialis (!) vinculum, dudum inter... Sigismundum... ac regem et regnum Anglie eiusque membra specialibus insigniis roboratum... Teleki X. 60.

ban felbomlott országot» vett át.⁸⁵ Mátyás azonban levonta az organikus tanból az ő felfogásának megfelelő következtetést is: a tagok kötelessége a fejparancsainak engedelmeskedni. 1463-ban az erdélyi rendeknek így ír a király: Megértettétek, mit végeztek az országgyűlésen. «Ezek a dolgok pedig nem a közszabadságnak valami megkisebbitésére, hanem inkább megtartására irányulnak, az ország helyzetének javulása és védelme érdekében gondolták ki azokat előrelátóan és üdvösen... Megparancsoljuk tehát e rendelettel, hogy ti is szívesen vegyétek e rendelkezést és annak semmiképpen se vonakodjatok mindenben engedelmeskedni. Mivel ugyanis ennek az országnak tagja vagytok és annak törvényei szerint éltek, illő dolog, hogy fejetek bármilyen rendeleteinek engedelmeskedjétek, és különösen az oly jó célra tett intézkedéseket engedelmesen fogadjátok el, és ne egyedül ti tartsátok súlyosnak azt, amit mind a többiek nem resteltek elvállalni. Leginkább azért, mivel a védelem, amelyre mindezek az intézkedések irányulnak, nektek talán még sokkal inkább szükséges, mint országunk bármely más részeinek. Amennyiben a mi irántatok való jóakaratomkat és védelmünket kedvelitek és amennyiben a mi országunkkal egy test akartok lenni, soha se merjétek másképp tenni.»⁸⁶

Mátyás apósának, Podjebrád György cseh királynak az udvara is ragaszkodott ehhez a régi elmélethez,

⁸⁵ 1464: ...et quam lacerum regnum, quamque turbatum, attritum et in omnibus pene membris dissolutum susceperim. *Epistolae Mathie Corvini* (ed. Kelez, Kassa 1764). 82.

⁸⁶ ...Nam cum membrum huius regni-sitis et legibus eius vivatis, conveniens est, ut quascunque capitis vestri ordinationes presertim et ad tam bonum finem factas

sőt a monarchia organikus szemléletét e kornak egy oklevele sem fejti ki olyan szépen, mint az a levél, amelyet a csehek utolsó nemzeti királya Mátyásnak írt. Podjebrád azt panaszolja e levélben 1467-ben, hogy Magyarországon azt híresztelik: Mátyás győzelmet aratott fölötté és pártja fölött, ez pedig az ő tekintélyének árt és a vele szemben álló pártot erősíti. Kéri Mátyást, vessen véget ennek a rágalomnak. «Mivel miként az ország királya fej az országban, úgy az ország mintegy misztikus test viszont a királyban van, mivel országlakók egyesülése és magának az országnak az integritása a fej egysége révén marad fenn, és ami a fejtől ered, azt helyesen pártfogolják a tagok s azok, akik az országban élnek, hogy a király neve nekik szent és nagy legyen.»⁸⁷ A Szentírás, Szent Pál leveleinek közvetlen hatása látszik e sorokon. A monarchia misztikus testének gondolata mintha újból frissen fakadna Szent Pál tanításából, az egyház Krisztus misztikus testeként való szemléletéből. Megtaláljuk azonban ezenkívül Podjebrád e soraiban az ország integritásának, a koronaeszme e lényeges alkotórészének gondolatát is.

obedienter acceptetis... Secus igitur, prout benevolentiam erga Vos, nostram et protectionem vestram diligatis et prout unum corpus cum regno nostro esse vultis, nunquam facere presumatis... Epist. Math. Corv. 70.

⁸⁷ Quoniam sicut rex regni caput in regno, sic regnum velut mysticum corpus in rege vicissim esse perhibetur, cum unio regnicolarum ac ipsius regni integritas in capitis unitate servatur et que a capite procedunt, recte foveantur a membris et ab his qui in regno vivunt, ut regale nomen ipsius sanctum et magnum esse videatur. Teleki XI. 249. Palacky közléséből. — Flieder, sajnos, a koronaeszmevel kapcsolatban nem kutatta az organikus államtan cseh-országi adatait s ez is ismeretlen volt előtte.

Arra is van bizonyítékunk, hogy Csehországban a királyi udvaron kívül sem volt ismeretlen az organikus gondolat. Heinburg Gergely, Podjebrád híve, Mátyás királyhoz intézett levelében, 1469-ben hibáztatja, hogy Mátyás több cseh és sziléziai urat hódolásra szólított fel. Ez «nagy sérelme Csehországnak, amely nemcsak a mi királyunké, mint fejé, hanem miénk mindnyájunké és társainké, mint tagoké.»⁸⁸

Az organikus szemlélet tehát a XV. század második felében a magyar műveltségnek, a magyar politikai gondolkodásnak alkotórésze volt, mégpedig annyira, hogy innen még az oláh fejedelemségekbe is eljutott. Dán havasalföldi vajda egyik oklevelében olyan fordulattal találkozunk, amely az organikus szemléletnek a Balkán felé való elterjedését, a keresztény magyar politikai műveltségnek kisugárzását mutatja. A vajda intézkedést határoz el «báróinkkal és hatalmasabb nemeseinkkel — úgymond —, akik a mi részeink testét képviselik», és fel is sorolja a tanács jelenlévő tagjait.⁸⁹ Azt, hogy itt csak a magyar műveltség hatásáról lehet szó, ugyancsak e vajda idejéből származó másik adatkunk bizonyítja: Dán országa szent koronájának vámjáról beszél (*vectigal sacre corone regni nostri*), amit nem tekinthetünk másnak, mint a magyar jogi nyelvből átvett szolgai utánzásnak.⁹⁰

⁸⁸ ...quod utique regno Bohemie, quod nedum regis nostri velut capitis, sed omnium nostrum et complicum nostrorum velut membrorum esse dinoscitur, maximum pareret preiudicium... Teleki XI. 405.

⁸⁹ 1460. márc. 2 ...una cum baronibus nostris et nobilibus potioribus corpus dictarum partium nostrarum representantibus... Hurmuzaki: Documente XV. 53.

⁹⁰ U. o. 63.

10. A koronaeszme és az organikus szemlélet összeolvadása. Werbőczy szentkorona-tana.

A koronaeszme és az organikus államszemlélet, amint az előadottakból látjuk, két, eredetileg egymástól teljesen különálló és hosszú időn át külön fejlődő politikai gondolat volt, mindkettő az egyházi eredetű európai műveltségnek alkotó része. A XIV—XV. századtól kezdve azonban már voltak a két gondolatnak érintkező pontjai, amelyek lehetővé tették, sőt előmozdították tartalmi összevegyülésüket. A legfőbb állami hatalomban, mely azelőtt kizárólag a királyé volt, amelyet a korona jelképezett, most már mások is résztvesznek, sőt a királlyal egyenlő rangúakká és jelentőségűekké válnak. Milyen elemek ezek? Azok, akik régtől fogva az országnak, a regnumnak a tagjai. Másfelől a korona az ország területét, a birodalom területi összetartozását is jelenti ebben az időben, amint ezt a regnum minden időben jelentette. Könnyen érthető és szinte természetes tehát, hogy miután a korona és a regnum fogalma annyira közeledett egymáshoz, azokat fel is cserélik egymással, hogy itt is, ott is felbukkan a koronagondolat és az organikus szemlélet összeolvasztása, nem állambölcselőknél vagy jogtudósoknál, hanem a gyakorlati életben.

Csehországban, mint rámutattunk, már a XIV. század közepén beszélnek a korona és az ország közösségéről (Gemeinschaft), e közösségnek pedig tagjai

vannak, t. i. a cseh rendek.¹ A XV. században még világosabban mutatja «az egész cseh korona közössége» kifejezés,² hogy a korona a rendek gondolkozásában korporatív fogalomként fejlődött. De ugyancsak a XIV. század közepén teste is van már a cseh koronának területi értelemben és tagjai a cseh birodalom egyes országai és részei.³ Angliában is szó van már a XIV. és XV. század fordulóján a korona tagjairól.⁴

Az Anjouk erőskezű uralma, a királyi hatalom nagy tekintélye nem engedte meg nálunk a korona fogalmának megváltozását a XIV. században. Hiszen láttuk, hogy 1386-ban milyen szigorúan elválasztva beszélnek a korona és a regnum érdekeiről. Az Anjou-ház kihalása után azonban a hatalmi viszonyok lényegesen eltolódtak a királyság rovására. Idegenek, akik az alkotmányos változásokat Magyarországon figyelemmel kísérték, mint Velence signoriája, vagy a szomszédos lengyel starosta, Zsigmond és Albert idejében nálunk is már valamilyen közösséget látnak a koronában: az ország nagyjainak közösségét, azokat, akik a regnumnak mindig tagjai voltak. Sőt a korona-gondolat és az organikus szemlélet kifejezett összeolvasztásával is találkozunk a magyar birodalom területén, de nem a magyar, hanem az olasz műveltségi területhez számítandó Raguzában.

A raguzai tanács már 1413. évi követi utasításában a magyar korona tagjának nevezi a kis város-államot. Menjenek a követek a királyhoz, és mondják

¹ L. 147. l.

² L. U. o.

³ L. 176. l.

⁴ L. 169. l.

meg neki, hogy a város hajókat ad neki és hajlandó szolgálni koronájának, amint kötelesek és amint szoktak. Azután ezeket adják elő: «Felséges urunk, Ragusa városa Istené és a Ti koronátoké. Felséged tudja, hogy szabad, amint szentemlékű atyád (Nagy Lajos) fogadta Magyarország koronájához bizonyos kegyelmekkel, kiváltásokkal és oly esküvel, hogy egész Magyarországgal együtt fenntartja és mindenkivel szemben megvédi.» Az ő hűségüket semmi sém törhette meg. Kancelláriájuk tele van a magyar királytól és Magyarország báróitól eredő levelekkel, amelyekben ígérlik, hogy megjutalmazzák a várost hűségéért. «A mi felséges urunk nagysága, a Ti koronátok dicsősége, az ígéretek és eskük miatt, állhatatosságunkért járó tartozásból Felséged nem hagyhat bennünket elidegeníteni. Kötelezve is van minket megvédeni, mint *a korona tagját*. Felséges Urunk, hivatkozunk Istenre, az egész világra, Felségedre, hivatkozunk Magyarország koronájára, a főpapokra, bárókra és egész Magyarországra, hogy mi nem szabadítjuk fel koronátokat attól, hogy az tartozik minket mindenkivel szemben megvédeni.»⁵

E mondatokban a korona egyrészt mint a királyi

⁵ ...semo dispositi a servire a la vostra corona... la citade de Ragusa e de Dio e de la vostra corona. La vostra serenitade sa, che quella e libera, la qual la sacra memoria del vostro padre la recevi a la corona d'Ungaria... la vostra serenitade non ne po lassar ne allienar. Anzi tenuta a defender nui como membro de la corona. Serenissimo signor nui reclamamo a Dio, a tuto el mondo et a la vostra maiesta, reclamemo a la corona de Hungaria, a prelati, baroni et Hungaria tuta, che nui non liberemo la vostra corona de quello, che ella e tenuta a difenderne de ogni zente... Rag. 217.

hatalom jelképe szerepel, másrészt pedig birodalom, ország jelentésben. Az utóbbinak a tagja Raguzá, amely máskor is, egy emberöltővel később Magyarország koronája tagjának mondja magát.⁶ 1502-ben meg arra utasítja követét a város, hogy menjen el a királynéhez és kérje meg ő felségét, «hogy tartsa meg mindig kegyeiben ezt az ő igen hű városát, mint a szent koronának méltó és tiszteletre érdemes tagját.»⁷ Hogy a szent korona itt a birodalmat jelenti és tulajdonképpen Raguzá koronatagsága annyit tesz, mintha a köztársaság a magyar birodalom alkotórészének mondaná magát, az kiderül abból, hogy Raguzá magát «a magyar szent birodalom tagjának és részének» is nevezi,⁸ tehát a koronát és a regnumot annyira egynek veszi, hogy a korona «szent» jelzőjét a regnumra is átviszi. Hunyadit például egyízben «e szent ország kormányzójának» nevezi.⁹ Ugyanabban a követi utasításban egyszer «Magyarország szent koronájának növekedéséről és felmagasztalásáról», máskor meg «Magyarország szent birodalmának növekedéséről és felmagasztalásáról» van szó.¹⁰

Ezekből megállapítható, hogy Raguzában már a XV. században összekeverik a koronaeszmét és az

⁶ 1454. Rag. 562. Idézi Bartoniek, Századok 1936, 399.

⁷ 1502... come degno et honerovol membro de la sacra corona. Rag. 663.

⁸ 1451 : ...come membro e parte de questo sacro regno. Rag. 479.

⁹ 1451... governor de quello sacro regno... Rag. 475.

¹⁰ 1451... per augmento et exaltacion de la sacra corona di Ungaria... acresimento et exaltacion del sacro regno di Ungaria... Rag. 506.

organikus államtest képét. Minthogy Raguza a magyar birodalomhoz tartozott, az ország területének része volt s így tagja a regnumnak ha az ország azonos a szent koronával, a köztársaság tagja a szent koronának is. A kép tisztán területi vonatkozású, abból más következtetéseket nem lehet levonni. Ugyanígy csupán területi jellegű a birodalom integritására vonatkozó gondolat is, aminővel már a XIV. században Németországban és Csehországban is találkozunk. Raguza azon a réven tart igényt területének védelmére, hogy a magyar birodalom alkotórésze. A köztársaság politikai gondolkozásában a koronának teste van; ez a kép Magyarországon másutt ekkor még nem található meg. A királyi kancellária nálunk még a XV. század végén is szigorúan elválasztva használja a koronagondolatot és az államtest képét. A kettőnek összekapcsolása Werbőczy István gondolata volt.

*

A koronaeszme és az organikus államszemlélet történeti fejlődésének ismeretében a magyar szokásjog első rendszerét nyújtó jogi könyvvel, a Hármaskönyvvel szemben feltehető első kérdésünk: történeti alapon állott-e szerzője a koronaeszme kérdésében, vagy egyéni elgondolása-e mindaz, amit — esetleg idegen politikai gondolkodók hatása alatt — erre vonatkozólag mond? Ha jól ismerjük a Hármaskönyvet, tudjuk azt, hogy Werbőczy a magyar jog kérdéseiben a fennálló szokásjogot tartotta szem előtt s ezt a bírói gyakorlatból mérítette, tehát a történeti fejlődés eredményeit használta fel. Észrevehetjük azonban azt is, hogy tanításra és gyakorlati használatra szánt könyvében új tételek felállításával iparkodott változtatni a fennálló jogintéz-

ményeken, ha azok a tökéletes nagy jogrendszerek, a római és az egyházi jog ismeretén alapuló jogi meggyőződésének, a helyes jogról alkotott fogalmainak nem feleltek meg. Ezeket megfontolva már eleve, bizonyítás nélkül kimondhatnók, hogy Werbőczy a koronaeszme kérdésében sem mellőzhette a történeti fejlődést. Ő, aki pályáját a királyi kancelláriában kezdte és azzal később is bizonyára állandó összeköttetésben állott, kétségtelenül ismerte nemcsak II. Ulászló, hanem legalább Mátyás király okleveleiből is a kancelláriának a koronaeszmére és az organikus szemléltre vonatkozó nézeteit és kifejezéseit.

Ezt nemcsak sejthetjük, hanem magából a Tripartitumból be is bizonyíthatjuk. Werbőczy ugyanis munkája több helyén beszél a koronáról, nemcsak az általánosan idézett és a szentkoronát magában foglaló címben. Ezekből a helyekből, amelyek magánjogi tételekkel kapcsolatban csak érintik a koronaeszmét, megállapíthatjuk, hogy a Hármaskönyv írója nem tévesztette szem elől a korabeli felfogást e kérdésben sem és nem akarta erre vonatkozó gondolatait az úgynevezett szentkorona-tanra korlátozni.

Werbőczy egy helyen a szent koronát a régi történeti hagyományoknak megfelelően azonosítja a királlyal. Szerinte az új adományt kétféleképpen lehet érteni. Először «az ország szent koronájának vagyis fejedelmünknek joghatóságára nézve»,¹¹ kire az adományozás tartozik. Találkozunk nála a király és a korona, nem is a szent korona párhuzamával, «a király és a korona státusával», e mint láttuk, régóta használt

¹¹ *Primo respectu iurisdictionis sacrae coronae regni seu principis nostri, ad quem donatio ipsa spectat. I. r. 37. c. 2. §.*

kifejezéssel, amelyben a korona az alkotmánynak a királyon kívül álló főtényezőit jelenti. Hűtlenség vétkebe esik szerinte, aki «feltámad és ellene szegül a király és a korona közállásának»,¹² vagyis a királyi és a koronajogoknak. A korona itt Werbőczy szóhasználatában nem foglalja magában a királyt, hanem vagy mellette, vagy felette áll. Láttuk, hogy okleveleinkben a «rex et corona» kapcsolat évszázados cancelláriai fordulat, a «status coronae» pedig már szintén előfordul a XIII. században.

Jelenti a szent korona Werbőczynél is a területi felségjog alanyát. Egy levélben «a szent korona alattvalóinak» nevezi az ország lakóit.¹³ Szintén ősrégi kifejezéssel mondja, hogy «Dalmácia, Horvátország és Szlavónia meg Erdély e Magyarország szent koronájának régen alájavesített és bekebelezett országok.»¹⁴ Tehát a Hármaskönyv a magyar birodalom összeségéről a külföldön és itthon egyaránt használt képet alkalmazza.

Ugyancsak történeti alapon áll Werbőczy akkor is, mikor a király öröklési jogáról, a visszaháramlási jogról, mint a szent korona jogáról beszél. A magtalanul elhaltak jószágai nála is a szent koronára szállnak vissza, amint azt a XV. században állandóan mondták.¹⁵

¹² Secundus casus (notae infidelitatis) est, si quis evidenter se erigit et opponit contra statum publicum regis et coronae... I. r. 14. c. 2. §.

¹³ L. 1.

¹⁴ ...regnum Dalmatiae Croatiae et Sclavoniae, atque Transylvaniae, sacrae videlicet coronae regni huius Hungariae dudum subjectorum et incorporatorum consuetudinibus... III. r. 1. c. 1. §.

¹⁵ Si quis autem per defectum seminis cuiuspiam decentis et haeredibus deficientis bona vel jura possessionaria,

Az ilyen jószágok és birtokjogok «a szent korona joghatóságába kerültek»,¹⁶ akárcsak a hűtlenek javai is, mivel «a szent korona méltósága és hatalma ellen vétett a hűtlen.»¹⁷ Minthogy a birtokadományozás joga a királyé, minden báró és nemes jószágai és birtokjogai «Magyarország szent koronájától függnék» és magszakadás esetében arra szállanak vissza.¹⁸ Máskor viszont a jószágok a Hármaskönyv szerint a királyi fiscusra háramlanak,¹⁹ ami arra mutat, hogy a Hármaskönyv a szent korona jogán a király jogát érti, a szent korona ebben a fogalmi kapcsolatban a mindenkori királyi méltóságot képviseli. A szent koronának igaz, hogy csak eltitkolt, jogát Werbőczy határozottan azonosítja a királyi joggal.²⁰

Mindebben tehát semmi új sincs, ami a Hármaskönyv előtt, mégpedig jóval korábban meg ne lett volna. Az itt megnyilvánuló gondolkozás teljesen megfelel annak, amit a XIV—XV. századi koronaeszméről mondottunk.

Meg kell állapítanunk azt is, hogy Werbőczy az

tamquam ad sacram regni coronam iura devoluta ab ipsa regia celsitudine impetraverit... I. r. 26. c. Így még I. r. 64. c., II. r. 39. c. 3. §.

¹⁶ *Pura donatio est iurium possessionariorum in jurisdictionem sacrae regni coronae legitime redactorum perennalis per principem cuipiam ob servitia vel praeclaras virtutes facta collatio... I. r. 13. c. 2. §.*

¹⁷ *...ex jurisdictione... sacrae coronae, contra cuius utpote dignitatem auctoritatemque infidelis ipse deliquit... I. r. 16. c. 6. §.*

¹⁸ *I. r. 10. c.*

¹⁹ *...non in fratres condivisionales derivantur, sed fisco regio applicantur... I. r. 47. c. 2. §.*

²⁰ *I. r. 24. c.*

organikus szemléletet is alkalmazza. Ez természetes olyan jogtudósnál, aki igen jártas volt az egyházi írók műveiben. A birtoktest képét használja, amelynek tagjai vannak: a nagybirtok test, ennek főtagja (*membrum principale*) a vár, kastély vagy mezőváros.²¹

A koronaeszmét és az organikus államfelfogást egyesíti és egészíti ki a hatalom átruházásának gondolatával Werbőczy a Hármaskönyv I. részének 3. és 4. címében. Ezt megelőzően munkája élére állítja mintegy kiindulópontjául, jogi meggyőződésének alaptételül az *una et eadem libertas* elvét. Az ország jogainak és szokásainak tárgyalása azzal kezdődik, hogy minden főpap, báró és nemes ugyanazokat a jogokat és kiváltságokat élvezi, a főúrnak nincsen nagyobb szabadsága a köznemesénél.

Ehhez a tételhez szorosan kapcsolódik a nemesség eredetéről szóló történeti elbeszélés a 3. címben, aminek jogi munkában való elhelyezését Werbőczy éppen azzal okolja meg, hogy ez az előbb a nemesi szabadság egyformaságáról felállított tételt fogja bebizonyítani: «Ámbár nem történetírásra, hanem ezen ország saját szokásainak és jóváhagyott törvényeinek ismertetésére határoztam el magam, de *mivel azt mondtam, hogy minden főpap, báró úr és nemes a mentességnek és szabadságnak egy és ugyanazon előjogával él* és mivel különben is sokan kételkedni szoktak a felől, hogy a mi nemességünk, amelyből a báróság és minden egyéb főuraság származik, honnan ered és hogy az ország valóságos nemesein kiket kell értenünk, ugyanezért ennek a nemességnek eredetét és kezdetét szándékozik röviden megmagyarázni.» A történeti kitérés célja te-

²¹ II. r. 76. c. 3. és 4. §.

hát a nemesség eredetének olyan előadása, hogy abból kiderüljön az *una eademque libertas* tételének igazsága. El lehetünk készülvé tehát a nemesség keletkezésének oly módon való elbeszélésére, amely szerint mindenkinek a nemessége egyformán jött létre.

Ezután Thuróczy János 1488-ban megjelent krónikájából átvett rész következik a kapitányok és a «rector» választásáról, aki hivatott igazságot szolgáltatni, valamint a szabadoknak a szolgálktól, a nemességnek a nemtelenektől való elválásáról az ősi társadalomban.²²

Werbőczy :

Cum enim egressi ex Scythia Hunni una cum uxoribus filiisque et filiabus ac cuncta eorum familia plures peragrarent pervagarenturque regiones capitaneis ordinatis et uno praeterea rectore ad lites dissidentium sapiendas, furesque et latrones ac alios malefactores castigandos unanimiter electo atque constituto ; communi omnium sententia decretoque edictum fuit : ut dum aliquae res communitatem aequa sorte tangentes occurrerent, aut generalis expeditio exercitus incumberat, tunc mucro vel ensis sanguinis aspergine tinc-

Thuróczy : Chronica Hungarorum, I. pars, 10. cap.

Hunni sive Hungari . . . in unum congregati occidentales invadere regiones decreverunt ; ac capitaneos . . . eligentes sibi praefecerunt . . . Unum praeterea rectorem, nomine Kadar virum sapientem et ad id idoneum, quod lites sopiret dissidentium furesque ac latrones castigaret, inter se constituerunt, edicentes nihilominus decreto generali, ut si rector ipse immoderatam diffiniret sententiam, communitas illam in irritum revocare errantemque rectorem tum corripere ac

²² Erre az összefüggésre Mályusz Elemér mutatott rá. (Az Eckhart-vita. Századok, 1931, 416.)

tus media Hunnorum per habitacula, castraque deferretur et vox praeconica subsequeretur dicens : Vox Dei et praeceptum communitatis universae, ut unusquisque in tali loco (eundem designando locum) armatus vel qualiter potest, compareat, communitatis consilium simul et praeceptum auditurus.

Haec consuetudo inter Hungaros usque ad tempora Geyzae ducis, patris scilicet gloriosi principis et apostoli nostri beatissimi Stephani, primi regis Hungarorum inviolabiliter exstitit observata. Quae multos Hunnorum perpetuam redegit in rusticitatem.

Nam statutum et sancitum erat : ut transgressores eiusmodi mandati, nisi rationabilem assignarent excusationem, culto media per viscera scinderentur, aut communem et perpetuam in

pariter et capitaneos, dum vellet, deponere posset. Edictum etiam fuit, ut cum res communitatem aequa sorte tangentes occurrerent aut generalis expeditio exercitus incumberet, mucro sanguinis aspergine tinctus, media Hunnorum per habitacula castraque deferretur, voxque subsequeretur praeconica dicens : Vox dei et praeceptum communitatis universae, ut unusquisque in tali loco, eundem designando locum, armatus vel qualiter potest, compareat, communitatis consilium simul et praeceptum auditurus.

Haec consuetudo inter Hunnos sive Hungaros usque ad tempora Geisae ducis, filii ducis Toxun, filii Arpad inviolabiliter exstitit observata et multos generatione de hac perpetuam redegit in rusticitatem.

Nam sancitum erat, ut transgressores huiusmodi mandati, nisi rationabilem assignarent excusationem, culto media per viscera dividerentur aut in desperatas causas vel communem immisericorditer

servitutem redigerentur. Haec sanctio plurimos Hungarorum (ut praeferatur) plebeae perhibetur effecisse conditionis. Nam cum una et eadem de generatione a quodam scilicet Hunnor et Magor unanimiter processerint, aliter fieri nequivisset, ut hic dominus, ille servus, hic nobilis, ille ignobilis et rusticus efficeretur.

redigerentur in servitutem. Haec sanctio alios ex Hunnis plebeae perhibetur effecisse conditionis. Nam cum una et eadem fuerint generatio et a quodam Hunor et Magor unanimiter processerint, aliter fieri nequisset, ut alter dominus, alter servus vel rusticus effici potuisset.

Mindaz, amit Werbőczy a krónikából átvett, mint már megírták, Kézai XIII. századi művéből való és tulajdonképpen az ő államfelfogását tükrözteti vissza.²³ Nem tartozik ránk annak a megállapítása, honnan vette Kézai Simon mester a közhatalomról alkotott radikális nézeteit, melyek szerint a közösség azt, akit az államhatalom gyakorlására megválasztott, attól meg is foszthatja.²⁴ A Kézai és nyomán Thuróczy-rajzolta állapot az ősi egyenlőség. Az ősi társadalom nem ismerte a nemes és nemnemes közti különbséget. Mindenki egyformán tagja a közösségnek, mely maga választja elöljáróit s ebben a választásban egyre megy, előkelő vagy közember-e valaki.

Ez az ősi egyenlőség, az *una eademque libertas*

²³ 7. fejezet. *Scriptores rerum Hungaricarum*. Budapest, 1937. 147. L. Bartoniek Emma: A királyi hatalom eredetéről. Századok, 1936, 489.

²⁴ Kézai államszemléletével és annak Aquinói Szent Tamás államfelfogásához való viszonyával foglalkozik Váczy Péter: A népfelség elvének magyar hirdetője a XIII. században c. cikkében. (Károlyi Árpád-Emlékkönyv, 546.)

érdekli a Hármaskönyv szerzőjét a történetírók előadásából. Mikor az idézett részeket átvette, ez lebegett szeme előtt és nem arra gondolt, hogy a közösség nagy politikai hatalmát hangoztassa, hogy a népfelség elvének adjon kifejezést s ilyen módon politikai elméletét vázolja, vagy a történetíróknál található elmélethez csatlakozzék. Ezt leginkább az a mód bizonyítja, ahogyan Werbőczy a szöveget átírja, s átírás közben annak egy részét mellőzi, kihagyja. Nem veszi át a történetíróktól azt, hogy a közösség a közhatalom gyakorlóinak, a rektornak és a kapitányoknak a megválasztása után is tulajdonképpen annak birtokosa marad, mert a választottaktól, ha hatalmukkal rosszul éltek, ha igazságtalanok voltak, bármikor visszaveheti.

Nem hisszük, hogy Werbőczy, a köznemesi párt vezére, aki pártja élén ismételten követelte az országgyűlésen királyi tisztviselők, országos méltóságok felelősségrevonását, és akinek idejében ismételten törvények²⁵ tették a királyi tanácsot felelőssé az országgyűlésnek, tehát a közösségnek, azért hagyta volna el ezt az állítást, mert túlságosan radikálisnak tartotta. Hiszen éppen az ő pártjának az eljárását tüntethette volna fel vele, mint az ősi jogban gyökerezőt. De ezen a helyen, ahol az *una eadamque libertas* bizonyításáról volt szó, a közösségnek az államhatalom gyakorlóival szemben fennálló joga nem érdekelte őt.

Az ősi egyenlő szabadság ugyanúgy szűnt meg, a különbség úr és szolga, nemes és nemnemes között ugyanúgy jött létre Kézai átírói és Werbőczy szerint, mint ahogy az egyházatyák és a kánonisták szerint

²⁵ 1500 : 10, 1507 : 7. t. c.

megszűnt a római gondolkozók nyomán elképzelt ősi arany szabadság (*aurea libertas*) és keletkezett a szolgálóosztály: a bűnbeesés révén.²⁶ A bűnt azonban itt nem az isteni törvény, hanem a nemzeti közösség ellen követték el a vétkesek. Az egyházi gondolat laicizálásával magyarázzák a történetírók és nyomukban Werbőczy a nemesség és jobbágyság elválását, a plebs kialakulását.

A további előadás Werbőczynek egyéni munkája és a plebs kiválása után a *populus* tagjainak egyenlőségét van hivatva megokolni, magyarázni, miután az ősi szabadság és egyenlőség helyét a rendi szabadság és egyenlőség foglalta el.

Az ősi korszakot, a nemeseknek a nemtelenektől való elválását Werbőczy Gézával fejezi be, aki azonban nála — jellemzően — nem úgy szerepel, mint Taksony fia, miként Kézainál és átíróinál, hanem mint az első magyar király, Szent István atyja. A magyarok Istvánt «önként királyukká választották és megkoronázták.» A királyt a magyarok, tehát a közösség, a nemesek minden különbség nélkül választották, mint az ősi időben a kapitányokat és a «rectort». A király — itt Werbőczy már nem Szent Istvánról, hanem általában a királyról beszél — a nemesítés és a birtokadományozás jogát és teljes hatalmát a közösségtől olymódon kapja, hogy a közösség azt «a maga akaratából az ország szent koronájának joghatóságára és következképen» a királyra ruházta az uralkodással együtt.

Werbőczy itt tulajdonképpen korának a választott királyságról alkotott felfogását adja elő. Rámutattak

²⁶ Carlyle i. m. II. 118.

már arra, hogy a Hármaskönyv ugyanazt mondja a királyi hatalom eredetéről, mint az ország rendjei az I. Ulászló koronázása alkalmából kiállított oklevélben.²⁷ Nem kell azonban feltennünk, hogy Werbőczy éppen erre az oklevélre gondolt sorai megfogalmazásánál. Az 1440. évi rendi nyilatkozat ugyanazt az elvet vallja, amelyet már Kézainál is megtalálhatunk: az uralkodói hatalom a «közösségtől» ered, a kiállító rendek, akiknek akaratától a koronázás függ, «egész Magyarország közösségét» képviselik.²⁸

Egy fontos különbség azonban van Werbőczy előadása és a rendi nyilatkozat között. Werbőczy nem szól a királynak az uralom átruházásából származó egyéb jogairól, aminők a kegyelem gyakorlása, tisztségek, méltóságok betöltése, főpapok kinevezése, az igazság szolgáltatása, holott ezeket a jogokat a rendi nyilatkozat felsorolja. Ő csak a nemesítésről és a birtokadományozásról beszél, mint amelyekkel a nemesség egyféle eredete megmagyarázható. Ezt maga is kifejti: «Ettől fogva már az egész nemesség eredete bizonyos viszonyos átruházásnál és kölcsönös kapcsolathoz fogva kölcsönösen annyira összefügg, hogy el nem választható, el nem szakítható és egyik a másik nélkül nem történhetik,»²⁹ mert a fejedelmet a nemesek választják, a nemeseket pedig a fejedelem teszi

²⁷ Bartoniek Emma: *Corona és regnum. Századok*, 1934, 327.

²⁸ ...nobiles totius regni Hungariae cum efficacissima facultate communitatem eiusdem representantes. Kovachich: *Vestigia* 235.

²⁹ A Márkus-féle *Corpus Juris*ban e hely fordítása nem elég pontos.

azokká... A hangsúly tehát a viszonyosságon van: az egész nemesség a királytól van, viszont a királyi hatalom az egész nemességtől.

«Bármely állapotú» embernek ad az uralkodó adományt szolgálataiért, folytatja Werbőczy a 4. címében, az valóságos nemessé lesz. «Az ilyen nemeseket az imént említett részesedés- és összeköttetésnél fogva a szent korona tagjainak tartjuk, akik a törvényesen megkoronázott fejedelmen kívül senki más hatalmának nincsenek alávetve.» Minden nemes egyformán a szent korona tagja tehát és minden nemes egyformán csak az ő akaratából megkoronázott királynak a hatalma alatt áll. A szent korona tagságának tételére, a «szent korona tanára» a nemesi egyenlőség, a nemesi köztársaság «demokratikus» jellegének bizonyítása végett volt szükség.

Mi az új Werbőczy tanításában? A nálunk régi, történeti alapokkal rendelkező koronaeszme és az organikus szemlélet összekapcsolása? Ezzel már találkozunk, mind külföldön, mind a magyar birodalom területén, de nem olyan értelemben, mint a Hármaskönyvben. Láttuk, hogy tartományok, városok tagjai a koronának, ennek testét tehát területek alkotják. Azzal is találkoztunk, mégpedig magyar vonatkozásban, hogy az előkelőket, a bárókat, a király tanácsában résztvevőket, az ország ügyének intézőit tartják a koronának, ha nem is mondják róluk kifejezetten, hogy ők a korona tagjai. De az az állítás sohasem fordul elő Werbőczy előtt, hogy *minden nemes* a szent korona tagja. Ez a gondolat természetes lehetett a Hármaskönyv szerzője előtt; már Hunyadi János idejében elismert tény, hogy minden nemes tagja az országnak, a regnumnak, majd a köznemesek is megszerzik s

több törvényben biztosítják³⁰ a királyi tanácsban való részvétel jogát s így birtokába jutnak annak a kiváltságnak, amely eddig az előkelőt elválasztotta a köznemestől. Innen csak egy lépés vezet a tanhoz, hogy minden nemes tagja a szent koronának. Ha visszagondolunk arra, amit az egyház már III. Ince idejében hirdetett, hogy az egyháznak, mint «corpusnak» a tagjai ugyanazt a szabadságot élvezik,³¹ szinte természetesnek fogjuk látni, hogy a Hármaskönyv szerzője a nemesi egyenlőség bizonyításánál levonta a következtetést a történeti fejlődésből és a politikai viszonyokból, s azt hirdette, hogy minden nemes a szent korona tagja.

Fűz-e Werbőczy további következtetést a «szent korona-tanhoz?» Nem fűz, a bizonyítást a szent korona tagságának tételével lezárja. Munkájának alaptétele, az *una eademque nobilitas* igazolva van. A továbbiakban már hozzáfoghat az egyféle nemesi jog tárgyalásához, s ezt az előzőkkel összefüggésben a szolgálatokkal szerzett birtok felett való szabad rendelkezési joggal kezdi meg.³² A szent korona organikus szemlélete az egész munkában többé nem jelenik meg.

Következteti-e Werbőczy a szentkorona tanából azt, hogy a nemesek, mint a korona tagja részesei a törvényhozásnak? A törvényhozás joga a Hármaskönyv szerint a közösséget, a communitast illeti meg. Már történeti elbeszélése elején, mielőtt a szent koronáról szólna, vallja ezt Werbőczy, forrása nyomán: gyűlést akkor hívnak össze véres karddal, amikor a

³⁰ 1498 : 2, 1500 : 10, 1507 : 3. t. c.

³¹ L. 163. l.

³² I. r. 5. c.

közösséget egyenlően érdeklő dolgok merülnek fel». Ez általános középkori gondolat, mely a római jogra vezethető vissza³³ és amelynek Mátyás király is kifejezést adott 1462-ben.³⁴ A gondolat önként következik a népfelség elvéből és nálunk Kézaitól ered, aki ebben a kérdésben a XIII. század politikai gondolkozóihoz — köztük Aquinói Szent Tamáshoz is — hasonlóan nyilatkozik.³⁵ A «*populus maior princeps*» elv szerint az összeséget a fejedelem mellett és a fejedelem felett a törvényhozó hatalom illeti meg.³⁶ Az újjáéledt római jogból vették, magyarázták és hirdették ezt a tant a bolognai civilisták, közülük elsősorban Irnerius, aki a római jog e felfogásának új formát is adott.³⁷

A nép nem maga hozza a törvényt, hanem a pogányság korában a vezérre és kapitányokra ruházza a törvényhozás minden hatalmát, miként azt Werbőczy később mondja (II. r. 4. c.). Ez semmiesetre sem jelenti azt, hogy a vezér és a kapitányok a közösség közreműködése nélkül hozták a törvényt. Ennek ellentmondana az, amit Werbőczy az I. részben mondott a

³³ Quod omnes tangit, ab omnibus approbari debet. L. G. de Lagarde : L'idée de représentation dans les oeuvres de Guillaume d'Ockham. (Bulletin of the international committee of historical sciences, IX. 429.)

³⁴ ...ea, quae ad publicam pertinent utilitatem, merito communi omnium consilio discutienda sunt et decidenda. Kovachich : Vestigia 363.

³⁵ L. Váczy i. m.

³⁶ Gierke : Genossenschaftsrecht III. 578.

³⁷ Carlyle i. m. V. 82. Ők idézik Irnerius «De Aequitate» című munkájából a megfelelő helyet : Universitas, id est populus, hoc habet officium singulis hominibus, quasi membris providere. Hinc descendit hoc, ut legem condant, conditam interpretetur et aperiat... U. o. 83.

communitasról. De a II. részben nem gondol az organikus szemléletre. A koronaeszme csak a kereszténység elterjedése után, a királyság korának tárgyalásánál tűnik fel, amint ez az 1440. évi rendi oklevélben is előfordul, de ez nem az organikus koronaszemlélet. Elmondja ugyanis az író, hogy miután királyt választottak, «mind a törvényhozásnak, mind bármely birtokadományozásnak és minden bíraskodásnak hatalmát... az ország szent koronájának, mellyel Magyarország minden királyát megkoronázni szokták, joghatóságára és következésképpen a mi törvényesen rendelt fejedelmünkre és királyunkra ruházták át. És így ettől fogva a királyok a törvényeket a nép összehívása és megkérdezése mellett kezdték alkotni, amint az korunkban is történni szokott.»

Ez az alkotmányos monarchiának a népfelség elvéből eredő tanítása, amelyben az átruházási gondolat bővebben van kifejtve, mint az I. rész 3. és 4. címében. Ezekben az egyféle szabadságról, nem pedig a törvények alkotásáról van szó, mint itt. Már nincs szükség az organikus koronaszemlélet alkalmazására, mert a törvényhozás joga az alkotmányos rendi monarchiában a népfelség elvéből és a koronázással történő átruházásból amúgyis következik.

Werbőczy tehát, ezt hangsúlyozom, a szent korona organikus szemléletét csak az egyenlő nemesi szabadság tételének bizonyítására alkalmazta, egyébként a régi történeti fejlődésben kialakult koronaeszme és a krónikákból átvett népfelség elve alapján állott.

11. A koronaeszme a XVI—XVIII. században.

Politikai események nem változtatják meg hirtelen az emberek gondolkozásmódját. Különösen nem történhetett ez meg abban az időben, amikor a gondolatközlés újkori eszközei nem állottak még az emberi művelődés rendelkezésére. Mohács és végzetes következményei, bármilyen lényeges fordulatát jelentették is a politikai viszonyoknak, nem hatottak még hosszú ideig a megmaradt ország társadalmi és alkotmányos berendezésére. A következőkben annak a kutatása lesz feladatunk, hogy abban a hosszú, csaknem négyévszázados korszakban, amelyben Magyarország a végzetes török hódítás következtében uralkodói révén idegen országokkal került intézményes kapcsolatba, megmaradt-e a magyar politikai gondolkozásban a koronaeszme. Minő változásokon ment keresztül? Hozott-e belé tovább fejlődő új elemeket Werbőczy tanítása?

A király és a rendek szemében a korona a XVI. és a XVII. században sem szűnt meg az államhatalom jelképe lenni. Mint már évszázadokkal előbb, a király a koronával együtt, vagy ritkán maga a korona jelenti a legfőbb államhatalmat, ők ennek gyakorlói a régi kép szerint, az alattvalók nekik tartoznak engedelmességgel. Frangepán Kristóf horvát bán 1527-ben országgyűlésre hívja a tótországi rendeket és fel szólítja őket, hogy «a királyi felségnek és a szent koroná-

nak engedelmeskedve» mindnyájan gyűljenek össze.¹ Az országgyűlésen való megjelenés tehát a királlyal és a koronával szemben kötelesség. I. Ferdinánd maga írja a szlavón rendeknek, hogy mivel sereget küld a török ellen, tegyenek meg mindent a hadi vállalat előmozdítására, «amint az hozzátok, mint jó keresztényekhez és olyanokhoz nagyon illik, akik nekünk és Magyarország szent koronájának esküt tettek.»² Még Bocskay és pártja is úgy véli, hogy a hűségeskü a királyhoz és az ország koronájához köti az alattvalókat.³

Mind a király, mind a rendek szerint az alattvalókat a hűség kapcsolja a szent koronához és a királyhoz. Zápolyai János király, mikor követet küld Raguzába, nem ok nélkül hivatkozik a köztársaság polgárainak hűségére és hajlandóságára, amellyel Magyarország szent koronája és más királyok, elődei iránt viseltettek.⁴ Az ország nagyjai szolgálataikat még mindig a királynak és a koronának teljesítik. Így például, mikor Nádasdy Tamás és Zrínyi Miklós egyezményt kötnek, megígérik, hogy leginkább arra fognak törekedni, hogy «a királyi felségnek, legkegyelmesebb

¹ MOE I. 185.

² 1529: Quae vos uti bonos christianos nobisque et sacrae regni nostri Hungariae coronae iuratos quam maxime deceant. Šišić: Mon. Com. Croatiae. I. 196.

³ 1606. május: Transsylvani propter recens adhuc vulnus nulla ratione volunt iuramento obligati esse ad modernam regiam maiestatem et regni coronam. MOE XII. 423.

⁴ 1531: . . . , et licet nos ab initio semper eandem fidem propensionemque animi vestri, qua erga sacram coronam regni Hungariae ac alios reges predecessores nostros affecti fuistis. . . . Pray: Epistolae procerum.

uruknak, az ő szent koronájának és az egész államnak» minél nagyobb és kedvesebb szolgálatokat tegyenek «minden kijáró hűséggel.»⁵ A király maga a hűtlenséget most sem csak személye, hanem a szent korona ellen elkövetett bűncselekménynek tekinti. Ferdinánd országgyűlési biztosait 1541-ben annak a kijelentésére utasítja, hogy hajlandó minden büntettet és vétséget, amelyet a János király pártján állók eddig ellene és Magyarország szent koronája ellen elkövettek, kegyesen megbocsátani és elengedni.⁶

Még törvényben is kifejezésre jut a rendeknek régi, a középkorból örökölt felfogása. Mikor az 1572. évi 10. törvényekkel indigenát fogadnak be, hivatkoznak azokra a hű szolgálatokra, amelyeket az «sok helyen vitézül teljesített katonai téren Magyarország szent koronájának.»⁷ A régi, XV. századi nyelven beszél a rendekhez az az előterjesztés, amelyet a király a pozsonyi országgyűlésnek tett 1605-ben Bocskay István ellen: «Mivel pedig Bocskay Istvánról van szó, ő, mint mindenki tudja, őfelségének és a szent koronának az alattvalója, az eskü kötelékével nekik van szorosan lekötve, mindazonáltal nem átallotta félretéve minden őfelségének és a szent koronának járó

⁵ 1549: quod nos maximum habentes respectum ad hoc, quomodo potissimum maiori animorum coniunctione praefatae sacrae Maestati regiae, principi videlicet et domino nostro clementissimo eiusque sacrae coronae et toti reipublicae maiora et gratiora servitia cum omni debita fidelitate facere et praestare possemus.. Barabás Samu: Zrinyi, a szigetvári hős életére vonatkozó levelek és okiratok. II. 1899. 246. Utal rá Szekfű Gyula: Magyar történet 1. kiad. IV. 181.

⁶ MOE II. 337.

⁷ MOE V. 406.

hűséget nyíltan felkelni őfelsége és hívei ellen...»⁸ Őfelsége nem tekinti kisebb gonoszságban részeseknek és bűnösöknek azokat, «a nemzetek és a természet jogán is», akik támogatást nyújtanak olyanoknak, akik «Istennek különösen tartozó hűségük, a királyi koronának, magának a királynak és az egész országnak tett esküjük ellenére a haza vesztére felkelnek.»⁹ A király elvárja a rendektől, hogy meg fognak maradni «ő császári és királyi felsége és a szent korona iránti hűségükben» és «az édes haza», gyermekeik és feleségük iránti szeretetüket úgy fogják javaslatai elfogadásával nyilvánítani, hogy mindenki hazájukat legjobban szerető fiaknak és királyuk legnagyobb híveinek tekinthesse őket.¹⁰ Ha a «haza» nem szerepelne ismételten a királyi előterjesztésben, az akár Zsigmond király idejében is íródhatott volna.

A XVI. századi szemlélet Werbőczy után nem fejlődhetett tovább határozott irányban; az állam jogi személyisége ekkor sem alakult ki világosan a koronaeszméből. A XVII. században pedig ez az eszme mintha visszafejlődött volna. A szent korona újból inkább a királyi hatalmat kezdte jelenteni, mint az állam személyiségét.

Nem tartozik a magyar koronaeszme fejlődésének történetére, ha azt olvassuk, hogy Rudolf főkapitánya, Belgiojoso, a gálszécsi gyűlésen összejött felsőmagyarországi rendekkel szemben arra a hűségre hivatkozik, amelyet ő «a császári királyi szent koronának» es-

⁸ 1605. jan. 2. MOE XI. 86.

⁹ ...qui contra fidem Deo imprimis datam, coronae regiae regique ipsi et toti regno praestitum iuramentum in perniciem ... patriae... insurgunt. U. o. 94.

¹⁰ U. o. 96.

küldött.¹¹ Ő az államhatalom gyakorlóját egyedül az uralkodóban, Rudolfban látja, aki egyszersmind a német birodalom császára is, és a Rudolf kettős császári és királyi hatalmát együttesen jelképező korona iránt érzi magát hűségre kötelezve. Nem lephet meg az sem, hogy Tilly császári hadvezér a dunántúli rendeknek Sárvára összehívott részleges gyűlésén szemrehányásokat tesz, hogy Magyarország a kapott nagy jótétemények fejében «legkegyesebb urával és királyával szemben» hallatlan hálátlanságot tanúsít és «magát a koronát is elhagyta», ami itt csak az uralkodót jelentheti.¹²

Annál különösebben hat reánk, hogy Boeskey és a magyar rendek nevében tárgyaló Illésházy István is a királlyal azonosítja a koronát, a király tekintélyével a koronáét. Forgách Zsigmondnak a kiegyezési tárgyalások során átnyújtott emlékiratában többek közt ezt követelte: «A korona és a király tekintélye a régi és sértetlen maradjon, amint Ulászló király koronázása idejében az ő első decretumában kifejezetten és felsorolás szerint fennállott; Magyarország szabadsága, régi jogai és kiváltságai is, amelyek ugyanott soroltatnak elő, épen maradjanak.»¹³ Hogy a koronán itt a

¹¹ 1604. szept. MOE X. 593.

¹² 1606. jan. 7: ...Hungaria summa atque inaudita ingratitude ...in dominum clementissimum atque regem suum et coronam ipsam deseruit... MOE XI. 529.

¹³ 1605. nov. 1: *Authoritas coronae et regis antiqua et salva maneat illa, quae tempore coronationis Vladislai regis per expressum in primo decreto eiusdem descriptum et enumeratum exstat; libertas quoque et antiqua iura et privilegia regni Hungariae, quae ibidem enumerantur, salva maneant.* MOE XI. 422.

királyt érti a felkelő rendek képviselője, kiviláglik a párhuzamból, amely a korona jogaival a rendek kiváltságait állítja szembe a jövőendő kiegyezés szempontjából. Semmiesetre sem úgy fogja fel tehát Illésházy a koronát, mintha ez a királyt és a rendeket magában egyesítené, hanem két különálló tényezőt ismer: a koronát, azaz a királyt és az országot, azaz a rendeket. Mindez inkább a XIV. század végének, mint a Hármaskönyvnek a felfogására emlékeztet.

Nem érdektelen, hogy Mátyás főherceg, aki Rudolf nevében tárgyal, nem értette meg jól, mit akar Illésházy ezzel a gyökerében régi időkre visszanyúló kívánságával, mert a neki adott válaszában a reális koronáról, nem pedig a királyi hatalom jelképéről beszél: «Ami a korona és a király tekintélyét illeti, már előbb feleltünk azzal, hogy ezek a mi időink egészen mások, mint boldog emlékű Ulászlói voltak és ezért más módot is kell ennek megőrzésében keresni; mivel Visegrád is, amelyről az első decretum szól, most a törökök kezében van és az egész országban nincs biztosabb hely, mint ahol most van a korona...»¹⁴ Jól megértette azonban Himmelreich Tibor magyar kancelláriai titkár, hogy mit jelent a rendek kívánsága: «Ami azt a másik pontot illeti, amelyben azt kéri, hogy néhai felséges Ulászló király decretuma szerint mind a korona és a király tekintélye, mind Magyar-

¹⁴ 1605. nov. 12: Ad autoritatem coronae et regis quod attinet, iam antea responsum est, haec nostra tempora longe alia esse, quam felicissimae memoriae Vladislai fuerunt atque ideo et alium modum in hac conservanda requirere... MOE XI. 427. Az okmányt kiadó Károlyi Árpád is hangoztatja, hogy Mátyás főherceg másról beszél mint Illésházy.

ország régi jogai, kiváltságai és szabadságai, amelyek ugyanott hosszasan felsoroltatnak, épen megmaradjanak,» az egyáltalán nem illik a mai időkbe és azt csak az uralkodásra vágyó Ulászlótól csikarhatták ki megválasztása idejében.¹⁵

Ha már a felkelő rendek képviselője is azonosítja a királyt és a koronát, még inkább meg kellett lennie e felfogásnak a királyi udvarban, a királyi hatalmat gyakorló tanácsoknál és kormánysszerveknél. A magyar tanács véleménye szerint például a Bocskay jogára alá kerülő magyar terület ügyében ki kell kötni azt, hogy a fellebbezések Erdélyből a királyi udvarba küldessenek, hogy ezen a módon a királyi korona bizonyos felsőbbbsége fennmaradjon.¹⁶ Minden bizonnyal a mindenkori királyt kell a szent koronán értenünk, mikor arról van szó, hogy «az ország koronája alá foglalt minden püspökségnek kegyúri joga és adományozása minden kétség nélkül senki másra, mint a királyi felségre és a szent koronára tartozik».¹⁷

A királyi prerogatívák is a szent koronából származnak, így az, hogy a királynak teljes hatalma van a szomszéd fejedelmekkel szerződést kötni, a rendek semmit sem dönthetnek el úgy, hogy az a királyi

¹⁵ 1605. nov. 12. után. U. o. 431.

¹⁶ 1606. jún. 8: in curiam regiam transmittantur ut eo modo superioritas quaedam coronaeregiaereservata videatur MOE XII. 439.

¹⁷ 1659: episcopatum omnium sub corona regni huius comprehensorum ius patronatus et collatio ad neminem alium, quam regiam maiestatem sacramque coronam dubio omni semoto spectare dignoscatur. A munkácsi püspökség adománylevelében. Fraknoi Vilmos: A főkegyúri jog 389. 5. j.

tekintély közreműködése nélkül érvényes legyen, «s ez a szent korona természetes hatalma.»¹⁸ Ebben a szent koronából eredő hatalomban különbözik a magyar király az erdélyi fejedelemtől, amint azt a Bethlen Gáborral való tárgyalások folyamán a király kiküldöttei hangsúlyozzák.

E mellett a mondottak szerint inkább udvari hatóságok körében érvényesülő koronagondolat mellett a szent korona, illetőleg a korona állandóan előfordul «a magyar állam» jelentésében mind a király, mind a rendek megnyilatkozásaiban. Csakis így értelmezheti a koronát I. Ferdinánd egy leiratában, midőn mérlegelve «ennek a koronának és a mi országunknak egész erejét» arra a következtetésre jut, hogy ez sokkal kisebb, semhogy a számos hatalmas ellenségnek ellenállhasson, ezért kénytelen más országainak a támogatását igénybe venni.¹⁹ «Az ország és a szent korona» sérelmét látták a rendek az 1659:90. t. c. szerint abban, hogy a horvátországi vlachok becsúszott és érvénytelenített kiváltságait a német udvari kancellária útján megerősítették, amit méltán tekinthettek a magyar állam tekintélye csorbításának. Mikor a Sziléziával fennforgó határviszályok elintézésére közös bizottságot küldenek ki, a karok és rendek az 1649:26. t. c. szavai szerint «erre a célra a maguk és a szent korona

¹⁸ 1617. júl. 20: nec quicquam regnicolae decernere posse, quod vigorosum sit absque autoritatis regiae interuentu, quae naturalis est sacrae coronae potestas... EOE VII. 447.

¹⁹ Cum nos totas huius coronae et regni nostri vires metimur, longe minores et inferiores videmus esse, quam ut hostibus innumerosissimis ac potentissimis possint ullo pacto resistere... Kovachich: Supplementa III. 131.

részéről» rendelnek ki megbizottakat,²⁰ s itt szent koronán ugyancsak a magyar államot kell értenünk az idegen országgal szemben. A *pragmatica sanctio* törvényében, az 1723 : 3. törvénycikkben az ország rendjei az uralkodóház fiágának kihaltával átadják a nőágnak «a Magyarországbán való trónöröklés jogát, a koronát és az ahhoz tartozó részeket, tartományokat és országokat».²¹ Már Deák Ferenc kifejtette,²² hogy a korona itt is a magyar államot jelenti.

Kétségtelenül a magyar államot értik a rendek az 1741 : 63. törvénycikkben a szent koronán, szemben a királynő más országaival: «Miután ő királyi szent felsege... a bajor hercegnek ez ország szent koronája ellen is irányult igazságtalan követelését... feltárni kegyes volt, a karok és rendek pedig... egyhangú lelkesedéssel megígérték, hogy életüket és vérüket áldozzák fel a király, az ország és szent koronájának az 1723. évi 1. és 2. cikkekben megerősített és megalapozott igaz jogainak védelmére,... az ország általános felkelését határozták el».

Láttuk már, hogy Csehországot mellékországaival «cseh korona» néven jelölték. «A cseh korona» is a Habsburgok uralma és a bécsi udvari kormánysszékek igazgatása alatt állott 1526 után. A cseh királyság különállását, a Habsburgok többi országaitól való megkülönböztetését e hivatalok irataiban is a «Krone Böhmen» jelzi. Nem tekinthetjük a magyar szent korona-

²⁰...ex parte sua et sacrae coronae...

²¹...ius haereditarium succedendi in Hungariae regnum et coronam ad eandemque partes pertinentes provincias et regna iam divino auxilio recuperata et recuperanda...

²² Észrevételek... Pest, 1865. 73.

eszme hódításának, ha az udvar és a kormánysszékek nyelvében Magyarország jelölésére a «Krone Ungarn» kifejezést használják. Annál inkább vissza kell ezt a gondolatot utasítanunk, mert a magyar korona mellől következetesen elhagyják a «szent» jelzőt és mert ugyanezen hatóságok nyelvében más, nem a Habsburgok uralma alatt álló ország, a lengyel királyság jelzésére is előfordul a korona szó használata.

Állításunkat néhány példa meg fogja világítani. Rudolf leír 1578-ban a legfőbb cseh hivatalnokoknak, hogy «a cseh korona és a belé kebelezett országok dolgait» csak az ország tanácsosaival tárgyalják meg; a király akkor is ezekhez fog fordulni, ha «a koronán kívül» tartózkodik.²³ Szó van a cseh korona lakóiról is.²⁴ Mikor a felső-luzsikai rendek 1606-ban a pozsonyi országgyűlésre követeket küldenek, azoknak azt az utasítást adják, hogy mutatkozzanak be «a cseh korona küldötteinél» és ugyanúgy keressék az összekötetést «a magyar korona uraival».²⁵

Éppúgy beszélnek az alsó-luzsikai rendek cseh és magyar koronáról.²⁶ Hasonlóképpen «a magyar királyságról,

²³ Also sei Ihrer Maiestät liebers, dann dass sie gegenwärtige und alle andere der Kron Beheimben und der incorporierten Land Sachn mit niemand, als dieses Landes Rätthen tractieren, handeln und richten möchten... derer sich Ihre Majestät, wann sie ausserhalb der Kron sein müssen, zur Beratschlagung ihrer eigenen Lands Sachen... zu gebrauchen haben möchten... Flieder: Přispěvky k dualistickým ustavám stavovským. Prága, 1910. 71, 75.

²⁴ 1578. U. o. 146.

²⁵ ... bei den Herrn Abgesandten der Cron Böheimb... sollen auch diess bein Herrn der Cron Hungarn suchen und begehren. MOE XII. 81.

²⁶ U. o. 85.

a cseh koronáról és belé kebelezett országokról és az osztrák főhercegségről» szól II. Mátyás sziléziai kancellárja, mikor áttekinti az uralma alatt álló országokat.²⁷

Mátyás főherceg Rudolfnak Thurzó György főispáni kinevezését ajánlva, őt olyan embernek jellemzi, mint aki «Ő császári felsége és a magyar korona irányában» érdemeket szerzett.²⁸ Mátyás főherceg egyik bizalmasa így ír neki: «Nagyon szükséges lesz a következő országgyűlésen a magyar koronában való öröklésről tárgyalni és valami biztosat elhatározni...» «A lengyel koronában, ahol pedig a legszabadabb választás van», a király gyermekeit sohasem zárták ki az utódlásból... «Nem beszélek azokról a régi szerződésekről, amelyeket Fenséged kitűnő elődei és különösen első Miksa császár és a magyar korona között kötöttek».²⁹ Miksa főhercegnek Rudolf királyhoz intézett levele szerint a tizenhárom szepesi város «a lengyel koronának van elzálogosítva».³⁰ Ugyanezt a kifejezést használja az udvari kamara is.³¹ A haditanács generálisai is az általános szokást követik, mikor állandóan «a magyar korona rendeiről» írnak.³²

²⁷ 1614. aug. 14. EOE VII. 150.

²⁸ 1604. dec. 22. : umb Euer Kais. Majestät und die Cron Hungern wohlverdient. MOE XI. 73.

²⁹ Lassota Erich, 1606. ápr. 23 : auch von der Succession in der Cron Ungern gehandelt und etwas gewisses geschlossen würde... Wie denn auch in der Cron Polen, da sie doch die freieste Wahl... Ich geschweig nun der alten Compactaten, so . . . zwischen E. Durchlaucht hochlöblichen Vorfahren und sonderlich Kaiser Maximiliano primo und der Cron Ungern aufgerichtet worden... MOE XI. 749.

³⁰ 1598 : Die zu der Kron Poln versetzten dreizehn Statt in Zips... MOE. IX. 199.

³¹ U. o. X. 196.

³² 1563 : die Stände der Chron Hungern. MOE IV. 560. — 1602. U. o. X. 176.

A cseh rendek, mikor 1606-ban a pozsonyi országgyűlésre követeket küldenek, azokat a jeles érdemeket emlegetik, amelyeket Csehország a magyar korona körül szerzett.³³ Mindebből nyilvánvaló, hogy itt a «korona» kifejezés használata az általános, nem-magyar nyelvhasználatból ered és az európai politikai fogalmakhoz sorozható.

A szent korona az újabb korban is állandóan megtartotta az állam területére, ennek egységére és sértetlenségére vonatkozó jelentését. A király és a rendek egyformán használják ilyen értelemben a XVI—XVIII. században. I. Ferdinánd részéről Jurisics Miklósnak és társainak, mint a szlavóniai rendek gyűlésére küldött biztosoknak, adott utasításban olvassuk: «A török a mi Magyarországunk egész koronáját a maga uralma részére követeli és a vajdát (t. i. János királyt) rabszolgájának tekinti, sőt mi több, nem átalija kijelenteni és mutatni, hogy Magyarország egész koronáját, amelyet fegyverrel és karddal győzött le, az ő hatalmába engedte át».³⁴ Másutt meg ezt írja: «Alattvalóink és tartományaink védelme és magyar szent koronánk megtartása érdekében járunk el».³⁵ Esterházy Miklós nádor szerint

³³ 1606. márc. 27: ...regnumque Bohemiae de corona Hungariae tam praeclare meritum sit... U. o. XII. 70.

³⁴ 1537: Turcham totam regni nostri Hungariae coronam sibi pro suo proprio regno vindicare et wayuodam non aliter, quam pro suo sclavo et servili mancipio suo ducere et reputare et quod plus est, declarare et ostendere non veritus sit universam coronam Hungariae armis et framea a se devictam potestati suae cessisse... MOE II. 210.

³⁵ Pekry Lajosnak, 1537: Versamur nunc pro defensione subditorum et provinciarum nostrarum et pro conservatione sacrae coronae nostrae Hungariae... Acta Com. Croatiae II. 41.

«hat főkapitány vagy kapitányság van Magyarország szent koronájának joghatósága alatt az adriai tengertől Erdély határáig».³⁶ Semmi kétség sem lehet a felől, hogy a korona ez esetekben, mint a középkorban is gyakran, az országot, az államterületet jelenti.

E tekintetben az udvar kedvelt kifejezéseinek, a «Kron Hungarn» és a «Kron Beheimb»-nek jelentése találkozott a «Sacra corona»-éval, amint a középkorban is hasonló értelmű volt a «corona regni Hungariae» és a «corona regni Bohemiae». I. Ferdinánd egy német nyelvű iratban «a magyar koronában levő legnevesebb egyházi és világi urakról és nagy városokról» ír és kijelenti, hogy újból hatalmába fogja keríteni mindazt, ami a magyar koronából elveszett, és amit a kereszténységtől elraboltak.³⁷

Mint a középkorban, most is a koronához tartozik, a szent korona joghatósága alatt áll az ország területe. Különösen határkérdéseknél hangoztatják ezt, amikor a korona területének teljes megőrzéséről van szó. A pozsonyi 1542 : 47. törvénycikkben például azt kívánják a rendek, hogy a király Rohonc várának tartozékait, amelyekről a bírák megállapították, hogy Magyarország koronája és joghatósága alá tartoznak, a jövőben is a megyei közigazgatás alá rendelje.³⁸ Az 1541.

³⁶ Hajnal István: Esterházy Miklós iratai. Budapest, 1930. I. 128.

³⁷ 1526. szept.: zu den namhafftigsten geistlichen und weltlichen Herrn und zu den grossen Steten in der Cron Hungern... Dergleichen wellen wir... auch thun, das wir auch bemelte Cron zu Hungern, sovil daran verloren und der Christenheit abgedrungen ist, wiederumb in unser Hand und Gwalt zu pringen... Acta Com. Croatiae I. 4.

³⁸ MOE II. 453.

évi gyalui szerződésben Izabella özvegy királyné átenged I. Ferdinándnak bizonyos városokat és várakat, amelyek Magyarországon és Erdélyben vannak, Magyarország szent koronájához tartoznak és eddig a királyné és híveinek birtokában voltak.³⁹

A szent korona joghatósága kiterjed az egész magyar birodalomra. Az ország vagy a birodalom területének megcsonkítását most is a szent korona sérelmének tekintik. A XVI. században, a török hódoltság kiterjedése és Erdély különválása idejében felemlégetik azt az időt, amikor a szent korona területe még sértetlen volt. Az 1580-i gyulafehérvári országgyűlésen, mikor a szász papok dézsmájának ügyét tárgyalják, a székelek szónokai előadják, hogy régen, mikor a dicső magyar királyok alamizsnaképpen átengedték a dézsmát a szász egyházaknak, «egész Magyarország virágzott és Magyarország koronájának szolgáltak a külső országok, t. i. Dalmácia, Hovátország, Csehország, amiért is igen könnyen, az országnak és a koronának a kára nélkül megtörténhetett ez».⁴⁰ Ugyanígy szól Kendy Ferenc, I. Ferdinándhoz írott jelentésében arról az időről, «mikor az egész ország teljes erejében virágzott és a szomszédos országok és tartományok e Magyarország szent koronájának voltak alávetve».⁴¹

Ami az országból idegen kézre jut, azt a szent koronától veszik el, e veszteség a szent korona sérelme.

³⁹ Roderich Gooss: Österreichische Staatsverträge. Siebenbürgen 97.

⁴⁰ ...totam Hungariam fuisse in flore ac coronae Hungariae servivisse extera regna videlicet Dalmatiam, Croatiam, Bohemiam... EOE III. 149.

⁴¹ 1556. EOE I. 554.

A Jánospárti rendek 1527-ben így írnak Ferdinándnak: «Felséged az elmúlt napokban minden diffidatio nélkül elfoglalt két várost a mi kegyelmes királyunk szent koronájától».⁴² II. Mátyás tanácsosai pedig úgy vélekednek, hogy Huszt várának az erdélyi fejedelem részére való átadása «az ország szent koronája sérelmére és ő császári és királyi felsége tekintélye ellen lett volna»...⁴³ A magyar kancellária 1642. évi előterjesztése szerint hét megye Erdély részére való elfoglalása és a töröknek való hódoltatása «a kereszténységnek és Magyarországnak koronájának nem csekély sérelmével jár».⁴⁴

A horvátországi rendek is hívek maradtak ahhoz a régi felfogásukhoz, hogy ők a szent koronához tartoznak. I. Ferdinándhoz intézett felterjesztésükben mondják: «Semmiféle úr nem foglalta el hatalommal Horvátországot, hanem a mi egykori utolsó királyunk, a boldog emlékű Zvonymer halála után szabad elhatározásunk alapján egyesültünk Magyarországnak szent koronája körül és ennek következtében most felséged körül is».⁴⁵ A horvát-szlavón rendek később is a szent koronában látták a magyar birodalom egységének megőrzőjét. A Bocskay-felkelés idejében tiltakoztak több megyének Erdély részére történő elidegenítése ellen, «mert az ország határterületeit nem szabad elidegíteni a szent ko-

⁴² Kovachich : Supplementa III. 117.

⁴³ 1614. EOE VII. 130.

⁴⁴ Hajnal István : Esterházy Miklós iratai I. 149.

⁴⁵ Noverit Maiestas Vestra, quod inveniri non potest et nullus dominus potentia mediante Croatiam occupasset, nisi post discessum regis nostri ultimi Zvonymer dicti felicitis recordationis libero arbitrio se coadiunximus circa sacram coronam regni Hungariae et post hoc nunc erga Maiestatem Vestram... MOE I. 170.

ronától, mikor azok egyébként is szorult helyzetbe jutottak», akárcsak ők maguk, a török elleni küzdelemben.⁴⁶

E rendeket politikai állásfoglalásukban még a XVII. század elején is a korona iránti hűség irányítja, akárcsak a középkorban. A pozsonyi diétára küldött követeknek azt az utasítást adják, hogy a törökkel kötendő béke kérdésében alkalmazkodjanak a magyar urakhoz és legyenek tekintettel «a királyi felség és a korona iránti hűsége».⁴⁷ Viszont a korona az ő szabadságaik őrzője. A követek legyenek békeszeretők és «becsüljék többre a közjót, a római katolikus vallást és a szabadságot mint a félelmet, és ne térjenek el az ország és a korona szabadságaitól».⁴⁸

*

A koronaeszme nagy politikai jelentőségre emelkedett akkor, amikor az ország egysége az erdélyi fejedelemség elszakadása folytán megszűnt és az ország keleti «részeinek» kisebb-nagyobb területe is kivált az anyaországból, hogy az erdélyi fejedelmek hatalmát növelje. A koronaeszme kapcsolja Erdélyt állandóan Magyarországhoz. A szent korona jogát emlegetik a Habsburg-királyok, amikor Erdélyre igényt emelnek, de a szent koronához, vagyis a magyar birodalomhoz való tartozást elismerik az erdélyi fejedelmek és rendek is. Ez a kapocs volt az, amely az önálló és a szultánnak alávetett Erdélyt ősi hagyományokban gyökerező meg-

⁴⁶ 1606. ápr. 10 : Nam limites regni non essent abalienandi a sacra corona, cum et alioquin sunt in maximas angustias redactae... MOE XII. 784.

⁴⁷ U. o. 783.

⁴⁸ ...neque a libertatibus regni et coronae discedant. U. o. 781.

győződés erejével minden magyar nézete szerint az anyaországhoz fűzte.

A felkelő magyar rendek is a koronaeszme alapján állottak és Bocskay idejében a szent koronában látták a királyi és a keleti Magyarország, Erdély egyesítőjét. A korponai határozatokban például azt kívánták, hogy Bocskayt minél jobban elégítse ki a király. Akármennyit enged is át neki, az nem szakad el az országtól, «mert ez az országrész is, amelyet neki ad, Erdélylyel együtt a koronától függ».⁴⁹

Az erdélyi fejedelmek a magyar királlyal kötött szerződésekben ismételten elismerték azt a kötelezettséget, hogy semmit sem idegenítenek el az uralmuk alatt álló területből a szent koronától, vagyis hogy nem engednek abból semmit idegen «szuverénítás» alá kerülni. A magánjogi elidegenítés jogát ezzel nem korlátozták, csak a közjogi összetartozást biztosították. Meggyőző erről már a Miksa és János Zsigmond között kötött speyeri szerződés is: «Semmi se idegeníttessék el ezekből az ország koronájához tartozó javakból, amelyeket a fenséges fejedelem birtokol, amelyeket azonban szükség idejében szabadon elzálogosíthatnak vagy inscribálhatnak valakinek».⁵⁰ A pozsonyi kiegyezésben is kötelezi magát Báthory Gábor II. Má-

⁴⁹ 1605. dec. 3 : nihilominus tamen regnum hoc ipso a se invicem non separabitur, sed et haec pars regni, quam illi daret, una cum Transylvania a Corona dependeret ... MOE XI. 494.

⁵⁰ 1570 : ... nihil alienetur ex his bonis, quae serenissimus princeps tenet, ad coronam regni spectantibus, quae tamen et ipse necessitatis tempore oppignorare aut etiam inscribere alicui... ipsis liberum futurum est. R. Goos: Österr. Staatsverträge. Siebenbürgen 191.

tyás királlyal szemben, hogy «sem Erdélyt, sem más régtől fogva neki alárendelt megyéket, azok várait vagy véghelyeit másként, mint most birtokolja, Magyarország koronájától nem fogja elidegeníteni».⁵¹

Nagyon érthető, hogy a királyi Magyarország képviselői, a királyi udvar és tanácsosai sokkal többször emlegették Erdélynek a szent koronához való tartozását, mint az erdélyi fejedelmek, hiszen a magyar király fennhatóságának elismerését a szent korona jogán követelhették. Világos politikai célokat is felismerhetünk a mögött, hogy a király részéről annyira ragaszkodtak a régi hagyományokban gyökerező szentkoronakapocshoz. Amikor 1614-ben II. Mátyás követei a kolozsvári országgyűlés elé terjesztették az udvar kívánásait, a rendek nem tagadták a tárgyalás során, hogy «Erdély egykor Magyarországhoz tartozott». Erre a követek azt felelték nekik, «most is Magyarországhoz tartozik Erdély és Magyarország egy királya sem szakította el onnan és nem is szabad elszakítani. Ha idők folytán a könnyebb védelem céljából egyes dolgokat át is engedtek az erdélyeiknek, azért még nem nyilvánították (Erdélyt) független, önálló és külön tartománynak. Ez a pozsonyi szerződésből is kiderül, ahol a II. cikkben ki van téve: soha Magyarország koronájától nem fogják elidegeníteni. Ebből világos, hogy Erdély az ország szent koronája hatóságának most is alá van vetve».⁵²

⁵¹ 1613: nec Transylvaniam aut alios sibi ab antiquo subjectos comitatus et praesidia sive confinia eorum, aliter quam nunc possidet, unquam a corona Hungariae alienabit... EOE VI. 269.

⁵² ...ex quo appareret, eam iurisdictioni sacrae coronae regni etiam nunc subiectam esse. EOE VI. 480.

A Bethlen Gáborral megkötendő szerződésről tárgyaló magyar tanácsosok 1615-ben feliratot intéznek a királyhoz: Bethlen megsértette az erdélyiek szabad fejedelmválasztási jogát és a törökök akarata szerint magát vajdának vagy kormányzónak nevezi. Joggal láthat ebben a király sérelmet, és mélyebben tekintve a dolgot, beláthatja, hogy ha Bethlen példájára török fegyverekkel és támogatással lesznek fejedelmek Erdélyben, «az fog bekövetkezni, hogy az teljesen elszakad az ország joghatóságától és a szent korona iránti engedelmességtől, különösen mikor a török most is arcátlanul törekszik a koronának ezt a jogát megingatni és felforgatni. Joggal és méltán tűzhetné ki magának ő felsége célul: arra ügyelni, hogy ilyen cselekedetekkel és eljárással a szent korona jogából és tekintélyéből semmi el ne vesszen, hogy az ország sértetlenségét fegyverrel is megőrizze».⁵³ Teljesen középkori nyomokon járnak a magyar tanácsosok, amikor kétségtelennek mondják, hogy «*Magyarország szent koronájának és következőleg őfelségének* mint Magyarország törvényes királyának Erdély tartományára elegendő és alkalmas joga és teljes autoritása volt mindig és kell hogy most is legyen».⁵⁴

⁵³ 1615. jan. 28.: futurum esset, ut penitus a iurisdictione regni et obsequio sacrae coronae avelleretur, maxime cum etiamnum Turca arroganter tale ius coronae labefactare et convellere nitatur. Iure inquam merito sua Maiestas in id sibi intendendum esse proponere posset, ne per huiusmodi actus et processus iuri et auctoritati sacrae coronae quippiam decederet, ut etiam armis immunitatem regni conservaret... EOE VII. 217.

⁵⁴ ...sacram regni Hungariae coronam et consequenter Suam Maiestatem tanquam legitimum Hungariae regem in

II. Mátyás szerint Bethlen tervei a kereszténység kárára és «mind az erdélyi tartománynak, mind Magyarország szent koronája mellette levő részeinek végső pusztulására» irányulnak.⁵⁵ Maga Bethlen viszont Homonnai ellen emeli azt a vádat, «hogy elsőbben Moldvát, annak utána Erdélyt occupálják, mely által magokat és ezeket az országokat az magyar korona alól kiszakasztván és elidegenítvén, az lengyel korona és republicához kötelezték volna hittel».⁵⁶ Bethlen Gábor tehát, akit a szent korona ellen folytatott politikával vádoltak meg a király részéről, ugyancsak «a magyar koronában» látta az ország egységének szimbolumát. Benne, az erdélyi fejedelemség megszervezőjében és kiépítőjében is élt a szent korona hatalma alatt álló egységes Magyarország képe, a régi magyar politika öröksége.

A szent korona sérelmét egy másik erdélyi fejedelem megválasztásakor is emlegették. I. Rákóczy György idejében úgy vélte a magyar tanács, hogy fiának fejedelemmé választása «ő királyi felsége tekintélyének és az ország szent koronája joghatóságának sérelme és esökkenése nélkül» nem történhetik meg és «az ország koronájának joga azt nem engedheti meg».⁵⁷

Mindarra, ami egykor a szent koronához tartozott, a magyar király a korona jogán emel igényt, hogy azt Magyarországhoz visszacsatolja, s így újból a magyar szent korona hatalma alá rendelje. A szent korona joga

provinciam Transylvaniae... sufficiens idoneumque ius ac plenam auctoritatem et habuisse semper et etiamnum merito habere debere... U. o. 216.

⁵⁵ 1616. okt. 16. EOE VII. 375.

⁵⁶ 1616. jan. 28. U. o. 303.

⁵⁷ Hajnal István: Esterházy Miklós iratai I. 176.

állandóan az elveszett területek visszakövetelésének és visszaszerzésének az alapja, s a visszanyert terület a szent koronába tért vissza, vagyis abba a régi területi egységbe, amelyet a szent korona jelképezett.

Báthory Zsigmond, mikor Rudolfal szerződést köt, kötelezi magát, hogy amit «az egykor Magyarország koronájához tartozó javakból» a töröktől visszafoglalt, a királynak át fogja engedni.⁵⁸ A magyar tanácsosok a II. Mátyás és Bethlen Gábor között folyó tárgyalások folyamán azt javasolják, hogy a tárgyalások ideje alatt azok a helyek, amelyeket «a szent korona javára átadtak», így is maradjanak. Ha pedig Bethlen valamit tenne a király ellen, akkor «a négy magyar megyét, amelyet Erdélynek átengedtek, a korona javára bocsásák vissza».⁵⁹ 1629-ben is arról tárgyalnak a király utasítására követei, hogy a Bethlennek átengedett megyéket «az ország szent koronájához visszacsatolják és a király iránti engedelmességre és alávetésbe visszajuttassák».⁶⁰

A törvények ismételten úgy fejezik ki elszakadt területek visszatérését, hogy ezek a szent koronába kebeleztetnek be. Az 1649 : 31. t. c. szerint a király és a rendek megállapodnak abban, hogy bizottságot kül-

⁵⁸ 1595. jan. 28. R. Gooss : Österr. Staatsverträge. Siebenbürgen 230.

⁵⁹ 1615. febr. 3. : *loci ad rationem sacrae coronae resignata sic permaneant. . . si quippiam simile per ipsum pertentatum fuerit, ipso facto quatuor comitatus Hungariae ad Transylvaniam concessi ad rationem coronae remittantur. . .* EOE VII. 233.

⁶⁰ *Circa negotium receptionis et reapplicationis comitatum ad rationem sacrae regni coronae et obedientiam subiectionemque nostram reducendis. . .* EOE IX. 67.

denek ki «a szlavóniai és a horvát végek kapitányainak hatósága alatt álló vlachok-, predaucok- és szlávoknak az ország szent koronájába és az országba való általános és teljes visszakebelezése ügyében». A törvény «mindenképpen megóvjá a szent korona joghatóságát».⁶¹ A következő cikkben meg Tersatto várának az országba és a szent koronába való bekebelezéséről történik intézkedés.⁶² Az 1655 : 82. törvénycikkben Lublóra és a tizenhárom szepesi városra vonatkozólag, amelynek lakói azt hiszik, «hogy teljesen elszakadtak az ország koronájától», kéri a rendek a visszacsatolását az ország koronájához, amire különben I. Lipót is kötelezettséget vállalt hitlevelében.⁶³ Mária Terézia törvényben jelentette ki, hogy ő és utódai Erdélyt, mint a szent koronához tartozó országot, mint magyar királyok fogják birtokolni és kormányozni, tehát ez is a szent korona jogán tért vissza az anyaországhoz.⁶⁴ Az 1741 : 51. t. c. pedig arról intézkedik, hogy mindaz, ami Alsó-Szlavóniából visszatért, «az ország szent koronájába fog visszakebeleztetni, az ország joghatósága alá fog rendeltetni». Mikor Raguz a XVIII. század végén Habsburg-uralom alá került, lakói, akikben élt még a régi hagyomány, úgy fogták fel ezt az eseményt, hogy a szent koronához tértek vissza.⁶⁵

Nemcsak a nagyobb közületek, közjogi egységek,

⁶¹ ... de generali et plenaria Valahorum et Praedaucorum Slavorumque... ad sacram regni coronam et regnum... incorporatione... salva semper Sacrae Coronae iurisdictione...

⁶² 1649 : 32. t. c.

⁶³ 1659 : 1. t. c. 16. §.

⁶⁴ 1741 : 18. t. c.

⁶⁵ Thallóczy—Gelchich : Ragusai oklevéltár Bev. XXX.

hanem az összes földek és az ország összes lakosai is a szent korona joghatósága alatt állnak. Ha valaki minden birtokára vonatkozó szerződést akart kötni, akkor «minden bárhol a szent korona alatt található jogairól» tett bevallást.⁶⁶ Magyar követek 1530-ban azt az előterjesztést teszik V. Károlynak, hogy «a magyarokat és szlávokat a többi nemzetekkel együtt, amelyek Magyarország koronájának vannak alávetve», tartsa meg eddigi helyzetükben.⁶⁷ A horvátországi rendek azt írják Ferdinándnak, hogy ők «minden más előtt, aki Magyarország koronája alatt van», elsőként ismerték el őt kétségtelen és természetes uruknak.⁶⁸

A közfelfogás szerint magyar állampolgár a külföldivel szemben az, aki a szent koronának alávetett országból származik. A szent korona joghatósága alatt állók, tehát az erdélyiek is, magyar állampolgárok. Maga az erdélyi országgyűlés ad kifejezést ennek a felfogásnak, amikor törvényt hoz, hogy a gyulafehérvári egyház javadalmait ne adják világiaknak, gyermekeknek és «olyanoknak, akik nem Magyarország koronájának alávetett országokból származnak».⁶⁹

*

Még egy vonatkozásban maradt változatlan a középkori koronaeszme a Werbőczy utáni századokban is.

⁶⁶ ...cum generali clausula: omnium ubicunque sub corona regni reperibilium iurium celebrentur... Planum Tabulare, Decisio 462.

⁶⁷ ...dignetur Hungaros et Sclavos cum ceteris nationibus coronae Hungariae subiectis... in suo statu assecurare... MOE I. 281.

⁶⁸ MOE I. 303.

⁶⁹ 1543. febr. 26: ...et his, qui non sunt oriundi e regnis Coronae Hungariae subiectis. EOE I. 176.

A királynak közjogi méltóságból eredő jövedelmeit a szent korona jövedelmeinek tekintik. A szent korona birtokai pedig azok a jószágok, amelyek el nem idegeníthetők és a király eltartását vannak hivatva biztosítani. Az 1528. évi budai országgyűlésen összejött rendek Ferdinándhoz intézett felterjesztésükben azt kívánják, hogy ha oly várakat szerez meg, amelyek eddig Zápolyai János kezén voltak, azokat senkinek se adományozza el, «hanem a szent korona részére foglalja le és tartsa meg, hogy ennek folytán őfelsége kimagasló királyi neve a korona jövedelmeinek állandó emelkedésével nőttön nőjjön».⁷⁰ Ezek a jószágok, amelyeket királyi javaknak is neveznek, mentesek a országos és megyei terhek alól.⁷¹ Azok a jószágok, amelyeket a törvény állapított meg koronajavaknak, XVIII. századi kúriai döntvény szerint olyanok, mintha hitbizomány jellegűek volnának: elválaszthatatlanul össze vannak kapcsolva a szent koronával, kereskedelmi forgalomba nem kerülhetnek, el nem adományozhatók, magánszemélyek meg nem szerezhetik azokat. Ha pedig valami módon mégis idegen kézbe kerültek, a királyi fiskus visszakövetelheti, «a szent korona jogához visszacsatolhatja» őket.⁷²

⁷⁰ 1528. jan.: ...sed ad sacram coronam occupare et tenere dignetur, ut ex hoc nomen excellens regium suae Maiestatis perpetue proventus coronae augendo crescat et augeatur. MOE I. 198.

⁷¹ 1638 : 48. t. c.

⁷² Fiscus regius potest bona illa, quae per publicas leges pro coronalibus statuuntur, non obstantibus quibusvis posterioribus involutionibus revindicare et iuri sacrae coronae reapplicare, quia talia bona, tamquam sacrae coronae indissolubiliter annexa, et extra omne commercium

Ilyen elidegeníthetetlenül a szent koronához tartozó, tehát el nem adományozható jószágoknak tekintették a szabad királyi városokat, amelyek az 1596 : 19. t.-cikk szerint «őfelsége koronájának birtokai». ⁷³ Ebből a magyar felfogásból vezették le Bécsben a katolikus restauráció idejében azt a jogot, hogy miként a nemesek jószágaikon, úgy a király is a koronabirtokokon, a városokban a templomokat annak a vallásnak adhatja át, amelyet magáénak vall. A «*cuius regio, illius religio*» elv alkalmazását a király részére az udvari kormányservek tanácsa szerint az a rendek részéről is hangoztatott elv tette lehetővé, hogy a szabad királyi városok a szent korona tulajdonai, s ez, amint gondolták, a királynak, a korona viselőjének, szabad rendelkezést, földesúri jogokat biztosít vallási téren is. A magyar tanácsosok Bocskayval és a felkelőkkel szemben annak a véleményüknek adtak kifejezést, hogy amikor a városok templomaiból a protestánsokat kiűzték, senkit sem sértett meg a király lelkiismeretében, senkit sem kényszerített a katolikus hitre, csak «néhány nem idegen, hanem a szent korona tulajdonát és jószágát tevő templomot adott vissza ősi hivatásának». ⁷⁴ Ez felelet volt a protestáns rendeknek arra a kívánságára, hogy a király biztosítsa a szabad vallásgyakorlatot «ennek az egész országnak», az összes szabad városokkal együtt, amelyek az országnak és a koronának jószága és közénk

posita vim fidei commissi imbuunt atque ideo nec liberae principium collationi subsunt, nec privatorum acquisitioni obnoxiantur. Planum Tabulare, Decisio 316.

⁷³ ...peculium coronae Suae Maiestatis...

⁷⁴ 1604. nov. 20 : templa quaedam non aliena, sed sacrae coronae propria et peculia pristino vigori restituerunt... MOE XI. 39.

vannak bekebelezve, azaz a karok és rendek közé tartoznak.⁷⁵

A koronáról alkotott különböző felfogások világosan megmutatkoznak azokban a tárgyalásokban, amelyeket a felsőmagyarországi rendek gálszécsi gyűléséből kiküldött bizottság folytatott Belgiojosóval. Panaszkodtak neki, hogy Kassa jószágait elfoglalta, a várostól mindent elvett, sőt megparancsolta a kassaiaknak, hogy misére járjanak. A főkapitány erre azt válaszolta, hogy ő csak azt tette, amit parancsoltak neki; a királynak joga van olyan papot tartani jószágában, aminőt akar, hisz ők is így cselekszenek falujukban vagy városukban.

«Erre azt feleltük», írja a bizottság egyik tagja tudósításában, «hogy különbség vagyon az mi jobbágyink közt és az szabad városok közt; azok minékünk valóban jobbágyunk és tulajdonunk, semmi örökségek nincsen, mind a föld mienk, az melyen laknak, ha mit aratnak is, csak kezek munkájok rajta. De azok azért hivatnak szabad városoknak, hogy egyenlő szabadságok az urakéval és mienkével, egyaz libertas, non sunt peculium regis, sed peculium coronae; columnae regni, membra regni; őket is ő felsége országgyűlésében peculiaribus litteris híjja, mint szintén praelatusokat, egyéb urakat, vármegyéket etc. Szabad voxok vagyon, oly pondusa az voxoknak, mint egyéb státusénak. Tempore electionis regis szintén úgy eligálnak ők is, mint a többi ordók. Azért önagysága nem vehette

⁷⁵ 1604. ápr. 3: ... efficere, ut voti huius nostri toti huic regno saluberrimi una cum liberis civitatibus omnibus, quae peculium regni coronaeque esse agnoscuntur nobisque incorporatae sunt, compotes fiamus. MOE X. 511.

volna el jószágokat prius quam iure mediante convieti fuissent. Látvány ezt az statusok rajtok esett dolgot, compatiálnak nekik, fájlalják esetjeket, mivelhogy membrumunk, nem hagyhatjuk». ⁷⁶

A különbség a két felfogás közt nyilvánvaló. Az udvar szerint a városok a korona birtokai, tehát a király tulajdonai. A rendek szerint viszont a városok a korona birtokai, tehát nem a királyéi, hanem az országhoz és a koronához tartoznak, s így ugyanolyan jogokkal bírnak, mint az ország többi tagjai. A bécsi béke a kiváltságolt, «közvetlenül a koronához tartozó városoknak» ⁷⁷ biztosította a szabad vallásgyakorlatot.

A magyar adományrendszer változatlan fennmaradásával függ össze, hogy a nemesi birtokok most is a szent koronára szállanak vissza. A nemesség felfogása szerint a szent koronának érdeke, hogy a nemesek jószágai újból és újból visszaháramoljanak, hogy ismét eladományozhassa őket, és így az érdemeket jutalmazza velük. Az 1542 : 33. t. c. szerint «az ország szent koronájának nyilvánvaló sérelmével jár», hogy királyi városok maguknak egyre több nemesi jószágot szereznek, mivel ezek a községeknek adott jószágok sohasem szállnak vissza a fiskusra, minthogy örököseikben sohasem következik be megszakadás. A magyar tanács véleménye szerint is nagy károk következtek abból, hogy a korona javait külföldieknek zálogosították el és községeknek adták, s a korona ezáltal nagy csökkenést szenvedett. ⁷⁸

⁷⁶ 1604. szept. 16. MOE X. 597.

⁷⁷ I. cikk : ...civitates et oppida privilegiata immediate ad coronam spectantia. Éppígy szól a városokról Esterházy Miklós nádor. (Hajnal : Esterházy iratai 248.)

⁷⁸ 1600 : Videt enim Sua Maiestas, quanta hactenus ex inscriptione et impignoratione et exteris nationibus ac

A királynak még a rendektől nem függő jövedelmeit is nem egyszer a szent korona jövedelmeinek nevezik. Itt a korona, mint a középkorban is láttuk, nem egy vonatkozásban a mindenkori királyt jelenti. A *lucrum camerae*, «mint a koronának saját jövedelmét» tekinti a király, amelyet évente szedet, akár szavaztak meg hadiadót, akár nem.⁷⁹ «Bizonyos», írja Ferdinánd a magyar rendeknek, «hogy ez ország szent koronájának egyéb jövedelmei közt legkevesebbé megvetendő a mármarosai sókamara jövedelme.»⁸⁰ A harmincadjövödelmet is «a királyi felségnek és ez ország szent koronájának hasznára és előnyére rendezték be.»⁸¹

Ha áttekintjük a mondottakat, megállapíthatjuk, hogy a Werbőczy utáni századok megőrizték a koronaszemének mindazokat az elemeit, amelyek a középkorban kifejlődtek; ezek tehát mind a *Tripartitum* kora előtt, mind utána megvoltak a magyar politikai gondolkozásban. A szent korona, a központosításra törekvő udvari hatóságok felfogásából eredő egyes ingadozásokkal, továbbra is az állam jelképe marad, neki minden alattvaló hűséggel tartozik. A hűtlenség a szent korona ellen elkövetett bűncselekmény. A szent korona van képviselve nemzetközi jellegű tárgyalásoknál, amikor az ország határterületeiről van szó. Az

communitati bonorum coronae collatione damna accesserint, quantam diminutionem auctoritas et corona regia acceperit.
MOE IX. 423.

⁷⁹ 1563: *tamquam proprium coronae proventum...*
MOE IV. 545.

⁸⁰ 1548. MOE III. 199.

⁸¹ 1548: *...dicti proventus tricesimales, qui in regiae Maiestatis et sacrae huius regni coronae utilitatem et commodum instituti sunt...*

államterület a szent korona joghatósága alatt áll, e terület csökkenése a szent korona sérelme. A kapcsolt országokat, az Erdélyhez csatolt részeket, sőt magát Erdélyt is a szent korona fűzi Magyarországhoz, s ezt nemcsak Magyarország közjogi tényezői, hanem az erdélyiek és a kapcsolt országok is elismerik. Az elveszett területekre, birodalom- vagy országrészekre a szent korona jussa fennmarad. A visszaszerzett területek a szent koronára szállnak vissza. Végül a király közjogi méltóságából folyó elidegeníthetetlen jövedelmek a szent koronáéi, a királynak jövedelmező városok pedig középkori fejlődés eredményeként ugyancsak közvetlenül a szent koronához tartoznak.

12. Az organikus államfelfogás a Werbőczy utáni korban.

Az előző fejezetben világossá vált előttünk, hogy a koronaeszmének a Hármaskönyv megjelenése előtt kifejlődött elemei a későbbi századokban is változatlanul megmaradtak. Most arra a kérdésre kell felelnünk, hogy az organikus államfelfogás is megmaradt-e a középkorban kialakult formájában, avagy a Werbőczy-megfogalmazta alakban lett-e uralkodóvá.

A regnum, az ország, vagy ahogy Bocskay és a felkelők irataiban ismételten előfordul, «az nemes ország»¹ most is test, amelynek tagjai vannak, akárcsak a középkorban. János király György brandenburgi őrgrófról azt írja 1530-ban, hogy «mint az ország tagjának» el kellett volna őt ismernie megkoronázása után Magyarország királyának.² Megismertük a regnum szó középkori jelentését; azoknak az összeségét értették rajta, akik az ország ügyeinek az intézésében részt vesznek, akik az országgyűlésen a törvényeket hozzák. Most is, hogy csak egy világos példát említsek, Szlavónia rendjei 1606-ban követeket küldenek a po-

¹ Ide vonatkozó adatok: Eckhart Ferenc, Bocskay és híveinek közjogi felfogása. Károlyi Árpád-Emlékkönyv, Budapest, 1933, 140.

² Georgius marchio... mox post nostram coronationem tanquam membrum regni nos pro rege Hungariae recognoscere debuisset. Veress E. Gyulaváros oklevéltára 1938. 161.

zsonyi országgyűlésre és azt az utasítást adják nekik, hogy régi kiváltságuk szerint csak félannyi adót ajánljanak fel, mint amennyit a magyarok fizetnek. «De ha Magyarország ellenkező határozatot hozna, szólaljanak fel ez ellen, és ugyancsak tiltakozzanak a követek az ország, az alnádor, a személynök és ő Felsége előtt, hogy ők nem mehetnek túl szabadságaikon, hanem hogy amiként eddig mindig szerették hazájukat, most is készek az ország megállapításain túl is megvédeni azt, de szabadságuk kiváltságának épségben maradása mellett.»³ Az egybegyűlt rendeket «országnak» nevezik még azok is, akik magyarul nem tudnak. Így volt ez már akkor, amikor Hunyadi Jánost kormányzóvá választották, de ugyanígy írja még 1536-ban is Bártfa követe a város tanácsának: «In vigilia Conceptionis hat der Rath kuniglicher Maiestät widerumb hyngeschickt, emendirt dy selbigen Articulos, seyn dy Electenn aus dem Orsag, zampt den freyen Steten haben yr Emendationes vberlesen, was yn gefallen hat, schreyen si placet . . .»⁴

Mindenki, aki az ország gyűlésében részt vehet, az egész testnek része, az országnak tagja. A besztercebányai országgyűlésen megjelent nemesség feliratában kéri a királyt, hogy Pekry Lajossal szemben, «aki egy közülünk, testvérünk és tagunk», gyakoroljon kegyel-

³ Quod si contrarium regnum Hungariae statuerit, reclamant publice nuncii iidemque protestentur coram regno, domino propalatino, domino personali presentia ac Sua Serenitate illos libertates suas excedere non posse, sed ut hactenus semper fuerunt patriae amatores, esse eandem nunc quoque paratos etiam extra regni constitutiones, salva tamen libertatis prerogativa, defendere. MOE XII. 782.

⁴ MOE I. 545.

met.⁵ Az 1606-i kassai országgyűlés rendjei szerint meg Joó János «nemes személy és ennek a mi hazánknak tagja», s kívánják, hogy miként az ország többi lakói a közös szabadság védelmét élvezték és fogják élvezni, úgy Joó is, akit ítélet nélkül fosztottak meg birtokaitól, «mint a mi társtagunk éljen azzal és örülhessen neki.»⁶

Persze nemcsak azok a tagjai a rendi testnek, az országnak, akik az országgyűlésen tényleg megjelennek, hanem mindenki, akinek erre joga van. Mikor az 1542. évi besztecebányai országgyűlésen szigorú határozatot hoznak azokkal szemben, akik mások birtokait elfoglalták, azt is megállapítják, hogy mivel «pedig azok a főpap és báró urak és az országnak más előkelői, akik Izabella özvegy királynénak szolgálnak, nem lebecsülendő tagjai az országnak», fontos, hogy ők is kiadják a birtokukban levő várakat és jószágokat a hozott határozatok szerint.⁷ A Sárvára egybehívott részleges országgyűléstől pedig azt kívánja Tilly tábornagy, hogy «azok a tagok, amelyek eddig az ellenkező párt-hoz tartoztak», részesüljenek különös figyelemzésben, hogy tizenöt napon belül térjenek meg a király kegyelmére és «józanodjanak ki.»⁸

Ennek a rendi testnek a feje a király, amint szépen kifejezésre jut ez a nevezetes 1547. 5. törvénycikkben, melyben a karok és rendek arra kérik a királyt, hogy «méltóztassék már végre Magyarországra visszatérni és

⁵ 1542. márc.: *tanquam erga unum ex nobis fratremque et membrum nostrum...* MOE II. 384.

⁶ ...huius nostrae patriae membrum... *tanquam commembrum nostrum...* MOE XII. 749.

⁷ MOE II. 365.

⁸ MOE XI. 529.

mint fő ezeket az ő fáradt tagjait ápolni és felfrissíteni...»⁹

Amint az előkelő idegent a XV. században a regnumba, a királyi tanácsba való felvétellel fogadták be teljesjogú magyarnak, úgy indigenák befogadását most is úgy tekintik, hogy őket az ország tagjaivá, vagyis teljesjogú nemesekké teszik. «Ha ő Felsége, mondják 1606-ban a szlavóniai rendek követeknek adott utasításukban, azt ajánlaná, hogy báró Trauttmansdorff Zsigmondot, a szlavóniai végek főkapitányát, Magyarország tagjává fogadják», legyenek rajta a követek, hogy ez a kívánság megvalósuljon.¹⁰

Mint már a középkorban is, az országgyűlésre való meghívás alkalmából hivatkoznak arra, hogy a meghívott tagja az országnak s ennél fogva annak gyűlésén meg kell jelennie. Bocskay, mikor 1605-ben tábori országgyűlést hív össze «hazánk ügyeiben és dolgaiban», Körmöcbányának is meghívót küld: «Mivel úgy véljük, hogy uraságtok Magyarországnak nem utolsó tagja, a levéllel figyelmeztetjük és ösztönözzük, hogy küldjetelek... követeket.»¹¹

Az erdélyi ország is test volt az ottani rendek szemében. Mikor az erdélyi országgyűlésen a szász papok dézsmájának ügyét tárgyalták, a rendek nem voltak hajlandók e kérdésben engedményt tenni, mivel Erdélynek most egyedül kell fejedelmet eltartania.

⁹ ... dignetur iam tandem in Hungariam se recipere et velut caput membra haec sua languentia fovere atque erigere...

¹⁰ MOE XII. 785.

¹¹ ... inter quas dominationes vestras non ultimum regni hungariae membrum arbitantes, admonendas et compellendas harum serie duximus... quatenus... mittere debeatis... MOE XI. 417.

«A becsülettel párosult tisztelet azt javasolja, hogy inkább gondoljunk az egész testre, mint annak egy tagjára.»¹²

De nemcsak a rendeket, a nemes országot fogták fel testnek, hanem a regnumnak, az országterületnek testként elgondolt képe is átöröklődött a középkorból az újabb időkre. Ez a test egységes és sérthetetlen, nem úgy mint más államok, amelyek kisebb részekre bomlanak. Ezt királyi szóval hirdette 1530-ban Zápolyai János Albert brandenburgi őrgrófhhoz írt levelében, amikor megtagadta tőle a visszakövetelt Gyula- és Hunyadvárának átadását «Mivel ugyanis a mi országunk teste sérthetetlen, lehetetlen azt szétszakítani és nagy kár nélkül... felosztani, mert Magyarország nem oszlik fel hercegségekre és fejedelemségekre, mint sok tartomány, hanem egy és ugyanaz a dolog, amelynek egységesen követni kell a fejet, t. i. a királyt. Magyarország integritásának határozott kinyilvánítása ez a XVI. században!»¹³

Általában szerették a XVI. században a kisebb területi egységeket is testnek tekinteni. Így testnek mondják a megye területét, mint pl. az 1552 : 39. t. c. : «A megyék tagjai, amelyeket e zavaros időkben elvontak, térjenek vissza a testükbe, mint Heves, Hont és mások...» Ilyen különálló test lett Mária Terézia rendelkezése szerint Fiume is, amelynek közjogi helyzetét a magyar gondolkozás szellemében helyesen

¹² EOE III. 149.

¹³ Cum enim corpus regni nostri integrum sit, impossibile est illud lacerari vel dividi in neutralitatem sine magna clade, non enim regnum Hungarie divisum ducatus et alios principatus, ut multae provinciae, sed est una et eadem res, quas debet integre caput sequi... Így adta ki Veress E. Gyula város oklevéltára 1938. 161. l.

állapította meg a királynő, amikor e kikötővárost Magyarországhoz csatolta: «Szent Vidnek ezt a kereskedővárosát kerületével továbbra is mint Magyarország szent koronájához kapcsolt különálló testet tekintsék és úgy is bánjanak vele, s a másik buccari kerülettel, mint amely kezdettől fogva Horvátországhoz tartozik, semmiképpen össze ne keverjék.»¹⁴ Ez annyit jelent, hogy Fiume a szent korona joghatósága alá kerül, a magyar birodalom részévé válik, de külön test marad saját kormányzatával, aminő volt Horvátország, Erdély, vagy a régebbi időkben Ragusa.

A XVII. század elején élt még az a középkori gondolat is, hogy a kereszténység test, amelynek az egyes országok a tagjai. Az erdélyi tanácsurak Rudolfhoz intézett felterjesztésükben úgy ecsetelik Mihály vajda uralmát, hogy az «annyi rablással, gyujtogatással és legborzasztóbb zsarolásokkal zsarnoki dühét ontotta ki erre a tartományra»... és azt «valami gonosz fondorlattal a keresztény köztársaság testéből ki akarta szakítani.»¹⁵

Test mindenekelőtt az ország területe, értve azt a legtágabb értelemben: mindazok az országok, amelyek a szent koronának vannak alávetve. Mivel a magyar birodalmat alkotó országok és területük Magyarország tagjai, de a szent koronának is alá

¹⁴ 1779. ápr. 23: *Urbs haec commercialis sancti Viti cum districtu suo tanquam separatum sacrae regni Hungariae coronae adnexum corpus porro quoque consideretur atque ita tractetur, neque cum alio Buccarano, velut ad regnum Croatiae ab incunabulis ipsis pertinente districtu, ulla ratione commisceatur.* Marczali: *Enchiridion* 756.

¹⁵ 1600. nov. 4: ... *haec provincia, quam is a reipublicae christianae corpore nefaria quadam conspiratione avellere cupiebat.* EOEI V. 563.

vannak vetve, az ország és a korona gyakran azonos fogalmak és nemcsak az ország, hanem a korona testéről is hallunk. Az országot alkotó részek nemcsak az ország, hanem az ország és a korona, vagy csak a korona testének is tagjai, amint ezzel már a középkorban is találkozunk. A koronaeszmének és az organikus gondolatnak ebben a területi vonatkozásban végbement végleges összeolvasztása a XVI—XVII. századnak, a Werbőczy utáni kornak műve, és a Hármaskönyv előtti kor fel-fogásából, a középkori gyökerekből vette eredetét.

Az 1559. évi országgyűlésen a rendek kéri a királyt, hogy a tizenhárom szepesi várost váltsa vissza. «Azoknak a városoknak az ország testétől való elszakítása ugyanis mind őfelségének, . . . mind az egész országnak tudvalevőleg nemcsak káros, hanem vészes is ; azért, mivel azok Magyarország koronájának hatóságától elkülönítve» sem nem adóznak, sem katonát nem adnak.¹⁶ Ugyanez az országgyűlés Horvátország és Szlavónia rendjeinek kívánságára, feliratában azzal a kéréssel fordul a királyhoz, hogy mivel a horvát és a szlavón nemesség, amely már száz éve harcol a törökkel, most a túlhatalom elől Karinthia és Krajna határaitra kénytelen visszavonulni, hallgassa meg őket kegyesen, ha hozzá fordulnak, mert Horvát és Szlavónországok «mindig Magyarország koronájának különleges tagjai voltak és most is azok.»¹⁷

¹⁶ *Civitatum enim illarum a corpore regni avulsio cum Maiestati... tum vero toti regno comperitur esse non solum damnosa, sed etiam perniciosa ; eo quod illae a iurisdictione coronae regni Hungariae separatae nec... contribuant.* MOE IV. 297.

¹⁷ 1559. febr. 1 : *regna enim illa Croatiae et Slavoniae semper fuerunt et sunt specialia membra coronae Hungariae.*

Minthogy Erdély is a szent korona joghatósága alatt áll, a fejedelemség mind a nemzeti fejedelmek, mind a Habsburgok uralma alatt az ország, illetőleg a szent korona testének tagja. Ez a felfogás a királysági magyarok és az erdélyiek megnyilatkozásaiban egyaránt megtalálható közös politikai gondolat: a magyar integritás elvi fenntartása.

I. Ferdinándnak magyar tanácsosai azt ajánlják, hogy János Zsigmondnak csak bizonyos feltételek mellett engedje át Erdélyt, és pedig: «azt élte hosszáig birtokolja egészen teljes hatalommal, azonban úgy, mint az országnak és a magyar koronának tagját, s abban az esetben, ha utódok nélkül hal meg, szálljon vissza e ténynél fogva ismét a koronára; vagy ha utódokat hagyna maga után Felséged leányától (akit nőül kért) és vagy Felséged, vagy örökösei, t. i. Magyarország királyai Erdélyt, mint az ország tagját magukénak akarnák megszerezni, tartozzanak azt a két hercegségért és a nekik előbb kijelölt uradalmakért vagy más úton, amelyről velük egyezkedni lehet, átengedni».¹⁸ A Miksa és János Zsigmond közt kötött speyeri szerződésben az utóbbi elismeri «Ő császári és királyi Felségét az egész kereszténység fejének, Magyarország királyának, a maga feljebbvalójának és Erdélyt, valamint

MOE IV. 238. Az 1559 : 54. t. c.-ben : ...coronae Hungaricae... U. o. 301.

¹⁸ 1563. júl. 7 : ita tamen, tanquam membrum regni et coronae Hungaricae, ac casu quo sine heredibus decederet, devolveretur rursus ad coronam ipso facto; vel si... maiestas eadem vestra vel successores sui, reges scilicet Hungariae Transsylvaniam ipsam tanquam regni membrum pro se habere vellent... Tört. Lapok 1875. 825. Utal rá Lukinich I., Századok, 1913. 103.

Magyarország részeit, amelyeket birtokol, Magyarország tagjának . . »¹⁹ Még erősebben van hangsúlyozva Erdélynek Magyarországgal való összefüggése a II. Mátyás és Bethlen Gábor között kötött nagyszombati szerződésben ; Bethlen elismeri Mátyást és törvényes utódait Magyarország királyának és felette állónak. «És Erdélyt és a neki alávetett részeket Magyarország koronája elválaszthatatlan tagjának tekintik és elismerik és a korona jogának nem fognak sérelmet okozni . . »²⁰ Erdélynek Magyarországhoz való tartozását ennél kifejezőbben és a magyar politikai gondolkodásnak megfelelőbben nem lehetett volna ebben az időben szavakba foglalni.

A magyar felfogás ebben a gondolatban az idegen tanácsosok nézeteivel is találkozott. Néhány évvel előbb írja az udvari tanács az erdélyi ügyekről felterjesztett véleményében ; «Erdély nemcsak a természet és a jog, hanem különböző szerződések és örökség szerint Magyarország koronájába van bekebelezve.»²¹ Nem különbözik ettől Bocskaynak az erdélyi országgyűléshez intézett fejedelmi előterjesztése sem : «Erdély

¹⁹ 1570. aug. 16 : habebit et recognoscat S. C. R. M^{tem} pro capite totius Christianitatis, pro rege Hungariae et maiore et superiore suo ipsamque Transsylvaniam ac partes Hungariae, quas possidet, pro membro regni Hungariae. . . R. Gooss : Österr. Staatsverträge, Siebenbürgen 191.

²⁰ Et Transsylvaniam partesque ei subiectas pro inseparabili membro coronae regni Hungariae recolunt et recognoscunt, neque iuri coronae praeiudicabunt. U. o. 452.

²¹ 1614 : Siebenbürgen nit allein der Natur und Rechten, sondern unterschiedlicher erfolgten Compactaten und Succession nach der Crön Ungarn incorporirt. . . EOE VI. 531. .

Magyarországba bekebelezve maradjon.»²² Maguk az erdélyi rendek is elismerik, hogy Erdély tagja Magyarországnak : «De tudván azt, (noha istennek úgy tetszett, hogy ez mi atyáinkfiaival nemes Magyarországgal mostan egy korona alatt ne lehessünk) mindazonáltal egy nemzet és a magyar birodalomnak nem kicsiny része vagyunk . . .»²³

Erdélynek Magyarországhoz való viszonyáról a török kiűzése után sem gondolkoztak másképpen. I. Lipót is kifejezésre juttatja ezt az erdélyi gubernatornak adott utasításában : «... az isteni gondviselésnek úgy tetszett, hogy Erdélyt, Magyarországnak legrégibb tagját, amelyet egykor az idők jogtalansága elszakított . . . a mi törvényes hatalmunk alá végre visszaadja . . .»²⁴

A Részek is az ország testének tagjai, visszatérésük e test érintetlenségének helyreállítására szolgál. A «szent korona sérelmére» elveszett Huszt, Kővár, Tasnád és Nagybánya várai Báthory Gábor halála után visszakerültek, mivel őrségük, amint a magyar tanács erről megemlékezik, «a keresztény közösség hasznára azokat Magyarország érintetlen testének megóvására, mint tagokat önként és saját akaratából átengedte és visszabocsátotta.»²⁵

²² Ut ipsa Transylvania Hungariae regno incorporata maneat... U. o. V. 402.

²³ 1659. EOE XII. 214.

²⁴ 1693. ápr. 29 : Postquam divino nutui placuit Transilvaniam antiquissimum Hungariae regni membrum, olim per injuriam temporum ab eodem avulsam nostro . . . legitimo imperio postliminio restituere . . . Bedeus v. Scharberg : *Verfassung des Grossfürstentums Siebenbürgen*, Wien, 1844. 16.

²⁵ 1615 : praesidiarii... in commuem reipublicae Christianae utilitatem easdem ad integri corporis sui regni

Az a terület, amely az országnak, a koronának a tagja, fel van jogosítva arra, hogy az országgyűlésen megjelenjék, illetve oda követeket küldjön. A király megbízottai a Bethlen Gáborral folytatott tárgyalások során 1617-ben úgy vélik, hogy Erdély követei megjelenhetnek a magyar országgyűlésen, mivel Erdély Magyarország tagja.²⁶ Magyarország területének organikus szemlélete ilyenformán összeköttetésbe jut a közjogilag jogosítottaknak organikus szemléletével és a két gondolat a XVII. század elején már összekeveredik. Körmöcbánya utasítja Bocskay tábori gyűlésére küldött követeit, fejtsék ki, hogy a város hatósága sohasem akart elszakadni, minthogy a város «az ország koronájának tagja és jószága.»²⁷

A szentkorona-eszme újabbkori fejlődése tehát a középkori történeti alapokon nyugszik és a Hármaskönyv hatásának feltételezése nélkül magyarázható a «szentkoronatan» mellett a Hármaskönyvben is felfedezhető hagyományos magyar gondolatokból. De magának e tannak, Werbőczy felfogásának nem volt-e vajjon semmi hatása? Feltehető-e, hogy amikor a nagy magyar jogtudós tanításai, mint a magyar jognak

Hungariae conservationem velut membra ultro et sponte sua cesserunt et resignarunt. EOE VII. 214.

²⁶ *Licet legati non videre causam, cur admitti non deberent tamquam membrum Hungariae, siquidem et Maiestas Vestra ita Transylvaniam habere vellet...* EOE VII. 454.

²⁷ 1605. nov. 15: *Deinde referendum, quia iudex et iurati cives huius civitatis nunquam in animo sese abstrahendi habuerint, siquidem membra et peculium coronae regni sint, prout ea de re et antea per literas sese declaraverint...* MOE XI. 433.

egyetlen nyomtatásban megjelent összefoglalása, a XVI. században zsinórmértékévé váltak a jogéletnek, éppen ez a nézete maradt volna befolyás nélkül a magyar gondolkozásra?

Werbőczy, mint láttuk, a szent korona tagságának kifejtésével a nemesség eredetét, a nemnemeseiktől való elválását és a nemesek egymásközti egyenlőségét magyarázza. A nemes azért nemes, mert a királytól adományt kapott, így tagja a szent koronának és részese a teljesen egyenlő eredetű, azonos terjedelmű nemesi szabadságnak. A Hármaskönyv e tanításának a Bocskay-féle nagy rendi mozgalom gondolatvilágában találtam első nyomát; ez egyébként is, így különösen az ellenállási jog hangoztatásában, Werbőczy szellemi befolyása alatt állott.²⁸

A Bocskay-párti rendek a felkelésüket megokoló kiáltványukban többek között ezt is mondják: «Magyarország különleges szabadságainak egyike, hogy bármely úr és nemes szabadon uralja jószágait és hogy az urak akarata ellen sem a király, sem a főpapok nem helyezhetnek plébánosokat az ő jószágaikba, amelyek használatában mind a mágnások, nemes urak, mind a szabad városok, mint Magyarország koronájának tagjai békésen és szabadon voltak.»²⁹ A rendek tehát a kiváltságokkal, szabadságokkal kapcsolatban

²⁸ L. erről id. cikkemet, 1. jz.

²⁹ 1605: *Caeterum inter praecipuas libertates regni Hungariae una est, ut quilibet dominorum et nobilium bonis suis libere dominetur et ut invitis dominis neque rex, neque praelati in bona illorum plebanos imponant, in quorum usu pacifice et libere tam magnates, nobiles et domini civitatesque liberae tamquam membra coronae Hungariae exstiterant.* MOE XI. 175.

hivatkoznak Werbőczynek a tanítására és ezt helyesen értelmezik. A szentkorona-tannal Werbőczy a nemesi állapotnak, a kiváltságolt helyzetnek az eredetét és az összes nemesek egymás közti egyenlőségét magyarázza. Ez az utóbbi gondolat nyomatékosan kifejezésre jut a kiáltvány idézett szavaiban. A «cuius regio, illius religio» elve egyformán érvényesül a mágnás és a nemes, sőt a szabad királyi város birtokain is. A király és a főpapok egyikkel szemben sem gyakorolhatják a pap kinevezésének a jogát. A szabad királyi városokról azonban Werbőczy a szentkorona-tannal kapcsolatban nem szólt. A rendek itt túlmennek a Hármaskönyvön. Hogy a városok is részesülhessenek a kiváltságokban, hogy a «cuius regio...» elvét ők is igénybe vehessék, megteszik őket, akik eddig csak a szent korona birtokai, az ország tagjai voltak, a Werbőczy értelmében vett szent korona tagjainak.

A Hármaskönyv tanításának ezzel a helyes értelmezésével a XVII. században bírói ítéletben is találkozunk. A nemnemest, mivel nem tagja a koronának, kúriai döntvény szerint nem illetik meg a nemesi jogok. «A nemnemeseket nem illeti meg a kereset joga elődeiknek birtokügyekben tett bevallásainak érvénytelenítésére. A nemnemések ugyanis, akik az I. rész 3. címe szerint nem tagjai a szent koronának, nem képesek nemesi jogok gyakorlására és ezért az 1687:18. t. c. szerint csak azzal az előnnyel bírnak, hogy az anyai jusson birtokoltakat megtarthatják, nem pedig szerzésre vagy visszaszerzésre irányuló kereseti joggal.»³⁰

³⁰ Ignobilibus ad invalidationem fassionum antenatorum suorum super iuribus possessionariis celebratarum actoratus non competit. Ignobiles enim, qui iuxta titulum 3. Imae

A döntvényben nemnemes atyától és nemes anyától származó nemtelenekről van szó.

A koronaeszmének a középkori gondolatvilágból táplálkozó fája az újabb korban is bőven meghozta gyümölcsét. A szentkorona-tannak Werbőczy kezétől ojtott fiatal sudára is kezdett már, ha csak gyéren is, termést adni.

non sunt membra sacrae coronae, iurium nobilitarium capaces haud sunt, adeoque ex art. 18. 1687. tantum beneficium iure materno possessa retinendi, non vero acquirendi vel reacquirendi activitas eisdem competit... Planum Tabulare, Decisio 455 és 1052.

13. A koronaeszme a XIX. század politikai gondolatvilágában.

Történeti irodalmunk közkinccsé vált megállapítása, hogy a felvilágosodás és a francia forradalom eszméi nem maradtak hatás nélkül a magyar nemességre sem. A XVIII. század utolsó évtizedeiben új eszmék hatották át a magyar főket is, a nélkül azonban, hogy még két emberöltőn át képesek lettek volna a rendek gondolatvilágát és vele a társadalmi berendezkedést megváltoztatni. Sajátos volt ez a magyar felvilágosodás, amelynek génusza egyik kezében Montesquieut és Rousseaut, a másikban pedig a Tripartitumot tartotta. Az 1790—91. évi országgyűlésen nyilatkoznak meg először új gondolatok, hogy azután ne is tűnjenek el többé egészen a liberális eszméknek 1848-ban bekövetkezett beteljesüléséig.

Werbőczy tanításainak és az új eszméknek kevéreke csendül ki nem egy országgyűlési beszédből. Az «ősi alkotmány» 1790-től kezdve válik sokszor ismételt jelszóvá,¹ melynek hangoztatása a francia forradalom véres eseményeinek és Napoleon hódító háborúinak hatása alatt nemcsak a rendeknek, hanem a királynak is jól felfogott érdekében áll. Az «ősi alkotmány» Werbőczy szerint a népszuverénitás alapján nyugszik és így könnyen összeegyeztethető a rendi gondolkozás szerint a francia állambölcselek elveivel.

¹ L. pl. Országgyűlési naplók 1792. 10, 1805. 28; 1808. 93, 1830. V. 2, 26, 1832/36. V. 345. stb.

A Hármaskönyv II. részének 3. címében található fejtegetés, amelyre ismételten történik hivatkozás s amely az alsótábla elnökének szavai szerint is «a törvényhozás kútfeje»,² megkönnyítette azt, hogy a rendek a modern elveket elfogadják a nélkül, hogy ez szemükben közjogi változtatást tett volna szükségessé. Általános felfogást fejez ki az 1832—36-i országgyűlésen Zala megye követe, amikor a király és a nemzet viszonyáról így nyilatkozik: «Kettős viszonyban áll fejedelmünk a nemzethez, úgy mint a végrehajtó hatalomnak a feje és mint a törvényhozásnak egyik része... Minden szabad országban, minden szabad polgári alkotmánynál elkerülhetetlenül szükséges, hogy a törvényhozó test a végrehajtó hatalomtól teljesen független legyen...»³

Nem lehet itt célunk annak a tisztázása, minő elvek irányították a napoleoni háborúk idejében és az ú. n. reformországgyűléseken a rendek politikai gondolkodását, csak arra a kérdésre kell feleletet adnunk, élt-e a koronaeszmé a politikai nézeteknek ebben az átalakulási korában is. Volt-e a középkorba visszanyúló eszmének és Werbőczy tanításának hatása a liberális elvek elterjedése és érvényesülése idejében is, vagy eltűnt az új eszmék egyre nagyobb erővel morajló tengerében?

A «korona» — mindig a «szent» jelző nélkül —, a «magyar korona» avagy «Magyarország koronája» gyakran jelenti a királyi hatalmat ebben a korban is; az utóbbi kifejezések különösen akkor, ha a magyar királyi hatalmat meg akarják különböztetni az uralkodó

² 1832/36. Napló VI. 56.

³ Napló VI. 56.

egyéb országai felett gyakorolt hatalmától, egyéb koronáitól. Az a körülmény, hogy a «koronát» ilyen értelemben korszakunk elején elsősorban az udvar és szervei használják, amint már a XVII. században is tették, arra enged következtetni, hogy azt nem a magyar szentkorona-eszméből, hanem az általános európai nyelvhasználatból vezethetjük le, amely a koronával mindig a királyi méltóságot, a királyi hatalom jogkörét jelezte, amivel a legrégibb időtől kezdve találkoztunk.

Királyi beszédben ezt halljuk: «Fontolóra vesszük mindazt, ami ennek a szabad és a maga alkotmányában független nemzet jogainak megerősítésére vagy alaposabb kifejtésére vonatkozik, mint ugyanannyi hozzájárulást a korona fényéhez, dicsőségéhez és szilárdságához...» A rendek bizalmukról tettek tanúságot, amidőn önként segélyeket ajánlottak fel, «hogy a koronának és a nemzetnek a maga méltósága, az országnak pedig a maga dísze megadassék.»⁴ Sándor Lipót főherceg-nádor a rendekhez szólva, «reményli teljes bizalommal, hogy az ország rendjei tulajdon nemes indulatjukhoz és a legkegyesebb fejedelem iránt való hívségekhez képest Ő Felségének a magyar korona dicsőségére célzó igyekezeteinek előmozdítása által cselekedettel is fogják örömuket bizonyítani.»⁵ Avagy

⁴ 1790. márc. 13: *quidquid ad firmanda aut plenius explicanda liberi ac in sua constitutione independentis huius regni iura spectat, tamquam totidem ad splendorem, decus ac firmitatem coronae accessiones consideremus... ut sua coronae et genti dignitas, regno vero suus decor afferatur...* Napló 419.

⁵ 1790. márc. 10. Napló 401.

József nádor egyik beszéde szerint: «Összegyűltünk, hogy a mi és a szövetséges népek létét, «a királyi korona fényét», hogy hazánkat «bátorságos karba helyheztessük.»⁶ «A karok és rendek fegyvereket készítettek, hogy azokat az ellenséggel szembe szegezzék, hogy azokkal a mi koronánkat..., az ő hűségükre bízott felséges nemzetségünket és magát az örököszt megvédjék», mondja a király az 1807. évi országgyűlést megnyitó kéziratában.⁷

De használják a rendek is a korona szót ebben a legrégebbi értelmében, bár nem a hagyományoknak megfelelő módon, hanem a kormányhatóságok gyakorlatának a hatása alatt. Borsod megye követe például az V. Ferdinánd címzéséről hosszasan folyt vitában többek közt ezeket mondja: «... a pragmatica sanctio és egyéb diplomatikai kötéseink elmellőztetnek, új alakba tétetik által a dinastia, koronánk és ennek jussai elhunyt királyaink sírjaikban illettetnek...» «Istentől nyert határtalan igazat, mellyel az uralkodó koronánk rendjéről, királyságunk titulusáról és nemzetiségünk, függetlenségünk jeleiről rendelkezessen, talán senki sem akar mégis felállítani», «... az ország diplomatikai állásába, koronánk, királyunk nemzeti címzetében egyoldalúlag... ily változás történjen...»⁸ Sőt a rendek akárcsak a központi kormányzások, nemcsak Magyarország, hanem az uralkodó többi országai felett gyakorolt hatalmat is jelölik a korona szóval, engedve az általános európai használatnak. 1825-ben például hálafeliratban üdvözik a királyt, aki veszélyeknek

⁶ 1807. Napló 29.

⁷ 1807. Napló 24.

⁸ 1832/36. Napló XI. 832.

tette ki magát «alattvalói és koronái biztonságának megvédéséért, amelyeket méltósággal visel.»⁹ Avagy egy másik feliratban: «Ha gondolóra vesszük, hogy Magyarország koronája királyi felségednek koronáji közt a legnagyobb fénnel ragyog . . .»¹⁰

Már az 1840-es években olvasunk az uralkodói jogokról, mint a korona jogairól. Így a magyar ellenzék ügyében a nádorhoz intézett kéziratban hangoztatja V. Ferdinánd, hogy mindig a törvényes úton marad és sohasem fog olyan engedményeket tenni, amelyek a korona jogait s egyszersmind az ország javát károsan befolyásolnák.¹¹

Az abszolutizmus és a provizórium idejében azután a «korona» («die Krone») a személytelenített főhatalom jelölésére szolgál, az uralkodó jogkörét, gyakran a személyét értik rajta anélkül, hogy megneveznék. Ez a korona hol általában az összes országok feletti főhatalmat, hol meg esetleg csak a Magyarország felett gyakorolt uralkodói jogokat jelenti. Schmerling pl. a magyar országgyűlés felosztatásával kapcsolatban ezt mondja a birodalmi tanácsban: Az uralkodó célja volt «az ország államjogi viszonyait az alkotmányos összállam igényeivel és a korona jogait a népek teljesíthető kívánataival összhangzásba hozni.» Az 1848. évi törvényeket nem lehet megerősíteni, «mivel ezek a magyar korona souverenitási jogait és praerogatíváit támadják meg.»¹² Gróf Apponyi György

⁹ 1825. Iratok I. 77.

¹⁰ 1832/36. Iratok I. 154.

¹¹ Miskolczy Gyula: A horvát kérdés. Budapest 1927—1928. II. 460.

¹² 1861. aug. 23. Deák Ferenc beszédei (kiad. Kónyi Manó), 2. kiad. III. 286.

1862. évi emlékiratában a korona mindvégig egyjelen-tésű a királlyal, aki a közjogi vitában az országgal, az országgyűléssel áll szemben. A gondolat fejlődése mintha visszatért volna oda, ahol még a XIV. században volt : a korona és az ország ellentétéhez. Apponyi állandóan a magyar korona vagy csak a korona tanácsosairól beszél,¹³ a korona meggyőződéséről és a korona szándékairól.¹⁴ «A mint a koronának mindazt, ami a császári királyi hadsereg egységének kelléke, a leghatározottabban követelni kell.»¹⁵ «Ha a korona ... az országgyűlést, úgymint az ország kormányát ... autonom jogaikba nnem esorbítja ...»¹⁶

A rendi felfogáshoz ragaszkodik még Deák Ferenc is az 1861-i országgyűlésen, amennyiben a koronában nem a király személyét, hanem a királyi hatalmat látja : «Őseink, midőn ... Magyarország koronájára nézve a Habsburg-ház nőágára is átruházták az örökösödést ...»¹⁷ Ezzel szemben áll «az ausztriai császári korona», amelyről V. Ferdinánd lemondott.¹⁸ Ilyen értelmű az 1867 : 12. t. c. is, amelynek 7. §-a szerint «Magyarország koronája is ugyanazon fejedelmet illeti, aki a többi országokban is uralkodik.»

Van azonban olyan törvényünk is, az összeférhetetlenségről rendelkező 1875 : 1. t. c., amely a királyt személytelenítve így szól : «Országgyűlési képviselő nem viselhet olyan hivatalt, nem foglalhat el olyan

¹³ U. o. 304, 308, 310 stb.

¹⁴ U. o. 311, 312.

¹⁵ U. o. 306.

¹⁶ U. o. 308.

¹⁷ 1861. máj. 13. Első felirati javaslat. U. o. 35.

¹⁸ U. o. 53.

állást, mely a korona kijelölésétől vagy a korona, a kormány, a kormányközegek kijelölésétől függ és fizetéssel vagy díjjal jár.»

Politikai életünk a dualizmus idejében a «koronának» ezt a nem magyar eredetű használatát tette magáévá és a «király» helyett gyakran alkalmazta. Így járt el Ugron Gábor, amikor Ferenc Józsefnek Pécsen a közigazgatási reform ügyében tett nyilatkozatával kapcsolatban kérdést intézett gróf Szapáry Gyula miniszterelnökhöz: «A koronának megvan a maga része a törvényhozásban. A koronának megvan a legmagasabb, de legutóljára következő funkciója, t. i. az országgyűlés által elfogadott törvényt szentesítheti vagy visszautasíthatja...» A miniszterelnök is hasonló értelmet ad a koronának: «Nem fogadhatom el, ... hogy a koronának ne lenne joga bizonyos kérdésekben állást foglalni... hisz ez történik akkor is, midőn a kormány a törvényhozás elé terjesztendő javaslatok iránt a korona beleegyezését kéri... Nem tekinthetem semmikép alkotmányellenes eljárásnak, hogy a korona bizalmat nyilvánít a törvényhozás bölcsesége iránt...»

Ugron azután szónoki fordulattal hozza kapcsolatba ezt a «koronát» a szent koronával: «...miért kellett a magyar miniszterelnöknek Szent István koronájába a kortestollat beletűzni?... Jól tudjuk, hogy Magyarország állami élete és léte ebben a koronában nyilvánul s az ezen koronához való ragaszkodás s ezen korona iránti tisztelet az, ami a népek azon sok faját összetartja. És vajjon ezen különböző érdekeket mi képes jobban összetartani, mint azon hagyományos, valószínűleg fanatikus lelkesedés és tisztelet, mellyel a

koronára és a királyi hatalomra szoktunk tekinteni.»¹⁹ Itt a koronának, mint ékszernek, mint a királyi hatalom jelképének s mint magának a királynak a jelentése van a szónoki hatás kedvéért összekeverve. A «korona» használata a király helyett a politikában és a publicisztikában Ferenc József korában általános volt és máig is megmaradt.

*

Ezzel a nem magyar eredetű gondolattal szemben a rendi világban megtaláljuk a szent koronát, mint az államnak a királyi hatalom mellett vagy felett álló jelképét, amelyhez az alattvalókat a hűség kapcsolja, miként a középkorban. Különösen az 1790. évi rendi mozgalom idejében értesülünk olyan felfogásról, amely egyáltalában nem egyezik meg azzal, amelyet az előzőkben vázoltam. A rendek azt az esküvel megerősített hűséget emlegetik feliratukban, «mellyel az ország szent koronájának és az ő alkotmányának» tartoznak,²⁰ bár az esküben, amelyet a követek az országgyűlés megnyitása után letettek, nem volt szó «a korona iránti hűségről», hanem csak az alaptörvényekről, amelyek szerint a rendek jogait, a nép és a köznép (plebs) boldogságát meg fogják őrizni.²¹ Csak a koronaórság tett esküt az uralkodónak és az ország koronájának járó hűségre, de ebben a korona nem az államot jel-

¹⁹ 1891. jún. 27. Napló 517. sz. ülés.

²⁰ 1790 : nec iurata fides fidelitasque nostra sacrae regni coronae eiusque constitutioni debita admittebat... Iratok 202.

²¹ 1790. Napló 39.

képezi, hanem egyszerűen a koronát, mint ékszert jelenti. Az eskü szerint ugyanis a koronaörök a szent koronát híven fogják őrizni és «ha, mondja az eskü valamely ellene irányuló fondorlatot, cselet vagy ármányt megtudok, vagy észreveszek, azt a koronaöröknek azonnal fel fogom fedni.»²² Itt nyilván nem az állam ellen, hanem a szent korona eltulajdonítása érdekében szótt fondorlatról van szó.

Ezt a király és Magyarország szent koronája iránti hűséget hangoztatják kérvényükben a tiszai kerület községei, Ő Felségét, házáat és «az ország szent koronáját mint életüknek és jólétüknek kezdetét és egyetlen kincsét szemük előtt tartva.»²³ Mikor a rendek felkelnek, a királyt és a szent koronát védik meg, amint az 1805-i törvénytervezet bevezetésében mondják, a nádortól «megtudva, hogy a kezdődő háború belfordulatai miatt királyukat, az ország szent koronáját és az ősi alkotmányt nagy veszély fenyegeti», felkelést határoztak el.²⁴ A védelemmel a király s a szent korona dicsőségének tesz szolgálatot, amint Semsei András személynök 1805. évi megnyitó beszéde szerint, az uralkodóra «a *pragmatica sanctio* értelme szerint

²² 1790. Iratok 387.

²³ 1790: ...*M^{tem} V. S. augustamque M^{tis} ...domum atque sacri regni coronam tamquam principium et unicum vitae salutisque nostrae thesaurum prae oculis habentes.* Iratok 506.

²⁴ 1805: ...*intelligentes adversis incipientis belli casibus regi suo et sacrae regni coronae constitutionique avitae magnum imminere periculum... insurrectionem obtulerunt...* Napló 61. A végleges törvénytörvény 1. cikkében ez áll: *Suam M^{tem} S. et regnum Hungariae eiusque constitutionem... gravi bello involutam esse...*

a monarchia egész és teljes épségének és végre a magyar korona dicső méltóságának védelmezése és fenntartása bizattatva vagyon.»²⁵

Nem is kell talán megemlítenem, hogy a rendi világ fennmaradásáig állandóan érvényesül a szent korona öröklési joga, a fiscalitas, mert «a rendek minden jussa a szent koronából folyik és ha a törvényes birtokosnak magva szakad, oda, mint a forráshoz kell visszaháramlania.»²⁶ Ezek újabb eladományozása «a szent korona alapvető előjogaihoz» tartozik, s ezt a király gyakorolja.²⁷

Az újkor századaiban is a korona jövedelmeinek nevezik az országgyűlés beleszólása nélkül kezelhető, az állam céljait szolgáló jövedelmeket. A rendek 1811-ben megemlékeznek egy üzenetükben őseiknek arról az intézkedéséről, amellyel «a korona joghatóságának azért engedtek át oly jelentős alapokat és jövedelmeket, hogy azok segítségével az állam (status) szükségleteiről gondoskodni lehessen.»²⁸

A «szent korona» nem tudott állandósulni a magyar állam határozott megjelölésére. A reformkorszakban

²⁵ 1805. Napló 4.

²⁶ A fiscus beadványa bizonyos törvények hozataláról. 1790. Iratok 458.

²⁷ Ha a nádor kétes caducitast is adományozna, meggátolná a szent korona jogainak érvényesülését. Az ő adományozási joga «ad nihil tale, quod fundamentalibus sacrae coronae praerogativis ac eminenti regiae auctoritate praejudicare posset, extensa». 1790. Iratok 449. A fiscus beadványa.

²⁸ 1811: ...memores... instituti majorum, qui iurisdictioni coronae ideo tam notabiles fundos et proventus assignarunt, ut illorum subsidio status necessitatibus... prospici valeant... Iratok 70.

a külföldi jogi irodalomban is általánosan alkalmazott «status» szót kezdik e fogalomra használni, s ezt az «álladalom» szóval fordítják magyarra. Csak az 1850-es években váltja fel az «álladalmat» az «állam». ²⁹ A status a régebbi korok magyarországi latin jogi nyelvében a rendi állapotot, a rendeket jelentette. Az állam jelentésében először 1790-ben találtam meg: Erdélyről mondják a rendek, hogy a magyar állam részét tette (partem civitatis seu status Hungarici efficiebat). ³⁰ Hogy ez a szó új jelentésében még szokatlan és általában ismeretlen volt a rendek előtt, bizonyítja az a vita, amely az 1811-i országgyűlésen folyt a szó használata fölött.

Az országgyűlés egyik törvényjavaslatában foglalt «*praeferenter in bonis status et proventibus*» szavakat Horvátország követe úgy értelmezte, hogy a kincstár számára jövedelmező jószágokat jelentik. A kétségek elkerülése végett azt javasolta tehát, hogy a «bona coronae et cameralia» kifejezést tegyék helyükbe. Gömör megye követe jellemzően jobbnak tartotta a «bona status» szavakat, mert «ebben értetik a király és az ország.» Tehát szerinte nem a korona, hanem a status foglalja magában a királyt és az országot. Az elnöklő személynök a «bona cameralia et fiscalia» szavakat tenné a javasoltak helyébe, mivel nem tudja, ki lehetne-e mutatni, hogy a jószágokat az ország, azaz a rendek adták át. De nem vehetnék vissza akkor sem, ha így történt volna, azaz nem jelölhetik őket a

²⁹ Az *álladalom* nyelvújítási szó; a legrégibb adat 1786-ból való. Az *állam* mai jelentésében először 1851-ben jelenik meg. Magyar etymologiai szótár.

³⁰ 1790. Iratok 646.

status jószágainak. Ő tehát a rendeket értette a statuson. Hasonlóan nyilatkozott Komárom megye követe is: nem tudja, melyek legyenek a «bona status», mert sehol sem találja fel ezeket a szókat. Különben is négy statusa van az országnak. Nógrád megye követe a «bona coronae»-t tartja jobbnak, «minthogy ezáltal csak annyit ért, mint a státus név alatt. A koronához mindnyájan tartozunk és az reprezentálja az egész országot.» Végre is megállapodtak a «bona cameralia et fiscalia» kifejezésben, mert ez nem adhat alkalmat félreértésekre.³¹

Az 1832—36. évi országgyűlésen elhangzott beszédekből arról győződhetünk meg, hogy a «status» már általánosan használt szó az állam jelölésére.³² Kiszorítja a «respublicát», a «köztársaságot», amely már csak elvétve fordul elő.³³

Az újabb jogi irodalom hatásának kell tulajdonítani, hogy az 1930:34. t. c. szerint a bíróságok az ítéleteket nem a magyar állam, hanem a szent korona nevében hozzák.

³¹ 1811. Napló 159.

³² Pl. Napló III. 298, 299, IV. 104, 327, V. 93, X. 54, XII. 199, XIII. 53, 62, 63, 401. 1839/40. Napló I. 3, 5. 1844. Napló II. 304.

³³ 1832/36. Napló XII. 164. A rendek összességét jelentő *respublica* már a középkorban használatos: «*respublica regni nostri Hungariae*» olvassuk V. László oklevelében, 1453. Teleki X. 353. Az 1525. évi őszi országgyűlés 42. cikkében: «*respublica huius regni*». Az 1596. évi országgyűlési proposícióban: «...de promptissima et integerrima fidelium regni statuum atque ordinum erga *M^{tem}* Suam et patriam et rempublicam voluntate, fide atque beneficentia...» MOE VIII. 252. A Bocskay-korszakra nézve I. Károlyi-Emlékkönyv 140.

Határozottan a magyar államot jelöli a XIX. században is a szent korona vagy magyar korona, mint annak a célvagyonnak a tulajdonosát, amely a középkorból származó hagyományoknak megfelelően a király eltartására, udvara céljaira van rendelve. «A korona jószágai» nem idegeníthetők el, állományuk megváltoztatása csak az országgyűlés hozzájárulásával mehet végbe. Így, mikor Munkács uradalmát «a többi koronajóságok sorából» kivették és a Bács megyébe kebeleztet tiszáninneri kerületet adták át helyébe «az ország szent koronája tulajdonául», erre vonatkozóan külön törvényt hoztak.³⁴

A régi hagyományoknak megfelelően járt el az alkotmányos magyar kormány, amikor az 1868 : 5. törvenycikkkel «a magyar koronai javak után a megszüntetett úrbériség váltságdíja... fejében befolyt pénzösszegek egy részén megvett» gödöllői uradalmat régi törvényekre utalva «az elidegeníthetetlen magyar királyi koronajavak állományába» felvette és «ezen minőségben» becikkelyeztette.³⁵ Voltak Magyarországon a dualizmus idejében a szent koronának olyan ingatlanai is, amelyek nem voltak koronajavak, azaz az állam tulajdonai. Mikor 1874-ben a miniszterelnökség a budai Várban több ingatlant szerzett a civillista terhére, azokat «a magyar szent korona» tulajdonául jegyeztette be a telekkönyvekbe. 1884-ben a főudvar-

³⁴ Az ide vonatkozó királyi leirat: 1790. Iratok 505. Majd 1790 : 7. tc.: ...e serie reliquorum bonorum coronalium... pro peculio sacrae regni coronae...

³⁵ A törvényjavaslat tárgyalásánál az egyik képviselő megállapította, hogy a korona nem tartozik az ú. n. manus mortuák közé, amelyeknek a törvény nem engedi meg új jószágok vásárlását. 1868. ápr. 20. Napló.

mesteri hivatal nem értett egyet a várkerti ingatlanoknak hasonló telekkönyvi bejegyzésével, attól tartva, hogy akkor az ingatlanok magyar koronajószággá lennének, ami egyenlő az állami birtokkal (Ungarisches Krongut-Staatsgut.) Az ingatlanokat tehát átadták az udvar tulajdonába, de a telekkönyvezés kérdése függőben maradt. Bánffy Dezső báró miniszterelnök 1895-ben előterjesztést tett a királynak, hogy «tekintve azt, hogy a királyi palota és összes tartozékai Felségednek, mint a Magyar Szent Korona felkent viselőjének képezik a birtokát,... a jelzett ingatlanságoknak legmértőbb és a magyar közjognak, többszázados gyakorlatnak és úgy régibb, mint újabb törvényeinkben használt műkifejezésnek legmegfelelőbb tulajdonjogi elnevezése 'Magyar Szent Korona' volna.» Az előterjesztés tehát hangsúlyozza, hogy ezek az ingatlanok a királyéi, királyi méltóságánál fogva, amelyet valóban mindig a szent korona jelképezett. Ferenc József elfogadta az indokolást és így határozott: «...megengedem, hogy a budai várpalotám és tartozékai... a Magyar Szent Korona tulajdonjogi elnevezéssel telekkönyveztessenek.» A király tehát a magáénak tekintette az ingatlanokat és tulajdonjogán nem változtathatott az új bejegyzés, mert ő viselte a szent koronát. Ezzel ellenkezőt a magyar miniszterelnök nem is terjeszthetett Ferenc József elé.³⁶

Magyarországon tehát külön-külön vagyona volt a szent koronának, mint az állam jelképének és mint a királyi méltóság kifejezőjének. Az elsőhöz tartoztak a

³⁶ L. erről bővebben a források megjelölésével értekezésemet: A volt monarchia udvartartásának vagyona. Budapest, 1928. 42.

koronajavak, a másikhoz az udvartartási javak, amelyeket meg kell különböztetnünk az uralkodó magánbirtokaitól. Az udvartartási javak felett a király csak addig rendelkezik, amíg uralkodó, a magánbirtokai felett pedig akkor is, ha valamely okból elvesztette az uralkodói jogokat. Míg a szent korona, mint a koronajavak tulajdonosa az államot jelenti, addig az udvartartási javak tulajdonosaként a mindenkori királyt, a királyok egymásután következő sorát helyettesíti. Legalább is így gondolta ezt a magyar miniszterelnök és Ferenc József, aki azért egyezett bele abba, hogy a várpalota és tartozékai tulajdonosául a szent korona jegyeztessék be, mert az ő felfogása szerint a korona csak az uralkodásnak, az uralkodónak a jelképe lehetett. Hogy mit értett Ferenc József egyébként az általános, mondhatjuk nemzetközi felfogásnak megfelelően «koronán», az kitűnik a családi hitbizomány részére 1901. február 6-án 60 millió koronás alapot létesítő okleveléből: «Ha az események és a történeti fejlődés folyamán az osztrák-magyar monarchia kormányformája megváltoznék és a korona, amitől Isten óvjon, nem maradna házunknál, úgy az itt alapított hitbizomány öröklésére nézve tisztán azok a magánjogi elvek nyernek alkalmazást, amint azok az 1811. június 1-i általános polgári törvénykönyv útján jelenleg érvényben vannak.»³⁷

*

Változatlanul átöröklődött az előző korszakból és állandóan megmaradt a XIX. században is a szent

³⁷ G. Turba: Neues über Lothringisches und Habsburgisches Privateigentum. Wien, 1922, 14.

koronának, mint az országterület tulajdonosának gondolata, amely szerint a szent koronának birtokjoga, jussa van az ország területére, annak minden részére. A szent korona az ország felett áll, árnyéka beborítja «a magyar korona birodalmát».³⁸ A magyar koronának «birtokjoga» van az államtanács szerint a Dráva és az Adriai-tenger közötti területre.³⁹ «Mennyire sorsunk javíttatására esett» mondják a Greven huszárezred tisztjei az országgyűlésnek beadott kérésükben, «azon változás, amidőn az olaszországi számkivetésből a felséges magyar korona árnyéka alá, noha csak szélire is Sklavoniába vissza térítettünk...»⁴⁰

Akik az ország területén élnek, a szent korona alattvalói. «Mert a Nemes Ember akárhol a magyar korona alatt szerezhethet tulajdont magának.»⁴¹ A magyar alattvalók most is «a korona hívei.»⁴²

A rendek, ha az országot védelmezik, a korona jogait tartják meg. Mikor 1790-ben felterjesztésben hívják meg a királyt az országgyűlésre, biztosítják, hogy ha a törökkel folytatott béketárgyalások nem sikerülnének, «a karok és rendek azonnal készek lesznek, hogy ez ország szent koronájának a jogait megfelelő eszközökkel... megvédjék.»⁴³ A portával szerzendő békesség végett küldött követnek pedig azt adják utasításul, hogy «Magyarország szent koronájá-

³⁸ 1790. Napló 20. Idézi Szekfű Gyula: Iratok a magyar államnyelv kérdésének történetéhez. Budapest, 1926. 283.

³⁹ 1835. márc 12. Miskolczy i. m. I. 504.

⁴⁰ 1790. Iratok 78.

⁴¹ Mondja Somogy megye követe. 1825/27. Napló III. 210.

⁴² Pozsony megye, 1825. Napló V. 344.

⁴³ 1790. Iratok 85.

nak jogairól soha semmi ürügy alatt le ne mondjon.»⁴⁴

Ha az országból valami elveszett, ez a szent korona sérelmével történt, tőle vették el egy részét. Így panaszkodnak a rendek, hogy a mannersdorfi vagy magyarul sárfenéki uradalom, amelyről az 1681:46. t. c. megállapította, hogy a szent koronához tartozik, «a szent korona jogainak sérelmével» máig sem került vissza.⁴⁵ Szerencsy István személynök mint az alsó tábla elnöke ellenezte a rendeknek azt a kívánságát, hogy Pozsega, Szerém és Verőce megyék sérelmei a magyarországi megyékéi közé kerüljenek és Horvát-Dalmát- s Szlavónországokéi közül kihagyassanak, mert ebből arra lehetne következtetni, «mintha Szlavónia a szent koronától elesett volna :»⁴⁶ az egyik megyei követ szintén ellenezte, hogy a szent koronától valami «elvonattassék.» Gróf Haller Ferenc bán jelentése szerint «a magát illyrnek nevező párt... a magyar koronától való elszakadásra törekszik.»⁴⁷

A szent koronához tartozott természetesen Erdély és Horvát-Szlavónország is. Mindkét ország rendjei elismerték ezt, ami egyenlő volt a magyar birodalomhoz való tartozás hangoztatásával. Az erdélyi 1791. évi 6. t. c. szerint: «Ügy ő Felsége, mint a felséges osztrák házból származó utódai, Erdélyt, mint Magyarország szent koronájához tartozót Magyarországgal

⁴⁴ 1790: ...iuribus sacrae regni Hungariae coronae nullo sub praeiudicio renunciēt in perpetuum. Iratok 676.

⁴⁵ 1790: ...cum praeiudicio iurium sacrae coronae... Iratok 625.

⁴⁶ 1839/40. Napló II. 169.

⁴⁷ 1842. okt. 19. Miskolczy i. m. II. 19.

együtt fogják bírni a főhatalom és öröklés jogán...» «Ami Erdélyt illeti,» mondja 1790-ben a magyar rendi felirat, »Magyarország szent koronájának joga mind eredeténél fogva, mind szerződések és törvények szerint világos és nem vitatható...»⁴⁸ Évtizedek múlva sem változik a rendek nézete: «Erdélyre nézve a magyar korona jussai az 1792:11. és az 1741:18. törvény-cikkelyekből sokkal világosabbak, hogysen azokat ő Felsége előtt bővebb adatokkal támogatni szükséges lenne.»⁴⁹

A horvát-szlavón rendek 1790-ben azt kívánják a magyar országgyűlésen, hogy a határőrvidéken a rendi alkotmány és közigazgatás érvényesüljön a katonai helyett: «Mint hogy a határőrvidék nem valami külső tartomány területéből, hanem nemeseknek az ország határai között fekvő és kétségtelenül a szent korona joghatóságához tartozó jószágából került össze, amelyeket azért is... a szent korona testéből ki nem szakítottak...»⁵⁰ Hasonlóan beszél Horvátország követete «a magyar szent korona alá tartozó vég helyekről.»⁵¹ Horvátország magát önként csatolta a magyar koronához.⁵² Zágráb megye a törvényhozás nyelve ügyében tett felterjesztésében hangoztatja, hogy «a kapcsolts országok méltóságukat és függetlenségüket, mint

⁴⁸ 1790. Iratok 298.

⁴⁹ 1839/40. Iratok II. 3.

⁵⁰ 1790: Proinde cum confinia non ex exteræ alicuius provincie terreno, sed a bonis nobilium inter limites regni sitis et ad iurisdictionem sacrae Coronæ indubitate pertinentibus conflata sunt, quæ propterea... a sacra corona nunquam excorporata fuerunt... Iratok 227.

⁵¹ 1832/36. Napló. VI. 257. (1834. ápr. 7.)

⁵² 1840. febr. 28. B. Kulmer Ferenc. Főrendi napló 65.

szabad országok attól az időtől kezdve, hogy Magyarország szent koronájával szövetséget kötöttek, a legvésebb korszakokban is megszakítás nélkül mindig megtartották...»⁵³ Akárhogy is vélekedtek a kapcsolat létrejöttéről, az összes érdekelt tényezők elismerték, hogy Horvátország «Magyarország koronájához tartozik», a horvátok «a szent korona alattvalói.»⁵⁴

Az uralkodó kötelessége a szent koronától elvett területeket visszaszerezni s ezek visszacsatolását meg kell ígérnie koronázása alkalmából. Amint a rendi tábla elnöke mondja: «Még most is, valahányszor az új királyt megkoronázzuk, megkívánjuk tőle, hogy a magyar koronától elfoglalt tartományokat visszaszerezze.»⁵⁵ Az 1790. évi hitlevéltervezetben meg is találjuk a királynak erre vonatkozóan adandó ígétét: «Azokat, amelyek egykor Magyarország szent koronájához tartoztak és bármely okból elvesztek, törekedni fogunk visszaszerezni.»⁵⁶ A valósággal kiadott hitlevél azonban arról szól, hogy «az országnak és a hozzákapcsolt részeknek eddig visszaszerzett és ezentúl Isten segítségével visszaszerzendő mindenféle tartományait és részeit a koronázási eskü értelmében is, főnt nevezett országunkba és a hozzákapcsolt részekbe fogjuk bekebelezni.» A kancellár a király nevében 1825-ben tartott megnyitó beszédében dicsekedve említi, hogy a király e kötelezettségének megfelelt: «Amidőn a fegyvernek győzedelmei által megtartatott a birodalom és a magyar koronától elszakasztott ősi tar-

⁵³ 1844. márc. 20. Miskolczy i. m. II. 215.

⁵⁴ 1840-43. Miskolczy i. m. II. 53, 85, 98, I. 589.

⁵⁵ 1808. Napló 93.

⁵⁶ 1790. Iratok 111.

tományokat is az országgal ismét egyesíteni lehetett...»⁵⁷

Amint az ország részei a szent koronától szakasz-
tattak el,⁵⁸ úgy ahhoz is térnek vissza, amikor a király
ismét birtokába veszi őket. Alsó-Szlavónia megyéi a
djakovári püspök felszólalása szerint «a felséges magyar
koronához kapcsoltattak vissza.»⁵⁹ Erdély az 1791: 2.
erdélyi t. c. értelmében I. Lipót alatt «Magyarország
koronájához visszatért.» Valamely elveszett tartomány
vagy országrész visszacsatolása «a szent korona iga-
zán,⁶⁰ jussán»,⁶¹ vagy mint későbbi szóval mondhatnók,
a szent korona jogán történt.⁶² E visszakebelezés el-
mulasztása a szent korona sérelme. A rendek külön-
leges sérelmei között szerepel az 1832—36-i ország-
gyűlésen, hogy ámbár a Részek «az ország kezdetétől
fogva Magyarország szent koronájának joghatósága alá
tartoztak», s ő Felsége is elismerte, hogy a Részeket
«Magyarország koronájának régi jogainál fogva» vissza
kell csatolni, ez mégsem következett be, ezzel pedig
«a korona jogai sérültek meg.»⁶³

Ismét és ismét a szent korona jogán követelték a
rendek Erdélynek és a Részeknek visszacsatolását,
Magyarországgal való egyesítését, de ezen túlmenőleg
Galíciának és Lodomériának, amely Lengyelország fel-

⁵⁷ 1825. Napló. I. 40.

⁵⁸ 1825. Napló V. 343 ; 1830. Napló 74.

⁵⁹ 1839/40. Főrendi napló 217.

⁶⁰ 1830. Napló 102.

⁶¹ 1825. Napló 341.

⁶² A «jog» szó használatba vételéről az 1830-as évek
végén l. Eckhart Ferenc : A jog- és államtudományi kar
története. Budapest, 1936, 363.

⁶³ 1832. Iratok I. 17.

osztásával Habsburg-uralom alá került, a magyar birodalomba való visszatérését is. Az 1790-i diétán, a nemzeti felbuzdulás idejében adnak a rendek legértetetőbben kifejezést ezeknek a törekvéseknek : Erdélyt a szent korona jogán vissza kell kapcsolni, Kraszna, Közép-Szolnok és Zaránd megyéket és Kővár kerületét «mint nemcsak a szent koronának, hanem magának az országnak tartozékait» illetően pedig semmi szükség sincs az erdélyi rendekkel folytatandó tárgyalásra. Galíciára és Lodomériára, «mint Magyarország szent koronája jogán visszaszerzett országokra» vonatkozóan annál kisebb nehézség forog fenn, mivel itt csak az ország szent koronájának jogát kell felújítani. «Egyébként, ámbár mind a hazatérés jellege, mind a helyes visszakebelezés természete, amely az ország pozitív törvényei szerint is a szent korona régi jogára támaszkodik, azt kívánja, hogy az elég régi időben elszakított és utóbb visszacsatolt országrészek az ősi egységbe és állapotba visszatérjenek, és az előző törvényes helyzetbe visszakerüljenek, magától következik az is, hogy a visszakebelezett részeket, melyek mintegy testükkel ősi jogon egyesültek, az ország törvényei szerint kormányozzák.»⁶⁴

Ismételten tiltakoztak a rendek az ellen, hogy Galíciát vámvonallal válassza el Magyarországtól. «Galíciának és Lodomériának Magyar Korona jussával való bírást mind a főrendek megesmérik, mind pedig nagy emlékezetű Mária Theresia által ezen jussal lett visszaszerzése nyilvánossá teszi ; mivel tehát egy Korona alá való tartományok között a harmintzadoknak helye nincsen», szüntesse meg ezt a király, annyival

⁶⁴ 1790. Iratok 298.

is inkább, mert ebből idővel a koronához tartozandó többi tartományoknak visszaszerzésére is következés fog származni.»⁶⁵

Leginkább Erdély ügye feküdt az országgyűlés szívéen. «Csak két haza van a föld kerekiségén, amelyek egymást kölcsönösen testvérnek nevezik és habár egykor az ország szent koronájának legszorosabb egységében voltak összefűzve», most el vannak választva egymástól.⁶⁶ A király gyakran elismerte a törvényekben «a szent koronának Erdélyhez való igazait.» E közt és azon állítás közt, hogy az erdélyi nagyfejedelem Erdélyt a leopoldi diploma alapján bírja, ellentmondás van, «mely ellenkezés hogy már valahára elháríttassék, azt a korona szentsége s a nemzet méltósága egyformán kívánják.»⁶⁷

A rendek 1790. évi felterjesztésükben különbséget tesznek egyfelől Erdély, Galícia és Lodomeria, másfelől a Részek visszacsatolására emelt igények között. Az előbbieket a szent koronához, az utóbbiak, mint az anyaországtól elszakított terület, az országhoz is tartoznak. A szent koronával való kapcsolat a magasabbrendű. A rendek gondolkozása szerint valamely elszakított terület tartozhatik az anyaországhoz és ennek révén a szent koronához, avagy csak mint társország a szent koronához, amely elsősorban a magyar birodalmi kapcsolat jelképe.

Ilyen értelemben fogják fel a koronaeszmét Horvátország rendei is, akik ugyancsak a szent korona jussán

⁶⁵ 1802. Napló 261. Ugyanilyen kívánság 1807-ben, Iratok 18. (Projectum nuncii.)

⁶⁶ 1832. Iratok I. 20.

⁶⁷ U. o. 58.

támasztanak ismételten visszakapcsolási igényeket. Az ő szemükben még az 1840-es években is, amikor már Nagy-Horvátország a nemzeti végcéljuk, a szent korona joga az az alap, amelyre azt fel akarják építeni. A modrusi káptalan területét, amelynek jelentékeny része a török kezében volt, a szent korona jogán akarják visszaszerezni.⁶⁸ Horvátország egyik követe 1836-ban az alsótáblán azt fejtegeti, hogy nemcsak Dalmácia, hanem Albániának is egy része, amely még a török birodalomé, «a Magyar és hozzá tartozó részek szent korona jussaihoz tartoznak.» E jogok bizonyítására okleveles adatokat sorol fel, majd így folytatja: «Minthogy pedig a koronázási diploma s akkoron létezni szokott eskü szerint a szent koronától elszakasztott tartományok, ha azok visszaszerezettének, a szent koronához lennének visszakapcsolandók, Dalmátországnak ezen kérdéses része pedig a campoformioi 1797-be és Párizsba 1814-be kötött békekötés szerint a dicsőségesen országló austriai házhoz visszajött, önként következik, hogy valamint a szent koronának ahhoz való jussa fentebbiekben kivilágosított, úgy azt ahhoz visszacsatoltatni mulhatatlanul is kellekik.»⁶⁹

Ossegovich Metell, Horvátország követe, 1844-ben az elmérgesedett nyelvi vitában a következő érveléssel száll szembe az alsótábla többségével: A magyar nyelv erőltetése «Magyarországra nézve sem lenne tanácsos, sőt a szent korona jogainak helyreállítására is fölötte ártalmas; mert ha Dalmát és Galliczia országok és azon hajdan a szent koronához tartozó és a török birodalomnak össze roskadtával hazánkhoz visszakap-

⁶⁸ 1832/36. Iratok IV. 337.

⁶⁹ 1832/36. Napló III. 364.

csolandó tartományok, úgymint Bosnia, Servia...» a magyar nyelvnek a «kapcsolt országokban» való behozatalát látják, nem lesz kedvük a visszatérésre.⁷⁰

A horvát nacionalizmus tehát a szent korona jogán követelte még ekkor Dalmácia visszaadását, de az illyr álmok megvalósítását is. Nagy-Horvátországot a szent korona iránti hűség tartotta volna meg a magyar birodalomban. A szentkorona-eszmét a horvátok végső politikai céljuk, önállósági törekvésük szolgálatába állították. A pánszlávizmus elvetette Magyarország fogalmát. Az ő szemében Hungaria a szent korona birodalma, «amelynek minden állampolgára Hungarus s a magyar csak nemzetiség, amelynek nincs több joga, mint egyéb nemzetiségeknek.»⁷¹ Ez a gondolat, amely végeredményben a szent korona alatt álló országok államszövetségét jelentette volna, azonnal csatasorba állította a fiatal magyar nacionalizmus harcosait, akik hevesen tiltakoztak a koronaeszmének ilyen felfogása ellen. Ők az eszme régi történeti elemeiről megelégedve, az egy korona — egy állam — egy nyelv elvét vallották.

«Azt hiszem, mondja Kállay Ödön, ha Horvátország Magyarországgal egy korona alatt akar lenni, el kell ismernie azon összefüggést és kapcsolatot, melyel egy társországnak az anyaországhoz kell kapcsoltatni és hogy nem követelheti azt, hogy a kormányzási és országglási nyelv más legyen, mint magyar...» Fejérváry Miklós szerint «valamennyien, kik a magyar korona alatt vagyunk, igazán csak magyarok lehetünk.» Olgyay Titus pedig ezt hangoztatta : «Addig,

⁷⁰ 1844. febr. 7. Napló II. 255.

⁷¹ Miskolczy i. m. I. 170.

míg a magyar szent korona alatt a horvátok velünk egyesülve lenni akarnak, álmodniok sem lehet arról, hogy más kormány legyen, mint magyar.» «Nagy következetlenség volna, hogy egy országnak, egy koronának két kormánya legyen», szólalt fel Horváth Simon. Mindnyájuknál élesebben szállt szembe a horvát követvel Lónyay Menyhért: «Úgy látom, hogy Magyar- és Horvátországot nem mint a magyar koronát tevő független fejedelemmel bíró királyságot, de mint az austriai császárság kiegészítő részét akarja tekinteni.» «Minden igaz horvát, ki hűséggel viseltetik a magyar korona iránt, szereti azon alkotmányt, melyet az anyaország számukra megőrzött s nem akarja elszagztatni azon százados ős kötelékeket, melyek a kapcsolt részeket a koronához kapcsolják, rosszalni s valóban rosszalni fogja az érdemes követ úr eljárását.» Vele szemben az elnök, Szerencsy István, szükségesnek látta megállapítani, hogy Ossegovich nem mondta a neki tulajdonítottakat; Magyarországot anyaországnak, Horvátországot kapcsolt résznek mondotta; de «nem is érthetett mást, mint azon századoktól fogva fennálló viszonyt, mely Magyarország és a kapcsolt részek közt létezik: t. i., hogy a magyar korona egységében összekötve vagyunk.»⁷² A magyarok tehát a szent koronát a régi egység létrehozójának és fenntartójának, a horvátok pedig a különállás, a nemzeti függetlenség eszközének tekintették.

A koronaeszmével volt kapcsolatos a magyar rendek és Horvátország között felmerült másik nagy és következményeiben súlyos nézeteltérés is: Fiume kérdése. A kikötővárost Mária Terézia 1776-ban ünnepélyes dip-

⁷² 1844. Napló II. 256—258, 262, 287.

lomával Horvátországba kebelezte be, s a horvát-szlavón rendek felfogása szerint «Horvátország útján» Magyarország szent koronájába. Ezen a Horvátországgal kötött «feloldhatatlan kapcsolaton» semmit sem változtathatott a királynő későbbi intézkedése, Fiumét, nem lehet elszakítani Horvátországtól és a szent koronától.⁷³ Az államtanácsban megnyilatkozó nézet szerint is az 1779. évi oklevél, amellyel Mária Terézia Fiumét, mint külön testet, a magyar szent koronához kapcsolta, nem jelenthet mást, minthogy Fiumét külön résznek kell tekinteni, mely a magyar szent koronához fog tartozni; mivel azonban Horvátország is ehhez a koronához tartozik, Fiume már az első Horvátországba történő bekebelezéssel a magyar birodalomba kebelezetett be.⁷⁴ Az 1807 : 4. t. c. kijelentette ugyan, hogy Fiume Magyarországhoz tartozik és Fiume kormányzójának meg a város követeinek szavazati jogot biztosított a magyar országgyűlésen, de nem tisztázta azt a nagyfontosságú kérdést, vajjon közvetlenül tartozik-e Fiume a szent koronához, vagyis mint a magyar birodalomnak különálló, Horvátországgal egyenrangú teste, avagy közvetve Horvátország útján, tehát mintegy annak alárendelt rész.

A horvátok később is kitartottak nézetük mellett és még azt a lehetetlen okoskodást is megpróbálták, hogy «Horvátország egybevéve s annak egyes törvényhatóságai külön-külön a magyar szent koronának vannak alája vetve»,... «másrészről az is áll, hogy a részországok minden egyes vármegyéje és minden szabad

⁷³ 1790. Iratok 225. L. az egész kérdést Miskolczy i. m. I. 35. sk. I.

⁷⁴ 1808. jún. 13. Miskolczy i. m. I. 459.

királyi városa, mint elkülönözött törvényhatóság s szent korona külön testét teszi», tehát Fiume is tarthatik, külön test létére, Horvátország útján a magyar szent koronához.⁷⁵

*

A küzdelem, amelyet a bécsi kormányhatóságokkal az uralkodó hatalma alatt álló, de az országhoz, a magyar birodalomhoz vissza nem csatolt tartományokért és területekért kellett folytatni és az ellenállás, amelyet a horvátoknak a magyar érdekeket veszélyeztető állásfoglalásával szemben kellett kifejtetni, az eddiginél határozottabban alakította ki a reformkor-szakban «a magyar szent korona integritásának» fogalmát. Ez a gondolat, amelynek eredetét már századokkal előbb is megfigyelhettük, Magyarország sérthetetlen egységét, a magyar birodalom területének megbont-hatatlanóságát jelentette, más szóval azt, hogy ami a szent koronához tartozik, onnan el nem szakítható, ami elszakadt, visszaszerzendő, és ha visszatért, oda vissza-csatolandó. «Régtől fogva való törekedése hazánknak az, hogy mindazon tartományok, melyek hajdan koronája alatt birattattak, visszakapcsoltassanak,»... mondják megyei követek az 1825. évi országgyűlésen.⁷⁶ Azt, hogy maga az «integritás» már ismert fogalom, mutatja az ugyanezen országgyűlés alsótáblájának elnöki székéből tett kijelentés, amely szerint semmi panaszra sincs már okuk a rendeknek, miután azok a Száván túl levő részek, amelyeket a francia háborúban elvesztettek, «visszaállítottak a magyar korona

⁷⁵ 1832/36. Napló VII. 83.

⁷⁶ 1825. Napló V. 346.

integritásába.»⁷⁷ Pest megye a horvát ügyek tárgyában hozott határozatában megütközéssel látja, hogy a kormány magatartásával «a magyar korona egysége ellen felkelt vétkes lázadás védetik».⁷⁸

Ékesszólóan fejtette ki Eperjes követe a szent koronának, mint a területi egység jelképének jelentőségét 1835-ben, mikor az alsó-tótországi megyéket Horvátország magának követelte. Ne bolygassák ezt a kérdést, mondotta, mert «egy hadakozó nemzetnek akár a külső physical, akár a belső morális erőltetése csak problematicus, az ily nemzetnek csak fölbizgatása is veszedelmes és mindenesetre a magyar szent korona egységét tekintve, melynek megtartása főkötelességünk, nyilván veszélyes. Mert az 1298 : 21. cikkely szerint a magyar szent korona mind önnön és a dolog természeténél, mind régi rendeltetésénél fogva valamint fejében úgy tagjaiban és minden jussában s tartományiban egy és megoszolhatatlan. Mert ugyanezen szent korona kiterjedésében és méltóságában minden nyelveket, nemzeteket, vallásokat az üdő környül állásaihoz és a' föld kiterjedése különbségéhez képest a természet áldásaival, jussaival, szokásaival és kiváltságaival kebelébe foglalja és mint kegyes anya eltávoztatván minden irigységeit leányainak minden ékességével, mint tulajdonával dicsőségesen él».⁷⁹ A szent korona tehát a nemzeti-ségi ellentétek korában a különböző nyelvű népek egyesítője, állami egységük jelképe. Zágráb megye követe is «a szent koronához tartozó népekről» beszél.⁸⁰

⁷⁷ 1825. Napló IV. 173.

⁷⁸ 1845. nov. 12. Miskolczy i. m. II. 450.

⁷⁹ 1832. Napló XI. 240.

⁸⁰ U. o. 217.

Az integritás ellen intézett heves támadást az abszolutizmus, mikor Erdély únióját újból megszüntette és Horvát-Szlavonországot elszakította Magyarországtól. Nem csoda tehát, hogy a kiegyezési tárgyalásokban jelentős szerepe volt a szent korona integritásának. A Debattéban Deák Ferenc sugalmazására Erdély úniójával kapcsolatban ezt írták: «A magyar korona integritásának elvét minden körülmények között biztosítotttnak kell látnunk».⁸¹ Majd egyik dolgozatában azt fejtegeti Deák, hogy számos kísérletet tettek időnként fegyverrel és alkudozásokkal is Erdély visszaszerzésére s «mindezen kísérletek a magyar király nevében a magyar korona jogával tétettek». Erdély visszaszerzése óta senki sem vonta kétségbe, «hogy Erdély a magyar koronához tartozik; azt tehát a magyar koronától elszakasztani a sanctio pragmatica felforgatása nélkül nem lehet».⁸² A horvát ügyben 1860-ban kiküldött országos bizottság is azt az utasítást kapta, hogy «ügyeljen... a pragmatica sanctióban foglalt törvény azon rendeletére, hogy Magyarország koronájától a magyar koronaországok el ne szakasztassanak».⁸³ A régi történeti hagyományokon és a pragmatica sanction alapuló integritás, «a korona épsége» volt az egyik legfontosabb elv, amelyet Deák Ferenc a kiegyezési tárgyalások folyamán érvényesített.⁸⁴

Az integritás elvének ezt a kifejlődését, mint mondtuk, elsősorban az a közjogi harc vonta maga után,

⁸¹ 1865. Deák F. Beszédei III. 476.

⁸² U. o. III. 479.

⁸³ 1866. márc. 14. U. o. III. 641.

⁸⁴ L. Lónyai M. feljegyzéseit a válaszfelirati bizottság tárgyalásairól, 1866. jan. 31. — Deák F. Beszédei III. 509.

amelyet az országnak vívnia kellett, hogy a közös uralkodónak, mint magyar királynak jogara alá tartozó részek elváljanak az osztrák császári minőségében kormányzott területektől; más szóval, hogy a magyar birodalomnak egy része se kerüljön idegen közjogi kapcsolatba vagy maradjon ilyenben. Ez a politikai törekvés világosan megnyilvánul a rendi országgyűlések állásfoglalásaiban. Mikor az országgyűlés 1844-ben a magyar nyelv ügyében feliratot intéz az uralkodóhoz, azt kérdi, miért ne lehetne a horvátországi törvényhatóságokkal magyarul levelezni? Ez azért szükséges, «mert különben tekintve arra, hogy Felséged legkegyelmesebb válaszában a külföldi hatóságokkal a hivatalos levelezéseket latin nyelven kívánja folytatni, a horvátországi közhatóságok egyenvonalba állíttatnának azokkal, melyek a magyar szent korona alá nem tartoznak.»⁸⁵

Az elkülönítés elleni küzdelemben az abszolutizmus központosító törekvései után vált a legfontosabbá. Deák Ferenc és kortársai a koronaeszme alapján különböztették meg a magyar korona országait az uralkodó egyéb országaitól, amelyeket különben Ausztriában császári koronaországoknak («Kronländer») neveztek.

Deák kezdi a régi «szent korona országai» helyett a «Szent István koronája országai» kifejezést használni, mikor már az 1861. évi közjogi harc folyamán szembeállítja a magyar államot az osztrák állammal. «Vajha az egyetértés békítő szelleme lengené által Szent István koronája minden országait, minden népeit».⁸⁶ «... A Szent István koronájához tartozó országoknak az auszt-

⁸⁵ 1844. Iratok II. 148. Szekfű i. m. 588.

⁸⁶ A Pesti Naplóban 1861. Beszédei II. 616.

riai birodalomba való beolvasztása nem céloztatik». «Szent István koronája területének épségben tartásához szigorúan ragaszkodunk».⁸⁷ Horvátország elszakadásába, úgymond, bele nem egyezhetünk, «mert jogosítva nem vagyunk Szent István koronájának birodalmát szétdarabolni».⁸⁸ Mi volt a nyelvhasználat e változásának az oka? Talán a koronaeszme egyházi vonatkozását akarta gyengíteni a kiegyezés nemzedéke, hogy helyette a történetit domborítsa ki?

Ugyanilyen vonatkozásban használja Deák a «magyar korona országai» vagy «Magyarország koronája országai» kifejezést,⁸⁹ de még a «cseh korona országait» is megkülönböztette az osztrák császárságtól, hogy történeti különállásukat ezzel is hangsúlyozza.⁹⁰ Ugyanezek a kifejezések jutottak be az 1867. és 1868. évi törvényekbe, amelyek a dualizmus alapjait vetették meg. A kiegyezési törvényben (1867 : 12. t. c.) «egyrésről a magyar korona országai, másrésről ő Felsége többi országai és tartományai» állanak. A Horvátországgal kötött kiegyezést becikkelyező törvény ismételtén Szent István koronája országainak mondja a magyar birodalmat, s ezzel a koronához e korban fűződő legfőbb gondolatnak ad kifejezést : «Miután Horvát- és Szlavónorságok századok óta mind jogilag, mind tetteleg Szent István koronájához tartoztak s a sanctio pragmaticában is ki van mondva, hogy a magyar korona országai elválaszthatatlanok egymástól . . .»

⁸⁷ 1861. júl. 21. U. o. III. 203, 214.

⁸⁸ U. o. III. 262.

⁸⁹ 1866—67. U. o. III. 88, 549, IV. 487, V. 82, 93, 340. stb.

⁹⁰ 1861. U. o. III. 239.

14. Az organikus államszemlélet a XIX. században.

Talán felesleges ismétlésnek tűnhetik fel, de nézetem szerint a gondolat folytonosságának kutatásához szükséges kimutatnom, hogy az organikus államszemlélet az új eszmék hatása alatt álló rendi országgyűlések tárgyalásaiban is megtalálható. Az ország területe az 1790. évi országgyűlés felfogása szerint is test, az egyes országrészek e testnek tagjai, amelyek elszakadásuk után visszatérve a testtel egyesítendőek. Mint Torontál, Temes és Krassó megye rendei az országgyűléshez intézett kérvényükben írják; «A Bánát hosszabb idők és esztendőek által, mint tag a testétől elszakasztva mind addig hagyatott, míglen a felséges haza tekintetes rendei szám nélkül való panaszaira és kéréseire» Mária Terézia 1777-ben «azon ország tagját és részét a testhez és országhoz vissza kapcsolta és össze egyesítette»...¹

A partiumbeli megyék a magyar korona joghatósága alá való visszahelyezését kérve más megyék példájára hivatkoznak, «mivel bizonyos volt az, hogy azon vissza jött vármegyék a Magyar Ország testétől szakasztottak volt el, úgy minden kétségen kívül azon testtel azonnal egyesítették és valamint az előtt való időkben voltak, a Magyar korona iurisdictionja alá helyeztettek»...² Az a hagyomány, hogy Erdély az

¹ 1790. Iratok 1.

² 1790. Iratok 6.

ország testének elválaszthatatlan tagja, most is élt mind a magyar, mind az erdélyi rendekben. Mindennél jobban indokolta ez a fejedelemség visszatérését az országba. «Erdélyt, mint Magyarország elválaszthatatlan tagját bírták és kormányozták már a fejedelmek megválasztásától és Magyarország megalapozásától kezdve és a magyar államnak részét tette. Ez a kapcsolat egészen addig a szerencsétlen viszályig sértetlenül fennállott, amely I. Ferdinánd és Zápolyai János közt az ország és a korona felett folyt . . .» «A magyar király és az ország több békekötésben kívánták Erdélynek, mint elválaszthatatlan tagnak a visszatérését» . . .³ Az erdélyi megyék és a székely székek történeti visszapillantás során kéri a szoros visszakapcsolást: Erdélynek hódolását «Leopold császár is nem úgy, mint ausztriai fejedelem, hanem mint magyarországi király fogadta és nyilván vallotta, hogy Erdélyt mint Magyarországnak régi tagját úgy vette birodalma alá, s ugyanazt nem más igazsággal, hanem a milyennel a magyar koronát viseli, kormányozza» . . .⁴

Mit fejez ki az, hogy valamely terület vagy tartomány az ország testének tagja? Ugyanazt, amit a magyar szent koronához való tartozás. Itt is legjobb, ha egykorú tanúságtételre hivatkozunk, mégpedig a főrendek és az alsótábla között e kérdésben lefolyt üzenetváltásra. A főrendek a következőket akarták felvételni egy felterjesztésbe: «Erdély az ország szent koronájához tartozó oly valóságos rész».⁵ Az alsótábla nem volt ezzel

³ 1790. Iratok 646.

⁴ 1790. Iratok 42.

⁵ Est enim Transsylvania pars integrans ad sacram regni coronam pertinens.

megelégedve, a szöveg «teljes meghatározottságot nem foglalván magában, azt sem fejezvé ki, hogy az ország szent koronájához tartozó Erdély minek kiegészítő része.» Ezért a rendek így kívánják módosítani e szavakat: «Erdély ugyan is Magyarországnak legrégibb s tőle elválaszthatatlan egy olly valóságos része, melyet Magyarországtól hajdan a viszontagságos sors zajai szakítván el, most annak szorosabb összeköttetését ismételve és méltó jusson kívánjuk». A főrendek megnyugodtak a rendek ajánlotta mondatokban, mint-hogy azok is «a dolog érdemére nézve ugyanazt az értelmet foglalják magukban».⁶

Az ország testének vannak integráns, teljesen és szorosan beletartozó tagjai és kapcsolt részei (*partes adnexae*). Ez utóbbiaknak, mint ezt Fiuméra vonatkozóan láttuk, külön testük is van, amelyet a korona kapcsol az ország testéhez. A horvát követek fejtik ezt ki érthetően az 1825. évi országgyűlésen, amikor a magyar nyelv ügyéről van szó. A felsőmagyarországi vármegyéknek elrendelték, hogy a magyar nyelvet használják, de «a Felső Magyarországi vármegyék Magyarország testéhez tartoznak és abban egy egésznek részei, Dalmácia, Horvát és Tótországok pedig különös magokban fennálló és csak szövetség által Magyarországhoz kapcsolt testek».⁷ Ez a szemlélet nem ötletszerű, hanem általános; ezt bizonyítja, hogy más-kor «arról a részről, amelyet egykor temesi Bánátnak neveztek», mondják, hogy «nem kapcsolt rész, amely-

⁶ 1832/36. Iratok IV. 220.

⁷ ...*partes integrantes regni Hungariae... és partes contra adnexas distincta constituere corpora, Hungariae foedere saltem juncta...* 1825. Napló II. 115.

nek külön teste van, hanem Magyarországnak igazi tagja».⁸ A külön testnek önálló élete, széleskörű autonómiaja volt, míg a tag szorosabban függött össze a test többi részével.

A bécsi összbirodalmi gondolatnak is megvolt a maga organikus szemlélete. Ferenc abból a célból hívta össze 1809-ben az erdélyi országgyűlést, hogy tanácskozzanak a veszély elhárítására alkalmas eszközökről «a mi örökös tartományainkról és köztük a mi kedves erdélyi fejedelemségünkről, amely a többiekkel egy politikai testet alkot».⁹ Ezt «az elválaszthatatlan politikai testet» a *pragmatica sanctio* tette ilyenné.¹⁰

Minthogy az ország területe, az országtest a szent korona tulajdona, a rendi országgyűléseken is beszélnek a szent korona testéről és a szent korona testébe való visszatérésről, visszakebelezésről, vagy «visszatesztelésről».¹¹ Régi történeti alapon áll tehát az 1938 : 34., 1939 : 6. t. c. és az 1940 : 20. t. c., mely szerint a Felvidék egy része, Kárpátalja, illetőleg Erdély egy része «visszatért a Magyar Szent Korona testébe».

Ez a kép azonban a XIX. században háttérbe szorul az ország testének képe mellett és sokkal ritkábban szerepel, mint az előző századokban. A rendek

⁸ 1790...cum pars illa olim Banatus Temesiensis adpellata non sit pars adnexa distinctum corpus efficiens, sed verum regni Hungariae membrum. Iratok 396.

⁹ ...de mediis avertendi ab haereditariis nostris provinciis et inter has a caro etiam nostro Transsilvaniae principatu unum corpus politicum cum caeteris constituyente. 1809. erd. Napló 4.

¹⁰ ...vi pragmaticae sanctionis unum inseparabile corpus politicum... U. o. 18.

¹¹ 1832/36. Napló VII. 83.

1835-ben feliratuk szerint hálával fogadták a Kraszna, Közép-Szolnok és Zaránd vármegyének, meg Kővár vidékének «Magyarországhozí visszacsatolását» ígérő királyi kijelentést, «s így az ország szent koronája azon igaz tulajdonának az ország testéveli egyesítését».¹² 1790-ben a rendek felterjesztést intéznek a királyhoz a «ius armorum» ellen, amelyet a visszahódított területeken alkalmaznak. A töröktől visszaszerzett részek «a háborúk végzetéből a nemzet hibáján kívül voltak a szent korona többi testétől oly sokáig elszakítva»¹³ Erdély «a magyar birodalomnak első eredetétől fogva a dicső magyar korona elszakaszthatatlan tagja».¹⁴ A turmezei nemesség feliratában azzal vádolja a zágrábi olvasó egyesületet, hogy működését «a türelmetlen és majdnem veszett fanatizmus» jellemzi, «amelynek politikai céljai vannak és országunknak Magyarország szent koronája többi testétől való elkülönítése a végcélja».¹⁵

Megtaláljuk 1848 előtt is azt a felfogást, hogy az ország gyűlésén az ország teste van képviselve. A «törvényhozó test», amint a reformkorszak országgyűlésein szeretik magukat nevezni a rendek,¹⁶ az ország, a szent

¹² 1832/36. Iratok VII. 1. 393.

¹³ ...fato bellorum citra culpam gentis a reliquo sacrae coronae corpore tantisper avulsae fuissent... 1790. Iratok 296.

¹⁴ Zaránd megye kérése 1790. Iratok 50.

¹⁵ 1842. jún. 11 : ...intolerabilis ac prope vesanus fanatismus, qui politicos fines ac ipsam regni nostri a reliquo sacrae regni Hungariae coronae corpore separationem pro scopo habens... Miskolczy i. m. II. 10.

¹⁶ Már az 1825/27. országgyűlésen is, de különösen az 1832/36. évin : Napló IV. 188. stb., V. 123, VI. 10, VIII. 130, X. 120, XII. 462. Az alsó táblát egyízben «morális testnek» is mondják. VI. 15.

korona tagjaiból áll. Temes, Torontál és Krassó megye arra hivatkoznak, hogy Mária Terézia visszakapcsolta őket, mint az ország tagjait, a testhez, és ezért kéri a rendeket, hogy adjanak követeiknek «széket és szabad szólást» az országgyűlésen.¹⁷ Galícia és Lodomeria visszacsatolására vonatkozóan a rendek legvilágosabban nyilvánítták felterjesztésükben véleményüket: «Noha azok az idő viszontagsági miatt némelykor a Magyar Koronától eltulajdonítottak, fenntartatott mindazáltal hozzá jussa ősi birtokára nézve . . .» «Nem állítják azt az ország rendei, sem pedig hiteles írásokkal nem kívánják kimutatni, hogy ezek az országok valaha magyar törvényekkel kormányoztattak. Különös törvények alatt voltak úgy, a mint idegen kéz alatt lévő más birtoki és mint korona birtoka a magyar királytól függöttek. Következésképpen nem is lehettek egy része a törvényhozó testnek, minthogy nem volt a magyar koronának tagja csak birtoka».¹⁸

Werbőczynek a szent koronára vonatkozó tanítása tulajdonképpen csak ebben a korszakban, 1790-től kezdve válik közjogi és politikai nézetek kiindulópontjává. A forradalmi eszmék behatolása idejében Werbőczy szentkoronatana, mely szerint a király és a nemes valamiképpen együtt van a szent koronában és a nemesek egyenlőek, ez a sajátos arisztokratikus demokrácia, kedvező talajra találhatott a politikai gondolkodásban. Király és rendek a maguk céljaira

¹⁷ 1790. Iratok 1.

¹⁸ ...et qua coronae possessoria a rege Hungariae pendebant; consequenter cum non ad membra sacrae coronae, sed illius tenuta pertinuerint, ad legislativum corpus concurrere non poterant. 1802. Napló 428.

iparkodtak gyümölcsöztetni Werbőczy tanítását; a király és emberei konzervatív értelemben a fennálló viszonyok békés fenntartása céljából, a rendek pedig, hogy a maguk érdekeit hangsúlyozzák.

A király legfőbb joga, amelyet soha senki sem vont kétségbe, hogy «mémelyeket úgy nemesíthet s azoknak fekvő jóságokat osztogathat és végtére velek, mint a szent koronának tagjaival a többi státusoknak számát szaporíthatja».¹⁹ Maga Ferenc hivatkozik a szentkoronatanra az 1805-i országgyűlést bezáró beszédben, mikor megelégedésének ad kifejezést, hogy a rendek a tőlük megkívánt áldozatokat meghozták. «Tulajdonotokká tettétek azt a veszedelmet, mely engemet, királytokat, és a szent koronát, melynek tagjai vagytok, fenyegeti».²⁰ A király és rendek közti egyetértés, a fennálló viszonyok fenntartása a szentkoronatan értelmé Károly Ambrus főherceg, hercegprímás, a királyné testvére szerint is: «Ugymint a többi szentül megtartandó kötelességeim között azt tartom, hogy Magyarország, mely ennek előtt nékem vérség és örökség jussán, most pedig hivatalomra nézve is hazám, koronája méltóságát, s fényességét megtartani és minden igyekezettel szüntelen öregbíteni iparkodjam és mivel a törvények értelmé szerént a szent korona feje a király, tagjai pedig a státusok és rendek, a fő s tagok között virágoz-
zon a legszorosabb egyetértés, a királynak, mint főnek, örökös leghűségesebb és alázatosabb engedelmesség

¹⁹ Mondja gróf Zichy Károly országbíró 1790. febr. 4. Napló 335.

²⁰ *Fecistis vestrum, quod mihi, regi vestro et sacrae coronae cuius membra estis, imminet periculum.* 1805. nov. 7. Napló 92.

adattasson, a tagoknak legyen meg az ő épségek és diszek». ²¹

A szent korona elméletéből egyes alkalmakkor egészen más irányú következtetéseket vontak le a rendek. Már az 1765. évi országgyűlésen nagy népszerűsége tett szert a névtelenül megjelent «Vexatio dat intellectum» című röpirat. Ennek szerzője, Richwaldszky György esztergomi kanonok, aki tudavalevőleg feleletül szánta munkáját Kollárnak a nemesi adózás jogosságát bizonyító művére, levezeti a szent korona tanából a rendek elleni felségsértés gondolatát. Okfejtése Concha Győző ismertetésében röviden a következő: magyar szent korona felsége és lényeges jogai nemcsak a király személyénél, hanem a karoknál és rendeknél is vannak, akik tagjai a szent koronának. Ezért aki a karokban és rendekben is székelő felség és az őket megillető felségjogok ellen szóban, írásban vagy vakmerő tettel feltámad, a felségsértés büntetést követi el. ²² Ilyen, a rendeket is megillető felségjogok a törvényhozás, az adómegszavazás, a hadüzenet és a békekötés joga.

A szent korona tanával támasztották alá a rendek az 1790-i országgyűlésen azt az igényüket is, amelyet a töröktől visszahódított területeken ingyen birtokokra, királyi adományokra formáltak. Ezeket, ha idegen segítséggel is, magyar erővel hódították vissza. «Ezekhez járul még, hogy mindezek az ország azon szent koronája védelmével és jogán történtek, amelynek

²¹ ...integritatem et decus suum obtineant. 1808. Napló 49.

²² Concha Győző: Hatvan év tudományos mozgalmai között. Budapest, 1928. I. 205.

tagjai vagyunk, és amelynek joghatósága folytán ezekben a visszaszerzendő jussokban... részesülünk». ²³ Olyan beszéd is elhangzik, amely a rendeknek ezt a magánjogi birtokszerzési szándékát egy vonalba helyezi az uralkodó közjogi gyarapodásával. Mikor az 1825/27. évi országgyűlésen a Száván túli részeken a francia megszállás idejében eladott birtokok visszaszerzéséről tárgyalnak, Bartal György, Pozsony megye követe így érvel: «A felséges fejedelem a feje, a nemesek a tagjai a szent koronának; ezen szoros kapcsolatnál fogva nyilvánságos képtelenség volna azt állítani, hogy az egyik a képtelenségből feláldozott részeit visszanyerje, a másik a képtelenségből eladott jószágait úgy se kereshesse vissza, ha a vevőnek minden pénzbeli követelését megajánlja»... ²⁴

Egyébként az adományrendszerrel össze nem függő, politikai jogok igazolására, közjogi következtetések levonására most sem használták fel a szent korona tanát. Közjogi fegyver most sem volt az a rendek kezében. Az említettekén kívül most sem látnak mást benne, mint annak a közjogi különbségnek a kifejezőjét, amely köztük és a politikailag jogtalanok közt fennáll, valamint annak az egyenlőségnek hirdetőjét, mely őket a főrendekkel egyvonalba helyezi. A rendi felfogást Aranka György tanár fejezi ki egy kis névtelen munkájában: «Egy magyar nemes ember, milyenekből állnak tulajdonképpen az ország rendei, megkülönbözte-

²³ ...accedit his, quod cuncta haec gesta fuerunt auspicio et iure sacrae illius regni coronae, cuius membra sumus et ex cuius iurisdictione haec ipsa revindicanda iura... participamus. Felterjesztés. 1790. Iratok 296.

²⁴ 1825/27. Napló V. 340.

tett dolog a maga parasztjaitól... hogy ő mellé egy korona tagja mellé a maga parasztja egy rangba egy szám alá tétessék,... nagy és szörnyű igazságnak mássa volna». ²⁵ Másfelől a rendeket ez a koronatagság jogosítja fel arra, hogy mint egyenrangúak fordulhasanak a felsőtáblához. «Azzal a bizodalommal, mellyel ugyanazon egy haza gyermekei, ugyanazon egy szent korona tagjainak egymáshoz viseltetni kell», szólítják fel, hogy üzeneteiket ezután magyar nyelven készítsék. ²⁶

A Hármaskönyv szentkoronatana nem lehetett kedvelt azoknak a nagy nemzeti politikusainknak szemében, akik a parasztság millióit fel akarták emelni és jogokban részesíteni, kik a politikai egyenlőség harcosai voltak. Hiszen a szentkoronatagság választófal volt a nemes és a jobbágy között. Nem ötletszerű volt, hanem belső meggyőződésből fakadt gróf Széchenyi Istvánnak a szentkoronatanra vonatkozó szinte gúnyos megnyilatkozása, amelyet a Stádium megírásakor tett, elmélkedve arról, hogy a magyar nemes nem igazi tulajdonosa földjének: «S én azon nagy becsületért, hogy a szent koronának tagja vagy Szent István köpenyegjének egy darabja vagyok — ami de facto se physice, se moraliter nem igaz, tulajdonos viszont nem vagyok, hanem csak haszonélő — usufructuarius». ²⁷

²⁵ Anglus és magyar igazgatásnak egyben vetése. Kolosvár, 1790. 24. Utal rá Szekfű Gyula: Magyar történet 2. kiad. V. 60.

²⁶ 1833. jan. 10. 1832/36. Irományok I. 7. Szekfű: A magyar államnyelv... 402.

²⁷ Akad. kiadás, Budapest, 1905. 74. Ezt az eredeti szöveget a cenzura csak így bocsátotta át: 'S én azon nagy becsületért, hogy a szent koronának része vagyok, tulajdonos viszont stb.

Deák Ferenc, akinél pedig, mint láttuk, az ősrégi koronaeszméből levezetett integritás politikai programjának egyik leglényegesebb és gyakran hangoztatott része volt, nem alkalmazta a szent korona tanát azok közt a szellemi fegyverek közt, amelyekkel oly kitartóan vívta meg harcát az alkotmányosságért. Nem hivatkozott rá sem abban a munkában, amelyben Lustkandl Vencellel szemben a magyar közjogi álláspont történeti alapjait vázolta,²⁸ sem nagyszerű logikával felépített felirati javaslatában, sem másutt. Pedig a nemzetnek a törvényhozásban való részvételét a Hármaskönyv II. rész 3. címe alapján magyarázta: a fejedelem nem korlátlan hatalommal alkotta a törvényeket, hanem összehívta a népet és csak akkor került szentesítésre a sor, ha ennek tetszett. Viszont, ha a nép valamit a közjóra nézve szükségesnek tartott, a fejedelem elé terjesztette, s ha az elfogadta, törvény lett belőle.²⁹ A «korona» viszont, mint a királyi hatalom jelképe megtalálható Deáknál, pl.: «A koronát s annak jogait az uralkodóháznak adta át a nemzet, nem az ausztriai tartományoknak»...³⁰

A koronához fűződő gondolatokat, a koronaeszmét a területi vonatkozásokon kívül is ismerte Deák Ferenc. Lustkandl szemben rámutatott arra, hogy a «Corona» szón az 1723: 2. t. cikkben «nem a királyi hatalom jelvénye, maga a korona, hanem az állam, vagyis Magyarország mint állam értendő» és hozzáfűzte, hogy «a corona szónak ezen értelme gyakran fordul elő

²⁸ Észrevételek Lustkandl Vencel ily című munkájára: *Das österreich-ungarische Staatsrecht*. Pest, 1865.

²⁹ Észrevételek 114.

³⁰ U. o. 104.

törvényeinkben, valamint más nemzetek közjogában is». ³¹ Ugyanezt a felfogást lehet kimutatni Kossuth Lajosnál is. ³²

*

Ha a két utolsó fejezetben elmondottakat az előzményekkel kapcsolatba akarjuk hozni, megállapíthatjuk, hogy a gondolat folytonossága teljes mértékben fennáll. A reformországgyűlések és a kiegyezés nemzedéke átvette az előző kor hagyományait a koronaeszme gondolkörében. A változás csupán annyi volt, hogy egyfelől az országgyűléseken lefolyt hevesebb küzdelmek, viták alatt a szentkorona-eszme több politikai tartalommal telt meg, másfelől a nemzet gondolkozásában a koronának a magyar kultúrkörön kívül általánosan használt gondolat tartalma is tért nyert. A nemzeti politika és az önállóság szempontjából azonban a legfontosabb fejlemény, hogy a koronának az ország területi egységét kifejező értelme, a szent korona birodalmának egysége, a területi integritás gondolata megerősödött, a nemzet politikai gondolatvilágában uralkodó tényezővé vált. A Werbőczy-féle szentkoronatan a rendi világban megőrizte az előző korszakban nyert jellegét, sőt a külpolitikai megpróbáltatások idejében a király és a nemzet egyetértésének kifejezője volt, de a nagy nemzeti feladatok megoldása, a liberális program megvalósulása idejében nem jutott jelentős szerephez.

³¹ U. o. 73.

³² Pesti Hírlap 1848. jan. 27. Idézi Marczali : Ungarisches Verfassungsrecht, Tübingen, 1911. 26.

15. A koronaeszme és a szentkoronatan a régi jogi irodalomban.

A jogtudománynak minden időkbén nagy befolyása volt jogi fogalmak kialakulására, de közjogi elméletekére is. Elég, ha arra a szerepre utalok, amelyet a jogtudósok Angliában játszottak. Ők csináltak a királyból mesterséges személyt, amit azután általánosan elfogadtak, úgy, hogy sem az angol államnak, sem a koronának jogi személyisége nem fejlődhetett ki az elgondolás miatt.¹ A jogtudománynak és a jogéletnek egymásra gyakorolt kölcsönös hatására gondolva, fel kell vetnünk azt a kérdést, hogy a Tripartitum után, amelynek oly jelentős szerep jutott a szent korona körüli gondolatok fejlődésében, minő állást foglalt el a magyar jogi, elsősorban a közjogi irodalom a tárgyalt problémákkal szemben. Különösen arra keresünk feleletet, hogy fogta fel ez az irodalom a szent korona tanát, minő jelentőséget tulajdonított neki a magyar alkotmányban.

Lochner János Tübingában 1666-ban megjelent kis közjogában² szól ugyan a koronázási jelvényekről és magáról a koronáról, amely, «mint a magyarok mesélik, szent László király idejében az égből küldetett», de a

¹ Legújabbán tárgyalja irodalmunkban az angol közjognak ezt a sokszor megvitatott kérdését ifj. Szladits Károly a *Kolosváry-Emlékkönyvben*, Budapest, 1939. 473. l.

² *Dissertatio de facie iuris publici Hungariae.*

koronaeszméről nem emlékezik meg. Annak jellemzésére, hogy a szent korona minő tiszteletben áll, átveszi Bonfini anekdotáját, amely szerint Országh Mihály mondotta volna: «Bárkit is látsz a szent koronával megkoronázva, még ha ökör is, tiszteld és sérthetetlen királynak véld és tartsd.»³

Pancrátz Mihály (Pancratius), az eperjesi evangélikus lyceum tanára ugyanebben az időben adott ki nagyobb jártasságot eláruló közjogot.⁴ Ebben tiltakozik Werbőczy felfogása ellen, hogy a közösség ruházta volna át a koronára és ennek következtében a királyra az uralmat. Hogyan alapította volna meg Szent István a királyságot, ha tudta volna, hogy az uralmat és felséget meg kell osztania a rendekkel?⁵ Ő ismeri és fejtegeti az országnak (regnumnak), mint organikus testnek a fogalmát, amint az ő idejében megvolt: területi és közjogi vonatkozásban, sőt az országterület testét azonosítja a szent korona testével, a rendeket azonban csak mint a regnum tagjait fogja fel.

Ez az ország «valami misztikus test és mind fejből, mind tagokból áll.» A fej a király, a tagok a négy rend: a főpapok, a bárók, a nemesek és a szabad királyi városok. Magyarország «egységes testét»⁶ egyforma szükségességgel ez a két lényeges rész alkotja, mert nem állam (respublica) a tömeg uralkodó nélkül, sem az uralkodó polgárok nélkül. Az ország tagjai «tágabb jelentésben» a Magyarországba bekebelezett országok,

³ III. fejf. 7. §. Bonfini Dec. 4. l. 3. p. 588.

⁴ Tractatus politico-historico-iuridicus iuris publici regni Hungariae. Cassoviae 1668.

⁵ Sectio II. §. 3—4.

⁶ ...integrum corpus...

püspökségek, hercegségek, megyék, tartományok és városok, «amelyekből egykor állott vagy ma áll.» Ezek között vannak nemesebbek: azok «az országok, fejedelemségek, hercegségek, amelyek egykor Magyarország szent koronájába bekebelezettek⁷ és a következő időkben különféle fordulatok miatt vagy egészen elvesztek, vagy az ország iránti engedelmességben megmaradtak.» Az elveszettek között felsorol minden a magyar király uralmának valaha alávetett országot, így Cseh- és Morvaországot is és Ausztriának nagy részét.

«A korona iránti hűségben megmaradt tagok»⁸ közül nemesebbek: 1. a kapcsolt országok, 2. a püspökségek, 3. a vármegyék, 4. a grófok és bárók uradalmi, a nemesek birtokai, végül a szabad királyi városok. Az ország nemnemes tagjai pedig azok a városok, falvak, amelyek nem közvetlenül a koronának vannak alávetve, hanem az ország rendei közül valakinek a felsőbbbségét ismerik el. Az ország szűkebb értelemben vett tagjai a karok és a rendek, «akik a királyi szent koronának és következőleg a királyi felségnek közvetlenül alatta állnak és akiket a szent királyi felség az ország gyűlésére királyi levéllel meghív.»⁹

Ez az ország, a szent korona integritása gondolatának első — és hozzátehetjük, utolsó — elméleti kifejtése, amely az elmondottak szerint a gyakorlati poli-

⁷ ...quondam sacrae Hungariae incorporati...

⁸ In fidelitate coronae subsistentia membra...

⁹ ...qui sacrae regiae coronae et per consequens regiae maiestati immediate subsunt et a sacra regiaeque maiestate ad generales regni diaetas per regales evocantur... Sectio III. §. 4—10.

tikusoknál csaknem maradék nélkül érvényesült és a magyar koronaeszmének legerősebb hajtása volt.

Sajátságos, de kora országgyűlései hangulatának megfelelő következtetéseket vont le a szentkoronatanból *Bencsik Mihály*, a nagyszombati egyetemen a hazai anyagi jog tanára 1722-ben megjelent közjogi tartalmú, dinasztikus és katolikus irányzatú munkájában.¹⁰ A Hármaskönyvből, de még világosabban az 1547: 5. t. cikkből következik, hogy «az apostoli szent koronával» megkoronázott uralkodó az ország feje (caput regni), a főpapok, bárók, grófok, előkelők és nemesek a korona tagjai; a szabad királyi városokat nem sorozza közéjük. A rendeken a király felségéből eredő legfőbb hatalommal uralkodik, mert mint a fej a testben a legfőbb, úgy az uralkodó felsége is a legfelsőbb. A tagoknak pedig követni kell a fejet és mivel az ország feje katolikus, a tagoknak is hozzá hasonlóknak kell lenniük; mások nem lehetnek tagok, mivel nem fiai annak a szent egyháznak, amelynek feje a koronát adta a királyi főnek. Az ilyeneket pedig, mint akik hűtlenek a királlyal szemben, nem szabad a korona tagjainak tekinteni, hanem ezek megvetendők és a korona tagjaival való érintkezésből, tehát a politikai jogokból kizárandók. «Ha a szent korona nem katolikusokat, nem pápaiakat is elfogadna tagok gyanánt, ez ellentmondás volna, ami kitűnik a következőkből is: katolikus fő, akatolikus tagok annyi, mint ha egy szervezetben az egyik tag fehér, a másik tag fekete

¹⁰ Novissima diaeta nobilissima principis statuumque et ordinum incltyti regni Hungariae partiumque eidem annexarum... Nagyszombat. L. erről bővebben munkámat: A jog- és államtudományi kar története 14.

volna.» A szent korona tanából Bencsik nemcsak a katolikus egyház, hanem a királyi hatalom érdekében álló politikai következtetéseket is tudott levonni olyan módon, hogy a fej jelentőségét a tagok felett lényegesen kiemelte.

Alkotmányosabb eredményekre jut a szentkorona-tanból egy II. József idejében írott közjogi munka, *Demjén Antalé*, aki a természetjog és az általános államjog tanára volt a pesti egyetemen.¹¹ Ő azt mondja, hogy a rendek ruházták Szent Istvánra a koronát és így a királyi hatalom a nemesek szabad választásából ered, továbbá, hogy «Magyarország politikai teste az ország szent koronájában van egyesülve, amelynek feje a király, tagjai pedig az ország nemesei, és ő (a fej) gyakorolja a magyar államhatalom egész hatalmát és felségjogait».¹² Ő a Hármaskönyv I. rész 3. cikkéből már alkotmányjogi következtetést is von le: «a nemesek az uralkodóval, mint a tagok a fejjel bizonyos kapcsolattal össze vannak kötve a közügyek intézésében és igazgatásában».¹³ Demjén az első, aki a szentkorona elméletből a törvényhozásra vonatkozó következtetést vont le. Hatása azonban nem lehetett, mert Bécsben kifogásokat emeltek munkája ellen s az nem is jelent meg.¹⁴

¹¹ Principiorum iuris publici Hungarici ex ipsis legibus actisque publicis erutorum synopsis. Budaë, 1783. Államtanácsi iratok 1784 : 446. Bécsi udv. és áll. levéltár.

¹² II. rész. 1. fej. ...corpus politicum Hungariae in sacra regni corona adunatum, cuius caput rex, membra vero regni nobile et per illud omnes partes potentiales iuraque Majestatica imperii civilis Hungarici exercentur.

¹³ ...nobiles cum principe nexu quodam velut membra cum capite in ordinandis administrandisque negotiis publicis coniunctos esse.

¹⁴ L. id. munkám 149.

Szerémi László 1784-ben megjelent kis közjoga¹⁵ teljesen Werbőczy szerint írja ugyan le a királyi hatalom átruházását Szent István idejében, de a szentkoronátannal egyébként nem foglalkozik.

Grossing Ferenc Rudolfnak az abszolutizmus álláspontját hirdető közjoga¹⁶ a nemesség kiváltságaival kapcsolatban erősen támadja a nemességet, de a szentkoronátant meg sem említi. Ha általánosan hivatkoztak volna rá, ezt is bizonyosan támadta volna. Egy Grossing ellen kiadott kis könyv¹⁷ a királyi hatalom átruházására vonatkozóan idézi Werbőczyt, de a tulajdonképpeni szentkoronátanról ugyancsak nem emlékezik meg.

Azt az egyetértést, összhangot, amelyet az elmondottak szerint az udvar hangsúlyozott az országgyűlési nyilatkozatokban a szentkoronaelmélet szükséges következményeként, *Rosenmann István* közjogában is megtaláljuk.¹⁸ Magyarország kormányformája azóta, hogy a legfőbb hatalmat az ország szent koronájára ruházták, korlátozott monarchia. Ez abból tűnik ki, hogy a királyok nem hozhatnak önkényesen szabályokat az ország közügyeiben, hanem a rendeknek országgyűlési, szabad hozzájárulásához vannak kötve. Ebben az értelemben

¹⁵ Ladislaus Sirmiensis de Carom et Szulyo: Status publicus regni Hungariae et eius regiminis forma. Viennae. 1784.

¹⁶ Ius publicum Hungariae, Halae Saxonum 1786.

¹⁷ Animadversiones in ius publicum Hungariae a Fr. Rud. Grossing editum 1786. és Refutatio iuris publici Hung. a Fr. Rud. Grossing editi. Pestini, Budae, Cassoviae 1790. (A fentinek szószerinti új kiadása.)

¹⁸ De moderna forma regiminis Hungarici et corpore eiusdem politico in genere. Viennae 1791. Szerzője Ürményi József volt.

helyesen mondja Werbőczy, hogy a nemesek bizonyos kapcsolat révén a szent korona tagjai és csak a törvényesen megkoronázott király hatalma alatt állnak. Világosan következik ebből, hogy «Magyarország politikai teste egységes, és a királyból, mint főből meg a nemesekből, mint tagokból összetéve az államot (republicam) kölcsönös egyetértéssel igazgatja, amiért is amint a természetes test akkor van jól, amikor összes részei egységes összhangban együtt éreznek, s ebből áll jóléte, úgy nem lehet szerencsés és boldog az ország politikai teste a tagoknak bizonyos mind maguk közt, mind a fejjel fennálló, állandó és feloldhatatlan egyetértése nélkül, amelyből annak egész jóléte létrejön és fennmarad».¹⁹ A szentkoronatannak a francia forradalom hatása alatt létrejött udvari megfogalmazását világosan tartalmazzák ezek a sorok.

Ugyanez a munka külön fejezetben szól a közjavakról és jövedelmekről, a koronának és a fiscusnak javairól és jövedelmeiről. Ezeknek az eredete és jogi természete különböző. Közjövedelmek azok, «amelyek közhasználatra és az ország közös hasznára szedettek.» «A koronajavak a királyi felség méltósággal való eltartására szolgálnak és tőle el nem választhatók.» Végül a fiscus javai szintén az ország koronájának a tulajdonai, de vele nem függenek oly szorosan össze, hogy a kirá-

¹⁹ II. rész I. fej. ... quemadmodum corpus naturale tum demum recte se habet, quando partes eius omnes in unam conspirant harmoniam, ex qua illius salus existit, ita felix et beatum esse nequit regni corpus politicum sine constanti quadam ac indissolubili tam membrorum tum inter se, quam cum capite suo concordia, ex qua salus eius omnis nascitur et conservatur.

lyoknak nem volna szabad azokkal a haza körül szerzett érdemeket megjutalmazni.²⁰

Hajnóczy József névtelenül megjelent munkája megelégszik azzal, hogy a királyi jogok átruházásánál a Hármaskönyv megfelelő helyeire hivatkozik.²¹

Farkas Konstantin 1818-ban megjelent közjoga csak azért érdemel említést,²² mert Rosenmanntól csaknem szósz szerint átvett szöveggel ő is az udvar részéről hirdetett egyetértést domborítja ki.

Hosszú időn át nem jelent meg ezután magyar közjog. Az országgyűléseken, mint láttuk, nem a Hármaskönyv szentkoronatana, hanem a koronaeszméhez kapcsolódó területi integritás elve az uralkodó. Ezt találjuk meg ismét a politikai gondolkodásnak megfelelően *Miskolczy Károly* 1846-ban megjelent könyvében is.²³ Miskolczy megírja, hogy Erdély a magyar szent koronának tagja és a magyar király a szent korona jogán bírja. Beszél a szent koronához tartozó tartományokról, amelyeket nem lehet elidegeníteni, hanem vissza kell szerezni és csatolni még azokat is, amelyek valaha az országhoz tartoztak. Egyébként a szentkoronatanról nem tesz említést.

Bartal György sem tulajdonít nagyhírű alkotmánytörténeti munkájában különösebb jelentőséget Werbőczy tanának, de megemlíti azt, sőt ő az első és sokáig az

²⁰ 10. fej. De bonis et proventibus publicis, coronae item et fisci. Az idézet 103.

²¹ Dissertatio politico-publica de regiae potestatis in Hungaria limitibus. 1791.

²² Principia iuris publici regni Hungariae. Zagrabiae 1818. 31.

²³ Magyar Ország' közjoga. Egerben 1846. 24.

egyetlen is, aki e tan forrására is rá akar mutatni.²⁴ A koronázás hatásának tárgyalása után így folytatja: «Most pedig érdemes a fáradságra, hogy ezekhez, amiket általában a királyavatás erejéről és a főhatalom mikéntjéről eddig mondtunk, Werbőczy szavait hozzáfűzzük, aki mindezen szándékoknak első és ezelőtt nagyon elrejtett forrásához, a királyi és politikai felsőbb-ségnek Aristotelesnél megtalálható fejtegetéséhez legközelebb jutott.» Idézi azután a hatalom átruházásra vonatkozó helyeket Aristoteles Politikájából.

Új magyarázatot ad a szentkoronatanak *Szabó Béla*, Concha Győző megállapítása szerint «elfeledett közjogásunk.»²⁵ Munkája: «A magyar korona országainak státuszjogi és monarchiai állása», amely 1848-ban jelent meg, a koronaeszme közjogi és magánjogi vonatkozásait egyesíti olyan elméletben, amely szintén politikai irányzattal iratott. Miként Werbőczy, ő is Szent István korának hamis felfogásából indul ki, semmivel sem igazolható feltevést kockáztatva meg. Első királyunk adományaival maga és az adományosok között «a függésnek és lekötelezettségnek bizonyos nemét» valósította meg. Ezt a függést a szállások uraira, a honfoglalók utódaira is kiterjesztette. Minthogy ezeket «mint önállókat és függetleneket személyétől függésbe nem hozhatta, a lekötelezettséget valamely tárgyra vonatkozóvá kellett tennie». Ily tárgy lett kezdetben a keresztény vallás, majd ilyen lett «a korona, mint a keresztény királyság symboluma. Miért, ha a

²⁴ Commentariorum ad historiam status iurisque publici Hungariae aevi medii libri XV. Posonii 1847. I. 189.

²⁵ Concha Győző: Hatvan év... II. 496. Ő mutat rá gondolatainak eredetiségére.

monarchiai elv kezdetben személyi készült is lenni, István okos akarata szerint tárgyilagossá alakult».

Idővel eltűnt a szállás- és az adománybirtokok közti különbség (ami valóban megfelel a tényeknek): a szállásbirtokosok akkor látták magukat biztosítva birtokaikban, ha a király adományozás által megerősítette őket azokban. Ezért mondhatta a Hármaskönyv (I. r. 10. c.), hogy minden birtok eredetileg Magyarország szent koronájától függ; «vagyis innét lőn; hogy e honnak egyetemes földét lassan lassan a korona szállta meg»; a magyar föld tulajdonosa a korona lett. Ebből aztán szellemes fordulattal azt a következtetést vonja le Szabó Béla, hogy mivel Magyarország a koronáé, azért a magyar állam a királynak «úri tulajdonává» nem válhatott s nem válhatik. «A magyar királynak a magyar álladalomhoz dynasticus joga nincsen.»

«A földvagyonnak illy törvényszerű állapota» teszi érthetővé Werbőczynek azt az állítását, hogy a nemes az adományozás révén a szent korona tagja. Minthogy a fölségi hatalom a koronába van letéve és a nemesek a korona tagjai, Werbőczy állításának látszólag az az értelme, hogy a nemesek a felségi hatalomnak, a szuverénitásnak a részesei. Ez azonban nem jelent mást, mint hogy «a nemesek birtokos tagjai a korona tulajdonának.» Mindebből következik, hogy «a magyar álladalomban földtulajdon személyé nem lehet». Ezért a magyar állam nem a királyé, ő ennek nem ura, nem dynastája. «Szolgáljon ez kalauzul azoknak, kik azt állítják, hogy Magyarország, — a magyar álladalom öröksége az austriai háznak.» «Az ausztriai ház első szülöttjének öröksége az országglási jog (ius regiminis), nem a magyar álladalom; — mi igen két különböző lény» s ezt nem szabad összezavarni. Ő azonban, hozzátehetjük, alapo-

san összezavarta a közjogi és a magánjogi elemeket és az abszolutizmus patrimoniális felfogásával küzdve annyira megy, hogy inkább megtagadja az egyéni tulajdont, 1848 egyik legnagyobb vívmányát, csakhogy az alkotmányos monarchia elvét megalapozza. Nem veszi észre, hogy elméletével az államszocializmusnak nyit kaput.

A magyar «fölségi jog», folytatja, a koronában van letéve s ezért nem valamely személyi tulajdonból folyó uralkodási jog. Ez minden államban vagy a földtulajdon kifolyása, vagy «az álladalmi társulatba állóktól pactumokra alapított engedélye a hatalom gyakorolhatásának», vagyis társadalmi szerződésen alapul. Ezt az okoskodást a magyar államra alkalmazva, «akár térileg, akár hatályilag» fogjuk ezt fel, ki kell mondanunk, hogy a magyar felségjog a koronáé. Ha igaz ugyanis az, hogy a legfőbb hatalmat, kizárólagos jogot mindenki csak tulajdonán gyakorolhat, igaznak kell lenni, hogy azt a magyar státuson csak a korona gyakorolhatja, «mert azé az egyetemes magyar földtulajdon». Minthogy pedig a korona élettelen lény, szükségképpen élő és eszes lényt kellett képviselőjévé tenni, ki helyette a hatalommal éljen. Bárki tette is a királyt a korona képviselőjévé, akár úgy, hogy az első király adományaival tulajdont kezdett szerezni a koronának, akár úgy, hogy az «akkori honősök» paktumokkal adták át a hatalmat, mindenkép bebizonyul az, hogy a «magyar fölségiség» nem személyi tulajdonnak a következménye, nem közvetlen, hanem közvetített, vagyis nem olyan jog, amelyet az állam fölött gyakorolnak, hanem «a státustól nyert jogmineműség feltételek alatti használásának kötelessége». Ebből világos, hogy a magyar király «a magyar souverénitásnak nem tulajdonosa, hanem csak birtokosa».

Ezért ő nem uralkodik, hanem országol (regnat). A magyar nemzet és egyes személyei nem alattvalói a királynak, ez pedig csak «e honnak első tisztviselője, hivatalnok a s mint ilyen, első a hasonlók között».²⁶ Szabó Béla ily módon eljutott arra az eredményre, amit be akart bizonyítani s ami a szentkoronátannal kapcsolatban eddig senkinek sem jutott eszébe, amit az angol alkotmányosság szellemében a francia mondás fejez ki : «Le roi règne, mais il ne gouverne pas.» Concha szerint «a magyar szentkorona dogmatikájának megállapítását igényelhetné.»²⁷

Szabó Bélának a magyar alkotmányosság megújulásának évében követője akadt *Boross Mihály* személyében, aki hatástalanul maradt munkájába szösz szerint, a forrás idézése nélkül átvette Szabónak a szent korona felségi jogáról szóló megállapítását a megokolással együtt.²⁸

Sokkal mélyebb nyomot hagyott a közjogi irodalomban Szabó kortársának, a konzervatív gróf *Cziráky Antal Mózes* országbírónak már 1848 előtt megírt, de csak 1851-ben kiadott nagyobb műve.²⁹ Cziráky ismeri a szent korona jogán bírt területek visszacsatolásának kívánságát, amint azt a rendi országgyűléseken hangoztatták³⁰ és idézi a Hármaskönyvet a törvényhozó hatalomra vonatkozóan (II. r. 3. c.), de a szentkorona-

²⁶ Szabó i. m. 72—83.

²⁷ I. m. 499.

²⁸ Magyarország közjoga 1848 előtt s 1848-ban. Pest, 1867. 8—9.

²⁹ *Conspectus iuris publici regni Hungariae ad annum 1848.* Viennae 1851.

³⁰ U. o. 43, 55.

tanból semmiféle közjogi következtetést nem von le, sőt azt még az 1848 előtti viszonyokról írva sem említi meg.

Az októberi diplomával beállott fordulat, a közjogi változás a közjogi irodalom fellendülését vonta maga után. De *Hegedüs Lajosnak*³¹ és *Suhayda Jánosnak*³² bevallottan Cziráky nyomán írt könyvei ugyancsak mellőzik a szentkorona tanát, bár természetesen szólnak a király koronázásáról, a koronázás hatásáról, sőt a királyi hatalom korlátozásáról is, a törvényhozásnál pedig a Tripartitumra is hivatkoznak.

Önállóbb megalapozású munka *Récsi Emilé*, a pesti jogi kar tanáráé.³³ Récsi is korának politikai viszonyait tartja szem előtt és az 1860-ban helyre nem állított területi integritást, valamint a magyar király megkoronázásának szükségességét hangsúlyozza. «Az anyaországi s járulékterület összes alkatrészei az országnak egységes testét képezik. Az oszthatatlanság a királyi főhatalom jelvényéül szolgáló magyar szent korona egységének természetes kifolyása s egyszersmind közvetlen következménye alkotmányunk azon egyik alapelvének, melynek sértetlen megtartását a király a koronázási esküben ünnepélyesen fogadja . . .»³⁴ Nem minden célzat nélkül hozza fel, hogy az 1741:18. törvénycikkben Mária Terézia elismerte, miszerint

³¹ A magyar közjog alapvonalai. Pest, 1861.

³² Magyarország közjoga. Pest, 1861.

³³ Magyarország közjoga, amint 1848-ig s 1848-ban fennállott. Pest, 1861. A 2. kiadás (sajtó alá rendezte Lőw Tóbiás) 1869. és a 3. kiadás, 1871., kérdésünkre vonatkozóan változatlan.

³⁴ U. o. 73.

«Erdély a magyar korona jogán bírandó s kormányzandó ...»³⁵

Récsi ezután arról szól, hogy a magyar nemzet mindig áhítatos tisztelettel viseltetett az ország koronája iránt. Ezt azzal magyarázza, hogy az Árpádok idejében «a trónkövetelési viszályok nyújtottak alkalmat azon korona közjogi eszményítésére, mely az ősi szent királyok homlokát övezte» s egykorú emlék volt a keresztény vallás behozatalának korából. Ez a tisztelet fokozódott, midőn a királyválasztás szabadságát a pápa megtámadta és kegyeltjét (t. i. Károly Róbertet) új koronával koronáztatta meg. «A régi korona az ország önállóságával azonosított», ha a király fejére feltették, «a királyi felség s a hatalom jelképe» volt, «a felségi jogok, a kiváltságok és szabadságok kútforrásának tekintetett». Ez az eszme minden koronázásnál felújult, fennmaradt napjainkig, «midőn az ország szentséges koronájában szintűgy szemléli palladiumát, mint a választások korában» — az uralkodás törvényes folytatására a koronázás megkívántatik. A magyar korona egységéből a királyi hatalomnak egysége s megoszolhatatlan gyakorlása folyik Magyarországra és minden hozzá kapcsolt országok, tartományok és részekre nézve ...³⁶

Figyelemreméltó vonásai Récsi közjogának, hogy «a nemzet jogai» című fejezetben politikai jogokat vezet le a szentkoronatanból, a Hármaskönyvre hivatkozva : «Mindnyájának (t. i. a karoknak és rendeknek) közös legfőbb politikai joga az országgyűlési ülés és szavazat joga s ezáltal az országgyűlést a fő jelesen a törvény-

³⁵ U. o. 99.

³⁶ U. o. 197, 198.

hozó hatalom gyakorlása körül illető jogokban való részesedés: mi tekintetben egyszersmind a magyar szent korona tagjainak tartattak és neveztettek.»³⁷ Récsi, aki a pesti egyetemen közjogot tanított, levonta tehát azt a következtetést, amelyet az előtte megjelent közjogi tankönyvek nem hirdettek: a nemzetnek a törvényhozásban való részvétele és a rendeknek a szentkoronatagsága összefüggésben vannak egymással. Récsi az utóbbit nem oknak, hanem okozatnak tekinti. A rendek résztvesznek a törvényhozásban és ezért neveztetnek szerinte a szent korona tagjainak. Ezt a gondolatmenetét bizonyítja az is, hogy a király és országgyűlés gyakorolta törvényhozó hatalomról szólva nem említi meg a szent korona tanát.³⁸ Megvan tehát Récsinél a történeti fejlődésnek megfelelő szentkoronaeszmé és mellette az egyénileg magyarázott szentkoronatan.

Récsinek ez a felfogása nem hatolt be az utána következő közjogi munkákba. *Virozsil Antal* németnyelvű közjoga, amely ugyan a kiegyezés előtt, de már a király és a nemzet közti közeledés idejében jelent meg,³⁹ semmit sem tud a koronaeszméről és a szentkoronatanról. *Schuler-Libloy Frigyes*, nagyszebeni tanár, németnyelvű közjogában a koronázási ékszerekkel kapcsolatban csak annyit mond, hogy régebben a királynak fenntartott bizonyos jogokat a korona prerogatíváinak tartottak és a birtokos nemesség, valamint «minden koronatag» csak a megkoronázott törvényes uralkodó-

³⁷ U. o. 278.

³⁸ U. o. 439.

³⁹ Das Staatsrecht des Königreichs Ungarn. Pest 1865—1866. I—III.

nak volt alárendelve. Ezek a nézetek szerinte a hűbéri államrend gondolatának utóhatásaiból magyarázhatók.⁴⁰

Helyesen ismerte fel Werbőczy tanításának értelmét *Csillag Gyula*,⁴¹ aki szerint a főurak, a nemesek és a szabad királyi városok — ez utóbbiak testületileg véve — egyenlően vettek részt a törvényhozásban, földjeiket egy joggal bírták, kiváltságaik egyformák voltak, mindannyiukat a szent korona tagjainak tekintették.

Korbuly Imre, a pozsonyi jogakadémia tanárának 1871-től 1884-ig négy kiadást megért tankönyve sem emeli ki a szentkoronát. Csak azt mondja, hogy a királyok Werbőczy szerint törvényhozási, birtokadományozási és bírói jogaikat a koronázással nyerték el és ezért a királyi hatalom az ország szent koronájában találta meg kifejezését Szent Istvántól kezdve napjainkig. Mivel pedig a koronázással a hitlevél kiadása és az eskü letétele elválhatatlanul össze van kötve: «a nemzet az ország szent koronájában egyszersmind alkotmánya és szabadságának palladiumát méltán szemléli.»⁴²

Könyve későbbi kiadásáiban vallott nézete szerint a szent korona iránti áhítatos tisztelet folytán jött létre az a felfogás, «mely az állami hatalom teljét az ország szent koronájában eszményítette s ennél fogva azt a törvényes királyi méltóság külső jeléül, az alkotmányos királyi hatalom és jogok kútforrásául tekint-

⁴⁰ Das ungarische Staatsrecht. Wien 1870. 27.

⁴¹ A régi magyar alkotmány és az 1848-i és 1867-i évek közjogi alkotásai. Pest, 1871. 21.

⁴² Magyarország közjoga (Magyar államjog) tekintettel a történeti fejlődésre. Pest, 1871. 29. §.

tette», amint ezt Werbőczy, mint a nemzetnek több évszázados szokáson alapuló meggyőződését tanította.⁴³

Boncz Ferenc hasonló felfogást tesz magáévá könyvében: «A magyar koronához nemcsak a magyar királyság vagyis a magyar állam megalakulásának több, mint nyolcszázados emléke fűződvén, nemcsoda, hogy a nemzet máig is vallásos kegyelettel ragaszkodik ezen ősi ereklyéhez s hogy azt a koronában jelképezett és annak birtokában törvényesen összpontosított teljhatalomban, a minden igazság és jog kútforrásának kifejezéseül már őseink szent melléknévvel... tisztelték meg.»⁴⁴ A szent korona tanáról ő sem tesz említést.

Eppígy nem találunk semmit a szentkoronatanról *Csiky Kálmánnak* a maga idejében nagyon használt kis tankönyvében.⁴⁵ Még a millénium évében megjelent V. kiadás sem méltatja említésre.

Kiss István egri jogtanár könyve szerint «a korona iránti mély tisztelet eredményezte azt a nemzeti felfogást, mely az állami hatalom teljét mysterium-szerűleg eszményítvén: a koronát a törvényes királyi méltóság külső jeléül, az alkotmányos királyi hatalom és az alkotmányos királyi jogok kútforrásául s vele való megkoronáztatást pedig a törvényes uralkodásnak... föltételéül tekintette... Egyúttal a nemzet benne alkotmányos szabadságának palladiumát» szemléli.⁴⁶ Ő tehát az első, aki a közjogi irodalomban a

⁴³ 2. kiad. 1874. 437. 3. kiad. 1877. 255. 4. kiad. 1884. 204.

⁴⁴ Magyar államjog. Budapest 1877. 251.

⁴⁵ A magyar alkotmánytan és jogi ismeretek kézikönyve. Budapest 1879.

⁴⁶ Magyar közjog. Eger 1880. 488.

szent korona misztériumáról beszél, s ez alatt az 1440. évi rendi nyilatkozatnak megfelelően azt érti, hogy a koronában vannak meg a királyi jogok s azzal ruháztatnak át.

Egyéni a felfogása *Máriássy Bélának*. Tiltakozik az ellen, hogy Magyarországot, amint az «korunkban divatba jött», Szent István koronája birodalmának nevezzék. «Ez téves, Magyarországra sértő és lealázó». Téves, mert Magyarországot nem Szent István, hanem Árpád alapította, a koronát István királynak nem a magyar nemzet, hanem a római pápa ajándékozta. «A korona tehát csakis a hatalom jelvénye és semmi egyéb», a király uralmi jogainak alapját nem a korona birtoklása, hanem előbb a választás, majd az öröklés képezte. Téves az elnevezés azért is, mert István alatt sem Horvátország, sem a határőrvidék nem tartozott Magyarországhoz. «Ez az elnevezés sérti tehát Magyarország államiságát és a horvát szakadárak malmára hajtja a vizet.» Szent Istvánt egyébként sem részesíti dicséretben, mert az ő idejében az «ősmagyar nemzeti jog,» az országgyűlés szünetelt. Ő a magyarság hatvan százalékát rabszolgává tette, az egységes magyar nemzet helyett megállapította «a nemes Magyarországot, körözve az idegen jövevényekkel».⁴⁷ Máriássy tehát tudatosan használja a «magyar szent korona országai» nevet a «Szent István koronája országai» helyett, amely, mint láttuk, újabb keletű.

Horváth János hosszasan vázolja közjogi munkájában az alkotmány történetét, de ebben nem is említi a szent korona tanát. Ő a politikai élet nyelvén a királyt

⁴⁷ Magyarország közjoga. Győr 1893. 10, 11, 25.

a koronával azonosítja és «a korona legfőbb méltóságáról» beszél.⁴⁸ A koronázási jelvényekről szólva hangsúlyozza, hogy a szent koronát a felségjogok, a kiváltságok és a szabadságok kútforrásának tekintették s ez az eszme minden koronázásnál felújulva a nemzet gondolkozásában fenntartotta magát napjainkig, «midőn az ország szent koronájában úgy szemléli szabadságának palladiumát, mint a választások korában.»⁴⁹

Az irodalomnak ez a rövid áttekintése mutatja, hogy közjogi íróink az 1890-es évekig nem tulajdonítottak különösebb jelentőséget a szentkoronatannak. Valamennyien hangsúlyozzák a koronázás fontosságát és azt, hogy a koronázásokból kifolyólag a nemzet a szent koronában látja a királyi jogok és az ország szabadságainak kútfejét, de magával a szent korona tanával, mint alkotmányunk alaptételével, nem találkozunk e könyvekben. Benesiktől Récsiig nem egyszer utalnak rá, mégpedig mindig a politikai viszonyoknak megfelelően, de inkább mellékesen. Alighanem a dualisztikus korszak első huszonöt esztendejének viszonylagos közjogi nyugalma okozta hogy közjogi íróink a kiegyezés után a koronázás fontosságának és a korona tiszteletének kiemelésén kívül nem is vettek tudomást a szent korona tanáról.

⁴⁸ A magyar királyság közjoga. Budapest 1894. 184.

⁴⁹ U. o. 225.

16. Az újabb alkotmánytörténeti, közjogi és politikai irodalom.

A kiegyezési korszak közjogi irodalma állandóan sokat foglalkozott az 1848 előtti viszonyokkal. Ezt leginkább Cziráky és Virozsil hatásának kell tulajdonítanunk ; szemére is vetették, hogy túlnagy teret szentel oly kérdéseknek, amelyeket az 1848-i törvények átalakítottak és amelyek már csak az alkotmánytörténeti anyagba valók. Azt, hogy «az 1848-i alapon képződő modern magyar államjogot fejleszteni, magán a törvényhozó testületen kívül, mindjárt elsősorban a hazai államjogi szakírók lettek volna hivatva ; ezt alig vették tudomásul még e conservatívjaink», mondja róluk egy egykorú tudós és a politikai életben is szerepet játszó bírálójuk.¹

Ezek a közjogi írók munkáik történeti részeiben, mint láttuk, csak a Hármaskönyvből és a Corpus Jurisból merítettek. Megállapítottuk, hogy mindamellett, avagy éppen ezért nem adtak munkáikban jelentős helyet a szent korona tanának. Megváltozott azonban a helyzet, amikor a közjogi irodalom az 1867 után kifejlődő alkotmánytörténeti irodalom hatása alá került és annak eredményeit kezdte dogmatikájába beleilleszteni.

A szentkoronatan későbbi felfogásának kiinduló pontjául *Hajnik Imrének* 1867-ben megjelent könyvét

¹ Schvarcz Gyula, Magyar Igazságügy 1887, XXVII. 249.

kell tekintenünk.² Az 1848-i törvényeknek az uralkodó részéről megtörtént elismerése, a jogfolytonosság hosszas küzdelemmel járó helyreállítása, az ország akaratának érvényesülése meghozta a koronaeszme új magyarázatát a fiatal Hajnik, a kassai jogakadémia tanárának művében. Szerinte a királyi adománylevelekben annak említése, hogy az adományos nemcsak a királynak, hanem az országnak, a hazának tett szolgálatokat, megszilárdították azt a nézetet, «hogy a birtokos a királynak és a nemzetnek együtt, tehát az országnak köszöni birtokát». Az országnak közjogi szimboluma a szent korona volt, mióta a koronázás egyháziból közjogi jelentőségű intézménnyé lett. A szent koronát, amint az királyról királyra tovább szállott, «a nemzet úgy kezdé tekinteni mint palladiumát alkotmányának, mint képviselőjét az ország jogainak . . .» Midőn tehát kialakult az a nézet, «hogy a király a nemzettel együtt, vagyis az ország forrása a birtokjognak, a főtulajdon az országnál létezőnek tekintetett, misem volt természetesebb, minthogy ezen felfogás az országot jelképező szent koronával hozatott összeköttetésbe és azon tanban lelt kinyomatot, melyet később akként formuláltak, hogy a szent korona gyökere (radix) minden birtokjognak a hazában».³ A haza összes földterülete «úgy tekintetett, mint a királyt és a nemzetet együttlegesen megillető, tehát mint a szent korona területe».⁴

«Akik a szent koronától közvetlenül leszármazott birtokkal bírtak, közös társadalmi állást jelentő foga-

² Magyarország az Árpád-királyoktól az ősiségnek megállapításáig és a hűbéri Európa. Pest, 1867.

³ U. o. 99.

⁴ U. o. 105.

lomban egyesültek, t. i. a szent korona-tagságban». Mint ilyenek, «közös szabadságot élvezők, egyenlők voltak». «Amint a Szent István-féle társadalomban a nemzet szabad tagjai, úgy az ősiségben a szent korona tagjai mindannyian személy és birtokjogra nézve egyenlők voltak, ugyanazon hatóságnak voltak alávetve, közösen vettek részt a törvényhozásban, ültek a korona⁵ tanácsában, tartottak a királlyal törvényszéket»...⁶ A város is tagja a szent koronának, mert birtoka a szent koronában leli gyökerét, ezért van képviselve az országgyűlésen. A jobbágy viszont nem tagja a szent koronának, s így megszűnt a királytól való közvetlen függése.⁷

Hajnik tehát erősen vitatható álláspontból indul ki, amely szerint a korona az adománylevelekben az országot jelenti, s eljut Werbőczy szentkoronatanának helyes magyarázatához.

Állításait nyolc év múlva megjelent könyvében bővítette.⁸ Magyarország rendi alkotmányát jellemzi «a benne minden hűbérirány dacára folyton uralkodó közjogi felfogás... mely a szent korona fogalma s tanában nyert kifejezést.» A koronázás révén, amely a nemzet beleegyezésével történik, «a szent korona a király és a nemzet között megosztott közhatalomnak vagyis az alkotmányos közhatalomnak vált jelképévé és minden nevezetesebb közjogi viszony alakulására befolyást vevő közjogi fogalom lett».

⁵ Itt Hajnik a «koronát» az akkori politikai életben használt értelmében a király helyett alkalmazza.

⁶ U. o. 108.

⁷ U. o. 109—110.

⁸ Egyetemes európai jogtörténet. Budapest, 1875.

A szent korona minden birtok gyökere. «A kinek birtoka szétágazóbban gyökerezett a szent koronában és ép ezért élénkebb részt vett a szent korona életében, ennek előkelőbb tagja volt . . .» Hajnik azonban most már tovább fejleszti Werbőczy tanítását a következő állítással: «Csakis ott . . ., hol, mint az országgyűlésen a koronát fején viselő fejedelem és a szent korona tagjai együtt voltak, volt jelen a szent koronának egész teste (totum corpus sacrae regni coronae), vagyis a közhatalom egész telje, amiért is csak ott fejthette ki a szent korona teljes működését, jöhetett létre törvény. És végtére a szent korona és ennek tagsága értelmében alakultak ki a kormányzati viszonyok és velük függ különösen össze a magyar álladalmi önkormányzat».⁹

Hajnik nem is említi a szentkorona-eszme területi vonatkozásait, a magyar birodalmi integritást, amelyet a szent korona jelképezett, holott, ha a «szent korona teste» kifejezést használhatjuk, ezen a szent korona alá tartozó *területek egységét* kell értenünk. Ez a gondolat 1867 után, amikor az integritás tényleg helyreállt, feledésbe ment. Helyét az új magyar parlamenti élet korszakában a szent koronában kifejezésre jutó *közjogi egység* foglalta el, amely az alkotmányos törvényhozásban él és működik. Hajnik beszél először a szent korona egész testéről, amely az országgyűléseken jelen volt, holott ez forrásainkban nem fordul elő. Törvényeink szerint, mint láttuk, a középkori organikus felfogás alapján az ország, nem a szent korona teste van ott kép-

⁹ U. o. 209—210. Ugyanígy a munka későbbi kiadásai-ban: 2. kiad. 1880, 3. 1891. 233—234. és 4. kiad. 1896. 236—237.

viselve.¹⁰ Hajniknál a területi integritás gondolata helyébe a közjogi integritásé lépett.

Hajnik felfogása természetesen nem hatott azonnal az alkotmánytörténet termékeire. *Ladányi Gedeon* munkája¹¹ semmi jelentőséget sem tulajdonít a szentkoronának s egyáltalában nem is foglalkozik vele, bár középkori alkotmányfejlődésünkről részletes képet ad. *Kosutány Ignác* is éppen csak megemlíti a tant húsz évvel később kiadott könyvében.¹² Szerinte a magyar alkotmány államjogi elvei élénk küzdelemben állottak a hűbéri eszmékkel, míg végre a XIV. század folyamán a két ellentétes irány kiegyezett a szent korona és az ősiség tanában. Ezek hűbériesszínűek, de sajátos magyar jelleggel rendelkező alapot adnak egész jogi rendünknek a XIX. század elejéig.¹³

Hajnik tanítását, a szent korona egységének tanát *Concha Győző* juttatta diadalra a magyar közjogi irodalomban. Nagy Ernővel 1891-ben folytatott vitájában mint a magyar közjog alapvető elméletét hangóztatta ezt a tanítást. *Nagy Ernő* 1887-ben megjelent közjogában¹⁴ még egyáltalában nem vett tudomást a szent

¹⁰ «Vajjon van-e jogosultsága — kérdi már 1917-ben Barabási Kun József, — hogy Hajnik óta állandóan beszélnek a szent korona egész testéről (*totum corpus sacrae regni coronae*), mely jelenti a királlyal együtt a nemességet, míg a XV. századi okmányokban előforduló *totum corpus regni* csupán az országgyűlésileg szervezett nemesek testületét jelenti?» (Budapesti Szemle CLXXII. 16.)

¹¹ A magyar királyság alkotmánytörténete a szatmári békekötésig. I—II. Debrecen, 1871.

¹² A magyar alkotmány és jogtörténelem tankönyve I. kötet. Budapest, 1895.

¹³ U. o. 115.

¹⁴ Magyarország közjoga. (Államjog.) Budapest.

korona tanáról. Az államhatalom alanya, mint mondja, az állam maga. «E felfogástól eltérnénk, ha az államhatalom alanyaként akár a fejedelmet, akár egy testületet, akár a népet mondanánk, mert a személyt illeti meg, hogy jogok alanya lehessen, ha tehát ezt a tulajdonságát az államnál másnak adjuk, az államot személyiségétől fosztjuk meg.» Az államszemélyiség orgánuma a fejedelem. A magyar államban «az uralkodás telje a koronás király kezébe tétetett le», mondja, s itt hivatkozik Werbőczy előadására az I. rész 3. címében.¹⁵

Nagy Ernő közjogának második kiadásában, amely 1891-ben jelent meg, még mindig nem beszél a szentkoronatanról, bár a «magyar alkotmány fejlődéséről» új, külön részben emlékezik meg s itt a vérszerződés jelentőségét is méltatja. Ez került Concha boncoló bírálata alá s ebből keletkezett a vita a szerző és bírálója között. Concha hangoztatta ebben a vitában «a szent korona egységét», részeinek, a fejedelemnek és a tagoknak azt a kölcsönösségét és kapcsolatát, amely a koronázásban nyilvánul meg, «a melyet a hajdani időkre nézve, midőn a szent korona a fejedelemből s a nemesség egyeteméből állott», Werbőczy juttatott kifejezésre. «Amit ma úgy fejezhetünk ki, hogy bár a koronázás nem egyedüli alapja a teljes királyi hatalomnak (Deák Ferenc szerint a teljes királyi hatalomnak a koronázás az alapja), hanem lényeges előfeltétele, amelynek teljesítése az országgyűléstől is függ, másrészt az országgyűlés a maga teljes hatalmát egyáltalában nem gyakorolhatja, mielőtt a koronázás által a királyra

¹⁵ U. o. 113.

a teljes hatalmat át nem szállította». ¹⁶ 1848 előtt «a szent korona egysége nagyban meg volt ingatva, a mennyiben a király és az országgyűlés sok tekintetben, mint két külön főhatalom álltak szemben». A szent korona teljes egysége az 1848-i törvényhozással állt helyre. ¹⁷

Concha tehát Hajnik elméletének továbbépítésével eljutott oda, hogy a szent korona egysége a modern parlamentáris alkotmánnyal vált teljessé. Nagy Ernő elfogadta ezt és munkájának harmadik, 1897-ben megjelent kiadásában már teljesen erre az alapra helyezkedett. Könyve első két kiadásában volt egy fejezet ezzel a címmel: «A koronázás általában». Ezt most kibővítve adta «A szent korona és a koronázás» cím alatt. «Ősrégi magyar felfogás az összes közhatalmi jogoknak eredetét a szent koronára vezeti vissza; ebből folyólag a szent korona az államhatalomnak, az uralkodásnak, a törvényhozásnak, kormányzásnak, privilégiumok osztogatásának, az igazságszolgáltatásnak, kegyelmezésnek, az ország területi birtokának, az adományozásnak stb. forrása». Minthogy pedig a király viseli a koronát, ő is bírja a közhatalmat, amelyet a koronázással a nemzet ruház rá; de nem korlátlanul bírja ezt, hanem a politikailag jogosult nép részesedésével. Ezen az alapon nevezték a nemeseket a szent korona tagjainak. «A szent korona fejezi ki a nemzet egységét királyával, mint a hogy a koronázás az egyesülés tényét, valamint jelképezi az állam területi egységét s innen erednek e kifejezések: a szent korona országai, a szent korona területe». «Mindezen az 1848. évi törvényhozás csak annyit változtatott, hogy a nemzet

¹⁶ Magyar Igazságügy 1891. XXXVI. 61.

¹⁷ U. o. 130.

rendi tagoltsága helyébe az állampolgárság egységes fogalmát léptette, a politikai jogképességet az állam összes polgáraitra kiterjesztve». ¹⁸

Nagy Ernő munkájának 1897-ben megjelent 3. kiadásában jutott tehát a közjogi irodalomban először érvényre — Concha nézeteinek hatása alatt — a szentkorona tana az 1848 utáni közjogra vonatkoztatva. A 4. kiadásban (1901) már azt fejtegeti Nagy Ernő, hogy Werbőczy-nél «már tiszta közjogi elvekre akadunk, melyeknek behatóbb vizsgálata arról győz meg, hogy az általa kifejtett magyar felfogás, különösen a szentkorona tana, habár még a jelképes jogi nyelven előadva, teljesen megegyez azzal az elmélettel, melyet a mai kor tudósa az államelmélet alapjainak, mint igazat elfogad». ¹⁹ Nagy Ernő könyvének e kiadásai előtt megjelent már Concha Politikája (1895), amelyben ő «az állam organikus mivoltát» találja meg «a magyar közjognak valószínűleg a corpus mysticum középkori elméletei alapján kifejtett tanában a szent koronáról». ²⁰

Ebben az időben már Hajnik és Concha mellett tanított a budapesti egyetem jog- és államtudományi karán *Timon Akos*, aki kezdettől fogva nagy súlyt vetett előadásában a szent korona tanára ²¹ és ezt tankönyvében is hosszasan fejtegette. ²² Ő a Hajnik-féle alapokon

¹⁸ 98. §. 217.

¹⁹ Bevezetés V.

²⁰ U. o. 229.

²¹ Erről tanúskodnak az 1894/95. tanévi előadásokról kiadott nyomatos jegyzetek (kiadta Török M.) Egyetemi Könyvtár.

²² Magyar alkotmány és jogtörténet. Budapest. 1. kiad. 1902. Kérdésünkre nézve változatlan a 2. és 3. kiadás 1903. ill. 1906-ban. A későbbi kiadások e részben néhány adattal és polemikus jegyzetekkel bővültek.

épített tovább, nem végezve alaposabb forráskutatásokat, bár szerette e téren az elsőséget magáénak tartani.²³ Míg Hajnik a közjogi felfogás mellett megengedte a hűbérirányt a magyar rendi alkotmányban, addig Timon szerint az egyéni hatalmak korlátozása nálunk nem magánjogi, hűbéri formákban történik, mint a nyugati államokban, hanem a közhatalom elvének érvényre emelése mellett, amely a szent korona közjogi fogalmában nyer kifejezést. Mikor Szent István királyi hatalma meggyengül, «az államiság, a közhatalom eszméje . . . a szent korona közjogi fogalmában, személyesítésében nyer konkrét megvalósulást és létrehozza a szent korona elméletét» . . . «A magyar nép az államot, mint az összesség érdekében szervezett társadalmat, mint szerves egységet a szent koronában látta megtestesítve. Ehhez képest a szent koronát úgy fogja fel, mint egyfelől a magyar állam jelképét, szimbólumát, másfelől személyesítve, mint a nemzetben gyökeredző, a királyt és a politikai értelemben vett népet, a nemeseket megillető közhatalom birtokosát. A szent korona mysteriummal bír, a főhatalom bennrejlőnek tekintetik».²⁴

Az állami élet minden tényezője a szent koronától nyer éltető erőt. Az állami felségjogok nem királyi felségjogok, hanem a szent korona jogai és attól szállnak át a királyra. Az ország területe a szent koronáé. Minden szabad birtokjog a szent koronától, mint gyökértől veszi eredetét. Ez a kapcsolat létrehozza «a közszabad-

²³ «Könyvem német kiadásának megjelenése óta (1904) az általam elsőizben tüzetesen kifejtett és felderített szent korona elmélete . . . a külföldi szakirodalomban állandó vita tárgyát képezi.» 5. kiad. 1917. 498. 18. j.

²⁴ 1. kiad. 472.

ságban, a közjogi jogokban való részvételnek újabb alapját, a szent korona tagság fogalmát». A szent korona tagjai a királlyal egyetemben «alkotják azt az egységes közjogi egészet, élő szervezetet, amit a középkori források a szent korona egész testének neveznek, napjainkban pedig államnak nevezünk». A szent korona tagjai résztvesznek «a szent koronát illető közhatalmi jogok gyakorlásában». Ezzel «az állami hatalom gyakorlásának minden ága közjogi jelleget, alkotmányos formát nyer, alkotmányosan, megosztott közhatalom gyanánt jelentkezik». Így a törvényhozás «alkotmányosan megosztott közhatalommá válik», de «hasonló megosztottságot találunk a hadi és kormányzati hatalom gyakorlásában» is.²⁵ A vidéki önkormányzat is «a szent koronára vonatkozó jogelvek alapján ment végbe».

Mi az új Timonnak a szent korona tanával összefüggő fejtegetéseiben? Általában Hajnik tanítását próbálja részletesebben kifejteni, de modern fogalmakat és fel fogást visz be a multba. Ezekre vonatkozóan forráshelyeket nem hoz, de nem is hozhat fel. Ő hangsúlyozza először a nyugati hűbéri és a magyar közjogi fogalmak közti éles ellentétet. A szentkorona-eszmében rejlő ősi területi integritás-gondolat nála is egészen háttérbe szorul. Fejtegetéseinek olvasása közben ma, egy emberöltővel később, korának politikai viszonyai jutnak önkéntelenül is eszünkbe, amint az előzőkben is rá kellett mutatnunk a koronaeszme körül kialakult gondolatok politikai hátterére. Timon kora az uralkodó és a nemzeti tömegek hangulatát képviselő ellenzék küzdelmének, a hatvanhetes kiegyezés továbbfejlesztésére irányuló törekvéseknek a kora volt. Ezek a küzdelmek a

²⁵ U. o. 473. sk.

nemzeti szuverénitás kiépítéséért, nem utolsó sorban a hadi felségjogok tárgyában folytak.

Timon egyéni műve a szent korona misztériumának fejtegetése. Ezen ő a királynak és a nemzetnek a szent koronában való egyesítését, megszemélyesítését érti, ellentétben az 1440. évi rendi nyilatkozattal, amelyre hivatkozik. Szerinte «a szent korona személyisége vagy mysteriuma és azzal kapcsolatban a *totum corpus sacrae regni coronae* fogalma, mint a királyt és a népet egybe foglaló organikus egység, mely a főhatalom tulajdonképpeni birtokosa, korántsem egyházi eredetű fogalom, nem a középkori mysterium Christi utánzata, azzal közvetlen genetikus kapcsolatba nem hozható, hanem valóságos államjogi konstrukció, mely a magyar nép alkotmányfejlődésének legsajátosabb alkotása»... «A szent korona mysteriuma alatt a mi középkori forrásaink a szent korona személyesítését értik». A koronának ez a személyesítése sehol másutt nincs meg.²⁶ Maga Timon is úgy találta, hogy e gondolat kifejtése az ő eredeti műve: «A szent korona mysteriumáról ilyen értelemben könyvem megjelenése előtt sem a jogtörténészek, sem a közjogászok nem tesznek említést».²⁷

Az a körülmény, hogy Timon egy emberöltőn át (1891—1925) hirdette alkotmánytörténeti felfogását a budapesti egyetem jogtörténeti tanszékéről és tankönyvének hét kiadásában hangsúlyozta fokozódó nyomatékossággal annak fontosságát, megmagyarázza nézeteinek nagy hatását. Nem alaptalanul állapította meg

²⁶ 4. kiad. 494. Ezekre vonatkozólag e munka első részére utalok, minthogy csak tényeket akarok előadni s nem értékeiteltekbe bocsátkozni.

²⁷ U. o. jegyzetben.

ő maga, minő nagy befolyással volt tanítása a nemzeti közvéleményre. 1920-ban, élete alkonyán írja, hogy kutatásai közben arról győződött meg, miszerint «a szent korona közjogi fogalmára, személyiségére vagy mysteriumára vonatkozó alkotmányjogi tételeink a jogtudós világban a múlt század folyamán mindinkább elhomályosultak». Szerinte ezt «a nyugatról beáramló különféle államjogi elméletek» okozták. Ezért ő a források alapján «tüzetesen» kimutatta, hogy «a szent korona személyisége vagy mysteriuma az a köszikla, amelyre a magyar alkotmány építve van.» Ez biztosította «a magyar nemzeti állam önállóságát és nemzetközi függetlenségét, ... miért is odatörekedtem», írja, «hogy a szent koronára vonatkozó jogelvek, a szent korona elmélete nem csak a jogtudomány művelőinél, de a nemzeti köztudatban is minél erősebb gyökeret verjen. Fáradozásom nem volt eredménytelen, mert a szent korona elméletének nagy jelentősége immár nemzeti köztudattá volt.»²⁸

Concha és Timon felfogása gyorsan meghódította a századeleji közjogi irodalmat, míg az akkor élénk politikai irodalom csak nehezebben vett róla tudomást. *Gróf Andrássy Gyula* három kötetes munkájában nem hivatkozik a szent korona tanára, bár a szabadság tényezőit és az alkotmányfejlődést állandóan szem előtt tartja.²⁹ Az 1526-ig terjedő korszakot felölelő első kötetben csak «a szent koronát övező hagyományos nimbuszt» említi meg, amely «főleg trónviszály idejében hatalmat

²⁸ A szent korona elmélete és a koronázás. 2. kiad. 1920. Előszó.

²⁹ A magyar állam fennmaradásának és alkotmányos szabadságának okai. Budapest 1901—1911.

ad annak, akinek ez a symbolum a kezében van».³⁰ A szent korona misztériumát nem Timon tanítása szerint, hanem az 1440. évi oklevél szerint érti. A rendek, mint mondja, «souverain legfőbb hatalmukat» gyakorolják akkor is, mikor Ulászló megválasztása után kimondják, hogy a koronázás ereje az ő hozzájárulásuktól függ és Szent István koronájának «minden hatását, jelentését, mysteriumát és erejét» más koronára ruházzák.³¹ Még akkor sem jut eszébe a szent korona tana, amikor a rendek törvényhozói jogairól tárgyalva, a Hármas-könyvre (II. rész 3. cím) utal.³²

Concha és Nagy Ernő hatása alatt áll *Beöthy Akos*, de fogalmai nem tiszták kérdésünkben. Nála a korona még elsősorban szimbolum. «Az napnál világosabb dolog, hogy a magyar királyságnak ab ovo közhatalmi szervezete» a nemzeti akarat, a népszuverénitás kifejezése. Ezért a magyar alkotmányfejlődésben «nincs helye a hűbéri renitencziának, mert ezzel szemben a korona az egész nemzetre támaszkodik, viszont a fejedelmi túlkapások esetére ismét az egész nemzet az, mellyel szemben találja magát». «A korona nem tisztán ékeség... hanem magának a magyar álladalom alkat-elemének összessége». Bár a magyar nemzet jogaival «a szent koronától függetlenül létezik, él és uralkodik, amit bizonyít azon körülmény is, hogy ha például a koronával valami szerencsétlenség történik, mind annak dacára, ami annak belső tartalmát képezi, állam és nemzet, tehát a magyar korona teste és szervezete azért épségben fenn maradna, még is a nemzeti kegyelet és

³⁰ I. 365.

³¹ III. 360.

³² III. 363.

jogerzet ezen fogalmát a diadémától soha el nem választotta, mert tudta azt, hogy az emberi természetnél fogva az intézményeknek ily jelképekre van szükségük». Magyarország a szent korona területe, a magyar nemes annak tagja, mindkettőnek feje pedig a koronázott király. «Mindezek a tényezők és szervek így, a magyar szent koronába összefoglalva egy hatalmas szilárd testületet, egy életerős politikai és közjogi személyiséget alkotnak».³³

Concha és Timon tanításából a közjogi irodalomban *Kmety Károly* vonta le a végső következtetéseket 1900-ban megjelent munkájában, mégpedig a multa és a jelenre vonatkozóan egyaránt.³⁴ Gondolatmenete a következő: «A magyar állam nemzetállami szervezése» volt mindig az a forrás, amelyből az állam életerői buzogtak. Nálunk mindig a közszabadság teljessége volt meg. «Az alkotmányossági alapjellegét», «a nemzet souverainitás eszméjét nem enyészttette el a kereszténység felvétele s a királyság intézményének elfogadása.» A monarchát a szuverénitás mint a nemzet orgánumát illette meg. «A magyar királyság kezdettől fogva ily nemzet organumakép érezte magát, bírta és gyakorolta a hatalmat.» Szent István is választott király volt Werbőczy szerint. «Midőn a választott király lett a nemzetgyűlés helyett a souverainitás birtokosa, a nemzet-souverainitás elve nem áldoztatott fel, csupán a nemzetnek másik orgánumára lett bízva annak érvénye-

³³ A magyar államiság fejlődése, küzdelmei. I. 1901. 55, 57.

³⁴ A magyar közjog kézikönyve. Budapest, 1900. A későbbi kiadások csak a történeti előadásban változtak némileg, Timon hatása alatt.

sítése.» A koronázás közjogi jelentőséget nyer. «Szent István koronája, a királyság symboluma a nemzet és állam teljes egységének jelképévé változik.»

«A szent korona tanának alapvonása, hogy a nemzet a maga részére vindicálja a szent koronát, a mint a nemzet szervéül tekinti a királyságot magát.» A szent korona «a teljes magyar államiság symboluma ; jelenti a nemzetté szervezett magyar népet. Az államélet minden tényezője a szent koronához tartozik). «A souverainitás a szent koronát illeti. A felségjogok a szent korona jogai.» «A közjogi jogosultság alapja a szent korona tagsága. 1848 nem érintette a szentkoronatan közjogi lényegét. Azelőtt az ország nemességén nyugodott a nemzethez tartozás, most az állampolgári köteleken». «A szent korona tagsága nem a szabad birtokon nyugvó nemesi előjog többé, hanem az állampolgárok egyenlő joga, egyenlő politikai jogképessége». A szent korona fénye, ősi varázsa betölti a sok milliónyi honpolgárt «az odaadás és törhetetlen ragaszkodás érzelmeivel». «A megadott politikai szabadság állami életre neveli, a hazához fűzi az ethnográfiai, gazdasági és culturális viszonyok szerint legkülönbözőbb népelemeket».³⁵

A liberális nacionalizmus gondolatköre egyesült itt a szent korona tanával, amelyet Kmety teljes mértékben érvényesített az 1848 utáni korszakra is. Ebben Concha és Nagy Ernő tanítását követte. Az előbbi szerint az 1848. évi törvényhozással állott tulajdonképpen helyre a szent korona egysége,³⁶ míg Nagy Ernő azt tartotta, hogy a szent koronában kifejezett nemzeti

³⁵ U. o. 4—6.

³⁶ Magyar Igazságügy XXXVI. 130.

egységen «az 1848. évi törvényhozás csak annyit változtatott, hogy a nemzet rendi tagoltsága helyébe az állampolgárság egységes fogalmát léptette, a politikai jogképességet az állam összes polgáira kiterjesztve».³⁷

Kmety tanítását teljesen magáévá tette *gróf Apponyi Albert*, aki a fentiek alapján ezt írta : «Az összes nemsek, vagyis az egész törvényes nemzet nevezetett a szent korona tagjának . . . és ma, amikor a nemesség régi privilegiumait az egész népre kiterjesztették, ez a megjelölés minden magyar állampolgárra alkalmaztatik mindenféle különbség nélkül».³⁸

Kmety könyvével egyidejűleg jelent meg *Balogh Artúr* közjoga.³⁹ Saját szavai jelzik irányát : «Az állami főorganumok tekintetében azt a felfogást követem, melyet közjogi irodalmunkba Concha Győző vezetett be.» A magyar államban, mint előadja, a főhatalom a koronáé. A király és a nemzettagok csak azáltal jutnak a főhatalomban való részesedéshez, hogy «a koronával valamiféle kapcsolatba lépnek». «A korona, mint a főhatalom egysége a magyar államnak a terület és nép mellett harmadik alkateleme. Jelenti magát a magyar államot s királyságot».⁴⁰ A főhatalom alanya általában az állam. A magyar államban, «amint a százados magyar közjogi felfogás» a szent korona elméletében megalkotta, a főhatalom «nem a királyé, nem is a népé, . . . hanem a közé, az összességé» . . . Mivel a magyar közjogi felfogás a főhatalmat eszmeileg a koronába helyezte,

³⁷ 3. kiad. 217.

³⁸ Le parlement de la Hongrie. Annuaire du parlement. Paris, 1902. 881.

³⁹ A magyar államjog aaptanai. Budapest, 1901.

⁴⁰ A magyar állam főhatalma c. fejezetben.

«a korona jogai, melyek együttvéve a főhatalmat képezik, a király személyétől és a nemzettagoktól egyaránt elválasztva külön közjogi léttel bírnak». A főhatalomnak a koronában való rejlése eredményezte, hogy azt az állam egyik eleme sem követelhetette kizárólag magáénak.⁴¹

A felfogás ellen, hogy a szent korona tanában az állam organikus lényege jut kifejezésre, *Ferdinándy Gejza* foglalt állást. Ha a szent korona tana az organikus felfogásnak volna az eredménye, akkor abból az az elv következne, úgymond, «hogy amint az organizmusban a tagok a fejnek, mint az akarat székhelyének feltétlenül alá vannak vetve és annak engedelmeskednek, éppen úgy a szent korona tagjai, az ország nemesei is feltétlenül kell, hogy alá legyenek vetve a szent korona fejének, a királynak s vele szemben . . . csak mint alattvalók jöhetnek tekintetbe.» Ez pedig az abszolút királyi hatalmat jelentené. A szent korona tanában éppen ellenkezőleg a nemesek részesek a szent korona hatalmában. A király személyét a szent korona jogán megillető «közjogi természetű közhatalmi jogosítványok» az országgyűlésen egybesereglett nemesektől erednek. «A szent korona tana tehát nem áll ellentétben azzal a felfogással, mely az államban egyének összességét látja, tehát azzal sem, mely szerint a nemzet és királya egymással, mint külön jogalanyok, szerződésre lépnek».⁴² *Ferdinándy* szerint téved *Timon*, *Concha* és *Balogh Artúr*, mikor azt állítják, hogy a szent korona tana az organikus államélet képletes kifejezése. «A szent korona egész testét sohasem hasonlította sem *Werbőczy*, sem a

⁴¹ U. o. 119—120.

⁴² Államalkotó szerződések a magyar közjogban. *Athenaeum* folyóirat, 1901. 233—236.

a tant kifejlesztő kornak valamely emléke egy élő organizmushoz, mert azt, hogy a király a korona feje (caput coronae), sehol sem fogják a régi emlékekben felföldözni, hanem csak azt, hogy a nemesek a korona tagjai». Csak következtetés útján jutottak arra a gondolatra, hogy akkor a király a feje, ami pedig az abszolútizmust jelentené.⁴³

Ezt a felfogást, amely a szentkoronatan átruházási jellegét vallja magáénak, a közjogi irodalom nem fogadta el. Vele szemben *Barabási Kun József*, Concha tanítványa szállt síkra. Ő kétségbe vonja ugyan annak a jogosultságát, hogy Hajnik óta állandóan a szent korona egész testéről (totum corpus sacrae coronae) beszélnek, holott ez az oklevelekben nem fordul elő, de a szerves államfelfogás lényegét nem is az antropomorfikus hasonlatokban látta. A szent korona tanának lényege maga az organikus államfelfogás: «az államot jelentő szent korona élő egysége, mely különböző jellegű és funkciójú részeinek egymástól való függését, kölcsönhatását . . . legbensőbb célegységét mutatja».⁴⁴ «A szent korona tanának legleleke a király és nemzet elválaszthatatlan egysége».⁴⁵

Miután a szent korona tana elérte teljes kifejelettségét Timon, Kmety és Balogh munkáiban, a későbbi közjogi írók és mások is ezekből merítették a kérdésre vonatkozó tanításaikat. Mivel feladatom a magyar koronaeszme történeti fejlődésének ismertetése és nem a közjogi dogmatika értékelése volt, úgy érzem, hogy ezzel a legújabb közjogi irodalommal nem kell foglalkoznom.

⁴³ Budapesti Szemle 1917. CLXIX. 181.

⁴⁴ Széjgyezetek a szent korona tanához. Budapesti Szemle 1917. CLXXII. 23.

⁴⁵ U. o. 40.

FÜGGELÉK.

1401 augusztus 26.

*Az országtanács a szent korona védelmére reszi
Negweni Jánost és feleségét.*

Prelati barones et proceres regni Hungarie universis fratribus eorum carissimis reverendissimo in Christo patri et domino Valentino cardinali Quinqueecclesiensi, necnon magnificis viris dominis utrisque Nicolao filiis Stephani de Marchal et de Chak comitibus Temesiensibus et Johanni de Maroth bano Machoviensi salutem et fraterne dilectionis continuum incrementum. Cum nos Johannem litteratum de Negwen nec non nobilem dominam Barbara vocatam, coniugem eiusdem, filiam videlicet Benedicti de Pomaz simulcum universis possessionibus et iuribus ipsorum possessionariis iustis utputa et legitimis in sacre corone dicti regni Hungarie et nostram receperimus protectionem et tutelam specialem viceque eiusdem sacre corone Hungarie et nostra vestre commiserimus tuitioni et tutele speciali: ideo requirimus vos vobisque auctoritate iurisdictionis dictae sacre corone serius committimus, quatenus prefatos Johannem litteratum et coniugem suam simulcum dictis ipsarum possessionibus et iuribus possessionariis universis iustis videlicet et legitimis ab omnibus ipsos sine lege et iuris tramite impedire et inquietare volen-

tibus protegere, defensare et tueri ac manutenere debeatis ; et aliud non facturi. Datum in villa Bulchws feria sexta proxima post festum beati Bartholomei apostoli anno Domini 1401.

Papíron a szöveg alatt ép vörös pecséttel, melyen a pajzsban a kettős kereszt látható és e körirat:

SIGILLVM+ SACRE+ CORONE+ REGNI+ HVNGARIE

Az Esterházy hercegi levéltárban XV. század 12. sz. —
A 13. sz. Ugyanarról a napról kelt, *ugyanazzal a pecséttel* megerősítve. Megbízás Baranya megyéhez a birtoknak a fentiek számára való visszaszerzése ügyében.

NÉV- ÉS TÁRGYMUTATÓ.

- Adományrendszer,** adomá-
 nyozási jog 46, 49, 62,
 83—85, 99, 113, 114, 237.
Aegidius Colonna (1247—
 1315) 168
Albánia 276
Albert király 99, 135, 188
Álladalom 264
Állam 264
Állampolgári hűség 103
Állampolgárság 233
Alsó-Szlavónia 273, 281
Amiens 25
Angol koronaeszme 55—60.
Aubigny prépostság 29
András II. király 22, 41, 42,
 50
András III. király 42
Andrássy Gyula gróf (ifj.)
 327
Anjouk 61, 72, 98
Annales Bertiniani 9
Apponyi Albert gróf 331
Apponyi György gróf 258
Aquinói Szent Tamás 167,
 203, 209
Aranka György 293
Aranybulla, első 22, 36, 46, 70
 Aranybulla, második 36, 52
Arbe 120
Aristoteles 159, 168
Árpád fejedelem 314
Balogh Artur 331
Balzer Oswald 152, 155
Bánát visszacsatolása 285,
 287
Bánffy Dezső báró 267
Bárók I. Magyarország bárói
Bartal György 293, 304
Bártfa város 88, 241
Bartonek Emma 4, 10, 15,
 79, 93, 98
Bath és Wells püspöke 57
Báthory Gábor, erdélyi feje-
delem 227
Báthory Zsigmond, erdélyi
fejedelem 231
Bazaráb, oláh vajda 64
Bázeli zsinat 125
Beatrix, özv. királyné 182
Beaufort püspök, IV. Henrik
 angol király kancellárja
 170

- Bebek Detre 78
 Béla II. király 69
 Béla IV., ifj. király és király
 18, 22, 35, 48, 52—54, 63,
 164
 Belgiojoso Jakab főkapitány
 214, 236
 Bencsik Mihály 300
 Beneficium 59
 Beöthy Ákos 328
 Beszterce 103, 109
 Bethlen Gábor 218, 229—
 231, 248, 250
 Biliczki, erőd Alsó-Szlavó-
 niában 117
 Bocskay István 235, 240,
 243, 248
 Bocskay-felkelés 225, 226,
 251
 Boethius 161
 Bolek, münsterbergi herceg
 143
 Boncz Ferenc 313
 Bonfini anekdotája a szent-
 koronáról 298
 Bónis György 5
 Boroszló 143
 Boross Mihály 308
 Bosznia 129, 130, 277
 Bracton 19—20
 Brandenburgi Albert őrgróf
 244
 Brandenburgi György őrgróf
 241
 Brankovics György despota
 116, 138, 179
 Brankovics István despota
 116, 138
 Brankovics János 139.
 Britton 23
 Buda vára 266
 Burgundia 27—28
 Campoformioi béke (1797)
 276
 Champagne 27—28
 Chaundler Thomas, oxfordi
 egyet. kanc. 170
 Cicero 159
 Cigányok 105
 Cilly grófja 78
 Clissa vára 122
 Coke, angol jogtudós 60, 174
 Concoussant 29
 Corona Angliae 21
 Corona Franciae 25, 26
 Corona regni Bohemiae 142-
 148, 151—153, 155—157
 Corona regni Britanniae 23,
 116
 Corona regni Hungariae 72—
 73, 99—101, 122, 151
 Corona regni Poloniae 153—
 157
 Corona regni Szerbiában 158
 Corporatio sola (corporation
 sole) 59, 65, 82, 296
 Corpus Juris 316
 Corpus mysticum Christi 160
 Cosmas krónikája 31
 Csaslai országgyűlés (1421),
 144

- Csázmai káptalan 117
 Cseh korona országai 117,
 219—221, 284
 Cseh rendek 193, 222
 Csíky Kálmán 313
 Csillag Gyula 312
 Cuignières, Pierre de 29
 Cuius regio, illius religio-elv
 252
 Cziráky Antal Mózes gróf
 308
- D**almácia 64, 66, 74, 75, 118,
 119, 121, 124, 125, 127,
 128, 198, 224, 276, 187
 Dán, havasalföldi vajda
 191
 Dánia 116
 Deák Ferenc 219, 259, 282—
 284, 295, 321
 Demjén Antal 301
 Diadéma 7
 Domesday Book (1086) 21
 Drezden-santocki hűbér 155
 Dusán, szerb cár 158
- E**dward I. angol király 24
 Eger (Csehország) 147, 175
 Eike v. Repgau (Szásztükör)
 37
 Ellenállási jog 251
 Erdély 198, 217, 218, 224—
 230, 232, 233, 239, 243,
 245, 247, 248—250, 264,
 270—275, 282, 285—289,
 304
- Erdély és a szentkorona
 226—230
 Erdélyi fejedelem 225
 Erdélyi három nemzet uniója
 — (1459) 95
 Erdélyi rendek 189
 Erzsébet, V. István özvegye
 44
 Erzsébet, Nagy Lajos öz-
 vegye 74, 83, 89
 Erzsébet, Albert özvegye
 108, 113, 178, 180
 Eskü a korona jogainak meg-
 tartására 50
 Eskü a cseh koronának 149
 Esterházy Miklós nádor 222
 Esztergom, érsek 176
 Esztergom, káptalan 166
- F**arkas Konstantin 301
 Fejérpataky László 4
 Fejérváry Miklós 277
 Felvidék 288
 Ferdinánd I. király 212, 213,
 218, 222, 224, 225, 233,
 238
 Ferdinánd V. király 257—
 259
 Ferdinándy Gejza 332
 Ferenc, király 291
 Ferenc József, király 260,
 267, 268
 Fiscalitas 263
 Fiume 244, 278—280
 Fleta 24
 Flíder Róbert 142, 148

- Forgách Zsigmond 215
 Fortescue, VI. Henrik angol király főbírája 170
 Fraknó 106
 Frangepán István, horvát bán (1435) 131
 Frangepán János, vegliai comes 130
 Frangepán János, horvát bán (1435) 131
 Frangepán Kristóf 211
 Frangepán Márton 179
 Frangepán Miklós 120, 132
 Frankenstein város 146
 Friaul 123
 Frigyes II. német-római császár 12, 16
 Frigyes III. német-római császár 107, 182
 Fülöp VI. francia király 25

Gábor Gyula 80
 Galícia és Lodoméria 273—276, 290
 Gálszécsi gyűlés (1604) 214, 236
 Garai János, bán 78
 Garai László nádor 110, 119
 Garai Miklós bán 78
 Gavaston, Pierre de 56
 Génua 66
 Gentilis, pápai legatus 40, 176
 Gergely IX. pápa 12, 18, 22, 53, 164
 Gergely XI. pápa 165

 Gesta Ungarorum 10, 16, 69
 Géza fejedelem 205
 Géza II. király 17, 69
 Gierke Ottó 71, 159, 163, 169
 Giskra 180
 Gödöllői uradalom 266
 Grossing Ferenc Rudolf 302
 Gyalui szerződés (1541) 224
 Gyula vára 244

Habsburgi Rudolf 174
 Haditanács, udvari (Hofkriegsrat) 221
 Hainburg vár 107
 Hajnik Imre 4, 316—320
 Hajnóczy József 304
 Halics 116
 Haller Ferenc gróf, horvát bán 270
 Hármaskönyv I. Werbőczy István
 Harmincad 112, 238
 Határőrvidék 271
 Hatvan 111
 Hedvig, Nagy Lajos király leánya 157
 Hegedűs Lajos 309
 Henrik IV. német-római császár 12, 31
 Henrik II. angol király 19
 Henrik IV. (Lancaster) angol király 169
 Henrik VI. angol király 57
 Henrik VIII. angol király 173

- Heinburg Gergely 191
 Hervoja, bosnyák király 129, 130
 Heves megye 244
 Himmelreich Tibor, kancelláriai titkár 216
 Hinkmar, rheinsi érsek 11
 Hiteles helyek 39
 Hódító Vilmos, angol király 37
 Hóman Bálint 97
 Homlyan földje 131
 Homonnai Bálint 230
 Honorius III. pápa 17, 22, 42, 53, 176
 Hont megye 244
 Horváth János, közjegőíró 315
 Horváth Simon
 Horvátország 75, 118, 198, 224, 225, 245, 246, 270
 Horvátországi rendek 225, 233, 271, 275
 Hunyad vára 244
 Hunyadi János 94, 99—101, 103, 110—111, 113, 118, 135, 137, 179—180, 183, 185, 207
 Hunyadi János nemesítő levelei 181
 Huszad 112
 Huszitizmus 150, 152
 Huszt vára 225, 249
 Hűségeskü a cseh koronának 143
 Illésházy István 215
 Indigenatus 243
 Ince III. pápa 163, 208
 Ince IV. pápa 164
 Ince VIII. pápa 128
 Integritas 110, 143, 196, 222, 244
 Interregnum 77, 79, 150
 Irnerius 209
 István V. király 41, 45
 István, bosnyák vajda (1455) 136
 István, moldvai vajda 129, 137, 178
 Izabella, özvegy királyné 242
 Jagello (II.) Ulászló, litván 157
 Jagellók 101, 114
 Jajca vára 186
 János, Burgundia trónörököse (1397) 76
 János, francia király 27, 29
 János, Morvaország őrgrófja 147, 176
 János, norfolki herceg 188
 János XXIII. pápa 124
 János Zsigmond 227, 247
 Javorska 145
 Joó János 242
 József II. király 13
 József nádor 257
 Jurisics Miklós 222
 Jus, iurisdictionis 36
 Jus armorum 289

- Kabold vár** 106
Kállay Ödön 277
Kalocsai érsek 176
Kancellária, cseh királyi 31
Kancellária, magyar királyi
 33, 39, 48, 61, 80, 82, 86,
 87, 145, 147, 153, 155, 156,
 188, 197
Kancellária, ifj. királyi 44
Kancellária, német-római
 császári 11—12
Kancellária, pápai 17, 34
Kanizsai István 78
Kanizsai János, prímás 80
Kanizsai Miklós 78
Kapcsolt részek (partes ad-
nexae) 287
Karinthia 246
Karizmatikus királyság 35
Károly, Nagy, 8
Károly IV. Luxemburgi 142,
 144—147, 154, 175
Károly V. francia király 28
Károly V. német-római csá-
szár 233
Károly VI. francia király
 23
Károly Ambrus főherceg,
prímás 291
Károly Róbert, király 50,
 61, 82, 96, 164, 177
Karpat Jozef 4, 39, 152
Kassa város 146, 182
Kassai privilégium, lengyel
 157
Kárpátalja 288
Kázmér, (Nagy) lengyel ki-
rály 155
Kázmér IV. lengyel király
 128
Kelemen V. pápa 23
Kelemen VI. pápa 143, 164,
 165
Kendy Ferenc 224
Késmárk város 127
Kézai Simon 203, 209
Királyi adomány, -levél l.
adományrendszer
Királyi adományok vissza-
vétele 22
Király felkenése 8
Királyi hatalom Lengyel-
országban 38
Királyi jog (ius regium) 62,
 63, 114
Királyi jogüggyek igazgatója
 115
Királyi praerogatívák 217
Királyi tanács 68, 99, 178,
 180, 204
Királyi tanács, cseh 150, 151
Királyi visszaháramlási jog
 l. szentkorona vissza-
 háramlási joga
Királyné, magyar, közjogi
állása 44
Királyság (regnum) 16
Kismarton 106
Kiss István 313
Kisszeben 109
Kmetý Károly 329—330
Kondoros 114

- Kopasz Károly császár, király 11
 Korbuly Imre 312
 Korona I. szentkorona
 Korona (antik), diadéma 7
 Korona, királyi méltóság 61, 84
 Koronaeszmé Angliában 19—24, 30, 54
 Koronaeszmé Csehországban 32, 142—153
 Koronaeszmé Franciaországban 25, 31, 54
 Koronaeszmé Lengyelországban 153—157
 Koronaeszmé Németországban 31
 Koronaeszmé az oláh fejedelemségben 191
 Korona, infans 24
 Korona iránti hűség 25
 Korona jogainak megtartása 23
 Korona királynői 44
 Korona közössége Csehországban 147, 192
 Koronaörök 262
 Korona statusa 24, 26, 31
 I. még szentkorona
 Koronavám 112
 Koronázás 96, 98, 99, francia kir. 11, német kir. 11
 Koronázási eskü 22, 23, 28
 Koronázási ordók 8, 9, 11
 Koronázási okmány (1440) 113, 206
 Korponai határozatok (1605) 227
 Kossuth Lajos 296
 Kosutány Ignác 320
 Kozora vára 117
 Köpcsény 106
 Körmöcbánya 243, 250
 Kővár 249, 274
 Közép-Szolnok megye 274
 Krajna 246
 Krakó 153
 Krassó megye 290
 Kraszna megye 274
 Krisztus misztikus teste 160—161
 Krone Böhmen 219, 223
 Krone Polen 221
 Krone Ungarn 220, 223
 Lackfiak 78
 Ladányi Gedeon 320.
 Lajos I. (Nagy) király 61—63, 65, 82, 83, 89, 118, 122, 145, 155, 156
 Lajos II. magyar és cseh király 150
 Lajos II. német király 11
 Lancasterek 57
 László IV. király 38, 41, 70, 165
 László V. magyar és cseh király 100, 106, 110, 113, 114, 118, 136, 140, 144, 150, 179, 185
 Lausitz I. Luzsica
 Leleszi konvent 177

- Lengyel korona 221
 Lengyelország 128, 153—157
 Lipót I. király 232, 249
 Lipót II. király 13
 Litvánia 157
 Lochner János 297
 Lónyay Menyhért 278
 Lothár császár 31
 Lubló 232
 Lustkandl Vencel 295
 Luzsica 117, 145, -i rendek 220
 Lübeck város 174

Magszakadás 112
 Magyarország bárói 79, 119, 121, 125, 126, 177
 Magyarország szent birodalma (sacrum regnum Hungariae) 137, 195
 Magyar tanács 230
 Maitland 173
 Mannersdorf uradalom 270
 Mária királyné (N. Lajos leánya) 74, 76, 83, 87, 89, 107
 Mária Terézia 232, 274, 278, 285, 309
 Máriássy Béla 314
 Mármarosai sókamara 238
 Maróti János 78
 Marsilius Patavinus 168
 Márton IV. pápa 38
 Mátyás I. király 100, 106—108, 112, 114, 117, 128, 138, 140, 145, 146, 178, 182, 188, 190, 209
 Mátyás II. főherceg, majd király 216, 221, 225, 227, 228, 230, 231, 248
 Menenius Agrippa 172
 Merovingok 7
 Miklós, münsterbergi herceg 146
 Miklós III. pápa 70
 Miksa I. német-római császár 221
 Miksa főherceg 221
 Miksa király 227, 247
 Milano 140
 Milutin, szerb király, IV. Béla veje 158
 Miskolczy Károly 304
 Modrusi püspökség 106
 Moldva, fejedelemség 230
 Montesquieu 254
 Montpellier 24
 Moro, Filippo egri prépost 122
 Morvaország 117, 145, 146
 Munkács 266

Nádasdy Tamás 212
 Nagybánya 249
 Nagy Ernő 320—323, 330
 Nagy Miklós 4
 Nagymartoni Pál országbíró 62
 Nagyszombat város 54
 Napoleon I. 254
 Nápolyi László, ellenkirály 86, 120, 127
 Negyveni János 82

- Nelipics János, cetinai comes 132
- Németh Gyula 44
- Normandia 27, 28
- Norvégia 116
- Nota infidelitatis 92, 112
- Novistrusich erőd (Alsó-Szlav.) 117
- gyay Titus 277
- Organikus államszemlélet 159, 166—169
- Organikus szemlélet Angliában 169—174, Csehországban 175, az egyházban 160—166, 176, Franciaországban 174, Magyarországon 176, Németországban 174, az oláh fejedelemségekben 191, Werbőczynél 200
- Ország, nemes ország 240, 244
- Országgyűlés 179
- Ország tagja 240—243
- Országtanács 79, 99, l. még kir. tanács
- Ossegovich Metell 276
- Ottó III. császár 11
- Ősi alkotmány 254
- P**ago sziget 139
- Pallium 176
- Pancrátz Mihály 298
- Pannonhalma 54
- Panyolai-család 81
- Párizsi béke (1814) 276
- Partium l. Részek
- Pekry Lajos 241
- Perényi Péter 90
- Pius II. pápa 188
- Placita coronae 19
- Plato 159
- Plutarchos 170
- Podjebrad György cseh király 150, 189—190
- Pomázi Benedek 82
- Pozsegamegye 180, 270
- Pozsony város 107, 108, káptalan 114
- Pragmatica sanctio 219, 262, 282, 288
- Predaucok 232
- Přemyslidák 148
- R**ácország (Rascia) 116
- Raguza 63, 118, 120, 129, 134—136, 183, 185—187, 193—196, 212, 232, 245
- Rákóczi György I. 230
- Récsi Emil 309—311
- Regnum 68—72, 74, 140, 144, 149, 151, 177, 192, 240
- Reich 71
- Reichsleute 71
- Respublica (állam) 67, 68, 265
- Részek (Partium) 226, 249
- Richard II. angol király 57, 169
- Richwaldszky György 292

- Rogerius 16, 53
 Rohonc 223
 Rok László 117
 Rosenmann István 302
 Rousseau 254
 Rudolf király 214—216, 220, 221, 245
 Russel, angol kancellár 171

Sacrum regnum Hungariae 137, 195
 Saffranitz Péter, sieradzi kapitány 127
 Sandalj vajda 131
 Sándor Lipót főherceg nádor 256
 Sándor III. pápa 17, 162
 Sándor IV. pápa 164
 Sárfenéki uradalom 270
 Sárvár 242, -i részleges gyűlés 215
 Schmerling Anton Ritter v. 258
 Schuler-Libloy Frigyes 311
 Schwarcz Gyula 316
 Schweidnitz 145, 155
 Sebenico 75
 Sedulus Scotus 10
 Semsei András személynök 262
 Sixtus IV. pápa 106
 Sókamara 112
 Sokrates 159
 Somkerek János 86
 Sopron város 108, 183
 Spalato 74, 130

 Speyeri szerződés (1570) 227 247
 Suhayda Lajos 309
 Svatopluk herceg (1107) 31
 Szabó Béla 305—308
 Szántó János és István 83
 Szapáry Gyula gróf, miniszterelnök 260
 Szásztükör 37
 Szatmármegye 81
 Szebeni hét szék 182
 Széchenyi István gróf 294
 Székely Miklós 117
 Székesfehérvár 67
 Szent Ágoston 170
 Szent Demeter monostora 165
 Szentek koronája 11—14
 Szentgyörgyi György gróf 179
 Szentgyörgyi Péter gróf 88
 Szent István 9, 41, 165, 166, 205, 298, 314, 324, 329,
 Szent István intelmei 10, 11, 13
 Szent István koronája 9, 15, 96, 152, visszaváltása 182
 Szent István koronájának országai 283
 Szent István legendái 10, 15
 Szent Pál 160, 172, 174, 190
 Szent Vencel 143
 Szepesi 13 város 221, 232, 246
 Szepesi zsinat (1460) 166

Szentkorona

- -nak alávetett országok 245
- alattvalói, népei 63, 104, 105, 129, 198, 272
- árnyéka 269
- -ba bekebelezés 231, 232
- birodalma 117
- dicsősége 38, 119, 120
- -tól elidegenítés 107, 117
- -tól elszakadás, elszakítás 106, 232
- -nak elzalogosítás 118
- érdeke 106
- iránti érdek 89, 99, 221
- haszna 43
- hívei 80, 90
- iránti hűség 45, 46, 64, 86, 87, 89, 93, 102, 107, 130, 132—134, 153, 212, 214, 238, 261
- iránti hűségeskü 78, 93, 103, 138, 212
- iránti hűtlenség 45, 91, 139
- integritása 222, 280—282
- javai 234
- javai elidegeníthetetlenek 107
- és a jobbágyság 95
- jogai (ius coronae) 51—53, 107, 112, 199, 234, 239, 269, 273, 274
- jogainak megtartására le-tett eskü 50

Szentkorona

- jogainak visszaszerzése 48, 51
- joghatósága (iurisdictio) 90, 105, 129, 199, 232, 233, 239, 271
- jövedelmei 234, 238, 263
- jussa az ország területére 269
- kancellárja 80
- kincstára 111
- közjogi egysége 319
- közössége 127, 128
- külföldi szerződéseiben 64
- elleni lázadás 91, 140, 198
- megőrzése 216
- misztériuma 97, 98, 324, 326
- országa 104
- öröklési joga 263
- pecsétje 79
- sérelme (praeiudicium) 31, 43, 50, 62, 110, 218, 224, 230, 237, 239, 249
- statusa 48, 111, 197
- szabadsága 48, 51
- -nak tett szolgálatok 46, 47, 61, 83—85, 100, 212
- tagjai 93, 99, 194, 207, 252
- tana 206—208
- területe 223
- teste 246—247
- tisztessége (honor) 120
- tulajdona 107, 266, 267

- Szentkorona
 — ügyvédje (fiscalis) 115
 — és a városok, 107, 108, 235—237, 252
 — védelme 81, 82, 109, 118, 129
 — -hoz visszacsatolás 63, 231, 232
 — visszaháramlási joga 112—114, 198, 237
 Szerbia 277
 Szerémi László 302
 Szerém megye 270
 Szerencsy István személynök 270, 278
 Szilágyi Erzsébet 139
 Szilézia 117, 143, 145, 146, 154, 218
 Szlavónia 129, 186, 198, 270, 287 l. még Horvátország
 Szlavóniai rendek 222, 240, 243
 Szoby Mihály 111
 Szörényi nyolc oláh kerület 109
 Sztoikusok 159
- Taksony** fejedelem 205
 Tamás István bosnyák király 139
 Tárnoki ház 118
 Tasnád 249
 Temesi Bánát l. Bánát
 Temes megye 290
 Teodulf (760—821) 10
 Tersatto vára 232
- Thallóczi Matkó, horvát bán 128, 136
 Thallóczi Péter 187
 Thuróczy János krónikája 201
 Thurzó György 221
 Tilly János, császári hadvezér 215, 242
 Timon Ákos 323—327
 Tiszai kerület 262
 Tizenhárom szepesi város l. Szepesi 13 város
 Tolnai országgyűlés (1518) 186
 Torontál megye 290
 Tótország l. Szlavónia
 Toulouse 27, 28
 Tractatus de legibus Angliae 19
 Trau 76, 133
 Trauttmannsdorf Zsigmond báró 243
 Treutl Miklós 78
 Tudor dinasztia 58
 Turini béke (1381) 121, 145
 Turmezei nemesség 289
 Tusoni Simon fia, Semjén 87
 Tvartko II. István bosnyák kir. 66, 75
 Törvények, törvényecikkek :
 Szent István II. decr. 17, 68
 1222 : 3 ; 36
 1222 : 7 ; 70
 1222 : 11 ; 70
 1222 : 14 ; 70

- 1222 : 16 ; 22
 1222 : 17 ; 52
 1222 : 25 ; 70
 1222 : 31 ; 46
 1231 : 7 ; 36
 1231 : 8 ; 36
 1267. decr. ; 36
 1298 : 21 ; 63, 281
 1386. törv. 67
 1435 II. decr. 180, 188
 1439. törv. 188
 1439 : 16 ; 104, 112
 1446 : 10 ; 113
 1446 : 14 ; 111
 1492 : 4 ; 117
 1498 : 2 ; 208
 1500 : 10 ; 204, 208
 1507 : 3 ; 208
 1507 : 7 ; 204
 1514 : 1 ; 112
 1514 : 3 ; 110
 1523 : 14 ; 105
 1542 : 33 ; 237
 1542 : 47 ; (pozsonyi) 223
 1547 : 5 ; 242, 300
 1552 : 39 ; 244
 1559 : 54 ; 247
 1572 : 10 ; 213
 1649 : 26 ; 218
 1649 : 31 ; 231
 1649 : 32 ; 232
 1655 : 82 ; 232
 1659 : 1 ; 232
 1659 : 90 ; 218
 1687 : 18 ; 252
 1681 : 46 ; 270
 1723 : 1, 2, 3 ; 219, 295
 1741 : 18 ; 232, 271, 309
 1741 : 51 ; 232
 1741 : 63 ; 219
 1790 : 1 ; 13
 1790 : 7 ; 266
 1792 : 1 ; 13
 1792 : 11 ; 271
 1807 : 4 ; 278
 1867 : 12 ; 259, 284
 1868 : 5 ; 266
 1868 : 30 ; 284
 1875 : 1 ; 259
 1930 : 34 ; 265
 1938 : 34 ; 288
 1939 : 6 ; 288
 1940 : 20 ; 288
 Erdélyi 1791 : 2 ; 273
 Erdélyi 1791 : 6 ; 270
 Udvari kamara 221
 Ugron Gábor 260
 Ujlaki Miklós 110, 139
 Ulászló I. király 99, 134,
 177, 178, 206
 — koronázása alkalmából
 kiállított rendi nyilatkozat
 (1940) 96, 113, 206
 Ulászló II. magyar és cseh
 király 117, 138, 145, 147,
 150, 183, 197 választói fel-
 tételei 215
 Ulászló III. lengyel király
 127
 Una et eadem libertas (no-
 bilitas) 200—208

- Ung megye 62, 89
 Űrményi József 302

Váczy Péter 4, 203
 Valkó megye 186
 Vancsai István, esztergomi érsek 164
 Városok, szabad királyi 107, 108, 182, 252
 Vectigal sacrae coronae 112
 Velence 64—66, 74, 76, 122—128, 133, 177, 185
 Vencel III. cseh király 148
 Verőce megye 270
 «Vexatio dat intellectum»-röpirat 292
 Vilmos I. angol király 37
 Vilmos II. angol király 37
 Virozsil Antal 311
 Visegrád 216
 Vitéz Mihály oláh vajda 245

 Vlachok 218, 232
 Vladislav I. cseh király 32
 Wales 169
 Werbőczy István és Hármaskönyve 98, 105, 111, 196—210, 216, 240, 250—252, 254—255, 295, 303

Zágráb megye 271
 Zápolyai János 212, 234, 240, 244
 Zaránd megye 274
 Zrínyi Miklós 212
 Zsidók 105
 Zsigmond király 73, 76—79, 83, 84, 86, 89, 90, 95, 98, 99, 106, 107, 113, 116, 119, 121, 124—127, 129, 130, 134, 138, 139, 144, 147, 177, 188, 214
 Zvoimir, horvát király 225

TARTALOM.

	Oldal
Előszó	3
1. A koronaeszme eredete	7
<p>Az antik corona. A germánok átveszik a rómaiaktól. A koronázást az egyház beleolvasztja a király felkenésébe. A német császári korona. A korona a királyi hatalom jelképe. A korona a mi egyházi íróinknál : az Intelmekben, a legendákban, a Gesta Ungarorumban és Rogeriusnál. A pápák a koronáról.</p>	
2. A koronaeszme Nyugat- és Közép-Európában.....	19
<p>A koronaeszme Angliában. Placita corone. Tractatus de legibus Anglie. Bracton a koronáról : a királyi jogok összesége. Corona Angliae. Az egyház befolyása a koronafogalomra. III. Honorius és IX. Gergely fellép a korona jogai érdekében. Eskü a koronajogok megtartására Magyarországon, Angliában és Franciaországban. Az angol koronajogok elidegeníthetetlenek : Britton, Fleta. Franciaország koronája jelenti az államegységet. Az egyházi eredetű koronaeszme Német- és Csehországban.</p>	
3. A koronaeszme az Árpádok korában	33
<p>Egyházi hatás alatt jelenik meg a koronaeszme a magyar királyi oklevelekben. Színesebb formában, mint külföldön. Ennek oka a nagy királyi hatalom. A király a legfőbb földesúr. Az egyházi felkenés és a legfőbb úr iránti hűség a koronaeszme alapja. A korona a XIII. században a királyi méltóságot</p>	

jelenti. «Királyi» korona. A királyné szerepe. Hűség a korona iránt, hűtlenség vele szemben. A királyi koronának tett szolgálatok. A korona statusa, szabadsága. A király személye és méltósága szoros kapcsolatban egymással. A korona, mint a külföldön, vagyonjogi vonatkozásban kezd önállósulni. A korona joga, mint a birtokok visszavételének alapja. Ebben is egyházi hatás érvényesül.

4. A koronaeszme fejlődése a XIV. században 55

Az angol koronaeszme. A Lancasterek és a Tudorok ideje. A király corporatio sola. A magyar korona-fogalom másképp fejlődik. Az Anjouk «királyi koronája». A korona alattvalói. A korona nemzetközi szerződésekben. Velence felfogása.

5. Az ország koronája 67

Korona és ország szembeállítás az 1386. törvényben. A regnum háromféle értelme. Regnum és Reich. Zsigmond megválasztása. Az ország báróinak szerepe. Magyarország koronája a dalmát városok szemében. A király még magáénak tekinti a koronát. 1386. interregnum. Hűségeskü a szent koronának. Zsigmond fogsága 1401-ben. A bárók a szentkorona pecsétjével élnek. A szentkorona kancellárja. A szentkorona védelme. A korona a királyok egymást követő sora. A szentkorona nem az állam személyisége. A királyi kancellária fenntartja régi felfogását. A szentkoronának tett szolgálatok, lázadás ellene.

6. A koronaeszme és a nemzet a középkorban 93

A tanúk és az esküdtek a szentkoronára esküsznek meg. A korona a tömeg szemében az államhatalom jelképe. Az erdélyi jobbágyság és a három nemzet hűsége a szentkorona iránt. A koronázás csak Szent István koronájával mehet végbe. I. Ulászló megkoronázása. A korona misztériuma. Nagy változás az alkotmányban 1440-ben. Az ország koronája jut túlsúlyba.

7. A koronaeszme tartalma a XV. században 102

A koronában állandósul a közjogi vonatkozások alanya. Hűség a korona iránt. Hűségeskü a szentkoronának. Az ország a szentkoronáé. A szentkorona alattvalóivá válnak az ország lakói, még a teljesen jogtalanok is. A szentkorona joga az ország területére, ez nem idegeníthető el. A városok is elidegeníthetetlen birtokai. Az alattvalók sérelme a koronáé is. A király jövedelmei is a korona jövedelmeivé válnak, a királyi jog a korona visszaháramlási jogává. A szentkorona a magyar birodalom egységét is jelenti, országok tőle szakadnak el, az ő fennhatósága alá kerülnek vissza. A terület megtartása a szentkorona kötelessége és dicsősége. A magyar állam a külföldiek szemében azonos Magyarország koronájával. Ennek oka az alkotmányváltozás: a hatalom a király helyett gyakran az országnagyok kezében. Velence Magyarország koronájáról. A szentkorona közössége lengyel felfogás szerint. A szentkorona és a melléktartományok. A dalmát városok, különösen Ragusa hűsége a szentkorona iránt. Politikai gondolkozásuk legfőbb elve ez. Az előországok urai a szentkoronának esküsznek hűséget, vele szemben lesznek hűtlenek.

8. A cseh, a lengyel és a magyar koronaeszme 142

A corona regni Bohemiae a cseh államterület egyesítője. Nemzetközi szerződésekben szerepel, a magyar koronával is szerződik. A XIV. században itt is inkább a királyi méltóságot jelenti, de a rendek befolyásának növekedésével a nemzeti összeséget, sőt a XV. század végén a rendi országgyűlésnek túlsúlya következtében inkább csak a rendeket. Különbség van sok hasonlóság mellett is a magyar és a cseh koronaeszme között. Csehországban e gondolat nem fűződött valamely reális koronához, míg nálunk mindig Szent István koronájához.

A magyar koronaeszme szervesebben fejlődött, eredeti jellegű. Nálunk a hűség szinte személyes kapcsolatot létesít a szentkorona és az alattvalók között. A *corona regni Poloniae* kisebb jelentőségű. A lengyel birodalmat jelenti. Alighanem cseh befolyás alatt jött használatba. Mindhárom *corona*, a magyar, a cseh és a lengyel az oszthatatlan területi egységet fejezi ki. Szerbiában is van a korona megsemmélyesítésének néhány emléke.

9. Az organikus állameszme 159

Az államot régi idők óta élő emberi szervezetként fogták fel. A keresztény teológia ezt az egyházra is átviszi. A *corpus mysticum Christi*. Az egyes egyházak is corporatiók. A hívők, mint test tagjai, egyformán szabadok: *par libertas*. Az egyháznak ezt a szemléletét Magyarországon is elterjesztik a pápák. A középkori gondolkozás szerint minden ország test, amelynek tagjai vannak. A kúria és a legisták e tanításának hatása Angliában. Kifejlett antropomorfikus szemlélet keletkezik ott, de legyőzi a *corporatio sola* gondolata. Az organikus gondolat Francia-, Német- és Csehországban. Magyarországon már a XIII. században szólnak róla egyházi megnyilatkozások. Az ország tagjai, akik ügyeinek intézésében részt vesznek. Az ország teste. A XV. század közepén már minden nemes tagja az ország testének. A városok és más közületek is. Az egész magyar birodalom is test, melynek feje az anyaország. Ragusa felfogása. A király a rendi test feje. Az organikus szemlélet Mátyás korában. Még Havasalföldre is kisugárzik.

10. A koronaeszme és az organikus szemlélet összeolvadása. Werbőczy szentkorona-tana.

A korona és a regnum fogalmát felcserélik. Csehországban már a XIV. században beszélnek a korona és az ország közösségéről. Nálunk Raguzá-

ban nevezik először a XV. század elején a várost a szentkorona tagjának. A királyi kancellária még a század végén is elválasztja a koronagondolatot és az államtest képét. A kettőt Werbőczy kapcsolta össze. A Hármaskönyv ismeri a történelmi koronaeszmet. Ezt az organikus szemlélettel akkor egyesíti, mikor az *una et eadem libertas* elvét akarja igazolni. Werbőczy és Thuróczy krónikája. A nemesség egyforma eredetét igazolja a szentkorona tana. Szerinte minden nemes tagja a szentkoronának. Ez természetes következtetés az alkotmányos viszonyokból. A törvényhozás jogát Werbőczy a népfelség elvéből vezeti le.

11. A koronaeszme a XVI—XVIII. században 211

A szentkorona Mohács után sem szűnt meg az államhatalom jelképe lenni. A király és a korona iránti hűség. Idegen gondolatok a koronaeszme körül. A szentkorona a magyar állam területére való vonatkozásban. Joghatósága alatt áll az egész ország és a magyar birodalom. Az ország megcsonkítása a szentkorona sérelme. Horvátország és a szentkorona. A koronaeszme nagy politikai jelentősége az erdélyi fejedelemség idejében. Ez kapcsolja Erdélyt Magyarországhoz. Az erdélyi fejedelmek is elismerik ezt. A szentkorona joga a területek visszaszerzésének alapja. A magyar állampolgár a szentkorona alattvalója. A szentkorona jövedelmei, birtokai. Ilyenek a szabad királyi városok. Ezen alapszik a király részéről a *cuius regio, illius religio* elv alkalmazása. A rendek a korona birtokát másfépp magyarázzák.

12. Az organikus államfelfogás a Werbőczy utáni korban 240

Az «ország» tagjai. A rendi test feje a király. Az indigenák az ország tagjai sorába vétetnek fel. Az erdélyi ország is test. Az országterület továbbra is test középkori értelemben. Kisebb területi egy-

ségek is testként szerepelnek. Fiume. A szent korona teste területi vonatkozásban. Horvátország és Szlavónia, valamint Erdély és a Részek a szentkorona testének tagjai. Werbőczy szentkorona-tana a Bocskay-felkelés idejében érvényesül.

13. A koronaeszme a XIX. század politikai gondolatvilágában 254

A magyar felvilágosodás és Werbőczy. Magyarország koronája az udvar és a rendek értelmezésében. Az abszolutizmus a koronán az uralkodói jogkör érti. E felfogás hat a magyar politikai életre 1867 után is. A szentkorona most is az államnak a királyi hatalom felett álló jelképe. A hűség iránta. «Az álladalom», «az állam» jön használatba. A szentkorona az udvartartás céljaira rendelt vágyon tulajdonosa. Ferenc József felfogása. A szentkorona joga az ország területére. Horvátország és a szentkorona-eszme. Fiume kérdése. A magyar korona integritása. Deák Ferenc szerepe.

14. Az organikus államszemlélet a XIX. században ... 285

Az ország területe most is test. A szentkoronához tartozó területek e test tagjai. Az országtestnek vannak beletartozó tagjai és kapcsolt részei. A szentkorona teste. E testbe való visszatérés. Az ország teste az országgyűlésen van képviselve. Werbőczy tanítása kedvező talajra talál. A szentkorona-tanból más következtetéseket von le az udvar és a rendek. Közjogi fegyverként nem használják. Gróf Széchenyi István és Deák Ferenc felfogása.

15. A koronaeszme és a szentkorona-tan a régi jogi irodalomban 297

A jogtudomány befolyása jogi fogalmak kialakulására. Lochner János. Pancrátz Mihály a szentkorona integritásáról. Bencsik Mihály katolikus szentkorona-tana. Demjén Antal a törvényhozásra vonatkozó következtetést von le. Rosenmann István az

udvari felfogást tükrözi vissza. Bartal György nem tulajdonít nagyobb jelentőséget Werbőczy tanának, de forrására rámutat. Új magyarázatot ad a szentkorona-tannak Szabó Béla. Gróf Cziráky Antal nem von le belőle semmi következtetést. Récsi Emil kora politikai viszonyainak megfelelően a szentkorona integritását hangsúlyozza és politikai jogokat is von le a tanból. Több közjogíró tudomást sem vesz róla az 1890-es évekig.

16. Az újabb alkotmánytörténeti, közjogi és politikai irodalom 316

Hajnik Imre 1867-ben megjelent könyvének nagy jelentősége. «A szentkorona egész teste». A közjogi egység jut kifejezésre a szentkorona tanában. A területi egység feledésbe merül. Concha Győző jelentősége a szentkorona-tan körül. Nagy Ernő közjoga. Timon Ákos a szentkorona misztériumáról. Timon rendkívüli hatá a. A politikai irodalom. Kmetty Károly és a liberális nacionalizmus gondolatköre. Balogh Artúr az állam organikus lényegéről. Ferdinándy Gejza az organikus felfogás ellen. Barabasi Kún József annak védelmében. A szentkorona-tan teljes kifejelettsége.

Név- és tárgymutató 336

